

KÖZLEMÉNYEK

MARTIN KORNÉL-UGRON ISTVÁN

FEJEZETEK A SZENT LÁSZLÓ HADOSZTÁLY TÖRTÉNETÉBŐL

1944. Az októberi megalakulástól az év végéig

Beevezetés

Immár fél évszázada annak, hogy a második világháború utolsó – számunkra legkegyetlenebb – szakasza során végigdúlta hazánk területét is. A kényszerű harccselekmények egyik magyar részese, a Szent László hadosztály történetének megírására mindeztideig mégsem került sor. Bizonyára ennek is tulajdonítható, hogy az alakulatot máig hol „nyilas” hadosztályként emlegetik, hol a magyar SS páncélgránátosokkal cserélik össze, hogy csak a legbanálisabb tévedéseket említsük.

A történetírás nehézségei kézenfekvők. Alig van eredeti okmány, hiányoznak a hadműveleti naplók, harcjelentések, veszteséglisták, a töredékes egyéni visszaemlékezések pedig kivétel nélkül utólag készültek.

A szerzők most – életük alkonyán – a hadosztállal kapcsolatos megmaradt, rájuk hagyományozott, fellelt – részben mások által már publikált – anyag röviden összefoglalt, esetenként személyes emlékekkel is bővített közreadásával kettős célt követnek. Egyfelől a jövődől hadtörténetírását szeretnék néhány további adattal szolgálni, másfelől átfogó tájékoztatást kívánnak adni a szélesebb nyilvánosság számára e hányatott sorsú hadosztály létrejöttéről s alkalmazásának egyes fejezeteiről. Egyben remélik a még élő – egyre fogyatkozó – bajtársak, tanúk részéről a múltat idéző sorok kiegészítését, vagy éppen dokumentált helyesbítését is.

Irodalmi előzmények, források

Már 1954-ben megjelent két fejezet a Szent László hadosztályról vitéz Adonyi Ferenc vezérkari őrnagy összefoglaló művében¹. Ruttkay Jenő vezérkari

* A szerzők e helyt is szívből köszönik dr. Bonhardt Attila őrnagy úrnak, a hadudomány kandidátusának, a Hadtörténelmi Levéltár igazgatóhelyettesének a Szent László hadosztályra vonatkozó archiv anyag áttekintéséhez évek során át nyújtott értékes segítségét és hasznos tanácsait.

Bakay Zoltán, vitéz Kövesdy Dezső és dr. Palágyi Tiudor bajtársainkat írásos emlékek átadásáért illeti külön köszönetünk.

A kéziratot 1995. március 7-én zártuk le.

1. Adonyi Ferenc: A magyar katona a második világháborúban. M. H. B. K. Tanulmányi Csoport (kiadó) 1954. (A továbbiakban: Adonyi)

százados², és S. H. (Sanna Henrik) százados³ tollából. Minthogy az Adonyi-kötet a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége Tanulmányi Csoportja támogatásával Ausztriában került kiadásra, itthon még évtizedeken át nem volt hozzáférhető, hazai megjelentetésére pedig máig sem került sor.

A Ruttkay-cikk sok jelentős adatot tartalmaz, részint a hadosztály megalakulásával, részint a felvonulással és az Ipoly-, Garam-menti harcokkal kapcsolatban. Azonban pl. a hadrendből kimaradt a felderítő osztály - holott parancsnokát később, sebesülése kapcsán megemlíti -, s a harcok leírása is elnagyolt, a vázlat pontatlan. A Sanna-cikkben foglaltak értékelésére itt nem térünk ki, mivel a harccselekményeknek mindkét szerző - különböző időszakokban - részese volt. Így ezeket a megfelelő fejezetekhez kapcsoltnak tárgyaljuk.

Meg kell viszont emlékezni Huszár János - számos publikációján nyugvó - a pápai ejtőernyős ezred történetét feldolgozó művéről⁴. A hadtörténeti fejtegetéseket kerülő, a hadvezetést csak a szükséges mértékben tárgyaló kitűnő munka elsősorban az egykori ejtőernyősök emlékiratain, feljegyzésein, szóbeli közlésein, valamint a szerző személyes élményein alapul. A mindvégig életszagú írás utal a történelmi helyzetből s az egyre elviselhetlenebb nehézségekből fakadó jelenségekre is. A mérhetetlen szovjet túlerő s a német alárendeltség okán a felső és hadosztályon belüli vezetés és a csapatok közti, máig hullámokat vető nézeteltérések boncolgatását azonban bölcsen elkerüli. Ezzel honlokegyenest ellenkező Bárczy János sok vihart kiváltott könyve⁵. Az inkább szépirodalmi, mint hadtörténeti - és sajnos 1981-es megjelenése idejének hivatalos történelem-szemléletét is tükröző - mű katonai szempontból legnagyobb érdemének véljük, hogy Tassonyi Edömér őrnagyot, az ejtőernyős ezred parancsnokát, életének utolsó évében - a könyv tartalmán felháborodva - hat részes emlékirat papírra vetésére készítette az ejtőernyősök harcairól, személyes élményei alapján. Ebből az I., 3. és 4. rész meg is jelent, önálló közleményként, változtatás nélkül a Kanadai Magyar Szármnyakban⁶. (Ide kívánczik még a Magyar Aero Múzeum [Kanada]

2. Ruttkay Jenő: A m. kir. „Szent László” hadosztály hősi harcainak I. Az Ipoly- és Garam-menti hadműveletek, 1944. december 22-1945. január 7. In: Adonyi, 175-179. o. Ruttkay a hadosztály megalakulásakor anyagi (1/c.) vezérkari tiszti beosztást kapott. A hadosztály vezérkari főnök, Lajtos Árpád vezérkari őrnagy 1945. március 26-i önkényes távozása (l. alább: Pályt, 1945. 16. o.) után került a hadosztály vezérkari főnöki beosztásba.

3. S. H. (Sanna Henrik): A m. kir. 2. ejtőernyős zászlóalj hősi harcainak 1944. 15. telén. „1.” alatt. In: Adonyi, 208-215. o.

4. Huszár János: A magyar ejtőernyős alegységek harci tevékenysége 1944-ben. Hadtörténelmi Közlemények (HK), 1987. XXXIV/2., 284-314. o.; uő.: A pápai ejtőernyős ezred háborús szereplése 1945-ben. HK 1988. XXXV/4., 698-731. o.; uő.: Két év a magyar katonai ejtőernyőzés történetéből, 1940-1941. HK 1992. CV/1., 139-168. o.; uő.: Honvéd ejtőernyősök Pápán. A Magyar Királyi „vitéz Bertalan Árpád” Honvéd Ejtőernyős Ezred története. A pápai Jókai Kör kiadványa 2., Pápa, 1993.

Huszár 1944 őszén, a pápai ejtőernyős ezredhez önként bevonult honvédként, az I. ejtőernyős zászlóaljban, részese volt a hadosztály dunántúli harcainak. Ma a pápai Jókai Kör titkára.

5. Bárczy János: Zuhánougrás. Tények és tanúk. Bp., 1981.

6. Tassonyi Edömér: Zuhánougrás. Kritika, 1982. január. 1-5. o. (Kézirat) Az ejtőernyősök harca a Kárpátok védelmében. 6-13. o.; Az ejtőernyősök szerepe Budapest védelmében: A soroksári és dunaharaszti harcok. 13-20. o.; Az isaszegi harcok. 21-26. o.; A megerősített I. zlj. harcainak Kéthelyen. 26-32. o.; Harcok a Garamtól Ny-ra, a Csallóközön. 32-43. o.; Az I. ejt. zlj. és közvetlen harc a Balaton i visszavonulásban. (Nem készült el.) A teljes kézirat egy másolati példány Ugron István birtokában. Egy példányt, Tassonyi leveleivel együtt a Magyar Aero Múzeum archívuma őrzi. (A Szerkesztő közlése. Kanadai Magyar Szármnyak, 1984. 73. o.)

Tassonyi Edömér: Az ejtőernyősök harca a Kárpátok védelmében. Kanadai Magyar Szármnyak, 1982. 78-81. o.; uő.: Az isaszegi harcok. Uo. 1983. 53-55. o.; uő.: A megerősített I. zlj. harcainak Kéthelyen. Uo. 1984. 73-76. o.

vezetősége nekrológiának⁷ említése, Tassonyi Edömér elhunyt - 1982. július 4. - alkalmából.)

Egy, a Szent László felderítő osztály történetének egyes eseményeit 1944. XI. 17-XII. 27-ig tárgyaló saját (Martin) kézirat⁸ is főleg Bárczynak az Ipoly-menti harcok leírásánál vétett pontatlanságai miatt született meg 1988-ban. A felderítő osztály decemberi harcbevételét a parancsnok szemszögéből világítja meg Nyéki-Takáts László százados 1993-ban, tartalmában és kiállításában egyaránt nagyszerű önéletrajzi kötetében⁹, egyben további adatokat nyújtva a hadosztály és a felderítő osztály megalakulásához.

Bírálta Bárczy könyvét már 1982-ben Ormay József is.¹⁰ Sajnálatos módon a Magyarországon széles körben ismertté vált Bárczy-féle visszaemlékezés tárgyi - illetve a szerző szemléletéből adódó - tévedéseit bíráló írások nagyrészt egyáltalán nem, vagy ha igen, akkor külföldön jelentek meg: ily módon a hazai olvasóközönség számára ismeretlenek maradtak.

A Szent László hadosztály történetét elsőként egy francia származású Henry L. de Zeng nevű történész írta meg az Egyesült Államokban, angol nyelven.¹¹ Noha a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége és a Vitézi Rend - Darnóy Pál szerint - közösen ki kívánta adni, nem tudunk róla, hogy erre sor került volna. Darnóy végül is a „Hadak útján” c. emigráns folyóiratban közölt terjedelmes - tudományos igényű - cikksorozatában írt a Szent László hadosztály alkalmazásáról¹² is. A magyarországi hadműveletek keretébe foglalt addigi legátfogóbb beszámoló jó általános tájékoztatást ad a hadosztály mozgatásáról, harcáról, de már a futólagos olvasás is jó néhány pontatlanságot, hibás adatot talál.¹³

Ami a hadosztály egyes alakulatait illeti, a legrészletesebb kézirat a repülő-lövészezred 1. zászlóaljának parancsnoka - a későbbi repülő-lövészezred parancsnok - Pályi György százados hagyatékában maradt ránk.¹⁴ A repülő-lövészezred

⁷ Tassonyi Edömér eje. Őrnagy, 1910-1982. A Magyar Aero Múzeum vezetősége által T. E. halálakor kiadott saját kiadvány. *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1982. 72-73. o.

⁸ *Martin Kézirat*. Néhány adat és emlék a „Szent László” felderítő osztály történelméről, 1944. XI. 17-1944. XII. 27. (Kézirat) 1988. Hadtörténelmi Levéltár (a továbbiakban: HL) Visszaemlékezések, tanulmányok gyűjteménye (a továbbiakban: Tgy.) 3138. sz.

⁹ *Nyéki-Takáts László*: Visszatekintés az elmúlt időkre. (Kézirat) HL Tgy. 3388. sz., 44-68. o.

¹⁰ *Ormay József*: Renegát katoná „könyvsikere”. *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1982. 75-77. o. (Eredetileg megjelent a *Kanadai Magyarországi* 1982. április 24. i. 17. számában, 8. o.)

¹¹ *De Zeng, Henry L.*: The Royal Hungarian Honvéd „Szent László” Division, October 1944 - May 1945. 1-7. o. HL Tgy. 3084. sz.

¹² Darnóy Pál szolgálaton kívüli vezérkari százados (München) 1983. február 16-i levele Marosszéki Jenőné Szűgyi Viktóriának, Szűgyi Zoltán Ausztráliában élő leányának. (Másolatban Egron István bentokában.)

¹³ *Darnóy Pál*: A Budapestért vívott harc. 66. folyt. *Hadak Útján*, XX. 1968. 235. sz., 9-10. o.; 67. folyt. *Hadak Útján*, XXI. 1969. 232-233. sz., 8-10. o.; 68. folyt. *Hadak Útján*, XXI. 1969. 237. sz., 8-10. o.; 69. folyt. *Hadak Útján*, XXI. 1969. 239. sz., 8-10. o.; 70. folyt. *Hadak Útján*, XXI. 1969. 239. sz., 8-10. o.

¹⁴ A következők közül példaként említem meg, hogy Tassonyi és a letartóztolt 1. ejtőernyős zászlóalj soha nem került bevetésre Helimbánál, ellentétben azzal, amit Darnóy - alighanem de Zeng nyomán - közöl (70. folyt., 8. o.). Nem esoda, hogy Tassonyi - ezt később olvasva - felháborodott levelet írt. (Mindemellett ez a cikksorozat sem került idehaza publikálásra.) Tassonyi Edömér 1982. augusztus 3-i levele Duska Lászlónak, HL Tgy. 3084. sz.

¹⁵ *Pályi György* hagyaték. Gépek közzétek. Tervezett cím: A Szent László hadosztály légiószékből szervezett repülő lövészezrednek története. 1-54. o., Függelék: 54.1-25. o., I. IX. o., 1945. I., 9., 9a., 11., 17., 17a., 18., 18a., 19., 23., 23a., 24-25. o., 28a. d., 29., 30. o. Dátumok nélkül HL Tgy. 3084. sz. Pályi György százados eredetileg repülő megfigyelő hivatári tapasztalatokból rendelkező gyalogos fegyverneműbeli hivatásos tiszt volt és mindvégig a Szent László hadosztály kötelékében harcolt. Sajnos Chitéből - ahova a háború után emigrált - a kommunista Allende-rezsim hatalomra lépésekor egész irattárgya hátrahagyásával menekülnie kellett, így katonái emlékeztetőt nem tudott elkészíteni. Erre

harcáról - ezen belül főleg az 1/I. repülő-lövészezred letkési helytállásáról - Pályi tárgy szerű - noha nem könnyen áttekinthető - kézírata alapján két jócskán kiszínezett publikáció¹⁵ is megjelent a Kanadai Magyar Szárnyakban. Minthogy a neves folyóirat évenként egyszeri példányai a repülő fegyvernem egykori tagjainak tiszteletet érdemlő hagyományápolása folytán hazánkba is jelentős számban eljutottak, szükséges felhívni a figyelmet a fenti cikkek néhány pontatlanságára.¹⁶

A Szent László hadosztály történetét megírta a legilletékesebb, maga a hadosztályparancsnok, vitéz Szűgyi Zoltán is. Mivel megbízói csak a számukra megfelelő változtatások után kívánták munkáját kiadni, Szűgyi a pótolhatatlan kéziratot tűzre vetette.¹⁷

Lajos Árpád vezérkari őrnagy, a hadosztály egykori vezérkari főnöke tollából maradt ránk a Szent László hadosztály története megírásának legnagyobb szabású - a szerző halála miatt befejezetlenül maradt - kísérlete. A Lajos-tanulmány - a hadosztály vezérkari főnökéhez illően - átfogó, helyenként részletekbe menő összefoglalás. Sajnos az írás számos értékes és érdekes - a továbbiakban ismertetésre kerülő - adat közlése mellett nemcsak félbemaradt és hiányos, hanem jó néhány tévedéssel is terhelt; megjegyezzük, hogy munkánkban csak azokra mutathatunk rá, amiket saját és/vagy mások hiteles tapasztalataiból, vagy okmányokból tudunk. Lajos nem ismerhette a Hadtörténelmi Levéltárnak a hadosztály szervezésére vonatkozó szerény számú dokumentumát sem, a fellelhető emlékezetekből pedig szinte kizárólag Pályi György anyagára támaszkodott. A Lajos-„töredék” néhány további jellegzetességére és egyes - lényegbevágó - hiányosságaim főleg itt, és

anyagban - a repülő-lövészezred, főként pedig saját zászlóalja harcainak érthető hangsúlyozása mellett - néhol tárgyi, adatbeli tévedéseket, ismétléseket és ellentmondásokat is vont maga után. Pályi dicséretére legyen mondva, hogy amikor 1988 szeptemberben itthon járt és pl. a II. ejtőernyős zászlóaljbeli Pethő Sándor hadapród-őrmesterrel beszélt, az általa és más által is tévesnek mondott adatokat kéziratában utólag helyesbítette, sőt munkája függelékében elismeri, hogy „az eredeti szöveg átírásra szorult”. Becsületességét jellemezve el kell még mondani: amikor az egyik szerkesztő rá akarta venni, hogy egy emlékiratot elhunyt bajtársa helyett, annak stílusában és neve alatt fejezzen be, ezt így visszautasította. Másutt bírálja egyik volt katonája két folyóiratban is megjelent cikkét, annak túlzott heroizálása miatt, egyben kétséggel fogadva a *Hadak Útja* kivételével minden más forrás, újságcikk - „sok esetben még a *Magyar Szárnyak*” - történelmi értékét is. *Pályi György*: Szittyakiút, 1984. szeptember.; *Pályi* hagyaték, 4-25. o.; *Strébely Zoltán*: A Szent László hadosztály harcai (1944. december 22. Részletek) *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1984. 63-65. o.; A Szent László Hadosztály Ipoly-menti harcai. (*Strébely Zoltán*) feljegyzései alapján. (*Hadak Útján*, 1990. nov.-dec., 11-13. o.)

¹⁵ *Pályi György*: A Szent László hadosztály repülő lövészei. *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1982. 81-84. o. (A továbbiakban: *Pályi*, 1982.) *Pályi György*: A letkési ütközet. (A Szent László hadosztály repülő lövészei.) *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1983. 11-14. o. (A továbbiakban: *Pályi*, 1983.)

¹⁶ Így pl. a repülő lövészezred nem 28-án, hanem XII. 24-én éjjel üritette ki a hidőt Letkésen, (25-én 0³-kor robbantották a német utászok az Ipoly-hidat.) Ezt a következő Pályi cikk írja is. A második közlemény második bekezdésében hiányzik, illetve pontatlanok az adatok. A Főtről érkező - még jelentős erőt képező, mintegy 800 fős - II. ejtőernyős zászlóalj első lépcsője XII. 19-én alakította ki a letkési hidőt. - Az I. repülő-lövészezred zászlóalj nehézfegyver százada parancsnokának neve helyesen Csörgő László (nem Górgényi) főhadnagy. A szovjet páncélos erők nem az Ipoly jobbpartján, hanem a Garam balpartján törtek előre, mint később látni fogjuk. A hadosztály vezérkari főnök idézett kitétele az ejtőernyősökkel kapcsolatban téves. (Lajos többszörösen téved, erre még visszatérünk.) *Pályi*, 1982. 82. o., 1983. 14. o.

¹⁷ Uo.

csupán lábjegyzetben utalunk, hogy ezzel a harcok több forrásra támaszkodó leírását ne tördeljük széjjel.¹⁸ A

18 Lajos a Zrínyi Katonai Kiadó megbízásából fogott a munkához, de nem tudta azt bevégezni. A már papírra vetett anyagot és szerzői jogait egy, még 1986. április 28-án kelt meghatalmazással és ehhez kapcsolódó kísérőlevéllel Ugron Istvánra hagyta. Minthogy viszont Lajos a második világháborús tevékenységével kapcsolatos iratait végrendeletileg a Hadtörténelmi Levéltárra hagyományozta – megemlítve, hogy a Szent László hadosztályra vonatkozó anyag Ugron kezelésében van – így a Lajos féle visszaemlékezésnek a Levéltár is birtokába jutott.

A Hadtörténelmi Levéltár 335/1987. sz. és 529/1988. sz. levele Ugron Istvánnak.

Lajos Árpád cím nélküli kéziratföredék a Szent László hadosztályról. 1/a-7/a, 1-66. o., 73-84. o. HL Tgy. 3403. sz.

Lajos Árpád levele Pályi Györgyhez. 1982. 10. 02. 1-8. o. Másolatban Ugron István birtokában. A levelezésre Pályi is utal. A munka első része (1-31. o.) a hadosztály hadrendjével és a szervezés nehézségeivel foglalkozik 1944. X. 17- XII. 02. között (18. oldal), majd a XII. 03-tól XII. 20-ig terjedő felvonulási időszakot írja le (13 oldalon). Az írás elején csupán a hadosztály „elgondolt” hadrendjét adja közre, azzal a megjegyzéssel, hogy „a hadosztály igazában sohasem alakult meg teljesen”. Mégsem fogadható el, hogy a már október 21-i HM rendelettel (I. később) a hadosztályba beállított felderítő osztály egyszerűen kimaradt. Ez a hiányosság sajnos a harcselekmények leírását is végigkíséri. Ugyanakkor szerepeltet – hadosztályközvetlenül – egy lovas, ill. kerékpáros századot, számunkra ismeretlen parancsnokokkal (Platthy Zsigmond hu. alez., Takáts György szds.). A továbbiakban téved Lajos, hogy a rohamtűzér- osztály mindvégig rohamlövegek nélkül maradt volna. Rohamtűzérök XII. 24-i letkési bevetését szemtanú bizonyítja. A támadásban két alakulat is részt vett. A vezérkari főnök többször kitér a magyar fővezérség tehetetlenségére, arra, hogy igazából a németek parancsoltak. Kritikusan szól az esztelen kiűritési rendeletről, majd elragadtatással a Tassonyi vezette I/I. ejtőernyős zászlóalj október végétől Budapest védelmében elrendelt soroksári és isaszegi harcairól, ugyanakkor sem itt, sem másutt nem ejt szót a hadosztály kötelekékbe vont, isaszegi ugyancsak harcba vetett, majd az ipoly-garami harcokban is alkalmazott I. közepes aknavető tüzérosztályról, a VIII. gépvontatású közepes tarackos tüzérosztályt a hadosztály egységül tüzérségként említve.

Lajos újföleg nagy elismeréssel adózik a Kéthelynél német parancsra bevetett I/I. ejtőernyős zászlóalj eredményes- veszteséges harcának, majd a felvonulás címén ide-oda dobált hadosztályról s a közben tapasztaltokról – német fosztogatás, önkény – ír. Az utókor itt is szembesülhet a m. kir. honvédség 1944. október 15. utáni harcavetésének egyik legsúlyosabb kérdésével, hiszen a gondolkodás képességével nemcsak a hadosztály vezérkari főnök volt megáldva, hanem az egyszerű löpődobosok is – cselekvőképességében más és más szinten korlátozva. Az egykori átlalók, fogságba esettek, sebesültek, vagy épségben túléltek, visszamaradók, vagy nyugatra távoztak, hazatértek, vagy emigráltak között váltakozó hevességgel fél évszázad óta folyó, kívülállókat által is tüzelt, soha véget nem érő vitában a szerzők nem kívánnak állást foglalni. Úgy vélik, hogy ebben végleges enyhülést csak az érintettek „hadak útjára” való távozása hoz majd. Egy dolgot azonban minden túlélőnek szem előtt kellene tartania, mielőtt – képletesen szólva – egymás torkának esnek. Mi mindannyian azért maradtunk meg, mert a többiek – bajtársaink – hősi halált haltak. Ez a harctér – szerénységre intő – rideg sztohasztikája.

A Lajos tanulmány további 36 oldala és 5. magyarázatát ellátott vázlat az 1944. XII. 20-1945. I. 09. közötti eseményeket tárgyalja. Bevezetőben ismét szóvá teszi a tájékoztatás hiányát, a magyar fővezérség tehetetlenségét, az elégtelen német támogatást, s hogy ezt látva el volt szánva a katonák életével és vérével való takarékoskodásra. Az az érvelése azonban, hogy mindezek után – noha a háború kimenetelét nem látta befoiyásolhatónak – a hadosztály csapatainak addigi harcok szelleme, elszántsága és áldozatkészsége „ragadta magát”, nem elegendő argumentum néhány későbbi, vitatható – az előbbi állásponttal ellentétes – intézkedésének alátámasztására. Ezek esetében – egyesekre még visszatérünk – inkább az elháríthatatlannak érzett német nyomásnak engedett.

Mindennek kapcsán a hadosztálynak a LXXII. német hadtest alárendeltségébe kerülésére – ennek részleteire és következményeire a Szent László hadosztály harcvezetését illetően – ez az egyetlen első kézből származó forrás. Részleteire az események leírása során térünk ki. Sajnos mindjárt a szöveg elején súlyos hiányossággal találkozunk. Lajos nem tudott a Főtnál harcoló II. ejtőernyős zászlóalj mozgásáról. Ez nem véletlen, hiszen Sannaék már XII. 19-én átöltöztek, német parancsra, Ipolyzalkára. A 20-án odaérkező vezérkari főnök pedig kész helyzetet talált a letkési hídfővein. Mindebből folyt, hogy Lajos további írásában az I/II. ejtőernyős zászlóalj létezéséről, harcairól elfelejtkezik, egyetlen – komponáltak ható – alkalom kivételével. Szó szerint idézzük: „XII. 22-én ... megjelent Ipolytölgyesen” (?) „az I/II. ejtőernyős zászlóalj parancsnoka (Szanna [sic!] százados), 80 fő ejtőernyőssel, akik a Fő, Mogyoród körzetében vívott utóvédharcok (sic!) után szivárogtak(?) el ide. Szanna a zászlóalj többi részéről nem tudott felvilágosítást adni. (?) Szanna csoportjának feladatán az Ipolytölgyes kelet-en létesítendő kis hídfőben folyó- megfigyelést (sic!) adtunk.”

A fentiekhez annyit, hogy aki ismerte Sanna „Harryt”, az tudja, hogy nem volt az alakítások híve. Az egykori huszára sokkal inkább egyfajta „understatement” volt jellemző. Talán egy ilyen egyszeri találkozás, vagy még inkább hamis információ éltetett Lajos emlékezetében. Ami pedig a 80 főt illeti, még a Garamon XII. 27-én átlábolt és a Kicsindnél ugyanaznap fogságba esett ejtőernyősök – az egyhetes harcokban tízedere csökkent zászlóalj – létszáma is több volt (velevannál).

Kimaradt Lajos tanulmányából a felderítő osztály XII. 22-i kovácspatáki – Helemba előtti – retesszállása is Altörjávék (a 2. páncélos hadosztály Helembát védő csoportja) visszazorítása és az II. gránátos zászlóalj a községet visszafoglaló támadása között. Itt Lajos elfelejtkezik a testőr-gránátosrezred II. zászlóalj kötelekékében hősiesszen harcoló esendőrökről és jutasi tisztelhelyettes-képzősökről – sajnos róluk azóta sincs bővebb forrás.

Ellentmondásos Pályi írásaival, hogy – Lajos szerint – XII. 21-én csupán az I/II. repülő lövész zászlóalj érkezett be Freyer százados (?) parancsnoksága alatt s feladatán – Letkési pihenő (?) után Ipolytölgyes irányába történő felderítést

Az 1944. XII. 28–1945. I. 07-ig lezajlott garami utóvédharcokról Lajoson¹⁹ kívül Tassonyi²⁰ – aki a hadosztály utolsó, kétségbeesett ellenállása során ezredparancsnokként harcolt az I/I. töredékes ejtőernyős zászlóalj és az I/II. zászlóalj maradéka élén a Garamtól nyugatra –, valamint Huszár²¹ tudósít. Erről, továbbá a hadosztály újjászervezéséről, a márciusi balatonfelvidéki harcokról, a Balck-ügyről, a hadosztály további sorsáról és Szügyi Zoltán hadosztályparancsnokról később – munkánk második részében – kívánunk beszámolni.

A hazai hadtörténeti művek Szent László hadosztályról szóló részei még szegényesnek is alig nevezhetők. Dombrády Lóránd és Tóth Sándor – e vonatkozásban, úgy tűnik, a szovjet hadtörténetírás nyugvó – „A magyar királyi honvédség 1919–1945” című kötetében²² az általános helyzet ismertetése után csupán a Szent László hadosztálynak a Dunántúlról XII. 19-én történt útbaindítása szerepel, német alakulatokkal együtt, a Börzsönyt megkerülő szovjet „csapás” megállítására. Majd pedig az, hogy „heves páncélos küzdelem”... után a 6. gárdaharcokocsihadsereg 26-án kijutott Kicsind-észak körzetébe; a 7. gárdahadsereg pedig Esztergomnál elérte a Dunát”. (Valójában: Garamkövesdnél a Garamot. M. – U.) ... „Két nap múlva befejeződött az Ipoly és Garam közénnek teljes megtisztítása. ... a Szent László hadosztály feltöltése végett ismét békehelyőrségébe vonult.” A Tóth Sándor szerkesztette „Magyarország hadtörténete” c., valamivel korábbi reprezentatív kötetben ugyanez a szövegrész szerepel.²³ A továbbiakban mindkét

kapott. (Ahol már ott voltak az ejtőernyősök.) Később viszont már a tényleges, délre történő „felderítéssel egybekötött tüntető menetéről” ír, mint a repülő-lövész zászlóalj jól sikerült, veszteség nélküli tűzkérésztéséről. Pályi neve és az I. repülő-lövész zászlóalj szóba sem kerül – szöges ellentétben a már idézett Pályi cikkkel és Pályi kéziratával – csupán 23-án, mint „ugyancsak” a hídfőbe rendelt alakulat. Lajos kiemelten emlékezik meg a 2. páncélos hadosztálytól kölcsönkért Derestey vezérkari próbaszolgálatos százados – mint a „nagyon lelkes, de a földi harcok vezetésében teljesen járatlan” Heinrich ezredes, repülő-lövész ezred parancsnok segédlistája, valójában XII. 24-ig ezredvezetője – szerepéről, aki Pályinál csak futólag kerül említésre.

A továbbiakban Lajos arról ír, hogy „elkapta őt az összes csapatok, de különösen a repülő lövészek és természetesen az ejtőernyősök kivételesen nagy harci szelleme, bátorsága, áldozatkészsége”, ugyanakkor félreértésnek minősíti a Pályi által felidézett, hadbíróssággal való fenyegetődzését, kijelentve, hogy Pályi – tőle is gyűjtve adatokat levelezés útján – sok vonatkozásban elfogadta „tévés emlékezete” kijavítását. Pályi kéziratát olvasva illeszmi valóban fellelhető, de nem Lajossal kapcsolatban.

A vezérkari főnök a következőkben, XII. 24-én csupán fegyvertelen, gépkocsikon visszavonuló német gyalogságról ír, szemben a Martin által Ipolyzalkán megszármolt mintegy 200 páncélozott járművel. A XII. 25-i általános szovjet támadás kapcsán említi Lajos először a felderítő osztályt és ismét „Takáts György” (?) századost parancsnokként. Ehhez csak annyit, hogy a tényleges parancsnok Nyéki-Takáts László százados XII. 24-én súlyosan megsebesült és a parancsnokságot XII. 25-én vitéz gutori Földes Gyula százados vette át – két napra ...

Lajos a XII. 26-i hadosztály-visszavonulással kapcsolatos cselműveletét – a híradó-összeköttetés látszólagos megszakítását, hogy az arcvonalparancsnokok önállóan elrendelhessek az ellenség által kikényszerített visszavonulást, s a hadosztályparancsnokság mentesüljön a felelősség alól – szemléletesen írja le. A baj a valóságban azonban az volt, hogy a visszavonulás elrendelése a harcoló csapatoknál – vagyis a leválás az ellenségtől – késve történt. Ennek következménye lett a hadosztály még megmaradt harcoló létszámának csaknem teljes elvesztése.

Végül meg kell jegyezni, hogy a vezérkari főnök emlékiratában, egy kezdeti „tiszteltekörön” kívül, méltatlanul keveset szerepel a hadosztály parancsnoka. Holott vitéz Szügyi Zoltán – múltjához híven – a hadosztály élén az utolsó percig, sőt azon túl is, angol fogságban is aktív, bátor, koncepciózus vezető volt. Háború utáni keserű sorsát büszkén vállalta. Lajos a hadműveleti (I. a) osztály vezérkari tisztjét – a hadosztályparancsnok és a vezérkari főnök „jobbkezét” – György Lajos vezérkari századost is alig említi.

Lajos, 5-66. o.; továbbá Köveskő Dezső főhadnagy, zászlóalj segédlistájának emlékirata és levele, a szerzők birtokában. L. még *Sanna*, 211. o., *Huszár*, 1987., 312. o. és 1993., 147. o.; *Pályi*, 1983.; *Pályi*, 54/7. o.; *Pályi*, 22. o., és *úő* 1983. 14. o.; *Martin*, 27., 28. és 30. o.

19 *Lajos* 52-56. o.

20 Tassonyi Edömér 1980. VII. 03-i levele Duska Lászlónak. Tassonyi Edömér 1982. 12-i levele Pályi Györgynek, továbbá *Tassonyi*, 32-43. o.

21 *Huszár*, 1988., és 1993., 152-200. o.

22 *Dombrády Lóránd-Tóth Sándor*. A magyar királyi honvédség 1919-1945. Bp., 1987., 306-307. o.

23 *Magyarország hadtörténete*. (Szerk.: *Tóth Sándor*) Bp., 1985., 2. k. 415. o.

mű már csak a hadosztály március végi harcait említi.²⁴ Veress D. Csaba szintén ezeket a harcokat érinti többhelyütt.²⁵

Végül – a teljesség igénye nélkül – meg kell még említeni Gosztonyi Péter munkáját, ahol a Szent László hadosztály Ipoly-menti harcainak eddigi legtömörebb és valóságghű jellemzése, értékelése található egyetlen mondatrészen:

„Mit voller Wucht tobte unterdessen auch nördlich der Donau im Gebiet des Börzsönygebirges, die Schlacht, wo seit dem 20. Dezember die Panzertruppen des Generals Krawtschenko, die Schützendivisionen des Generals Schumilov und die Kavalleristen des Generals Plijew die Intensität ihres Ansturmes täglich steigerten. Bis zum 23. Dezember gelang es – nach einem kurzen deutschen Gegenstoss – der 6. Gardenpanzerarmee und der 7. Gardarmee, mehr als 30 km tief in die deutsche Verteidigungslinie einzudringen und unter anderem im Strassenkampf Szob zu nehmen, die Eipel nach Westen zu überschreiten und schliesslich am 26. Dezember gegenüber Gran das nördliche Donauufer zu erreichen. Dabei wurde die ungarische 2. Panzerdivision völlig aufgerieben, während die tapfer ausdauernden Bataillone der Division Szent László bei Letkés den rechtzeitigen Rückzug des deutschen LVII. Panzerkorps ermöglichten. In der Folge musste das vorgeschobene Zentrum der 8. Armee, trotz Rückzugsverbot des OKH, schrittweise weichen, doch gelang es General der Infanterie Wöhler, seine Frontverkürzungen so elastisch durchzuführen, dass er den Anschluss an seine Nachbarn nicht verlor.“

...Míg tehát a 2. magyar páncélos hadosztály teljesen felmorzsolódott, addig a Szent László hadosztály Letkésnél bátran kitartó zászlóaljai lehetővé tették a német LVII. páncélos hadtest időben történő visszavonulását. Ennek folytán, noha a ... 8. német hadsereg ... kitérni kényszerült, Wöhler gyalogsági tábornoknak sikerült frontrövidítéseit olyan rugalmasan véghezvinni, hogy a szomszédokkal a kapcsolat fennmaradt.

Nem tudjuk, hogy Gosztonyi itthon nemrég megjelent tekintélyes művéből mindez miért maradt ki, holott a hadosztályparancsnokot, vitéz Szügyi Zoltánt és a hadosztály utolsó harcait megemlíti.²⁶

Munkánk lektorálása során – 1995. március hó folyamán – érkezett a Hadtörténelmi Levéltárba a Szent László hadosztály egykori tüzérparancsnokának, Dárday Vilmos ezredesnek a hagyatéka. Az egyedülállóan értékes, a m. kir. Szent László hadosztály tüzérparancsnokának (hadműveleti) naplójából és a hozzá csatolt eredeti mellékletekből álló anyag²⁷ a hadosztály tüzérségének tevékenységéről

24 *Dombrády-Tóth*: I. m. 434–439. o.; *Tóth*, 1985., 433–437. o.

25 *Veress D. Csaba*: A balatoni csata, Bp., 1976.; *uő.*: A Dunántúli hadi krónikája, Bp., 1984.

26 *Gosztonyi, Péter*: Endkampf an der Donau, 1944/45, 1978., 101. o.; *uő.*: A magyar honvédség a második világháborúban, Bp., 1992., 224., 277–279., 281. o.

27 *Dárday Vilmos* ezredes, hadosztály-tüzérparancsnok naplója (a továbbiakban: *Dárday-napló*) két A-5-ös kockás füzetben, dátumszerűen – többnyire naponta – rögzíti a hadosztály tüzérségét érintő eseményeket. A naplót kézirással – töltővel – a hadosztály tüzérparancsnok segédtsíjta, Rábay Pál százados vezette, a tüzérparancsnok pedig naponta aláírásával látta el. A napló bejegyzései az 1944. XII. 1-től 1945. III. 22-ig, illetve 1945. IV. 6-tól V. 18-ig terjedő időt ölelik fel. A munkánkban tárgyalt időszak – 1944. XI. 1-től 1944. XII. 28-ig 57 oldalt tesz ki az első füzetben és 73 db melléklet tartozik hozzá. A mellékletek a hadosztály tüzérségének szervezetére, mozgására, ill. mozgatóására, harcselekményeire, ellátására vonatkoznak (parancsok, intézkedések, helyzetjelentések, vázlatok, harctudósítások, tüzervek stb.), néhány, a hadosztályparancsnokság – ill. az I. a osztály – által kibocsátott irat pedig a hadosztály egészét érinti. (Az anyagot a Szent László hadosztály egykori „rohamezred” parancsnoka, Goór György alezredes Ausztriában élő fia juttatta el a HIL-nak.)

nyújt dokumentumértékű beszámolót. Így lehetővé vált írásunk ezirányú kiegészítése és jónéhány további, az egész hadosztállyal kapcsolatos adat közlése is. +

A hadosztály történetéből, 1944. október 12-től december 18-ig.

*A hadosztály felállítása.*²⁸

„Hazánknak a keleti veszedelemmel: a szovjet bolsevizmussal vívott élet-halál harcában, a még rendelkezésre álló emberanyag legjavából egy új, elithadosztályt, a „Szent László hadosztályt” állítom fel.” Így hangzott 1944. október 12-én az akkori honvédelmi miniszter, a nyilas időkben öngyilkosságot elkövetett vitéz csatai Csatai Lajos rendelete.²⁹ A hazánk területén pusztító háború folytán a szövegezés aligha meglepő. Azt, hogy a valódi indíték mi lehetett, alább mérlegeljük.

Tény, hogy a parancsnokká kinevezett vitéz Szügyi Zoltán³⁰ már az első világháborúban, hadapródként, legénységi arany vitézségi érmet szerzett, a második magyar hadseregben pedig a doni áttörés után mint a 43. gyalogezred parancsnokát a Márki-völgyben, majd az Oszkol-völgyben tanúsított szívós ellenállásért többszörösen kitüntették. A pápai ejtőernyős zászlóalj – amelynek vitéz Bertalan Árpád hősi halála után Szügyi lett a parancsnoka – 1944 őszén mint „megerősített harccsoport” a Kárpátok³¹ védelmében tevékenykedett Szügyi majd Tassonyi parancsnoksága alatt, Nagyváradnál és Tiszafürednél pedig, századnyi erőben, Kiss Zoltán százados parancsnokkal³² az élen már legendás, bár veszteséges elhárító harcokat folytatott.³³ Szügyit augusztus végén – néhány nappal a

A rohamezred a háború utolsó hónapjában – Ausztriában – került a hadosztály keretében megalakításra. (*Gosztonyi Péter*: Magyar honvédség a II. világháborúban, Róma, 1986., 399. o.; *Huszár*, 1993., 192. o.)

28 *Ruttkay*, 175. o.; *Martin*, 4. o.

29 5000/M. 1. a.–1944. sz., valamint az ezt kiegészítő 5058/M. 1. a.–1944. sz. rendelet.

30 További részletek és irodalmi hivatkozások a későbbi közlésre kerülő 2. rész vitéz Szügyi Zoltánról szóló fejezetében.

31 *Tassonyi* (kézirat), 6–13. o., és *Kanadai Magyar Szárnyak*, 1982.; *Huszár*, 1987., 287–290., valamint 1993., 114–117. o.

32 *Huszár*, 1987., 291–295. o., és 1993., 188–122. o.

33 Noha az ejtőernyősök koraeszi harcai még nem a hadosztály keretében zajlottak, mégis illőnek tartjuk összefoglalásukat, Ugron ismeretei és az időzített irodalom alapján.

A megerősített – négy lövészsorozatból, árkász, távbészélő, géppuskás, nehézfegyverszázból és zászlóaljközvetlen alakulatokból álló, ejtőernyős csoportnak nevezett zászlóalj, „kiváló bajtársi és harcos szellemmel rendelkező, egyénileg jól felfegyverzett, jól képzett rohamcsapat” (Tassonyi) – a hadihelyzet hirtelen romlása miatt került az I. hadsereg tartalékából bevetésre a Tornyai-hágó védelmében, Molnár Lajos százados parancsnoksága alatt. Egy század az I. lenti völgyet lezárva vívott súlyos harcot, két század pedig VIII. 26-án, a máig híres Mizunka-völgyi vállalkozás során lepte meg a kárpáti védőállás ellen felvonult egyik orosz zászlóaljparancsnokságot, aknavető, páncéltörő és egyéb tüzelőállásaival együtt megsemmisítve azt. Itt esett el az orosz tartalék bevetése után, visszavonulás közben Molnár százados. Saját veszteség mintegy kétszáz fő volt, többszörös ellenséges veszteséggel szemben. Kiseb vállalkozások után a csoport október első napjaiban Kisszolyva és Volóc térségében vívott előnytelen terepen súlyos elhárító harcokat, Tassonyi százados parancsnoksága alatt az arcvonalban. Ezek már több száz fős halott – köztük Néma főhadnagy – és sebesült veszteséggel jártak, de jelentős harci sikereket hoztak, több mint egy héten át, október 12-ig kivonásukig. Markóczy altábornagy, hadtestparancsnok maga sürgette a kitüntetési javaslatok felterjesztését, mert: „az ejtőernyősök minden kitüntetést megérdemelnek”. (Nö. a kitüntetési javaslat elvesztett.)

A megerősített zászlóalj kárpáti harcainak java még el sem kezdődött, amikor a Nagyvárad térségében előretört – a kárpáti védelmet bekerítéssel fenyegető – ellenség feltartóztatására a pápai kiképzőkeretből sebtében összeállított, Fiat G-12-es és Ju 52-es gépeken odaszállított század erejű ejtőernyős kötelék került bevetésre. IX. 27-én Váradlesnél. Egy heti súlyos, hullámzó elhárító harc után a Kiss Zoltán százados vezette ejtőernyősök páncélos támadással szemben is megállták a helyüket, de a Berettyóújfaluánál, majd Pocsajnál harcba vetett századból a kivonáskor már csak 83 fő harcos állomány maradt. Azonban még őket is bevetették a tiszafüredi hídfőben, német alakulatok között. Nyolc napig

VIII. 26-i híres Mizunka-völgyi vállalkozás és Molnár százados eleste után – Budapestre rendelték egy erdélyi hadosztály átvételére. Ekkor közölte Tassonyival, hogy más tervei vannak. Tassonyi úgy véli, hogy e tájban született meg a hadosztály felállításának gondolata.³⁴

Bonhardt Attila, őrnagy, hadtörténész szerint a hadosztály az 1944. májusában jóváhagyott ún. Szabolcs hadrend³⁵ alapján jött létre. Magját eredetileg – elit alakulatokként – az ezreddé bővített pápai ejtőernyős zászlóalj és a várpalotai 201-es tanzászlóalj képezték volna. Utóbbi azonban az 1944. október 15-i kiugrási kísérlet után, parancsnoka, Mátékovics Endre őrnagy vezetésével, a dunaföldvári hídfőben átállt a szovjet hadsereghez.³⁶

A tanzászlóalj pótlására beállított testőrök legnagyobb részét csupán kevés harc kiképzéssel, illetve harctéri tapasztalattal rendelkező, mindemellett morálisan is megrendült erőt jelentettek. Az ejtőernyős kiképzőkeret egy része a nagyváradi-tiszafüredi harcokban vérzett el. Ennyit előljáróban a hadosztály elrendelt felállításához.

A hadosztály vezérkari főnökévé kinevezett Lajos Árpád vezérkari őrnagy – aki 1942–43-ban a doni magyar 2. hadsereg hadművelési osztályán, majd 1944 nyarán a 24. gyaloghadosztály-parancsnokság hadművelési vezérkari főnökeként működött – nem Szügyi választása volt.³⁷ Lajos – szubjektív véleményként – a saját kinevezését³⁸ egyrészt hadi tapasztalatainak, másrészt Vörös János által is ismert „a tisztán magyar sorsot, érdekeket a németek fölé helyező” beállítottságának tulajdonítja. Mint írja: „a magyar vezérkar főnöke [Vörös János] személyesen közölte velem, hogy neki ezzel a [Szent László] hadosztállyal tervei vannak, ütőkártyának szánja (nem a németek mellett).... „Azután kitört a nyilas világ és Vörös János átment a szovjethez, itthagya minket utasítások, irányelvek nélkül...”

Ehhez a következőket kell hozzáfűznünk. Ismeretes, hogy az október 15-i kormányzói kiáltvány – Horthy fiának elrablása miatt – idő előtt hangozott el. Ismeretes az is, hogy Vörös János, a honvéd vezérkar főnöke a döntő órákban

tartották fővessződrökből a vonalat, de az állandó erős ellenségés tűz tovább ritkította sorukat. Elestett Cseke főhadnagy is és csak negyvenhároman térhettek vissza – a Károly laktanyán át – Pápára, hogy segítsék az akkor alakult II. zászlóalj újoncainak kiképzését.

³⁴ Tassonyi, 7. o., és 1982. 78. o.

³⁵ Szabolcs hadrend: (a továbbiakban „+”) a hadi tapasztalatok alapján 1943-ban kidolgozott rövidtávú hds.-fejlesztési koncepció, (a HL. Vkf. 6220/M. 7K 1943. alatt iktartva) amely a haderő harcértékét mennyiségi fejlesztés nélkül, „mélységben”, a meglévő alakulatok, pság-ok összefogásával, a fegyverzet korszerűsítésével, tüzerejének növelésével, megfelelő anyagi tartalmak beállításával és gyorsított gépesítéssel kívánta növelni. Az 1944. máj. 10-én jóváhagyott + szerint a továbbiakban csak egy hds. pság. és négy teljes értékű hdt. pság. (IV., VI., VII., IX.) marad meg. A hadrendi kötelékek számát a + 9 gyalog. – 2 pc., – 1 lov. ho-ban, 2 hgy. dd-ban, 7 lgv. dd-ban, a Székely Határvédelmi erőkhöz, valamint a Folyamterőkhöz és 1 rep. ho-ban határozta meg. A + a hadiünnepkor korszerű fegyverek gyártására való átállítását irányozta elő. Intézkedett a rendszeresített géppisztolyok és gyalogsági nehézfegyverek számának és minőségének jelentős növeléséről, a tüzérség löveganyagának egységesítéséről és korszerűsítéséről, elrendelte a rohamlővegek és az új, korszerű Tas harcokocsik gyártását, valamint azt, hogy a m. kir. légi erőt a Messerschmitt programból kikerülő Messerschmitt Bf-109 vadász és Me-210 többfeladatos repülőgépekkel kell felszerelni. Szorgalmazta a honvédség gk. állományának növelését. A + intézkedései az 1944. évi hadiesemények következtében gyakorlatilag nem valósulhattak meg. (Dr. Bonhardt Attila írásbeli közlése.)

Az egyetlen – jobbára e rendelkezéseknek megfelelően létrehozott, pontosabban létrehozni szándékozott – önálló seregtest a Szent László hadosztály lett volna...

³⁶ Vashgyi Endre: Hazától hazáig. 6–8. o. HL Tgyv., 3404. sz. (Pávi György a tanzászlóalj parancsnokaként Szentkirályi Gusztáv Barnabás alezredest adja meg.)

³⁷ Marosszékv. Jenőné, Szügyi Viktória (Szügyi Zoltán leánya) 1983. III. 02-i levele Darnóy Pálhoz. (Másolata Ugron István birtokában.)

³⁸ Lajos Árpád vk. érv. 1982. 10. 22-i levele Pályi Györgyhez. 2. o. (Másolata Ugron István birtokában.)

mind személyében, mind a vezérkar kézbe tartását illetően csődöt mondott. (Már előzőleg is tanúsított dodonai magatartását kitűnően írja le Nyéki-Takáts³⁹ a híressé vált október eleji balatonfüredi hadiakadémiai megbeszélés résztvevőjeként, de Vörös Tibortól – Vörös János nevelt fiától – származó értesülései nyomán is.)

Az október 15-én még meg sem alakult Szent László hadosztályból – úgy tűnik – egyedül a hirtelen Budapestre rendelt kárpáti ejtőernyős csoportra⁴⁰ várt volna szerep. Mire azonban a Károly-laktanyába értek, már semmilyen parancsot nem kaptak, a nyilas puccs pedig addigra lezajlott.

Ide kívánczik még Tassonyi egy mondata:⁴¹

„A kormányzó a háború beszüntetésére vonatkozó alkalmat 1944. márc. 19-én elmulasztotta. Kétségen kívül a mi szempontunkból ez volt az a pillanat, amikor is az állig felfegyverzett és harcra készült alakulat habozás nélkül a megszálló német csapatokkal szembefordult volna, azonkívül partizánháborúra is fel voltunk készülve”.

Mindezt a Szent László hadosztály és talán az egész második világháborús m. kir. honvédség legbátrabb⁴² katonája-tisztje-parancsnoka írta le. A hadosztályt „nyilasnak” titulálni pusztán ennek ismeretében is nevetséges. Hogy miért harcoltunk október 15. után mégis? Erre néhány gondolattal még visszatérünk.

Hadrend és szervezés, 1944. X. 12–XII. 03.

A Szent László hadosztály teljes hadrendje mindvégig pusztán elgondolás maradt.⁴³ A hadosztály soha nem tudott teljes egészében megalakulni. Az elgondolt-elrendelt-módosított hadrend a felállítás időszakában a következő volt:⁴⁴

3 gyalogezred, nevezetesen:

1 gránátos ezred a meglévő ejtőernyős zászlóaljból, 2 zászlóalj erőben (a továbbiakban: *ejtőernyős ezred*)

1 gránátos ezred a várpalotai gyalogos tanzászlóaljból, illetve a testőr-lövész zászlóaljból és csendőrökből, valamint jutasi tiszthelyettesképzősökből, 2 zászlóalj erőben (a továbbiakban: *gránátos ezred*.)

1 lövészezred a légi erőt gépfelszerelés nélkül maradt személyzetéből önként jelentkezőkből 2 zászlóalj erőben (a továbbiakban: *repülő-lövész ezred*.)

1 felderítő osztály (Utólag került a hadrendbe beállításra.⁴⁵)

3 (az 1., 9. és a 76.) tábortűzér osztály

1 közepes aknavető tüzér osztály

1 (a VIII. gépvontatású) közepes tarackos tüzér osztály

1 rohamtüzér osztály

³⁹ Nyéki-Takáts, 41–44. o.

⁴⁰ Huszár, 1987., 290–291., 295., és 1993., 116–117. o.

⁴¹ Tassonyi, 14. o.

⁴² Pó-Pályi, V. o.

⁴³ Lajos, 1. o.

⁴⁴ HM rendeletek. L. a. 29. sz. jegyzetét. Továbbá Lajos, 1. o.; Huszár, 176. o.; Martin, 4. o.; Nyéki-Takáts, 45. o.

⁴⁵ HL 5109/M. 1. a. – 1944. 10. 21-i FM-rendelet.

1 páncélvadász osztály

1 légvédelmi gépágyúis titeg

1 híradó zászlóalj, két századdal

1 utász zászlóalj, két századdal

hadosztály vonat

2 szekérszlopos fogatolt vonatosztály

30 tonna teljesítményű tehergépkocsi-oszlop

1 ételmező oszlop

1 sebesültszállító gépkocsioszlop.

A hadosztály elit jellegét egyrészt a zömöt kitevő válogatott gyalogsági alakulatok harcos szelleme, másrészt az átlagot meghaladó képzettsége és – nem utolsósorban – a harctapasztaltsága biztosította volna.⁴⁶

A hadosztály formális megalakulása 1944. október 17-én a kelenföldi Károly-laktanyában történt, egyben itt kezdődött meg a tényleges szervezés is az ott lévő hadosztálytörzs magja és az október 15-ére odarendelt ejtőernyős csoport jelenlétében.

A tekintélyes erőt képviselő, de a kárpáti és a nagyváradi, illetve tiszafüredi harcok után már megfogyatkozott⁴⁷ ejtőernyős zászlóalj ezredé alakítása során a tisztikart két zászlóalj megalakítása érdekében egyenlő arányban elosztották.⁴⁸ Az elosztáskor figyelembe vették a Kárpátalján harcfegyelen-biztosító beosztásra még IX. 11-től kikülönített, majd X. 07-én Pápára hazarendelt hét ejtőernyős tisztet is.⁴⁹ Ők képezték a II. zászlóalj tisztikarának gerincét. A kiképző keretbe osztottakat a kiválasztott tiszthelyettesekkel szintén Pápára vonultatták be, míg az ezredtörzs és az I. zászlóalj a Károly-laktanyában szerveződött.

Minthogy az ejtőernyős ezredparancsnok Szügyiből hadosztályparancsnok lett, az ezredparancsnokságot a harcokban még részt nem vett Pokorny László őrnagy – az addigi pápai pótkeretparancsnok – vette át.⁵⁰ „A két zászlóalj úgy volt megszervezve, hogy önállóan volt képes harctevékenységre, ejtőernyős szervezési alapelvekkel, tehát az adminisztrációs rész minimumra való csökkentésével”, írja ugyanott Tassonyi.

*Az ejtőernyős ezred szervezete*⁵¹

Ezredparancsnok: Pokorny László őrnagy (Budapest, Károly-laktanya)

Ezredsegédtiszt: Solymos Antal főhadnagy (később századparancsnok)

Ezredtörzsparancsnok: Kökény főhadnagy

Ezredközvetlenek:

Páncéltörzszakasz-parancsnok: Sebestyén Béla főhadnagy

Aknavető, árkász, híradó egységek.

⁴⁶ Lajtos, 1/a. o.

⁴⁷ L. a. 33. sz. jegyzet

⁴⁸ Tassonyi, 14. o.

⁴⁹ Huszár, 1987., 304. o., és 1993., 132. o.

⁵⁰ Tassonyi, 14. o.

⁵¹ Huszár, 1987., 1993. Tassonyi, (kézirat)

I. ejtőernyős zászlóalj (Budapest, Károly-laktanya)

Zászlóaljparancsnok (később ezredparancsnok): Tassonyi Edömér százados (később őrnagy)

Zászlóalj-segédtiszt: Berthy Károly főhadnagy, később: Bárczy János főhadnagy

Századparancsnokok:

Platthy főhadnagy (később Solymos főhadnagy)

Juhász Andor főhadnagy (később Ajtay Ferenc főhadnagy)

Kovács főhadnagy

Godó Ferenc főhadnagy

Szakaszparancsnok: Marosujvári Géza zászlós

Zászlóaljparancsnok (Kéthelyen): Kiss Zoltán százados

Zászlóalj-segédtiszt (Kéthelyen): Ajtay Ferenc főhadnagy, később századparancsnok.

II. ejtőernyős zászlóalj (Pápa)

Zászlóaljparancsnok: Ugron István százados

Zászlóalj-segédtiszt: Paykert Imre főhadnagy

Századparancsnokok:

4. század: Szakács József főhadnagy

5. század: Sanna Henrik főhadnagy, később százados, zászlóaljparancsnok

6. század: Kövesdy Dezső, főhadnagy, később zászlóaljsegédtiszt

Géppuskás század: Karsay István főhadnagy

Nehézgyeverszázad: Tóth Antal főhadnagy.

*A gránátos ezred szervezete*⁵²

Eredeti elgondolásként két zászlóalj, kiállítja a várpalotai gyalogos tanzászlóalj.

A balul sikerült október 15-i kísérlet után német őrizetben lévő testőrséget Szügyi kezességvállalása után megkapta a hadosztály. Előzményként a Budapest Róbert Károly úti Vilmos-laktanya udvarán Szügyi kérdésére a testőrök között senki nem akadt, aki a szovjet elleni harcot összeférhetetlennek tartotta volna a Kormányzó iránti hűséggel – legalábbis nem jelentkeztek. Lajtos ugyanekkor a rangidős Bánó Árpád századost biztosította: mindent el fog követni, hogy a testőrök hűek maradhassanak Horthynak tett esküjükhöz. Lajtos javára szól, hogy ezzel a később átálló – s így a hadosztály más egységeit kritikus helyzetbe hozó, cserbenhagyó – egyes testőralakulatok erkölcsi felelősségét részint magára vállalta.

Minthogy a gránátos ezred magvának szánt várpalotai 201. önálló tanzászlóalj – mint szó volt róla – átállt a szovjet hadsereghez, még mielőtt a hadosztály kötelékébe lépett volna, a HM⁵³ a hadosztály hiányzó emberanyagát egy további rendelettel igyekezett biztosítani. Ez már a felállítást is Szügyire bízta és az egész gránátos ezred magvával a testőrséget jelölte meg. Emberanyagként továbbá az 5. tartalék hadosztály feltöltésére szánt 2000 főből és az 5. kerületi parancsnokság által összegyűjtött 4000 főből kiválogatás alapján 1000+2000 főt rendelt X. 24-én útba indítani a Szent László hadosztályhoz.

⁵² Lajtos, 2-5. o., Ruttkay, 176. o.

⁵³ HL 5141. M. 1/a. – 1944. 10. 21-i HM-rendelet, mint az 5099. M. 1/a. – 1944. sz. rendelet kiegészítése.

A gránátos ezred parancsnoka: Stefán Valér alezredes

Ezred-segédtsízt: Bánó Árpád testőr százados

I. gránátoszászlóalj-parancsnok: dr. Békássy Miklós testőr százados

II. gránátoszászlóalj-parancsnok: Pálfi Sándor testőr százados.

A repülő-lövészezred Polgárdi központtal kezdett megalakulni, majd október végén Celldömölk-K-re települt át.⁵⁴ A tisztek valamennyien kiképzett repülő-gépvezetők, megfigyelők voltak, földi harctapasztalatok nélkül. A megfigyelők – amint Pályi is – eredetileg gyalogos fegyvernembeliek. A fegyverzettel kapcsolatos – Lajos által említett,⁵⁵ s az egész hadosztályra jellemző – gondokról ír Pályi is. A puskák vegyes eredetűek. Géppisztolyban, pisztolyban hiány mutatkozott. Súlyt helyeztek a páncéltörő és a nyeles kézigránát használatára, éles gyakorlatokon is. A kiképzés „látástól-vakulásig” folyt, ennek ellenére csak az „egyes”-kiképzésig jutottak el.

A repülő-lövészezred szervezete (a XII.04-i felrészítés után)

Ezredparancsnok: Heinrich István alezredes

Ezred-segédtsízt: Cifrusz Imre őrnagy

I. zászlóaljparancsnok: Pályi György százados

Századparancsnokok:

1. század: Ősze Ferenc főhadnagy

2. század: Hadnagy Endre százados

szakaszparancsnok: Gótz Pál hadnagy

3. század: Latkóczy százados

szakaszparancsnokok: Molnár József főhadnagy

Gál Iván hadnagy

Mánfay Károly hadnagy

Nehézfegyverszázad: vitéz Csörgény László főhadnagy

Géppuskás szakasz: Pintér József hadnagy

Páncéltörő szakasz: két, páncéltörőkkel felszerelt raji Szabó hadnagy

Zászlóalj orvos: dr. Mező Béla orvos-zászlós

II. zászlóaljparancsnok: Freyer Frigyes őrnagy

századparancsnok: Kelemen János százados.

A felderítő osztály beállítását, hadrendjét a már említett,⁵⁶ október 21-i HM-rendelet szabta meg. Megalakításáról Nyéki-Takáts százados számol be⁵⁷. Szűgyi személyesen igazította el, közölve, hogy a felderítő osztály hadosztályközvetlen alakulat lesz. Lajos a „nyugodt” szervezőmunkára hívta fel figyelmét. A megalakulás és a harcészültséghez szükséges alapkiképzés november elején, Pilis-esaba táborban történt.

A felderítő osztály szervezete:

Osztályparancsnok: nemes Nyéki-Takáts László százados

Osztály-segédtsízt: Puky Endre főhadnagy, később: vitéz Nagy Valér hadnagy

54. *Pályi*, 2-4. o.

55. *Lajos*, 4-5. o.

56. *L.*, 4-45. sz. jegyzet 1.

57. *Nyéki-Takáts*, 17. o.

Huszárszázad-parancsnok: gróf Széchenyi Ernő testőr-százados, beosztott tiszt: gróf Zichy Mihály testőr-főhadnagy

Kerékpáros század, parancsnok: Eszteleki Béla főhadnagy, beosztott tiszt: Heczko Vilmos hadnagy

Nehézfegyver-század, parancsnok: vitéz Nagy Valér hadnagy, később: Puky Endre főhadnagy, beosztott tiszt: Lelkes Károly hadnagy, vitéz László András hadnagy

Páncélosszakasz-parancsnok: Martin Komél hadnagy

Osztályorvos: dr. Szellő Ambrus orvos-zászlós.

A huszárszázad nehézfegyverzete 3 golyószóró, 3 géppuska és 3 aknavető, a nehézfegyver-századé – gépesítve – 4 aknavető, 3 páncéltörő ágyú (75 mm) és 4 röppentyű volt. Utóbbi századhoz tartozott szervezetenként egy árkász és egy távbeszélő szakasz is.

A páncélos szakasz 1 Turán közepes harcokocsiból és 5 Nimród páncélgéppágyúból állt.

A hadosztály tüzérségének szervezetéről a Dárday-napló⁵⁸ anyagának egyes részletei tájékoztatnak. Ezek szerint

a hadosztály tüzérség szervezete – felállításkor:

Hadosztály tüzérparancsnok: Dárday Vilmos ezredes

Hadosztály tüzérparancsnok-helyettes: Falk Viktor alezredes

Hadosztály tüzérparancsnok segédtsíjtje: Rábay Pál százados. (a napló vezetője.)

Összekötőtiszt: dr. Szantner Ottó hadnagy

Felderítőtiszt: Vetsey István zászlós

Távbeszélőtiszt: dr. Miklós Imre hadnagy.

A tüzérparancsnoki törzs összlétszáma: 110 fő.

1. tábori tüzérosztály, parancsnok: nem ismert

9. tábori tüzérosztály, parancsnok: Fornay százados

76. tábori tüzérosztály, parancsnok: Erdős őrnagy

VIII. közepes, gépvontatású tüzérosztály, parancsnok: Schmeczy László alezredes

1. közepes aknavető tüzérosztály, parancsnok:⁵⁹ Rapaics Roderig százados.

1. ütegparancsnok: Bakay Zoltán hadnagy

2. ütegparancsnok: egy tartalékos hadnagy

3. ütegparancsnok: Hargitay Elemér t. főhadnagy.

Rohamtüzérségként a 20. *rohamtüzér osztály* került a hadosztály kötelékébe, két üteggel.⁶⁰ Felszerelésük azonban – Skoda Hetzer típusú rohamlövegekkel – csak a december 24-i bevetések előtt történt meg.⁶¹

58. *Dárdai napló*.

59. *Bakay Zoltán*: Harctéri emlékeim. (Kézirat: 1993) 1-7. o. (1. pld. Martin Komél biztókában.)

60. *Rutikay*, 176. o.

61. Henke-Hönig József őrnagy 1990. XI. 18. levele dr. Legény Dezső egység 51. páncélvadász-zászlóaljbeli bajtársához. (Műsolaiban Martin Komél és a HL biztókában.)

Osztályparancsnok: Henkey-Hönig József őrnagy

1. ütegparancsnok: Simák Aladár főhadnagy

2. ütegparancsnok: Koltay György főhadnagy.

A páncélvadász osztályról egyedül Lajtos ad hírt.⁶²

Osztályparancsnok: Szervánszky Gábor repülő százados.

Az osztály tűzereje 6 db 40 mm-es légvédelmi gépágyú. Az osztályt a Légierők állítják ki. Később 6 db német – 75 mm-es – páncéltörő ágyúhoz jutnak. (1. sz. szövegmelléklet E/pont, 117. o.) A légrédelmi gépágyús ütegről nincsen adatunk.

A híradózászlóalj – Halmay József százados szerint⁶³ – november közepén alakult meg Nógrádverőcén. Szervezete:

Zászlóaljparancsnok: Baráth András alezredes

Zászlóaljparancsnok helyettes: Szász Gyula százados

Zászlóalj-segédtszázados: Görgényi főhadnagy

Vezetékes százados-parancsnok: Bozzay Ferenc százados

Rádiósszázados-parancsnok: Halmay József százados.

Beosztott tiszték:

Vezetékes százados: Bényi Béla hadnagy

Rádiós százados: Virágh Antal hadnagy.

Az utászászlóalj⁶⁴ parancsnoka: Koppány Ernő alezredes, az egyik (2., vagy 3.) százados parancsnoka: Bóra Gyula százados, beosztott tisztje Palágyi Tivadar hadnagy volt.

Felvonulás, 1944. XII. 04–XII. 19.

A két ejtőernyős zászlóalj és a hadosztályba szervezett tüzéralakulatok nagy része már ezt az időszakot megelőzően külön-külön harcban állt.

Ami a hadosztály többi alakulatát illeti, azok még a feltöltés, illetve kiképzés időszakában voltak, amikor a hadosztályparancsnokság új törzsszállásán, Pápán, december 3-án egy német vezérkari tiszt megjelenve közölte a Heeresgruppe (német hadseregcsoport-parancsnokság) intézkedését, hogy a hadosztály azonnal induljon Keszthely környékére, a Kisbalaton térségének védelmére.⁶⁵ A hadosztályparancsnokság távbeszélő érdeklődésére a kőszegi magyar fővezérség hadműveleti csoportfőnöke először nem tudott a dologról, majd visszahívás útján közölte, hogy a Heeresgruppe parancsa végrehajtandó.

Damóinak a magyar katonai vezetés szándékait említő mondatai⁶⁶ – hogy ui. „a HM és Hfp. dec. 1-én kiadott intézkedése szerint a hadosztálynak dec. 10-re kellett elérnie harc készségét, hogy utána a 3. magyar hadsereg pság. rendelkezésére legyen bocsátható” – csak még jobban aláhúzzák, hogy „az idegesen kapkodó Heeresgruppe Süd” a magyar katonai vezetéssel szemben azt tett a hadosztállyal, amit akart. Erre egyébként később Darnóy is utal.

62 Lajtos, 2/a. o.

63 Halmay József híradó százados szóbeli közlése.

64 Dr. Palágyi Tivadar szóbeli közlése.

65 Lajtos, 19. o.

66 Darnóy, 66. folytatás, 10. o.

Nos, ezzel a német paranccsal indult meg a harckészültséget jószerével még el sem ért hadosztály hányattatása. A hadosztályparancsnok vezetési törzse a Keszthelyi Festetich kastélyba települt XII. 06-án. A Pápán feltöltésen lévő, felriasztott I. ejtőernyős zászlóalj már szállítás közben elirányította és harcba vetette a LXVIII. német hadtestparancsnokság.⁶⁷ A repülő-lövészezred 2200 fővel ugyancsak felvonult Keszthely térségébe, de alkalmazásra nem került.⁶⁸ A felderítő osztály éppen csak, hogy összeállt Piliscsabán, máris indulhatott készenléti állásba Balaton-észak – a Káli medence – térségébe. Az egységek nagyrészt tengelyen – két napig, hiányos ellátással – a láncfalas járművek viszont, megfelelő vagonok híján XII. 05-én „talpon” tették meg az utat. Emiatt a Turán és egy Nimród sebességváltó-hiba illetve torziósrugó-törés miatt máris kiesett.⁶⁹ A tapolcai műhelybe kerültek. Néhány nap gyakorlatozással, éleslövészettel, lőszerbeszerzéssel telt el. Szügyi – amint erre Nyéki-Takáts emlékezik⁷⁰ – a Keszthely-déli reteszállás szemrevételezése során, a csapattestparancsnokkal a helyszínen, ellenséges tűzben, imponáló példamutatással adta meg az egyes csapattestek feladatát.

A hadosztály többi alakulatának ekkori mozgásáról nincsenek adataink. A legnagyobb részt még kikülönített alkalmazásban lévő hadosztály-tüzéralakulatok tevékenységéről később számolunk be.

A Keszthely D-en történő alkalmazásra készülő hadosztályparancsnokság azonban hamarosan – XII. 10-én⁷¹ – írásbeli parancsot kapott a Heeresgruppe-től, hogy a hadosztály meneteljen Mór-Bodajk területére, ahol új feladatot kapnak. Mórban derült ki XII. 11-én, hogy a hadosztály a Kirchner páncélos tábornok parancsnoksága alatt álló LVII. német páncélos hadtest alárendeltségébe került.⁷² Feladata a fenyegető szovjet előretöréssel szemben Székesfehérvár-délnyugat, a magyar városparancsnokság által megjelölt rész védelme, sík terepen. A hadosztály csapatai elérték a kijelölt területet és megkezdték a védőállások kiépítését – a repülő-lövészezred XII. 15-én,⁷³ a felderítő osztály XII. 17-én Iszkaszentgyörgyön és Mohán,⁷⁴ sőt az Isaszegnél harcban állt 1. aknavető tüzérosztály is ide érkezett.⁷⁵ A hadosztályparancsnokság 3 és 1/2 oldalas – minden részletre kiterjedő – „intézkedést” adott ki „a Szent László hadosztály első hadműveleti alkalmazására”.⁷⁶ A hadosztály-tüzérparancsnok ugyancsak elkészítette 2 oldalas „tüzér felvonulási intézkedését” a Paula-állás megszállására.⁷⁷

Alig, hogy ezeket kiadták, máris újabb parancs jött Kirchnertől. A hadosztály vezérkari főnök XII. 17-én 20^h-kor kiadott tájékoztatása⁷⁸ szerint a Polgárdi-Balatonfőkajár vonalában védő 1., és 23. német páncélos hadosztályt ellentámadásra készítik elő, őket kell felváltani.⁷⁹ Új előjáró parancsnokság Ná-

67 Lajtos, 24. o.

68 Pályi, 4–5. o., Darnóy, 66. folytatás, 10. o.

69 Martin, 7. o.

70 Nyéki-Takáts, 48. o.

71 Lajtos, 26. o. XII. 07-ét ír (a valóságban egy-két nappal később lehetett) A Dárday naplóban XII. 10. szerepel.

72 Lajtos, uo.

73 Pályi, 5. o.

74 Martin, 9–10. o.

75 Bakay, 2. o.

76 Dárday-napló, XII. 15., 40. sz. mell.

77 Uo. XII. 17. 47. mell.

78 Uo. XII. 17.

79 Lajtos, 27–28. o.

dasdlaányban. A német hadtest hadműveleti vezérkari tisztje, Karch őrnagy⁸⁰ Lajtostnak a felváltásra megszabott 24 órás határidő teljesíthetlenségére felhozott érveit a tipikus német válasszal zárta le: ez a parancs.

A hadosztály tehát újra felvonult. A hadosztályparancsnokság és a felderítő-osztály-parancsnokság a nádasdlaányi kastélyban, a felderítő osztály Jenőn szállásolt el XII. 18-án. A híradózászlóalj XII. 04-én indult Nógrádverőcéről, a Dunán komppal átkelve Móra, majd onnan Nádasdlaányra és tovább Jenőre került. Itt kapott parancsot a hírközlés kiépítésére a Margit-vonalban Polgárdi-Balatonfőkajár között. (Bal szomszédja a „Major”-csoport, jobb szomszédja az 1. német páncélos hadosztály volt.) A hadosztály-tűzérparancsnok és helyettese Berhidára ment eligazításra az 1. német páncélos hadosztályhoz, majd ismét – az új feladathoz illő – intézkedési javaslatot szerkesztett.⁸¹ A repülő-lövészezred sem települt még előre Polgárdi-Balatonfőkajár térségébe, a Margit-vonalban kijelölt védőállásokba,⁸² amikor egy német gépkocsizó százados XII. 19-én, alkonyat után írásbeli parancsot hozott a hadosztályparancsnokságra.⁸³ A Heeresgruppe ebben elrendelte, hogy a Szent László hadosztály lépcsőzetes gépkocsi-szállítással azonnal kezdje meg átcsoportosítását Párkány területére.

A rendelkezésre bocsátott három nagyteljesítményű német tehergépkocsi-oszlop egyszerre legfeljebb csak egy egyéni fegyverzetű zászlóalj elszállítására volt képes. Ez a körülmény és a pökhendi német gépkocsizó-vonatos tisztek viselkedése újabb súrlódásokra vezetett, a hadosztály vezérkari főnöktől a felderítő osztály páncélosszakasz-parancsnokig bezárólag⁸⁴ a „fegyvertársakkal”.

A repülő-lövészezrednek az újabb alkalmazási területre történő átcsoportosításáról Pályi számol be.⁸⁵ Kéziratának dátuma azonban egy nap különbséget mutat a hadosztályparancsnoksághoz képest.⁸⁶ A parancs átvételére Nyéki-Takáts is 19-ét, a végrehajtásra Martin 20–22-ét ír, harcálláspontként mindketten Garamkövesdet adják meg.⁸⁷ A gránátos ezred – Darnóy szerint – szintén XII. 20-án indult el Bodajk–Székesfehérvár területéről.⁸⁸

Noha a „felvonulás” okán két héten át ide-oda dobált hadosztály alakulatainak jutott némi idő a kiképzésre, az „összerázásra” is, a többszöri menetet a legénység és a járművek egyaránt megsínyelték. A hadosztályparancsnokságnak pedig, „noha a hadosztály a haza védelmében vett részt, fogalma sem volt (sic!) arról,

⁸⁰ Karch őrnagyot l. a 98. o-n is.

⁸¹ Dárday-napló, XII. 18.

⁸² Pályi, 5–6. o.

⁸³ Lajtós, 29. o.

⁸⁴ Martin, 10–11. o., Lajtós, 30. o.

⁸⁵ Pályi, 6–7. o.

⁸⁶ Lajtós XII. 19-én esti parancsnyelével szemben Pályi XII. 19-én 02³⁰-t ír – talán Darnóy nyomán. (67. f. lvt. 8. o.) Ez az eltérés annyiban jelentős, amennyiben Pályi szerint a repülő-lövészek 19-én 07⁰⁰-kor indultak, 22⁰⁰-kor Párkányba, éjfélkor már Ipolyszalkára érkeztek. Lajtós viszont, amikor azt írja, hogy Szűgyivel azonnal előindultak Béla községbe, az új előjáró parancsnokságon, a LXXII. német hadtest-parancsnokságon, a kastélyban történő jelentkezésre, akkor XII. 20. kora reggelt ad meg, és azt, hogy utánuk és a szállásosinaiók után indult a repülő-lövészezred 1. zászlóalja. Lajtós adatának helyességét az is megerősíti, hogy a *Magyar Személyrész* 1983-ban megjelent Pályi-közleményben már XII. 20. szerepel a gépkocsiszállítás dátumaként (11. o.).

⁸⁷ Martin, 10–11. o., Nyéki-Takáts, 48–49. o.

⁸⁸ Darnóy, 67. f. lvt. 8. o. Ez a gránátos ezred mozgásáról az első irodalmi adat. Arról a Darnóy-adatról viszont, hogy a repülő lövészek Ásteszéren lettek volna, Pályi nem ír. Ugyanakkor nincs nyom a 1. ejtőernyős zászlóalj ill. az ezredtörzs XII. 23-i Esztergomba érkezésének Tassonvinál. Talán ez az utóbbi adat alapozta meg Darnóy vastkosabb tevédesét az 1. ejtőernyős zászlóalj helybeli bevetését illetően (l. a 13. sz. jegyzet).

hogy mi az általános helyzet, még a dunántúlról sem. ... Azt, hogy magyar fővezérség egyáltalán létezik, el is felejtettük. Teljesen magunkra voltunk utalva” – írja Lajtós.⁸⁹ Tegyük hozzá, hogy csak a magyar fővezérség részéről. A német hadvezetés annál inkább számolt a Szent László hadosztállal. Erején felül is...

Harcban álló alakulatok, 1944. X. 26–XII. 19. között

Az ejtőernyős csoport Soroksár–Dunaharasztnál

Alig, hogy a Szent László hadosztály a kelenföldi Károly-laktanyában október második felében formálisan létrejött, a magyar fővezérség máris elvette egyetlen „élő” alakulatát, az I. ejtőernyős zászlóaljat és az ezredközvetleneket és alárendelte a Budapest védelmére kijelölt magyar VI. hadtestparancsnokságnak.⁹⁰ Az ejtőernyősöket, miközben „együtt-tartásban” voltak – Tassonyi zászlóaljparancsnokot pedig „a szervezési problémák annyira elfoglalták a Kárpátokban elhanyagolt papírmunkával együtt, hogy sem a hadi-, sem a politikai helyzettel nem volt idő törődni”.⁹¹ „minden előzetes figyelmeztetés nélkül” riadóztatták és Soroksárra szállították. Tassonyi X. 26–27-ét, Lajtós X. 30–31-ét ír dátumként.

Feladatuk a sietve kiásott Dunaharaszti–Soroksár védővonal megszálása volt a Kecskemét felől várható szovjet támadás feltartóztatására. A súlyos, eredményes, de veszteséges elhárító harcok részleteit Huszátnál olvashatjuk.⁹² Itt csupán a harcselekmények rövid összefoglalását adjuk. Tassonyi kéziratát is idézve.⁹³

A XI. 02-án délután induló szovjet támadást – rendezetlenül visszavonuló magyar erők, fogatok nyomán – harcokocsik nyitották meg, az ezredtörzs Alsó-némedi felé előretolt 75 mm-es páncéltörő-ágyús állását lerohanva. A sötétség beálltával a szovjet zom mindkét műton – Soroksár és Dunaharaszti irányában egyaránt – támadásba lendült, mintegy negyven harcokocsival. Az ejtőernyősök éjféltől utáig tartó kaotikus harcban a szovjet támadást, több harcokocsi páncélcélköllal kilöve, rohamrívóiságon elhárították. Másnap – XI. 03-án – gyalogos támadást futamítottak meg Dunaharasztnál, majd a 22. német SS lovashadosztály (ennek voltak alárendelve) egy kisebb egységének meddő ellentámadása után, Keitel német őrnagy parancsára, Tassonyi személyes vezetésével az állást már sötétben, közelharcban visszafoglalták. („Alles in Ordnung, danke schön, danke schön Kameraden – így Keitel, kezét rázva, megölelve, – furcsán esett ez a kitérés egy tipikus porosz tisztól – Keitel tábornagy fiától” – írja Tassonyi.)

XI. 04-én a szovjet egy utolsó meddő harcokocsi-támadás után a szárnyakon próbálkozott, hiába. Ez azonban az ejtőernyősök számára további véres veszteséggel járt. Pokorny őrnagy, ezredparancsnok és Plathy, a saját kérésére bevetett tartalékszázad-parancsnok egy – a németekkel együtt indított – ellentámadás során súlyosan megsébesült. Pokorny egy Núród páncélgéppágyún, aknabombanástól vesztette el fél szeme világát. Plathy rúdölővést kapott.⁹⁴

⁸⁹ Lajtós, 31–32. o.

⁹⁰ L. a 13. o.

⁹¹ Tassonyi, 14. o.

⁹² Huszár, 1987, 213–218. o., 217–218. lvt.

⁹³ Tassonyi, 13–21. o.

⁹⁴ L. a 13. o. Tassonyi Tassonyi Ferenccel együtt Párkányban a hadvezetés felé fordult, hogy az 1. ejtőernyős csoport elmozdítását követően a hadvezetés a hadvezetés felé fordult.

A szovjetek a következő napokon már nem támadtak, de folyamatosan lőtték a védőállásokat, újabb véres veszteségeket okozva.

Az ejtőernyős csoport XI. 12-én végre Isaszegre, tartalékba került. „Az ejtőernyős alakulat óriási ellenséges fölény ellenére hősiiesen megállotta a helyét... a *Tolbuchin* (valójában *Malinovszkij* – M. – U.) csoport nem várt ellenállásra bukkant és sikertelen próbálkozások után feladta Budapest meglepetésszerű elfoglalásának gondolatát” – írja Tassonyi. A hősi magatartás – elsősorban az állandó aknatűz és a szovjet mesterlövészek miatt – súlyos véráldozatba, sebesültekben és halottakban 11 nap alatt 40 százalékos veszteségbe került.

Amint Lajtos írja:⁹⁵ habár ezt a hadműveletet a Szent László hadosztály parancsnokságától függetlenül hajtották végre az ejtőernyősök, magyar és német vonalon egyaránt elterjedt, hogy a Szent László hadosztály „bemutatkozott”. Ebben talán az akkor már viselt Szent László jelvény is szerepet játszhatott (*I. ábra*); mindenesetre a szovjet propaganda-hangszórók „bárdos brigantiknak” titulálták az ejtőernyősöket.

„Mindezeket számbavéve – írja Huszár⁹⁶ – felmerül a kérdés, vajon az uralomra került nyilasokkal való együttérzés készítette ilyen kemény helytállásra az ejtőernyősöket? Erről szó sincs! Az ejtőernyős alakulathoz kezdettől fogva a bátor, halálfélelmet nem ismerő, a gyávaságot, a megfutamodást megbocsáthatatlan bűnnek tartó ember volt az eszménykép. Ezt a szellemet első – felejthetetlen – parancsnokuk, vitéz Bertalan Árpád őrnagy honosította meg.”

Tegyük hozzá, hogy a tisztek, tiszthelyettesek személyes példája pedig ébren tartotta.

A megerősített I. ejtőernyős zászlóalj Isaszegnél

Pokornyai őrnagy még megsebesülése előtt átadta az ezredközvetlenek fölötti parancsnokságot Tassonyinak,⁹⁷ aki Pokornyai kórházba kerülése után az ezredparancsnokságot is átvette.

Az isaszegi „pihenés” tiszavirágéletűnek bizonyult. Már másnap, XI. 13-án délelőtti írásbeli parancs jött a Feldherrnhalle német hadosztálytól – amelynek alárendeltségébe kerültek – védőállás foglalására, Isaszegtől keletre.

Tassonyinak ekkor már híre volt. Amikor Lajtos Tassonyi harcálláspontjának kiderítésére XI. 15. körül a német hadosztályparancsnokságon járt, a vezérkari főnök közölte vele, hogy ilyen „fenegyereket” (Mordskerl) még soha, sehol nem láttak.⁹⁸

A továbbiakat Tassonyi emlékezésében, illetve Kanadában megjelent cikkében írja le.⁹⁹ de olvashatjuk mindezt, néhány más résztvevő élményeivel együtt, Huszár tollából is.¹⁰⁰ Így ismét csak a harcok rövid összefoglalását adjuk.

A szovjet mesterlövészek már a felvonuláskor tevékenykedtek, két nap múlva pedig gyalogsági támadást kaptak az ejtőernyősök. Elhárítása során egy magyar közepes üteg rövidre lőtt tüze is súlyos veszteséget okozott. (4 halott, 3 súlyos

⁹⁵ Lajtos, 11. o.

⁹⁶ Huszár, 1987., 297. o.

⁹⁷ Tassonyi, 19. B o.

⁹⁸ Lajtos, 12. o.

⁹⁹ Tassonyi, 21–26. o., és 1983., 53–55. o., egyúttal cáfolja Bárczy köztvének idevágó részét (190–106. o.)

¹⁰⁰ Huszár, 1987., 298–302. o., 1995., 123–133. o.

1. ábra

A Szent László hadosztály megkülönböztető jelvénye.
Készült préselt alumíniumból, feketével árnyaltva.
Valódi méret: 62x42 mm. A bal zubbonyzseben viseltük –
a csapattiszti jelvényvel ellentétes oldalon –
fegyvernemi szintű posztó alátéttel.

sebesült. „Ha még egyszer belénk lőnek... lemészárolom az egész üteget” – így Tassonyi a figyelőnek.)¹⁰¹

Másnap harcok jelentek meg, de már a páncélok felmutatásától visszavonultak. A nappali mozgás lehetetlenné vált, a harcok silóvegek a sorozat-tűzfegyverekre vadásztak, egyikük pedig lerohant egy fészket és hét foglyot ejtett (első ízben estek ejtőernyősök fogságba!). Védővonalról már szó sem lehetett, csak támpontszerű védekezésről. Az így nyert tartalék is felhasználásra került. Ennek ellenére a német tüzérség támogatásával még sikeres ellentámadásra is telt. A következő napon – első világháborús méretű orosz tüzérségi előkészítés után – a támadást csak úgy tudták elhárítani, hogy Tassonyi a saját vonalra kért német tüzérségi tüzet. Az orosz támadás 7 saját halott árán összeomlott.

Tassonyi egyszerre kapta kézbe a II., és I. osztályú vaskeresztet, a német Wehrmachtbericht másolatával: „Das I. ungarische Fallschirmjägerbataillon hat sich gegen die 101. Russische Gardendivision unter der Führung Hauptmann Tassonyi in tagelangen schweren Abwehrkämpfen ausserordentlich ausgezeichnet”.¹⁰²

¹⁰¹ Tassonyi, 22. o.

¹⁰² Tassonyi, 24. o. Magyarul: Az I. magyar ejtőernyős zászlóalj Tassonyi százados parancsnoksága alatt a 101. orosz gárdahadosztály ellen napokig tartó súlyos elhárító harcok során kimagaslóan kitüntette magát. Tassonyi a II. osztályú vaskeresztet mindjárt átadta Kökény főhadnagynak, az I. osztályút pedig – zsebben tartva – csak akkor tűzte fel, a nagyobb hatás kedvéért, ha németekkel tárgyalt, mint például január elején, a garami harcok legsúlyosabb időszakában. (Tassonyi Edömér levele Pálfi Györgynek, 1982. I. 12.)

A további napokon az orosz beszivárgás egyre nagyobb méreteket öltött és bekerítés is fenyegetett. Már a hátul telepített aknavetőcsövek is géppuskatűzet kaptak. Az ellentámadásba ment szakasz parancsnoka. Kökény főhadnagy fejlődéstől elesett. Végre XI. 22-én éjjel Tassonyi az alakulatot, parancsra, visszavonta.

Lajtosnak – aki a Szent László hadosztály összeszedésére törekedett – sikerült az ejtőernyősöket a rákoscsabai főtérről XI. 23-án „ellopni”. Erről a remek tettéről – amire két heti meddő hivatalos kísérletezés után szánta el magát – a vezérkari főnök, emlékezésében, részletesen beszámol.¹⁰³ Amikor a német parancsnokság az ejtőernyősök kivonásának időpontját közölte, Lajtos – telefonösszeköttetésben lévén Tassonyi harcálláspontjával – szerzett két autóbusszoszlopot, s eligazította az oszlopparancsnokokat a bizalmas Rákoscsaba-Bp. Kelenföld (pihenő) – Székesfehérvár-Veszprém-Pápa útvonalat illetően. Majd telefonon megkérdezte a német III. páncéloshadtest-parancsnokság – a Feldhernhalle és a 22. SS. lovashadosztály közös előjáró parancsnoksága – hadműveleti vezérkari tisztjét, hogy Rákoscsabán valóban a megjelölt időben és helyen gyülekeznek-e az ejtőernyősök. A többi már az autóbusszokon múlt...

Másnap reggel 9^h tájban az ejtőernyősök már felsorakozva álltak a Kelenföldi Károly laktanya udvarán. „Lementem a jelentkező Tassonyival” írja Lajtos. „Elszorult a szívem. Fegyelmezetten, akárcsak egy díszelgésre kivonult alakulat, ott álltak az ejtőernyősök. Csupán az arcok voltak beesettek és sápadtak, a ruházatuk elnyítt és sáros. A tekintetek kemények, töretlenek.”

Szügyi – akit Lajtos utólag avatott be „huszáresőnyébe” – örült, de délutánra kitört a botrány. Lajtosnak Sáska vezérőrmagy felelősségre vonása nyomán a III. német páncélos hadtestparancsnokságon kellett jelentkeznie. Kellő kísérettel és harci öltözékben – géppisztollyal, körbetűzött kézigránátokkal – késő este jelentek meg Alagon. Lajtos – a 2. hadseregnél, német részről már tapasztalt – nyelvi nehézségekre hivatkozva közölte a függöny mögül tárgyaló Karch hadtest vezérkari főnökkel, hogy az ejtőernyősök, félreértés folytán, már Pápán vannak. (Tassonyi írja¹⁰⁴ – a hadosztály vezérkari főnök nyomán –, hogy Lajtosnak arra az érvére, miszerint az ejtőernyősöket hamarosan egy egész hadosztállal fogják pótolni, a felbőszült Karch közölte: adják vissza az ejtőernyősöket és tartásuk meg a hadosztályt.) Végül is – talán mert Karch álmos volt – Lajtosék ép bőrrel távoztak.

A zászlóalj azonban a Soroskár-Dunaharaszti térségében bevetett, Budapest meglepetésszerű elfoglalását megghiúsító harcokban oroszánrészt vállaló megerősített egységnek már csak árnyéka volt. Az isaszegi védelmi harcok véráldozata ismét a megmaradt zászlóalj 40 százalékának elvesztését jelentette. Először vesztek foglyokat és néhány szökevényt (újpesti „csizliket”), emlékezik Tassonyi, majd ezt írja: „A jól megérdemelt pihenésre és feltöltésre feltétlenül szükség volt és ezt Lajtos érdeméül hozom fel, annak ellenére, hogy Lajtos vezetésével később nem tudtam soha egyetérteni”.

103 Lajtos, 12–16. o.

104 Tassonyi, 26. o., ill. 1983., 55. o.

A megerősített I. ejtőernyős zászlóalj Kéthelynél

A Pápára visszatért ejtőernyősök ismét csak lélegzetvételnyi pihenőhöz jutottak. Tassonyi megkapta hivatalos ezredparancsnoki kinevezését és soron kívül – négy év ranghelyesbítéssel – őrnaggyá léptették elő. „A zászlóalj-parancsnokságot Kiss Zoltán százados, a kiképző keret parancsnoka vette át és azonnal hozzáálltunk a zászlóalj feltöltéséhez... és összerázásához” – írja Tassonyi.¹⁰⁵ Itt kapott először minden raj és a géppuskás század német „villámgéppuskákat” (MG 42.), de kiadták a nyersgumi talpú „ugrócsizmákat” és a bőrmellényeket is.¹⁰⁶

A továbbiak részleteit illetően is Tassonyira és Huszárra utalva adjuk az események rövid összefoglalását, egyben figyelemmel Lajtos emlékiratára.¹⁰⁷ Amint már szóba került, a jószérével még szervezés és kiképzés alatt álló Szent László hadosztály a Heeresgruppe XII. 03-án vett és a kőszegi magyar fővezérség által megerősített parancsára Keszthely térségébe indult, a Balaton délről történő bekerítését feltartóztatandó. Mire a hadosztály egyes alakulatai XII. 06-án elérték az új körleteket, az elsőként útbaindított ejtőernyősök egyszerűen „eltűntek” – mert már régen harcban álltak. Lajtos csupán XII. 07-én, sőt, valószínűbb, hogy 8-án – a hévízi hadosztályparancsnokságon jelentkező, akkor már sebesült Tassonyitól tudta meg XII. 04-i, azonnali harcbevetésüket a LXVIII. német hadtestparancsnokság által. „A hadosztály-parancsnokság rögtön követelte a jogtalanul elvett és harcbevetett zászlóalj kivonását és visszaadását... A felelet az volt, hogy ez a zászlóalj az ellenállás gerince és egyszemélyben olyan feladatot oldott meg, amire előttünk három német hadosztály sem volt képes” – írja¹⁰⁸ Lajtos.

A magyar fővezérség ismét tehetetlen volt az ügyben. „Amint lehet, visszaadjuk” – így a németek. A Szent László hadosztályt pedig közben elirányították.

Nos, a Kiss Zoltán parancsnoksága alatti I. ejtőernyős zászlóalj, az ezredközvetlenekkel (páncéltörő ágyús illetve páncéltörő – páncéloköl – szakasz, aknavető szakasz, árkász század, híradó részleg) megerősítve, Tassonyival az élen, a XII. 04-i beérkezés után azonnal támadási parancsot kapott. Tassonyi ellenvetésére, hogy a Szent László hadosztályhoz tartoznak, másnap reggelre a német hadtestparancsnok alárendelésüket is elintézte s máris mellettek Hollád-keleten készenléti állásba. A temetőben éjszakázva reggel – felderítés nélkül – az időközben beérkezett 4 német Pz. IV. harcokosi támogatásával máris eredményes támadással nyertek teret; (a harcokosikat „rohamlövegekként” alkalmazták, amint az a szovjetnél már rég szokásos volt), majd a támadást lendületből tovább folytatva visszafoglalták Kéthelyt. Egy részlegük pedig, egyidejűleg Balatonújlak irányában előretörve, összeköttetést vett fel a balatonkeresztúri német erőkkel.

A harcokosik elvétele után is megtartották váltakozó harcban Kéthelyt, majd a Nagyberék mellett a község visszafoglalására begyülekezett orosz ezred előkészületébe beletámadva a visszakapott harcokosik támogatásával elfoglalták a kulcsfontosságú Hunyadi-kastélyt és Sári-pusztát.

105 Uo. 24–32. o., ill. 1984., 73. o.

106 Hirtel, 1987., 305–311. o., ill. 1993., 138–145. o.

107 Lajtos, 14., 21., és 24–25. o.

108 Uo. 25. o.

„Az orosz óriási veszteségekkel vonult vissza, több mint 80 foglyot ejtettünk közelharcban, de ... a háromszoros túlerő ellen súlyos árat fizettünk”.¹⁰⁹ Több, mint 80 sebesült mellett elesett Ajtay Ferenc („Saci”) főhadnagy, az előző nap sebesült, majd a kórházban elhunyt Juhász főhadnagy helyébe önként jelentkezett századparancsnok. Maga Tassonyi is megsebesült aknaszilánkoktól a karján és a fején – amivel egy átlagos parancsnok nyugodtan búcsút mondhatott volna a csatátérnek. (Ekkor találkozott Tassonyi – a kórházban járva – Lajtossal.) Két operáció közben és után, a kezdődő szepszist ultraseptylrel elhárítva, úgy vezette tovább alakulatát, mintha mi sem történt volna – megcsodálva az óvóhelyre menekült tartalékos orvos helyett aknatűzben is hősiessen helytálló három önkéntes ápolónót.

Néhány, viszonylag csendesebb nap után jobbszárnyukon és egy, a szomszédságukban elhelyezett magyar felderítő zászlóalj ellen indított orosz lángszórós támadás a felderítőket megfutamította, többen átálltak közülük, sőt vissza is lőttek. Tassonyi ellentámadása – alig néhány emberrel – visszavetette az oroszokat. Ezt követően – aránylag eseménytelen napok után – az ipoly-garami harcokról szóló kőszai hírek nyomán Tassonyinak sikerült Gollath-Hansent, a később Székesfehérvár alatt elesett lovagkeresztes német ezredparancsnokot meggyőznie, hogy szeretné végre az ejtőernyős ezredet együtt tudni. (Bizonyára nem sejtette, hogy ez milyen körülmények között fog január elején teljesülni.) Így, a hadosztályparancsnokot akkor már Bélán felkeresve, sikerült alakulata kivonását kieszközölnie.

„Lajtós ... a hadosztály harcálláspontján igen kétségbeesettnek látszott, a helyzetet a Garamtól keletre reménytelennek látta és csüggedten mondta, hogy ki tudja, hol lesznek, mi lesz velük másnap!” írja Tassonyi.¹¹⁰ (Ez XII. 25-én lehetett.)

A német hadtest búcsúparancsában ékes szavakkal méltatta az ejtőernyősöknek a hagyományos magyar katonakereskedéshez illő magatartását. Az orosz ék megállításában azonban ismét súlyos – mintegy 30–40 százalékos veszteséggel járt. Tassonyi megjegyzi, hogy az alakulat itt már csak névleg volt „ejtőernyős”, rajonként jó, ha három ejtőernyősnek kiképzett öregkatonával, s egyben – mindjárt írása elején – keményen bírálja Bárczyt. Nemcsak, mert valószínűleg anekdotázik¹¹¹ a magyar–német viszonyról és az ejtőernyősök egymás közti veszedelméről, hanem mert „egy szót sem említ az elkeseredett harcokról, az orosz visszavetéséről és az ismételt támadások visszaveréséről”.

Hozzá kell e fejezethez még tenni: alighanem az ejtőernyősöknek volt köszönhető, hogy a hadosztály többi része a keszthelyi-kéthelyi alkalmazást – az elhárító harcba vetést – „megúsza”.

A II. ejtőernyős zászlóalj Csepelen és Fóton.

Amint az már szóba került, mindkét ejtőernyős zászlóalj olyan szervezetet kapott, hogy képesek legyenek önálló harctevékenységre. A Kárpátjáról visszatért tisztek és a Károly-laktanyában kijelölt, illetve Pápán kiválasztott kiképzőkeret segítségével Ugron István százados, kijelölt zászlóaljparancsnok október

¹⁰⁹ Tassonyi, 29–30. o. és 1984., 75. o.

¹¹⁰ Uo. 32. o., ill. 1984., 76. o.

¹¹¹ Bárczy, 507–508. o.

17-én kezdte meg a II. ejtőernyős zászlóalj szervezését.¹¹² A továbbiakról – a már említett Sanna cikk¹¹³ kívül – a zászlóaljparancsnok személyes tapasztalatai, emlékei, Kövesdy Dezső századparancsnok, majd zászlóaljsegédtiszt emlékezése, illetve levelei¹¹⁴ valamint Huszár írásai¹¹⁵ alapján tudunk beszámolni, összefoglaló jelleggel.

Előjáróban még annyit: Lajtós az amúgy is pihenőre és feltöltésre szoruló I. ejtőernyős zászlóalj „ellopásával” csak azt érte végül el, hogy a magyar fővezérség a németek rendelkezésére bocsátotta az éppen, hogy feltöltött II. ejtőernyős zászlóaljat.¹¹⁶ Noha ezt Lajtós – emlékiratában – maga ismeri el, a további részben egyszerűen elfelejtkezik róluk. Ez azután eltorzítja visszaemlékezésének legkritikusabb szakaszát, az Ipoly-menti, illetve Ipoly-Garam-közi harcok leírását is. Igaz, hogy mire a II. ejtőernyős zászlóalj önállóan súlyosabb harcokba került – megcsillogatva az ejtőernyős harci erényeket – addigra Lajtós minden idejét, gondolatát a hadosztály felvonulása és dunántúli mozgatója kötötte le.

A II. ejtőernyős zászlóalj legénységét besorozott 1923-asok és az önként jelentkező ejtőernyős levették szolgáltatták. Valamennyi emlékező – Ugron, Sanna, Kövesdy – megegyezik abban, hogy a harcteret járt tisztek, tiszthelyettesek – utóbbiak nagyrészt a tiszafüredi és soroksári harcok felgyógyult sebesültjei – kiváló emberanyaghoz jutottak. (Az ejtőernyős levettek eleve testileg-lelkileg válogatott, táborozásokon előképzett fiatalok voltak.) A kiképzés súlyát a lö- és harc kiképzés jelentette. Kövesdy írja,¹¹⁷ hogy századának minden egyes tagja, egész napos harcászati lögyakorlatokon valamennyi fegyverrel bőségesen lőhetett, a közelharc pedig – kézigránátdobásos belerohanással – mindennapos gyakorlattá vált, nem egyszer sebesüléssel is. A mindössze hathetes kiképzési idő azonban már nem futotta a kötelékharc, a nehézfegyverekkel és a tüzérséggel való együttműködés gyakorlására is.

A XI. 25–27-én riadóztatott zászlóalj autóbuszkaravánja 28-án már Csepelen volt a Feldherrnhalle német páncélos hadosztály alárendeltségében. A zászlóalj fegyverzetét – a Király géppisztoly és a Vécsey kézigránát kivételével – német anyagra cserélték. A begyakorlásra – a zászlóaljparancsnok erélyes fellépésére – 3 napot és 40 német tiszthelyettest kaptak. Itt szólunk még néhány szót az I. zászlóalj kapcsán már említett német villámgéppuskáról (MG 42)¹¹⁸. Századonként 12 db volt „golyószóróként” rendszeresítve (villaállvánnyal együtt 11,5 kg) és 3 db géppuskaként, háromlábú állvánnyal (27,3 kg). 1200 lövés/perc elméleti tűzgyorsaságával, 7,92 mm űrméretével óriási tűzerőt jelentett. Hosszabb sorozatok esetén a csövet – áttüzesedés miatt – minden 250-es heveder után cserélni kellett. (Besulykolt kezelő 5 mp alatt végrehajtotta a cserét.) Hátránya a rendkívül nagy löszerszükséglet volt.¹¹⁹

¹¹² Tassonyi, 14. o.

¹¹³ Sanna, I. a 3. sz. jegyzet.

¹¹⁴ Kövesdy, I. a 18. sz. jegyzet.

¹¹⁵ Huszár, 1987., 302–305. o. és 311–312. o., ill. 1993., 134–137. és 146–147. o.

¹¹⁶ Lajtós, 18. o., Tassonyi, 26. o.

¹¹⁷ Kövesdy, 4. o.

¹¹⁸ Uo. 7. o.

¹¹⁹ Pethő Sándor hadapród őrmester – II. ejtőernyős zászlóalj – szóbeli közlése

A zászlóalj XII. 01-én szürkületkor váltotta le az 1. lovashadosztály védelemben levő alakulatait, a már szovjet kézen levő Szigetszentmiklós–Halásztelek vonalától északra, a felrobbantott lakihegyi adótorony mellett. A jól kiépített, de túlságosan hosszú védővonalat jelentő állások helyett a zászlóaljparancsnok valamivel északabbra, az ott hitelen keskenyedő szigetszakaszon építtetett ki védővonalat, egyben – biztonság kedvéért – német ellenkezés ellenére birtokba véve az aláaknázott Gubacsi-hidat.

A kisebb ellenséges vállalkozásokat a zászlóalj könnyedén visszaverte, foglyokat is ejtett. Egy ellenséges propagandajárőr „Hiába menekülsz hiába futsz...” dalát elhallgattatták. A jó hangulathoz hozzájárult, hogy a „vörös” Csepel társadalma ajándékokkal halmozta el a katonákat. Sebesülések csupán könnyelműsködésközlésből adódtak. (Így pl. többen „meszeltek” az oroszoknak, hogy „nincs találat”.) Az egyetlen komolyabb szovjet támadást fölényesen visszaverték: igaz, hogy gyalogsági tüzüket 120 löveg támogatta.

Említést érdemel, hogy Ugron parancsnoksága alá vont egy röppentyűs szakaszt, 4 db röppentyűvel. A még újdonságba menő fegyverek használatba is kerültek, 4 km-es lőtávolsággal, főleg lelki, de tetemes repeszhatással. Mivel a röppentyű a kilövés után füstcsíkot húzott, az ellenség könnyedén bemérte, így azonnal állást kellett változtatni vele. (Persze a közelében, védővonalban levők nem örültek a hamarosan érkező aknatűznek, amint azt a 6. századnál már – a HM jelenlétében lezajlott – kipróbálásnál tapasztalhatták.¹²⁰)

Amikor a II. ejtőernyős zászlóaljat – XII. 12-én egy német rendőrzászlóalj által leváltva – 13-án hajnalban tehergépkocsikkal és autóbuszokkal Fótra szállították, vesztesége nem lépte túl az 1400 fős induló létszám 3 százalékát.¹²¹ Kövesdyék első súlyos sebesültje – akinek aknaszilánk vágta le tőből a karját – saját lábán ment a kötőhelyre, ép kezében hozva a levágott kart. (Felgyógyult, 1945-ben meglátogatta volt századát.)

A főtí harcok azután már kemény erőpróbát jelentettek. A válságos helyzet miatt – nevezetesen, a XXX. szovjet hadtest mintegy 60 harcocsival megerősítve támadott, XII. 13-án Fót község 2/3-a a kezükbe került és az összeomlott védelem miatt egy Rákospalota–Újpest irányú, a fővárost fenyegető támadás megindítása már csak rajtuk múltott – a német hadvezetés hirtelen az egész Feldherrnhalle hadosztályt ebbe a térségbe telepítette át.

A már Csepelről ismert von Pape vezérőrnagy, hadosztályparancsnok Újpesten – az Egyesült Izzóban – tartott eligazítása szerint, az azonnali ellentámadás mellett döntött. A község elfoglalását a II. ejtőernyős zászlóalj kapta feladatul, balról Feldherrnhalle egységek, jobbról a magyar 10. gyaloghadosztály támogatásával. A zászlóalj parancsnoka a Károlyi kastélyban telepített harcálláspontján az elsőként beérkező Kövesdy főhadnagy, 6. századparancsnokot bízta meg felderítéssel és kapcsolatfelvétellel a községtől keletre – a Fót–Mogyoródi úttól északra – fekvő dombvonulatot védő budapesti rendőralakulattal.¹²² A védők helyét azonban kora délután már csak elszórt felszerelési tárgyak jelezték, csupán egy német tüzér-

120 Kövesdy, 9. o.

121 Sanna, 209. o.

122 Kövesdy, 10. o.

bemérő-egység mutatta a már éppen támadni készülő ellenség irányát, majd ők is visszavonultak.

Kövesdyék a mintegy 600 méternyire előrenyomuló ellenségre néhány lövést leadva visszahúzódtak, majd a század zömével – 160 fővel – támadva heves tűzharccal kiverték a magaslaton időközben beásott szovjeteket állásaikból, mintegy 10%-os saját veszteséggel. Lélegzetvételnyi szünet után a zászlóalj többi része (i. e., géppuskás és nehézfegyverszázadok) – két leharcolt német zászlóalj (28. ill. 42. fő) egy német harcocsiszázad (Pz. V., Pz. VI. és lángszórós) támogatásával 17^h30'-kor megindította az ellentámadást a községben, négy német üteg támogatásával. Noha a szovjetnek a felderítés szerint 26 ütege és nagyszámú aknavetője volt, az éjszakába nyúló, helyenként súlyos és véres közelharcban sikerült a község északi részén húzódó vasútvonalat elérni, számos foglyot ejtve. Az előretörés olyan gyors volt, hogy a német lángszórós harcokosi tévedésből az ejtőernyős élt „spriccelte” meg, ezért kilőtték.

A szárnnyak felzárkózása híján azonban a sikert nem lehetett kiaknázni, sőt a visszavonult jobbszomszédnál beözönlő oroszok miatt XII. 14-én délelőtt a zászlóaljat vissza kellett vonni Fót déli szegélyére. A harcok során két német Tigris (Pz. VI.) kilőtt négy T-34-et, az ötödiket egy 6. századbeli ejtőernyős páncéloköllel tette harcoképtelenné. Az orosz támadás azonban hatalmas nehézfegyver, tüzérségi és aknatűzzel párosult. Ekkor sebesült meg – egy német páncélozott lövészkocsit ért „csinn-bunni” (páncéltörő lövedék) találat során – a zászlóaljparancsnok. A küzdőtérben mellette álló német meghalt, a gépkocsivezető is megsebesült, a kocsit mellett álló Kövesdy főhadnagyot és rádiósát földhöz vágta a légnyomás. Ugron százados eleinte könnyűnek tűnő, repeszdarabok okozta sebeiből az egyik – a kötőhelyen – életveszélyesnek bizonyult, így sürgősen elszállították. Ugron hitelenében az általa legalkalmasabbnak ítélt Saana Henrik („Harry”) főhadnagyról, az 5. század parancsnokára bízta a zászlóalj-parancsnokságot. Segédtiszt Kövesdy főhadnagy lett, a 6. századot Paykert főhadnagy vette át, később azonban ő is megsebesült.

A századok mintaszerűen hajtották végre az ellentámadásokkal fűszerezett visszavonulást és az összekötetés is megmaradt, így az újdonsült zászlóaljparancsnok részletes tájékoztatás híján is hamarosan áttekinthette a helyzetet. A község déli részén a Mogyoród patak mentén védőállást foglalt zászlóalj a rázúdult ellenséges rohamot példás tűzfegyvellemmel szétverte, úgy, hogy a szovjet a következő négy napban nem is kísérletezett újabb támadással. A német hadosztályparancsnok sürgető kívánságára viszont sikerült egy fogolyejtő vállalkozás során a szembenálló szovjet hadosztály hadműveleti vezérkari tisztjét áthozniuk.

A főtí harcok sok magyar kitüntetést eredményeztek a zászlóaljnak, – pl. Kövesdy főhadnagy részére M. É. lovagkeresztet¹²³ – ezeken felül 31 I. és II. osztályú német vaskeresztet.¹²⁴ Tassonyi ez utóbbiakat kéziratában – figyelembe véve, hogy Ugron csak II. o. vaskeresztet kapott – túlzónak tartja.¹²⁵ Meg kell azonban jegyezni, hogy ez már a zászlóaljparancsnok távollétében – a búcsúzaskor – történt, a német magasabb parancsnokságoknak pedig joguk volt az odaítélést és átadást rövid úton intézni. Ezt példázza Ugron sajátos esete is.

123 Cs. 10. o. (5494. 3. Hds. A. D. k. 1945. II. 17. 135. sz. hó. pes.)

124 Sanna, 211. o.

125 Tassonyi, 32. o.

Mielőtt a zászlóaljparancsnokot, megsbesülése után elszállították volna, von Pape odajött a gépkocsihoz és személyesen adott át egy II. o. vaskeresztet. Adott még egy kis cédulát is, amin a német rádiólehallgatás által vett orosz távmondattal német nyelvű anyaga volt: „Sürgős erősítést kérek, mert feladatokat nem tudom így teljesíteni. Az ellenség szívós, mint a macska és igen heves ellenállást fejt ki. Főt térségében harcolok”.

A szombathelyi kórházban pedig – ahol Ugron lábadozott – karácsony előtt két német százados jelent meg, egy újabb II. o. vaskeresztel és 100 levelezőlappal. A szétküldésre szánt kártyákra a hadseregcsoporthoz rendkívüli parancsa – Sonderbefehl – volt rányomtatva: „Die ungarische I/II. Fallschirmjägerbatallion hat sich im Raume Fót, unter der schneidigen Führung des Hauptmanns István v. Ugron in den Kämpfen besonders ausgezeichnet.”¹²⁶

XII. 19-én ismét megjelentek az autóbuzok. Amikor Sanna elbúcsúzott von Pape vezérőrnagytól, a hadosztályparancsnok megindultan köszönte meg a zászlóalj harcait, amire büszkék lehetnek, még ha a háború el is veszne. A moszkvai rádió magyar adásában pedig a II. ejtőernyős zászlóalj is megkapta a kitüntetést „bárdos brigantik” címet, jelvényükre utalva.¹²⁷

A fóti harcok – mint Sanna írja¹²⁸ – súlyosságuk ellenére csekély, Kövesdy és Pető szerint viszont már tetemes véres veszteséggel jártak. Sanna is helyesbít, amikor később az Ipolynál alkalmazásra kerülő 800 fős zászlóaljról ír. Ez a Fóthoz felvonulókhoz képest már 40%-os létszámcsökkenést jelentett.¹²⁹

A hadosztály tűzeralakulatainak mozgása és harcai.

A hadosztály tűzérparancsnok – Dárday ezredes – idézett naplója¹³⁰ és korabeli mellékletei hitelességgel tájékoztatnak a hadosztályba szervezetszerűen tartozó – noha részint soha meg nem kapott –, valamint a hadosztály kötelékébe később került – bevont, beosztott – tűzeralakulatok sorsáról, 1944. XI. 01-től kezdődően.

A hadosztály tűzérparancsnok 1944. XI. 05-én kelt 1. sz. tűzérparancsában köszönti az alárendelt tiszteket és legénységet. „Legyen mindenki büszke arra, hogy tagja lehet ennek a hadosztálynak, amely a honvédség legjobbait válogatta össze.” Hivatkozik a hagyományos tűzérbecsületre s vázolja az első és legfontosabb feladatot: a gyalogos alakulatok harcát mindenkor – a támadásban rámenősen, a védelemben a végsőkig kitartva – a legjobb tűztámogatásban részesíteni.

A hadosztályhoz szervezetileg beosztott *1. könnyű tábori tűzérosztály* kivonását a 23. hadosztály kötelékéből a vezérkari főnökség már XI. 04-én elrendelte a VII. hadtest útján,¹³¹ alárendelve a Szent László hadosztálynak.¹³² A tűzérosztály sorsáról az év végéig csak egy XI. 14-i, a dunaföldvári hídfőből való kivonást jelző,

126 Magyarul: A magyar I/II. ejtőernyős zászlóalj Fót térségében, Ugron István százados merész vezetésével a harcokban kiváltképp kitüntette magát. (Sajnos a levelezőlappól nem maradt példány.)

127 Sanna, 212. o.

128 Sanna, 211–212. o.

129 Ijesztően hasonló Tassonriék egy-egy helyszínén elszenvedett veszteségéhez.

130 Dárday-napló, I. a. 27. sz. jegyzet.

131 HL HM Vkf. 617. XI. 4. 1945., ill. 2106. Főve. hdm. 44. XI. 4.; Dárday-napló, XI. 06., 4. sz. melléklet.

132 68./Szt. L. I. a. 44. XI. 5.; Dárday-napló, XI. 06.

majd egy XI. 17-i – a kivonást sürgető – bejegyzés, végül az a megállapítás tudósít, hogy a 10,5 cm-es lövegcsövek cseréjére szorulnak.

A *9. könnyű tábori tűzérosztály* útja Hajmáskérről XI. 01-én az Andrásylaktanyába, onnan XI. 09-én Tökölre – az 1. huszár hadosztály alárendeltségébe – vezet ahol, XI. 11-én Szigetszentmiklóstól délre bevetésre kerül. XI. 15-én a hadosztályparancsnok a következőképp intézkedett:¹³³ „A csepeli V. M. gyárban előállított anyaggal felszerelt és önként jelentkező legénységből összeállított *Damjanich János honvéd röppentyűs századot* (24 röppentyűvel) a Szent László hadosztályhoz osztom be. A Csepelen állásban levő 9. tábori tűzérosztály ötödik alosztályaként áll be Csepel védelmére.” E röppentyűs alakulatról mindössze két további adatunk van, mindkettő a Csepel-szigeti harcok kapcsán.¹³⁴ A felderítő osztály XII. 23–26. között az Ipoly és a letkési hídfő védelmére bevetett röppentyűs szakaszáról nincsenek részleteink. – A 9-es tábori tűzerekhez viszszatérve: XI. 23-án az osztály három ütegének tüzelőállása átmenetileg az ellenség kezére kerül, de ellentámadással visszafoglalják, a támadóknak 40 fős – halott és fogoly – veszteséget okozva. Az osztály a kivonásra irányuló XII. 06-i sürgetés ellenére még XII. 12-én is a Csepel-szigeten volt, az utolsó naplóbejegyzés szerint.

A *76. könnyű tábori tűzér osztály* Hajmáskér (XI. 01.) majd az Andrásylaktanya (XI. 04.) után XI. 05-én Ecsér-délen a *Billnitzer* csoport alárendeltségébe kerül. XI. 06-án egy csonka üteggel – 4 db 10,5 cm-es löveggel – megerősítve a Vecsés–Üllői harcokat támogatja eredményesen. A hadosztály-tűzérparancsnoknak a kivonásra irányuló erőfeszítései közben XI. 07-én a VI. hadtestparancsnokság az osztályt az 1. huszárhadosztály alárendeltségébe, a Csepel-szigetre irányítja, majd Hárossziget–Budatétényre telepítenék, de ehelyett XI. 11-én – újabb parancsal Soroksár-délre az 1. ejtőernyős ezred alárendeltségébe irányítva – végül is XI. 14-én Tököl területéről Mendére, az 1. páncélos hadosztály parancsnoksága alá kerülnek, ahol az osztályt harcba vetik. Csak három hét múlva, XII. 06-án sikerül intézkedést elérni a kivonásra.¹³⁵ Noha az osztály irányítása a 2. német páncélos hadsereghez – vasúti szállítással Nagykanizsa térségébe – szől.¹³⁶ a kivonásra csak XII. 09-én kerül sor, amikor is az osztályt „a megváltozott helyzettel kapcsolatban” Tahitótfalunál vetik be újra, a VIII. hadtestnek alárendelve XII. 12-én. Ezzel a 76-osok is „elvesznek” a hadosztály számára – az év végéig nincs róluk hír a naplóban.

A *VIII. közepes gépvontatású tűzérosztály* XI. 01-én Hajmáskéren állomásozik, feltöltés alatt, majd XI. 14-én Kádártán, XII. 06-án pedig – a 3. hadsereg közvetlen osztályaként – lőszerhiány miatt Székesfehérváron¹³⁷ található; XII. 12-én Kisbérre – egy üteg Kádártára – menetel. Az osztály további sorsát az Ipoly–Garam-közi harcok keretében ismertetjük.

133 116./Szt. László ho. I. a. 44. XI. 15. Szűgyi, Dárday-napló XI. 15., 14. sz. melléklet.

134 Dárday-napló, XII. 01. Fornay százados, osztályparancsnok, arcán röppentyű okozta égési sebekkel kórházba kerül.

135 Vkf. I. a. o. Kovács Ferenc vezérkari őrnagy távbeszélő értesítése

136 Hl. Hgr. Süd. I. a. 4095. 44. g. kdb. sz. rendelet szerint a Fretter Pico hadseregcsoporthoz irányítva.

137 Dárday-napló, XII. 06. A hadosztály tűzérparancsnok kéri a hadosztály I. a. osztályt, utasítsa a hadosztály lőszerhiányát német gyártmányú 15 cm-es lőszer beszerzésére.

Az 1. közepes aknavető tüzérosztály útja Hajmáskértől Garamkövesdig

A hadosztály szervezetébe vont tüzéralakulatok közül külön történt alkalmazásuk során a leghevesebb harcokban az 1. közepes aknavető tüzérosztály került. Erről Ruttkay is dicsőően emlékezik meg.¹³⁸ A részleteket illetően pedig nem csak a Dárdai-naplóra, hanem Bakay Zoltán hadnagy, 1. ütegparancsnok emlékiratára¹³⁹ is támaszkodhatunk.

Bakayék XI. 02-án Hajmáskérről indulva XI. 04-én Szigetszentmiklóstra települtek, a Taksony-Dunaharaszti útszakasz tűz alatt tartására¹⁴⁰ szovjet csapatmozgás esetén. Gyalogsági állások akkor még nem voltak a szigeten és az üteg maga sem kapott itt támadást.

XI. 10-én Soroksár-délre települtek át – az 1. ejtőernyős ezred parancsnoksága alárendeltségébe¹⁴¹ – az Alsónémedi irányából támadó szovjet egységek tűz alatt tartására. Itt – az üteg első önálló alkalmazása során – a német SS lovashadosztály támadását Gyál-pusztta területén tűzzel támogatva estek át a tűzkeresztségen. Az orosz aknavetők 3–4 óránként rendszeresen megérkező tűzcsapásainak repeszhatása ellen keskeny, 2–3 m hosszú lövészárkokkal védekeztek. Előttük elszórt német gyalogság védett, miközben az 1. ejtőernyős zászlóalj Alsónémedinél állt harcban a szovjetekkel.

XI. 12-én a tüzérosztályt rádióparanccsal Isaszeg térségébe, Mendére, a Feldhermhalle német páncélos hadosztály alárendeltségébe, majd – orosz támadás miatt – Pécelre irányították. Közben – rövid budai pihenő során – kapták meg a Szent László hadosztály megkülönböztető jelvényét. Zuhogó esőben – a sárban elakadó járműveket tiszt és legénység együtt húzta-vonta – érkeztek sötétedéskor Pécelen át, a sebcsültszállítókkal szemben Isaszegre, ahol már javában dúlt a csata. XI. 13-án von Pape vezérőrnagy, német hadosztályparancsnoknál jelentkezve, állásba menés közben Bösch őrnagytól – a német hadosztály tüzérparancsnokától – máris új parancsot kaptak. A Tápiósáp és Dány irányából induló szovjet támadást kellett elhárítaniuk.

Itt működött az 1. aknavető tüzérosztály, első ízben, szervezett egységként, osztályparancsnoki irányítással – először és utoljára – három üteggel. Bakay főfigyelője Isaszegtől délkeletre, 7–8 km-re volt, közvetlenül ütege előtt pedig – mintegy 200 m-re – az 1. ejtőernyős zászlóalj védte a frontszakaszt, veszteséges harcban, hatodik napja. A fiatal hadnagy itt kapott ízelítőt küzdőszellemükből. „Parancsnokuk, Tassonyi Edömér százados hihetetlen bátor és példamutató magatartással járt kelt, a lövészárkokban, sőt azon kívül is osztogatva parancsait, bátorítva katonáit az oroszok áttörési kísérleteinél.” írja Bakay. „A szovjetek három napon át nagy gyalogos egységek bevetésével erőltették az előretörést Valkó-Zsámbok-Dány irányából. Támadásaik meghiúsultak. Tüzérosztályunk a legtöbb esetben a három üteg együttes tűzcsapásaival védte a gyalogsági állásokat s a 120 mm-es aknagránátok repeszrei láthatóan nagy veszteségeket okoztak a la-

138 Ruttkay, 176–177. o.

139 Bakay a 115. sz. jegyzetben már idézett emlékiratának adatai legnagyobb részben egyeznek a Dárdai-napló dátumaival.

140 Az 1. ejtőernyős zászlóalj akkor ott már harcban állt.

141 Dárdai-napló, XI. 11., XI. 12. és 10. sz. melléklet.

pályos területen támadó, több hullámban is érkező szovjet gyalogság soraiban¹⁴² Az ejtőernyős zászlóalj korszerű fegyverzete, képzettségükkel, bátorságukkal, példamutató tisztjeikkel párosulva eredményezte helyzetállásukat a jelentős túlerővel szemben –, mondja Bakay.

A mindvégig szerény hangvételű írás nem kérkedik a tüzérosztály harci sikereivel. Erről Ruttkaynál olvashatunk.¹⁴³ Az osztály egy felderítő járőre közelharcba keveredve, majd visszavonulás helyett az ellentámadáshoz csatlakozva értékes adatokhoz jutott. Az erre épített hadosztály-össztűz készenléti helyén vert szét egy újabb ellenséges támadást. – A tüzérosztály további védelmi harcait illetően a hadosztály-tüzérparancsnok XI. 19-i 2. sz. tüzérparancsnoki parancsában az alábbi szöveg olvasható:¹⁴⁴

„Törzsszállás, XI. 19. –

Dicséret: A f. évi november 16-án Tápiószentgyörgynél vívott védelmi harcok során, a sokszoros túlerőben levő ellenséggel szemben kimagasló vitézséggel és hagyományos tüzérbecsülettel állt helyt az 1. honvéd közepes aknavető tüzérosztály. A súlyos tüzéségi és aknatűz ellenére az ütegek a végsőkig kitarították állásaikban, hatásos tüzükkel az utolsó pillanatig tartóztatták fel a támadó oroszokat és felsőbb parancsra csak akkor változtattak tüzelőállást, amikor ismételt közelítéseknek voltak kitéve. Az egyéni bátorság és kötelességtudás ragyogó bizonyítékát adták azáltal is, hogy szorongatott helyzetük ellenére lövegeiket, lőszerüket és egyéb anyagukat közelharc árán is maradéktalanul megmentették. – Büszke öröm tölt el, hogy a Szent László hadosztály tüzésége jóhírnevének megalapításához az 1. honv. közepes aknavető tüzérosztály kiváló magatartásával hozzájárult. – Ezért az osztályparancsnoknak, tisztikarának és legénységének teljes elismerésemet és dicséretemet fejezem ki. Dárdai sk. (ho. tüzérparancsnok).”

Az aknavetőtűz heveségére jellemző, hogy az osztály 5 harc képtelen vetője szorult XI. 20-án cserére.

XI. 22-én az osztály 2. ütegét Lakihegyre irányították, az 1. huszár hadosztályhoz. Az üteget felvonulás közben meglepte az ellenség. A legénység egy részét és három vetőjét elvesztette. Pótlására XI. 30-án egy hadrenden felüli – a 19. évi – közepes aknavető üteg indult Hajmáskértől útnak.¹⁴⁵ A hadosztály ezt az üteget sem kapta meg később.

A vezérkari főnökség hadműveleti segédtestjétől érkezett XII. 03-i értesítés szerint a hadosztály bevetett tüzér alakulatai kivonásra kerülnek, hogy december 10-én a hadosztály alkalmazására (sic!) álljanak.¹⁴⁶ Az 1. aknavetőket XII. 07-én vonták ki, Bicskére irányítva. A hadosztály-tüzérparancsnok Keszthelyre kérte őket¹⁴⁷ az I. hadtest I. a osztálytól, „tengelyen” történő szállítással. Végül is ennek híján gyalogmenetben Hajmáskérré vonultak – XII. 12-én ott éjjeleztek. Innen – újabb paranccsal – Bodajkon, Csókakőn át XII. 16-án Székesfehérvárra menetelve kaptak parancsot a Székesfehérvár-északon szemrevételezett tüzelőállások elfog-

142 Nem Bakayék tüze volt „rövid”. Az az incidens előbbi zűrtől is.

143 Ruttkay, 176. o.

144 Dárdai-napló XI. 21., 22. sz. melléklet.

145 Uo. XI. 23., XI. 27., XI. 30.

146 Uo. XII. 03.

147 Uo. XII. 08., 33. sz. melléklet.

lalására.¹⁴⁸ Innen hamarosan a Fehérvár központjában levő laktanyába települtek – sok más alakulat közé – és váratlanul alapos gránáttűzet kaptak. Így a laktanyát sietve elhagyták. (Egy fehérvári orvos tájékoztatta „Alba Regia” nevű rádióadóóján a szovjetet a gyülekezésről. Ez a háború után derült ki, amikor kitüntették.)

Újabb menetcél: Bicske. Bakayék, miközben azon tépelődtek miért kellett hat hét alatt, gyalázatos időjárásban 300 km-t vándorolniuk – látva, hogy lovaik menyire megsínylették mindezt – aligha gondoltak arra, hogy a hadosztály zöme ugyanígy járt. Igaz viszont, hogy az utóbbiak a harcokból még kimaradtak...

Egy-két „békebeli” bicskei nap után XII. 18-án este eligazítás. Irány: Garamkövesd.

A Szent László hadosztály együttes alkalmazása.

Az Ipoly parti és Ipoly–Garam közti harcok, 1944. XII. 19–XII. 28.

Az általános helyzet és a hadosztály harcbavetésének indoka

A Malinovszkij vezette 2. Ukrán Front 1944 novemberében 40 lövészhadosztállal, 3 harcokcsi-, 2 gépesített és 3 lovashadtesttel, 750 harcokcsival és rohamlőveggel, 10 200 lőveggel és aknavetővel, 1100 repülőgéppel és az 1. és 4. román hadsereg támogatásával tört a Duna–Tisza közén Budapest felé.¹⁴⁹

Malinovszkijnek azonban a SZTAVKA (a Sztálin vezette szovjet főparancsnokság) kifejezett parancsa ellenére sem sikerült Pestet október végén menetből, de november elején felzárkózva sem elfoglalnia – amiben nem kis szerepet játszott a Tassonyi vezette ejtőernyős csoport. Később pedig a német hadvezetés a Pest körüli védelmi gyűrűt megszilárdította – többek közt a II. ejtőernyős zászlóalj bevetésével is – így azután a szovjet hadvezetés a magyar főváros bekerítésére törekedett.

Ezért a Sumilov vezette 7. gárdahadsereget megerősítette a Kravcsenko vezérezredes parancsnokolta 6. gárda-harcokcsihadssereggel (V. gárda-harcokcsihadtest és a IX. gárda-gépesített hadtest), valamint a II. és IV. gárda-gépesített hadtesttel, egy északról történő átkaroláshoz, s egyben nyugati irányú továbbtámadás megindításához is.

A 6. gárda-harcokcsihadssereg csatlakozott Plijev altábornagy Börzsönytől Északra már harcban álló lovas-gépesített csoportjához és Ipolyságot elfoglalva XII. 20-án reggel merész támadással Léváig tört előre. A két gépesített hadtest pedig a 7. gárdahadsereget erősítve Szob, Márianosztra, majd Letkés elfoglalása után élével XII. 19-én már Ipolyszakát fenyegette, Helembánál pedig hídfőt alakítottak ki.

Eközben a Tolbucsin marsall vezette 3. Ukrán Front a Balaton–Buda-dél között húzódó, sebtében kialakított Margit-vonalat támadta. (A Szent László hadosztály székesfehérvári, illetve Polgárdi mögötti felvonultatása is emiatt történt.)

Friessner vezérezredest, a német Dél hadseregcsoport főparancsnokát – miután XII. 18-án Zossenben, a német főhadiszálláson Guderian vezérkari főnökkel tár-

¹⁴⁸ Co, XII 13–15. sz. melléklet.

¹⁴⁹ M. Zaharov: A szovjet hadművészet a magyarországi felszabadító hadműveletekben. (A 2. Ukrán Front tapasztalatai alapján.) *Hadtörténelmi Közlemények*, 1965., 2. sz., 320–332. o.

gyalt – XII. 23-án leváltották. Helyét az északnyugat-magyarországi német hadseregcsoport-parancsnok, Wöhler gyalogsági tábornok vette át.

Friessner – akinek hírhedt műve az önigazolás klasszikus alkotása (kivonatossan magyarul is megjelent¹⁵⁰) – Guderiant hibáztatja, amiért az LVII. német páncélos hadtest 3., és 6. hadosztályait, Kirchner tábornok hadtestparancsnok vezetésével, páncélosaik nélkül(!) a Margit-vonalból kivonva, a Szent László hadosztállal együtt XII. 19-én, hirtelenül a Dunától északra vezényelte. Az egykori híres páncélos parancsnok, Guderian intézkedését – egy páncélos hadtest széttördelését – más hadtörténeti munkák is értetlenkedve bírálják,¹⁵¹ hiszen mindemellett, alaposan meggyöngyítve a Margit-vonal védelmét, megkönnyítette Budapest délről történő bekerítését.

Így eretnek nézetnek hangozhat, ha úgy véljük, ez a lépés a hitleri politika logikus része volt. Az Ipolyságot elfoglaló Lévat elérő szovjet páncélos erők a Kisalföldre – Bécs előszobájába – behatolva, magát az „Ostmark” fővárosát fenyegették – erre még Friessner is utal¹⁵² – ezt pedig a náci német hadvezetés minden másnál nagyobb veszélynek ítélte. Ugyanakkor Budapest bekerítése – ha két rossz közül kellett választani – a szovjet haderőt lekötő második Sztálin-grádként éppen Hitler terveibe illett.

A 8. német páncélos hadosztály harcokcsijai, rohamlővegei viszont már ott voltak a Dunától északra, azonban elegendő gyalogság híján. Így ez utóbbiakra volt égető szükség. Igaz, hogy a Börzsönyt északról, délről egyaránt megkerülő masszív szovjet erőket tartósan visszavetni így sem sikerült, de ideiglenesen megállítani – feltartóztatni – igen. Ehhez kellett a német hadvezetésnek a mi hadosztályunk is.

Friessner dátum nélküli – de a szövegből nyilvánvalóan – még leváltása, illetve Budapest bekerítése előtti időre vonatkozó¹⁵³ mondatai: „A Szent László hadosztály szakaszán Letkésnél áttörték az arcvonalat. Mindennek következtében veszélybe került az LVII. harcokcsihadtest páncéloscsoportjának támadása az Ipoly–Garam térségében” – nem fedik a valóságot. Éppen a hadosztályunk biztosította az Ipolyszakállás–Kistompa térségében ellentámadásra bevetett LVII. német páncélos hadtest visszavonulási útját, egy héten keresztül védve az Ipoly vonalát, s ennek esett áldozatául.

Erről szólnak a következő fejezetek.

A letkési hídfő. A hadosztály átveszi a harcvezetést (2. ábra, 110. o.)

„A december 20-ával kezdődő, kerekén 3 hetes időszakban hajtotta végre a Szent László hadosztály azokat a hadműveleteket, amelyeknél fogva az egyik (német–magyar) oldalon híressé, a másikon hírhedté vált” – írta Lajtós, aki azonban itt saját magának mond ellent.¹⁵⁴ A két ejtőernyős zászlóalj és az 1. közepes aknavető tüzérszázalék – a Szent László-jelvényt viselve – már november folyamán és december elején hírnevet szerzett a hadosztálynak, az Ipoly–Garami alkalmazás pedig valójában XII. 19-én kezdődött, akkor még Lajtós tudta nélkül.

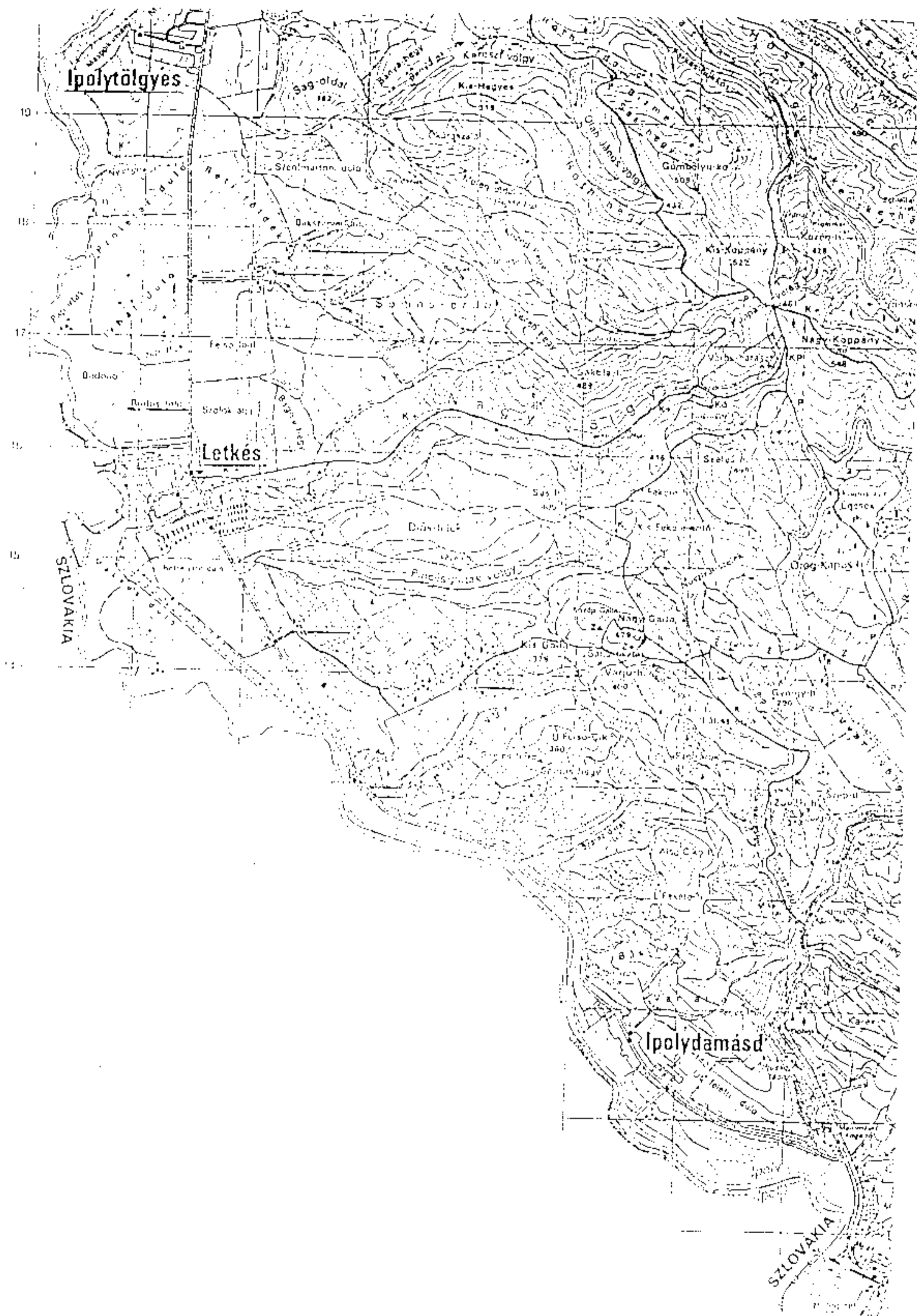
¹⁵⁰ Friessner, Hans: *Verratene Schlachten. Die Tragödie der deutschen Wehrmacht in Rumänien und Ungarn*. Hamburg, 1956. Friessner, Hans: *Árulások, vesztett csaták*. Budapest, 1992.

¹⁵¹ Pl. *Darvas*, 67. folytatás, 19. o.

¹⁵² Friessner, 1992., 205. o.

¹⁵³ Co 213. o.

¹⁵⁴ Lajtós, 11–12. o., illetve 31. o.

2. ábra. Ipoly bal part. Letkés és környéke a hídfőharcok helyszíneinek azonosításához.
(1 négyzet = 1 km²).

Amikor a II. ejtőernyős zászlóaljot Fót-délen egy csendőrzászlóalj váltotta le¹⁵⁵ és ismét megjelentek az autóbuszok, az ejtőernyősök megjegyezték, hogy úgy látszik, valahol megint baj van, mert újra rájuk van szükség.¹⁵⁶ A német hadosztályparancsnok – von Pape – eligazítása szerint az első lépcsővel (nehézfegyverszárad és a fél 4. század¹⁵⁷) az esztergomi hídon át Párkányra érkezve Béla községbe irányította Sanna zászlóaljparancsnokot, a LXXII. német hadtestparancsnokságra. Az ott G. Schmidt altábornagy, hadtestparancsnoktól¹⁵⁸ kapott tájékoztató szerint a halogató harcot folytató 2. magyar páncélos hadosztály Letkést feladni kényszerült, holott a hídfőre az Ipoly-balparton rekedt alakulatok miatt szükség van. A zászlóalj tehát beérkezése után indítson ellentámadást Letkés visszafoglalására. További tájékoztatást a 2. magyar páncélos hadosztályparancsnokságon, Ipolyszalkán kap. Amikor Sannák a helyszínre érkeztek, a szovjet él már a hídon volt. Így a töredék zászlóaljjal menetből ellentámadást határozott el a zászlóaljparancsnok, eligazítókat hagyva, hogy az utánuk érkező második lépcső fel tudjon zárkózni. Az ejtőernyős csoport lendületes rohammal elfoglalta a hidat. A meglepetésszerű támadás a hídnál gyülekező ellenség közt pánikot váltott ki, így sikerült hamarosan az egész községet birtokba venni, saját veszteség nélkül, közel 180 foglyot ejtve. A hadizsákmány is tetemes volt. (A 176 géppuska adata – amit Tassonyi kifogásol¹⁵⁹ – nyilvánvalóan téves. Itt bizonyára géppisztolyokról van szó.) A ma is élő Kövesdy főhadnagy írja,¹⁶⁰ hogy a hídtól nem messze maga gyűjtött fel 5 db gumikerekű páncéltörő ágyút.

A zászlóaljparancsnokságot még XII. 19-én Letkés közepén helyezték el. Fekvőhelyül és asztalként lőszeres ládák szolgáltak.¹⁶¹ A zászlóalj többi részének beérkezése után megkezdődött a hídfő bővítése. Délen a község határon húzódott, északon mintegy 2–3 km-re, Dávidrévi pusztán túl tágították. Ezek a támadások azonban a Börzsöny szegélyén, kedvező magasságban állást foglaló szovjet tüzérség és aknavetők napról-napra erősödő tüzeiben egyre nagyobb véres veszteséggel jártak. A szovjet a hidat is bombázta. Összes eredmény egy nagy lyuk lett a közepén. Lőtték is a hidat. Amikor a zászlóalj segédtsízt a 10 órára előírt napi jelentéssel a hadosztályparancsnokságra hajtattott, a híd közepétől mindig tüzet kapott. „Teljes gázzal” végig ép bőrrel jutott át.¹⁶² A védőállás a súlyos veszteségek miatt csak támpontszerű lehetett,¹⁶³ így nemcsak 3–4 nappali támadást kellett visszavemiük, hanem éjszakai beszivárgásokat is hatástalanítaniuk, egy-egy váltakozva tartalékban levő század mozgatásával. Mulatságos volt, hogy egy éjszakai szovjet vállalkozás felszámolása során a foglyul ejtett katonák a Vlaszov-hadsereghez igyekvőknek vallották magukat.

Az Ipolytölgyes, Vámosmikola felé vezető utat egy 75 mm-es páncéltörő ágyú tartotta lezárva.¹⁶⁴ Virradatkor szakasznyi orosz ütött rajta a rajnyi kezelőn. Egy. a

155 Kövesdy, 16. o., Huszár, 1988., 312. o., ill. 1993., 147. o.

156 Sanna, 212–213. o.

157 V. Kövesdy Dezső 1995. I. 11-i levele Ausztráliából Martin Kornélnak.

158 Uo. és Sanna, 213. o.

159 Tassonyi, 32. o.

160 L. a 157. sz. jegyzetet.

161 V. Kövesdy Dezső 1995. II. 12-i levele Ausztráliából, Martin Kornélnak.

162 Uo.

163 Uo., és Sanna, 213. o.

164 L. a 161. sz. jegyzetet.

zászlóalj törzs és néhány összeszedett ember segítségével indított hirtelen ellen-támadás azért lehetett eredményes, mert az oroszok javarészt a gumitalpú ejtőernyős csizmák lehúzásával voltak elfoglalva, így sikerült foglyul ejteni őket. Az ejtőernyősök veszteségei azonban egyre nőttek. „Egyik nap” írja Kövesdy,¹⁶⁵ „a hadosztályparancsnokság egy századost küldött hozzánk, rendfokozat nélkül, azzal, hogy osszuk be mint honvédet. Kivitem a volt (6.) századomhoz. Ez akkor egy tiszthelyettes parancsnoksága alatt 5 főből állott. Ez maradt 150 büszke ejtőernyősből.”

A II. ejtőernyős zászlóalj hídfőbeli harcainak részleteiről a Sanna cikken¹⁶⁶ és Kövesdy villanásszerű emlékeket idéző levelein¹⁶⁷ kívül nem maradt más, szemtanútól származó írásbeli forrás. Pályi azonban idézi Pethő Sándor ejtőernyős-zászlóaljbéli hadapród őrmester leírását.¹⁶⁸ E szerint a 2. ejtőernyős század 1. szakasza zárta le az Ipolytölgyes felé vezető utat, balszárnyán az Ipolyig semmi. A Széppataki-pusztát – amit a szovjet már elfoglalt – ellentámadással még visszavették, de ismét jelentős veszteséggel. Délután hat magyar, északról visszavonuló könnyű harcokosok lőttek ki az oroszok. „Szomorú volt, hogy a hat páncélos meg sem próbált valami alakzatot felvenni. Mint a birkák mentek sorban végzetük felé.”

A megszakítás és pihenő nélküli harcok, a folytonosan növekvő – pótlás nélküli – veszteség mellett az ejtőernyős zászlóalj maradékának teljes kimerülésével, kivérzésével fenyegettek. Noha a hídfő déli és keleti részének védelmét ekkor már átvette a repülő-lövészezred, az ejtőernyősök leváltása halaszthatatlan volt. Pályi írja, hogy egy Reininger nevű, a segélyhelyen dolgozó egészségügyi katona elmondta: hallotta a telefonbeszélgetést, amit Karsay ejtőernyős főhadnagy, géppuskás századparancsnok a hadosztályparancsnokkal folytatott s követelte, hogy vonják ki a zászlóaljat a hídfőből, mert le vannak harcolva és kimerültek. Reininger csodálkozott Karsay hangnemén Szügyivel szemben.¹⁶⁹ (Persze nem ismerte az ejtőernyősök egyedülállóan „demokratikus” kapcsolatát parancsnokaikkal.)

Sanna¹⁷⁰ és Kövesdy¹⁷¹ az ejtőernyős zászlóalj kivonását XII. 24-ére teszik („ez szentestén történt” – így Kövesdy). Pethő 23-át ad meg. Pályi először 22-ét, majd Pethővel beszélve 23-át ír. Pályi írásaiból is kiderül, hogy a kritikus napokban a II. ejtőernyős zászlóalj és a repülő-lövészezred, illetve a zászlóaljak parancsnokainak jószerevével semmi kapcsolatuk nem volt egymással. (Pályi, aki Lajos „80 ejtőernyősével” szemben legalább már 180-ról ír – mint a „leharcolt” II. zászlóalj hídfőben bevetett maradékáról; – ez a kivont ejtőernyősök létszáma lehetett – közli, hogy XII. 23-án Sannát már nem találta a hídfőben.¹⁷² Mindez a hadosztályparancsnokság harcvezetési hibája. Érthetetlen, hogy egy ilyen kulcspozíciónál, mint a letkési hídfő, nem tisztázták megfelelően a függelmi – parancsnoklási –

165 Uo.

166 Sanna, 212–214. o.

167 L. a 157. és 161. sz. jegyzetet.

168 Pályi, 54/5. o., Pethő Sándor I-II. ejtőernyős zászlóaljbéli hadapród őrmester leírása után.

169 Pályi, 54/15. és VII. o. Reininger László, volt egészségügyi katona, mohácsi lakos elmondása alapján. A segélyhelyen levő orvos neve dr. Rátvay József volt.

170 Sanna, 214. o.

171 L. a 161. sz. jegyzetet.

172 Pályi, I. o.

viszonyokat noha ezek írásban szerepelnek¹⁷³ és nem követeltek kapcsolattartást. Itt legföljebb a Tassonyi által idézett¹⁷⁴ Lajos-féle megjegyzésre utalhatunk a hadosztály kétségbeejtő helyzetére vonatkozóan. Ide kívánczik még Pethő egy emléke.¹⁷⁵ A hadosztályparancsnok személyesen járt a helyszínen és közölte a kivonási parancsot, három hónapi fegyverzajmentes pihenő ígéretével. Erről Sanna is ír, akinek – nem találván a zászlóalj harcálláspontján – Szügyi levelet hagyott hátra, elismeréssel szólva emberfölötti teljesítményükről.¹⁷⁶

Amennyire szűkszavúak az ejtőernyősök hídfőbeli harcainak részleteiről szóló források, annyira bőszeges Pályi már idézett¹⁷⁷ kézirat-hagyatéka. Részletekbe menő feldolgozása a repülő-lövészezred túlélőire vár. Mi itt – az eddigiekhez hasonlóan – a szerteágazó anyag összefoglalását adjuk. Ehhez tekintünk át előbb a hadosztályparancsnokság beérkezését az Ipoly-Garam-közbe, és a harcvezetés átvételét az Ipoly-fronton Lajos írásának idevágó részei és a Dárdai-napló okmányai alapján.

A vezérkari főnök szerint¹⁷⁸ XII. 20-án indultak parancsnokával Nádasd-lányból Bélára, a LXXII. német hadtestparancsnokságra. Útközben Zámolynál aknatüzet kaptak. Tájékozatlanul a hadihelyzetről, arcvonalról, német erőkről, német parancsra mozdítva, a magyar politikai és katonai vezetés szuverenitására nem maradt illúziójuk.

Schmidt altábornagy, hadtestparancsnok Möller ezredes, vezérkari főnök jelenlétében tombolt, amikor Szügyi és Lajos tudomására hozták, hogy az amúgy sem teljes értékű hadosztály felvonulásához vonatok nélkül még 48 óra kell. (Emiatt a németek később hadbírósi eljárást is kezdeményeztek saját szállítóoszlopuk parancsnoka ellen. Lajosnak, amikor a Bajtán XII. 23-án megjelent hadbírói csoport tanúként ki akarta hallgatni, néhány kézigránát ablak alatti felrobbantásával sikerült csak őket sürgős távozásra bírnia.)¹⁷⁹

Schmidt közölte, hogy mindenáron tartani kell az észak-dél irányú utakat az Ipoly völgyében, a fent – Léva és Balassagyarmat közt – harcoló magyar alakulatok utánpótlása miatt. A 2. magyar páncélos hadosztály Szob-Márianosztra vonalában jól tartja magát. Schmidt közölte még, hogy alárendeli őket a Szent László hadosztálynak, de semmilyen más támogatást nem tud adni.¹⁸⁰

A hadosztálytörzs harcálláspontját Bajtán telepítve Lajos Zádor ezredesnél, a 2. páncélos hadosztály vezetési törzsénél tájékozódott Ipolyszalkán. Megtudta, hogy a Váctól súlyos harcok közt visszavonuló hadosztály már csak néhány leharcolt zászlóaljból, illetve századból és néhány töredékalakulattól áll. Szob területén, Altörjay ezredes parancsnoksága alatt, s hozzá némi tüzérsegéggel a Duna túl-

173 L. a 1. sz. szövegmelléklet 5/B. pontját – 117. o. (Nb. az „Intézkedés” csak XII. 22-én kelet, amikor a hídfőharc már harmadik napja folyt.)

174 Tassonyi, 32. o. II. 1984., 76. o. I. továbbá 110. sz. jegyzetet.

175 Pethő Sándor, I/II. ejtőernyős zászlóaljbéli hadapród őrmester szövegi közlése Martin Kornálnak, Martin, 27. o.

176 Sanna, 214. o.

177 Pályi-kéziratok, I. a 14. sz. jegyzetet.

178 Lajos, 30–31. o.

179 Uo. 44. o.

180 Uo. 34–35. o. (Valójában Altörjayékhoz tartozott néhány német töredékalakulat és később csekély német tűzérsegé támogatásra is sor került.)

partján.¹⁸¹ A Dorner-féle felderítő osztály maradékaival – Márianosztra körül – az összeköttetés megszakadt.

E tájékozódás után készülhetett a hadosztályparancsnokság XII. 20-án kelt felvonulási intézkedése.¹⁸² A szöveg tömör tájékoztatást nyújt az általános helyzetről, közli, hogy a német ellentámadás Ipolyság irányában elakadt és a hadosztály eddig beérkezett erőinek feladata a hadosztály gyülekezésének és „a térségben bevetni szándékozott német páncélos erők felvonulásának” biztosítása az Ipoly keleti-parti hídfővel.¹⁸³ A felvonulási intézkedés csoportosítása a repülő „élszállóaljat” a letkési hídfőbe rendeli – XII. 21-ével – súllyal az utak támpontszerű megszállására, páncélelhárításra, egyben kitöltő biztosító résszel Lelédhídi-pusztá területére, az Ipoly-völgy lezárására. A gránátos ezred Lelédre, illetve Bajtára, a felderítő osztály Garamkövesdre vonuljon fel.

Amikor Lajtost 20-án 21^h körül futár útján Bélára rendelték, a csapatok még nem érkeztek be. A német hadtestparancsnokságon 6 oldalas támadási tervet tárt eléje Möller hadtest vezérkari főnök a Börzsöny visszafoglalására, még jó hogy ezt Schmidt – Lajtost tiltakozására (belezavarnának a Börzsöny őserdeibe?) – egyszerűen marhaságnak minősítette. Lajtost kérésére, hogy ne végrehajtási intézkedéseket, hanem feladatokat kapjanak, a hadtestparancsnok közölte: védjék meg az Ipolyt, ahogyan tudják és ahogy lehet. Lényeg, hogy az északra vezető utak néhány napig szabadon maradjanak.¹⁸⁴

Lajtost visszament Bajtára. Szerinte „másnap, 21-én hajnalban érkezett be a hadosztály élszállómánya, a II. repülő-lövész-zászlóalj”¹⁸⁵ (valójában az I. zászlóalj Pályi György parancsnoksága alatt.) Miközben a felderítő osztály és a II. testőr gránátos zászlóalj is beérkezett, másnap – XII. 22-én már harcba is vetve – a hadosztályparancsnokság elkészítette intézkedését a Szent László hadosztály Ipoly menti első harc feladatára. Az iratot – mint a Dárday-napló egyik legértékesebb mellékletét¹⁸⁶ – fakszimilében közöljük. (1. sz. szövegmelléklet. 116–117. o.)

Az „intézkedésből” – a hadosztályparancsnokság lelkesítő szavai mellett – nem csak a XII. 22-i helyzetről, feladatról, hanem a hadosztály harcba vetett és harcba vehető alakulatairól is tájékozódhatunk, noha tényleges erejüket – létszámukat, fegyverzetüket – nem tartalmazza, csupán a tüzérség lövegeit. – Így „megjelenik” Heinrich alezredes harcosportjában az 1/II. ejtőernyős zászlóalj, valamint az eddig sehol nem szerepelt 52. légvédelmi tüzérosztály, a páncélvadász század, és egy

181 Az Altorjay harcosporthoz tartozó alakulatok felsorolása a 1. sz. szövegmelléklet 5./A pontjában található – 117. o.

182 320./Szent László h. I. a. 44. XII. 20. szám. Intézkedés a h. felvonulására és annak biztosítására. (2 oldal.) Kialkva. XII. 20. 20h 30; Dárday-napló XII. 20., 55. sz. melléklet.

183 Az „intézkedés” szövege is bizonyítja, hogy a hadosztályparancsnokság a szervezeten kívüli, azaz a hadosztályon kívüli erőkkel való együttműködésről és a hadosztályon kívüli erőkkel való együttműködésről nem tudott, vagy Zádor nem tájékoztatta, hiszen a hídfőt, mint a 2. páncélos hadosztály által Liliom-pusztáig, Dávidrévpusztáig és Ipoly-tól egészen kézből tartott területet veszi alapul, anélkül, hogy az azt birtokában tartó egységet megnevezné.

184 Lajtost, 37. o.

185 Uo. Lajtost szerint Freyer százados – valójában őrnagy – II. repülő-lövész-zászlóaljat „Letkésben helyezték el, pihenőben” (ki tartotta a hídfőt?). A Lajtost által Letkésrel kapcsolatban leírtak a továbbiakban is nagyrészt minden más forrásnak ellentmondanak. A 80 fős(?) ejtőernyős 22-én(?) beérkezéséről már szólnak. Pályi nevét és az I. repülő-lövész-zászlóaljat pedig csak 23-án(?) említi a vkf., mint a hídfőbe akkor rendelt egységet, dél felől(?) csatlakoztatva Freyerék hídfőjéhez(?). Minthogy a felderítő osztállyal és más alakulatokkal kapcsolatban is tévedésekkel terhelt Lajtost írása, így a továbbiakban az egyes alakulatokról maradt emlékiratokra, illetve – eseteként – a Dárday-naplóra támaszkodunk, a vezérek leírásait csak akkor idézve, ha visszaemlékezése ezek adataival nem áll szemben.

186 Dárday-napló, 10. 11. 22. 58. melléklet. Az „intézkedés” 3. oldala hiányzik.

német légvédelmi tüzércsoport. Ami a hadosztálytüzérséget illeti, látható, hogy az eredeti szervezet szerinti 1., 9., és 76. könnyű táborig tüzér-osztályok hiányoznak. Helyettük a hadosztály-tüzérparancsnok alárendeltségébe kerül a 6. gépkocsizó tüzérosztály 3 üteggel, ütegenként 3-3 10,5 cm-es löveggel, Nagy Sándor alezredes parancsnoksága alatt és a 2. gépkocsizó tüzérosztály, Misley ezredes parancsnoksága alatt. Az együttműködő német mozsárüteg 2 db 21 cm-es löveggel Párkányán térségében települ.¹⁸⁷ A távolharccsoportot képező VIII. közepes, gépvontatású tüzérosztályra, de az 1. közepes aknavető tüzér-osztályra is vágni kell még.

A Szent László hadosztály tehát átvette a harcvezetést az Ipoly arcvonalán. Térjünk hát vissza letkési hídfő védelmi harcainak krónikájához, a repülő-lövész-ezred küzdelméhez, a – már jelzett – Pályi emlékirat,¹⁸⁸ illetve közlemények¹⁸⁹ alapján.

A repülő-lövész-ezred még át sem települt Székesfehérvár térségéből Polgárdi-Balatonfőkajár vonalába, amikor XII. 19-én hajnalban riadóztatták. Az új menetcél: Párkány. Eligazítás a repülő-lövész-ezred parancsnokságán, Ipolyszalkán. Ott 21-én tájékoztatás: feladat a hídfőben levő II. ejtőernyős zászlóalj felváltása. Pályi találkozik Sannával, majd Hadnagy Endre századossal lejárja a vonalakat. Harci feladat a Lelédhídi pusztá (Letkéstől 3 km-re délkeletre) és Gallapuszta (Letkéstől 3 km-re kelet-délkeletre)¹⁹⁰ visszafoglalása ahonnan erős szovjet csoport az ejtőernyősöket kiszorította. Már a szemrevételezés során ellenséges tüzet kapnak. Északon a 105-ös kápolna elfoglalása a cél. A nem egykönnyen áttekinthető harc leírásból a következők vehetők ki: az éjszakai ellentámadás sikeres, a veszteség minimális. Maga Schmidt, a német hadtestparancsnok is szemlél és elégedett. 22-én már erős a szovjet nyomás, főleg aknavetőtűz. Három tiszt: Ószi főhadnagy, Latkóczy százados, Hadnagy százados is megsebesül, utóbb belehal sebesülésébe. De elesik a Freyer-zászlóalj egyik századparancsnoka Kelemen százados is a községtől északra a 105-ös magassági pontnál levő kápolnánál, közelharcban, géppisztolysorozattól.¹⁹¹

Gallapusztánál („Gallyastetőnél”) két szovjet harckocsit kilőnek, de a támadás csak átmenetileg akad meg. Újabb erőltetett támadással Letkés-pusztáig (Liliom-pusztáig) jut el a szovjet. Északon az idejében bevetett zászlóalj-tartalék megállítja a szovjet előretörést. A köd nem a tüzerős szovjetnek kedvez, hanem a kézi-gránátot használó repülő-lövészeknek segít, s egy oldalazó golyószóró is. Amikor visszafoglalják a kápolnát kiderül, hogy egy Gerenday nevű repülő-katona lőtt – aki az átvonuló szovjet támadáskor halottnak tette magát. Délkeleten a 2. század ellenállása – miután az új parancsnok, Molnár főhadnagy is megsebesül – megtörik; Letkés-keletre vonulnak vissza. Pályi páncélelhárítást kér. 23-án 01^h-kor megjelenik Maszlay őrnagy – az 51. páncélgéppályás pótzászlóalj parancsnoka, Esztergomtáborból – négy Nimródal. A hadosztályparancsnokságtól kapott távbeszélőparancsnak megfelelően a 3. századdal együtt ismét visszafoglalják Letkés(Liliom)-pusztát. Maszlay – érthetően tartva a további éjszakai harctól az

187 Uo.

188 Pályi, 6-22. o.; 54-1-25. o., I-IX. o.

189 Pályi, 1982, 1983.

190 Pályi következtetesen „Gallyastetőt” ír.

191 Pályi, 54-7. o.

Tpk.

Intézkedés a Szt. László no. ipoly-menti első harcfele-
datára.
50.000.

A LXXII. hdt. pság. szóbeli intézkedésére:

1./ A hdt. pk. azonnali hatállyal megbísta a Szt. László hóp-
ot a harcvezetéssel a 2. magyar ps. no. eddigi sávjában /: D. sávhá-
tár Duna É-i partja, Ési sávhátár Csata D., Nagybörzsöny É., Diós-
jenő D.:/ Ehhez a ho-nak alárendelve a 2. pc. hóp-ot, összes saját
és eddig alárendelt erőivel, valamint a Kicsind DK-en állásban le-
vő né. lgv. tü. csop-ot.
Ezek felett az egységek felett a pság-ot azonnali hatállyal átveszem.

As elg. nyomas, mely a Bünyösön hógységen keresztül Ny-i
irányban érvényesül a 2. magyar ps. no. csapatait, melyek már 14 nap
óta folytonos harcban vannak, gyorsolván teljesen felmorzsolta.
A Szt. László no. csapatok a ps-ot hajtársak segítségére sietve a
legnehezebb viszonyok között látnak harcba, s vállvetve küzdenek
velük együtt, hogy a kiértelt sávján az elg-et feltartóztassuk, s
az Ipoly vonalán át ne engedjék. Ja ezt a vonalat az elg. átképi,
az az átképi - Kicsind-i Duna-É-i körüli völgybe, melynek
sírtoklása ránk nézve átképi.

Szt. László no. harcossai az egész Magyar Nemzet aggódo fi-
gyelmé rájuk terelődött, olyan bizalmat várnak tőle, mint az
elcsalt hónapokban a ho. veterán csapatoktól az oje. vadászoktól láttak.
Kemény, súlyos lesz a harc, mely ránk vár, de fogainkat
összeszorítva védjük elkeseredetten minden talpialatnyi földet,
hogy majdan nyugodt lelkiismerettel nézhessünk gyermekeink szemé-
be, akik számonkérnek tőlünk harunkat. Ezt a harát oleink eser éven
át megvédték, hiszen lehetünk eleinknél hitványabbak.

2./ Az elg. tód-át a LXXII. hdt. arcvonalán XII. 22-én min-
denütt tovább folytatta. Ennek során /: b-ről kezdve:/ a Garam
mentén É., D. irányba Bény É-ot érte el. Az Ipoly völgyében a fo-
lyótól Ny-ra elg. részek a hentes h. 220 magp. területére becsívá-
rogtak. A folyótól K-re Ipolytölgyes felől D-i irányban vezetett
vád-sal a Letkés-i hídfő b-ssérgyét kiessé visszacsorította. A Duna-
tól közvetlenül É-ra az Ipoly-on az elg. átkelt és Helemba kö-
zepéig szorította vissza ott harcoló saját harcscop-unkat.

3./ Népe. tód. XII. 22-én feljárná a ho. rúkdési területét É-ra
az Ipoly vgy. mentén DK-i irányban jól előrehaladt és Kistompá-t
elérte. A Garam mentén előretört elg-g. l szemből Ipolykiskeszi-től
ÉNy-ra a magaslatokon né. pc. és lgv. részek bízt-anak. A Garam vgy-be
saját erők Bény magasságában. A Kicsind-i ~~átjárónál~~ átjárónál vegyes sa-
ját h-csop.

4./ A ho. rendelkezésre álló erőknek - megerősítve az 1./ pont
szerinti csapatokkal - feladata: b-ről kezdve feltétlenül tartani a
Letkés-nél az Ipoly É-i partján alkotott hídfőt /: 109. magp., Leléd-
hídi pos-tól DK-re 1 km-re, Lelédhídi ps., Lillion ps., 206 hárp.,
182. magp., 109 hárp.:/ majd tovább az Ipoly vonalát az Ipoly torko-
latáig.

1/a. szövegmelléklet

5./ Csoportosítás:

A./ Altorjay ezds. harcscop-ja /: 5. gk. löv. zlj., 2. F. zlj.
Zirke csop., Sachsen né. gp. zlj., 358. u. szd., 751. né. u. zlj. pk.
csop. és ellentád. feladatának végrehajtása után a Gr. e. megerősí-
tett II. zlj-a /: a Gr. e. II. zlj. ellentád-ának végrehajtása után
tartsa az Ipoly vonalát, - a Gr. e. II. zlj. XII. 22-én dut. folya-
mán a Leléd, Helemba-i taligaton eltolódva ellentád-t hajt végre
a Helemba-i elg-nek az Ipoly-on tutra való visszavetésére.

Altorjay ezds. hcsop- ját két alcso- p-ra tagozza:
a./ a gr. epk. hcsop-ja : alárendelve az összes rer-
delkezésre álló magyar erők,
a " Sachsen " né. gp. zlj. pk. hcsop-ja, alárendelve
az összes beosztott né. erők.

B./ Heinrich alez. hcsop-ja /: rep. löv. e., eje. e. II. zlj.
a 2. pc. no. összes eddig itt bevetett részei, 52. lgv. tü. oszt. /:
Feladata a Letkés-i hídfő tartása. A lgv. tü. oszt. a lgv. ellátása
mellétt sulyal földi célok leküzdésére készüljön fel.

Válaszvonai Altorjay ezds. és Heinrich alez. védő-
körlete között Verju h. 400 magp., 109 magp., erdősarok Lelédhídi
psz-tól DNy-ra az Ipoly könyökénél és 304 magp.

C./ Kicsind-i né. lgv. tü. csop. Álljon készen pc. elhári-
tásra a Garam völgye és az Ipolyszalka-i máut irányában.

D./ Ho. tart.
a./ Gr. e. I. zlj. + ek. részek Bajta-n. Készüljön fel
elsősorban Leléd és Ipolyszalka-n át ellentád. végrehajtására.
Elhelyezési körletének É-i és K. magaslatain bízt-son. A föld-t
az Ipoly-tól Ny-ra húzódo magaslatokra szóbeli intézkedésen sze-
rint vezesse be.

b./ F. oszt. beérkezett részei:
aa./ Zárja le részekkel a Duna szorost Garam-
kövesd v. á. K-en.

bb./ Fennmaradó részeivel Garamkövesd-en.
Tartson állandó ök-t az Altorjay csop.-tal
Elsősorban ebben az irányban készüljön fel ellentád-ra.

E./ Pcv. szd. /: 6 n. pct. á. /: Bajta ÉNy-on lévő magaslato-
kon készüljön fel pc. elhárításra.

F./ Tü. Ho. tpk. egységes vezetése alatt.

D. tám. tü. csop.: 6. gk. tü. oszt. 3 ú-gel. Együttműködik
az Altorjay hcsop-tal.

K. tám. tü. csop.: 2. gk. tü. oszt. 2 ú-gel. Együttműködik
a Heinrich hcsop-tal.

Távolharc csop.: VIII. gk. tü. oszt. 2 ú-gel. Felvonulá-
sa XII. 23-án várható. Feladata sulyal a Heinrich hcsop-ot támo-
gatni, legalább egy szak-ával tudjon hatni Helemba irányában is.

Fentiekén kívül, mint hdt. köz. ú. a 859./8. né. neh. mo-
zsár ú. támogat, mely a ho. egész arcvonala elé tud hatni. Figyelői
holnap reggel felveszik az ök-t mindkét hcsop. pk.-kal.

1. köz. av. oszt. /: 2 ú-gel. /: XII. 23-ról 24-re virradó
éjjel várható. Felvonulására beérkezésekor fogok intézkedni.

6./ Mű.:
a./ A F. oszt. gondoskodjék a Helemba, Garamkövesd-i ut-
szorulat eltorlaszolásának előkészítéséről /: esetleg lerobbantás
útján:/

1/b. szövegmelléklet

Rotü.oszt.alárendelése.

50.000.

A LXVII.né.hdt.négy. szóbeli pos-úra:

A Berzsiák úgy. pos-ura alatt álló rotü.oszt. pos-ura alá lépett.

Az oszt. pk. oszt-ával azonnal kezdje meg menetét, őspedig

a./ Körös fhdgy. utogét irányítsa Ipolyszalka-ra,

Az Ipolyszalka-ra irányított u.ott helyezkedjék el. Készüljön fel Letkés-en át való bevetésre. No.közvetlen,bevetése csak a hop. engedélyével. Állandóan tartson egy ök. közöget Ipolyszalka Községházán, a hon. hon.öpk-nél.

b./ a másik u-got vonja/ előre Bajta-ra,

az u. a közögetben helyezkedjék el. Bevetésre a hop. intézkedik. Állandóan tartson ök. közöget a hop. Bajta-i hírk-jában.

Kapják: rotü.oszt.pk., öpk.

tudomásul von. hon.öpk.

Garamkövesd, 44.XII.23. 19 h 45E.

Hop.helyett++

Misztifriciás
hon.öpk. hon.

259/44. d. öpk. 42. 17. 21.

Csatlaudó naplóhoz 62. g. mell. ként

XII/23. Dá.

2 szövegmelléklet

erdős terepen, hiszen erre a páncélgéppágyúk alkalmatlanok (elég egy, a löveg-
térbe lesből ledobott kézigránát) – távozik. Így Gallatető visszafoglalása már nem
sikerül. A védelmet a 2. század parancsnokaként Gótz hadnagy veszi át. Tüzérség
nincs, tüztámogatást csak az aknavetőök nyújtanak. Egésznapos aknavetőüz és
kézigránátharc után Gótz a 35 főre lecsökkent századával kénytelen Letkés-ke-
ltre visszavonulni.

Az ezredparancsnokság és a hadosztályparancsnokság egyaránt Letkés-pusztá
visszafoglalására ad távbeszélőn parancsot. Pályi – Gótzékat tartalékba téve –
összeszed minden embert Csörgey főhadnagy parancsnoksága alatt (zászlóaljtorzs
és közvetlenek, a 3. század és a nehézfegyverszázad) az ellentámadáshoz. Sikerül
a pusztát visszafoglalniuk – ez már XII. 24-én hajnalban történik – de napközben a
szovjet harcokcsikkal lerohanja őket. Mint később kiderül, Csörgeyt, Gál Iván
hadnagyot és az életbenmaradottakat kivégzik. (A két tisztet letkési lakosok
találják meg egy árokban, tarkólövessel.) Egy visszatért repülő katona szerint
magyar partizánok lőtték agyon a sebesülteket „kelltek nektek Szent László had-
osztály” felkiáltással.¹⁹²

Lajos megint csak a letkéspusztai dombok visszafoglalására ad parancsot. Pályi
a segítségként gróf Széchenyi százados parancsnoksága alatt felvonuló testőr
lovasszázadot – nehézfegyverek és bizalom híján – elküldi. Ekkor kerül sor Pályi
részéről parancsmegtagadásra – 35 fővel, két golyószórával, páncéltörő fegyverek
nélkül – és Lajos hadbíróssággal történő fenyegetődzésére, amit utóbbi, emlék-
iratában félreértésnek minősít.¹⁹³ (Ruttkay szerint Lajos német parancsra fenye-
getődzött.)

Meglepő viszont – és az emberi emlékezet szelektivitását mutatja – hogy sem
Pályi, sem Lajos nem ír a rohamtüzérek bevetéséről. Martin látta, amikor a
rohamtüzérek több mint 30 fellobogózott Skoda Hetzer rohamlöveggel XII. 24-én
délelőtt áthajtottak az Ipoly-hídon Letkésre, majd – órák múltán – alig néhány tért
vissza közülük.¹⁹⁴ A már említett Henkey-Hönig őrnagy, a 20. rohamtüzérosztály
parancsnoka 1990 novemberi levelében¹⁹⁵ erről a következőket írja: „Az Ipoly-i
harcoknál Koltay György fhdgy. volt öpk. 18 rohamlövege volt. Ezeket el is hasz-
náta. Becsületben.”

A látottakhoz képest még hiányzó rohamlövegekről a hadosztályparancsnok
által személyesen aláírt „Rotü. oszt. alárendelése” c. intézkedés¹⁹⁶ (2. sz. szöveg-
melléklet, 118. o.) ad felvilágosítást. Martin szerint a Bernolák-rohamtüzérosztály
Körös főhadnagy vezette ütege is Garamkövesd (Bajta) felől, menetből támadott
és a visszavonuló rohamlövegek is délre távoztak. A mézszárlásszerű veszteség
mutatja, hogy mekkora erővel rendelkezhetek már ekkorra a hídfőt támadó
szovjetek páncéltörő ágyúban.

Itt Henkey-Hönig levele alapján mindjárt felidézzük a – Lajos írásával ellen-
tétben – végül mégis felszerelt 20. rohamtüzérosztály parancsnokának és 1. üte-
gének egyidejű harcát a Dunától délre.

192 Uo 33. o., illetve 54-55. o.

193 Lajos, 44-45. o., ill. Bőjt, 21. o. és 1983, 14. o.

194 Martin, 29. o. 5 kocsi lehetett.

195 L. a 61. sz. jegyzetet.

196 Döntéscsopót, XII. 23., 62. sz. melléklet.

„Ugyanekkor én az első ütegnél voltam felszerelés alatt, Simák Aladár üpk-kal. Átvétel reggel 7 órakor. 9 órakor már ment a harc. Remekül tartottuk magunkat Kesztölc szélén, sok orosz harcocsit löttünk ki. Azonban amikor beesteledett felhúzódtak az oroszok a horhosokban hátunk megé és elkezdődött a közelharc. Üzemanyagot nem kaptunk, minden sürgetés ellenére. 2 lövegbe betöltöttük az összes benzint. A többit fel kellett robbantani. A többi legénység egy zls. vezetésével gyalog a szőlőhegyen Esztergom felé. A két löveg az úton elhárító tűz ellenére Esztergomba eljutott. Simák és én kézigránátot dobálva és lövöldözve egy oldalkocsis motorkerékpáron a két löveg után szintén eljutottunk Esztergomba. Ott jelentkeztem. Utána vérvesztéségtől összecstem és a kórházvonaton Németországban ébredtem...”

Pályiék végül is 24-én éjjel a hídfő feladására kényszerültek. Erről a hadosztályparancsnokság XII. 24-én kiadott – az Ipoly védelmére vonatkozó – intézkedése határoz.¹⁹⁷ A hidat a németek 25-én 0^h-kor robbantották. „Titeket felváltottunk a felderítő osztállyal este. Ott voltam Szügyivel együtt, amikor gyülekezett az ezred Letkésnél”¹⁹⁸ „Arra is emlékszem, hogy könnybelábadt a szemünk a csapatok fegyelmezettsége láttán...” idéz Lajtos leveléből¹⁹⁹ Pályi.²⁰⁰ Kár, hogy előtte két olyan Lajtos-idézet is szerepel, ami ellentétes a valósággal. (Lajtos a gyalogság dicsérete során elfelejti a II. ejtőernyős zászlóalj, a Pálfi-féle gránátos zászlóaljat, de még a felderítő osztályt is.)

Magáról a hidrobbantásról Pályi és Sanna ellentétesen tudósítanak. Pályi szerint utolsó járőre már a felrobbantott híd vízbe lógó részein kapaszkodott át és az ellenség a házak közt óvatosan követte őket. Sanna szerint: „A repülő lövész ezred utolsó részlegének átvonulása után az Ipoly hídját, melyet roszakadásig töltöttek meg az átözönlő oroszok a német páncélos hadtest műszaki²⁰¹ zászlóalja felrobbantotta. Erre a robbantásra, mintegy jelre indultak meg az orosz folyóátkelési kísérletek...”²⁰²

Szólnunk kell néhány szót a repülő-lövészezred Freyer őrnagy vezette II. zászlóaljjáról is, noha mindössze Lajtos és Pályi néhány mondatára vagyunk utalva. Pályi szerint Freyerék a hídfőben velük együtt indultak harcra – Lajtos szerint „tüntető menetben” nyomultak előre Márianosztra felé. A Dörner-felderítő zászlóaljból maradt csoporttal Freyer még felvette a kapcsolatot, de Dörneréket később egy szovjet egység északról átkarolta és megsemmisítette. XII. 22-én Freyerék már Pályival együtt a hídfőt védik.²⁰³ A kapcsolat Pályi és Freyer közt – már az 1942. évi hadműveletek óta – rossz volt. A hídfőben alig találkoztak, abban sem volt köszönet. Freyer nem tájékoztatja – írja Pályi – s a védelmi sávokban sem értenek egyet. Tény, hogy Freyerék is harcoltak a hídfőben.²⁰⁴

Említést érdemel még Pályi néhány megjegyzése. Az utánpótlás a harcok alatt nem működött. A tábori konyhák sem. A sebesültek elszállítására a faluban

197 *Dárday*-napló, XII. 24., 64. sz. melléklet. 368. Szt. László l.a. 44. XII. 24. „3/A h.o. a letkési hídfőt kürti és általában az Ipoly Ny-i partja mentén véd.”

198 Ez már csak Ipolyzalika lehetett

199 L. a 38. sz. jegyzet.

200 *Pályi*, 1983., 14. o.

201 A 357. német utászászlóalj robbantotta a letkési hidat (l. a 161. sz. jegyzet).

202 *Sanna*, 214. o.

203 *Pályi*, 14. o.; 54. 7. o.

204 További sorsukról a 132. oldalon.

szedtek össze járműveket. A fegyvereknél sok a hüvelyszakadás. A nagy veszteségeket annak is tulajdonítja, hogy az oroszoknál a géppisztoly „tömegcikk”, magyar oldalon ritka. Így a kézigránát marad a közelharc eszköze.

Derestey Sándor vezérkari próbaszolgálatos százados, mint a repülő-lövészezredhez „segédtszéként” – valójában ezredvezetőként – vezényelt személy szerepéről már szóltunk.²⁰⁵ Később az M. É. lovagkeresztje kitüntetést kapta – Pályi tisztikeresztet. „Ki kell nyíltan mondani”, írja Pályi²⁰⁶ „hogy a repülő-lövészezred a letkési hídfőben szerezte meg gyakorlatát... nagy veszteség árán... Kiváló harcos szellemével hatalmas eredményeket ért el a fölényes tűzerejű, kitűnően képzett és nagy gyakorlattal rendelkező ellenséggel szemben.” Az ár: Az I. zászlóalj öt századparancsnoka közül négy esett el a hídfőben.²⁰⁷ A Letkésre érkező repülő-lövészek harci kedve rendkívüli volt. „Debrecenig nem állunk meg” – így az egyik katona.²⁰⁸

Pályi nem említi a repülő-lövészezred szervezése kapcsán a volt tiszthelyettes-képzősöket, holott arányukat tekintve alighanem a legtöbb hősi halottjuk lett. Vajna közleményéből²⁰⁹ tudjuk, hogy a RECSETI (m. kir. repülő tiszthelyettes-képző iskola) növendékei közül is sokan harcoltak a Pályi-zászlóalj állományában, már Letkésnél is.

Ide kívánczok még a már említett Strébely cikk rövid ismertetése, noha Pályi elhatárolja magát tőle. A túl „színes” leírásban az I. zászlóalj parancsnoka joggal kifogásolja az orosz „hullahegyeket”, de azt azért megtudjuk, hogy XII. 22-én két – önként jelentkezőkből álló – repülő-lövészraj, Porkoláb őrmester parancsnoksága alatt visszafoglalta a „rohamozó oroszoktól” Liliompusztát. Visszatérve az ipolyzalikai aknavető-tüzelőálláshoz, este újabb önkéntes vállalkozásra indultak egy Letkéstől északra bekerített század fölmentésére Strébely tizedes parancsnoksága alatt, aki újoncszázad-parancsnoka, Kelemen százados kiszabadítására jelentkezett újra. A falu végén egy ejtőernyős század véd. egyetlen tisztje, Takács hadnagy vezetésével. Ők nyújtanak kétoldali villámgéppuskás tűztámogatást. Strébelyék maguk is villámgéppuskákkal és kézigránátokkal felszerelve érik el a 200 m-re levő présházakat. Attörve a szovjet gyűrűt, Kelemen századost már holtan találják és sátorlapban hozzák el, 30 mozgásképes sebesült kíséretében. Pályi a villámgéppuskák csövének hóban történt hűtését is kifogásolja. Az egykori ejtőernyősök szerint ilyesmi előfordult, és – ha vékony rétegben is – de volt akkor hó. Az írásban szereplő nevek azonosítása a túlélő repülő-lövészekre vár. A feljegyzés – Pályi első védőkörlet-szemléjén túl – az egyetlen első kézből származó emlékezés az ejtőernyősök és a repülő-lövészek együttműködéséről.

205 *Lajtos*, 42–43. o.; *Pályi*, 24. o. L. a. 18. sz. jegyzetet is.

206 *Pályi*, 11. o.

207 *L. o.*, 54. 9. o.

208 Papp József letkési lakos személyes emléke.

209 *Magyar Honvédt.* 1992. VI. 12. (III. 24.) 42. o. *Vajna Irén* közleménye ismerteti, hogy a – 1944. XII. 01-én repülő alapképző zászlóalja szervezett – tiszthelyettesképző iskola oktató és kiképző kara Stettinbe indult, de a növendékek, Lisicsinszky István őrnagy, iskolaparancsnok vezetésével visszamaradva és felbőgzerve Hévíz körül rejtett tábori őrsőket alkottak, majd harc-képzésben részesültek, hogy azután a 17. évüket betöltötték – különböző helyeken és időpontokban – a Szent László hadosztály repülő lövészerezetébe és páncélvadász osztályába nverjenek beosztást. Így kerültek nagy számban az I. zászlóalj állományába. Alkalmazásuk további helyszíneiről munkánk második részében szólunk. A mintegy 500 növendék hozzávetőlegesen 3000 hősi halottjának emlékét a Hadtörténeti Intézet és Múzeum díszúdvánú tábla örökíti meg.

Az Ipoly és Garam közötti harcok

Helemba, Kovácspatak

A helembai harcokról és a Kovácshegytől délre a Dunaparton vezető úton lezajlott eseményekről Nyéki-Takáts²¹⁰ és Martin²¹¹ személyes élményei alapján, valamint a Lajto-tanulmány egyes részei²¹² nyomán számolunk be. Mindehhez segítséget nyújt a Dárday-napló.

A Szent László hadosztály felderítő osztálya Nyéki-Takáts százados parancsnoksága alatt XII. 21-én délutántól-estig érkezett be Garamkövesdre. Altörjay töredékes harccsoportja²¹³ ekkor már súlyos harcban állt a Helembán hídfőt létesített szovjet erőkkel, 22-én reggelre pedig kiszorították a községből. Emiatt a felderítő osztálynak a hadosztályparancsnokság parancsára, hajnalban riadóztatva, azonnal reteszállást kellett foglalnia a Duna és a Kovácshegy közti keskeny útszakasz és vasútvonal lezárására.²¹⁴ Nyéki-Takáts a kerékpáros századot vetette be az első vonalba, a nehézfegyverszárad páncélelhárítása és két Nimród képezték a reteszt Kovácspatak vasúti megállónál. Eszterneki Béla főhadnagy, kerékpárosszázad-parancsnok és beosztott tisztje, Heczkó Vilmos hadnagy jóformán már a harcérintkezés felvételekor áldozatul estek a rejtőzködő szovjet lövészeknek. Az Esztergomot bombázó szovjet gépekre tüzelő két Nimród pedig percek alatt heves aknatűzetet kapott, bizonyosságul a kitűnő szovjet bemérőknek. A további szovjet térnyerést azonban sikerült megakadályozni.

A déli órákban a hadosztályparancsnokság bevetette a gránátos ezred II. zászlóalját.²¹⁵ A Pálfi Sándor százados parancsnoksága alatt támadó zászlóalj a Kovácshegyet északról megkerülve csekély veszteséggel rohammal visszafoglalta Helembát. A zászlóaljban – úgy hírlett – csendőrök, de jutasi tiszthelyettes-képzősök is harcoltak. Pálfi maga sem számított vérbeli testőrnök. Csak egy éve szolgált a testőr lövészzászlóaljnál és Bangha írja,²¹⁶ hogy 1944. október 15-én éjjel átszökött a nyilasokhoz átállt 9./II. zászlóaljhoz. Tudtunkkal az egyetlen olyan parancsnok volt a hadosztálynál, akinek bátor magatartását szélsőjobboldali beállítottság motiválhatta.

„Alig, hogy a reteszállítás a II. gránátos zászlóalj sikeres támadása nyomán déltájban feloldható volt, a felderítő osztály máris új, ezúttal váratlanul -csapatcsendőri- feladatot kapott.” Ismét Kovácspatakánál, most a rendezetlenül visszavonulókat kellett feltartóztatnia. – Martin írja:

„A parancs úgy szólt, hogy a visszaözlőket – magyarokat, németeket egyaránt – le kell fegyverezni, a németeket továbbengedni, a magyarokat pedig zárt rendben – szakaszkötelékekbe szervezve – Garamkövesdre kell meneltetni és ott gyülekeztetni.

210 Nyéki-Takáts, 48–50. o.

211 Martin, 12–18. o.

212 Lajtos, 41. o., 45–46. o.

213 L. a XII. 22-i hadosztály I. a. „Intézkedésr” az Ipoly menti első harcfelelőre (1. sz. szövegmelléklet 5./A. pontja, 117. o.)

214 L. az 1. sz. szövegmelléklet 5./D./b./aa. pontját, (117. o.)

215 L. a 213. sz. jegyzetet.

216 Bangha Ernő: A m. kir. testőrség 1920–1944. Bp., 1990. 160–162. o., 165. o. (A 9./II. zászlóalj – Horthy Miklós kormányzó szegedi „háziereklének” egysége – Mészáros István alezredes parancsnoksága alatt elsőként állt át a nyilasok oldalára. Belülük alakult Szálasi testőrsége.)

Magam a lefegyverzésénél ügyködtem. Naturalista látvány volt a leharcolt, kimerült, szakállas ábrázatú, néhol rongyos, piszkos, igencsak tarka had, mindenféle fegyvernemből: tisztetek, legénység, altisztek és jónéhány tiszt is. Takáts kapitány, minden keménységét összeszedve – nehezen ment neki, mert született úriember volt – próbált szóra bírni egy századost, aki pisztolyát ledobva az útmenti árok szélére roskadt. Látszott, hogy félig-meddig sokkos állapotban van. Hosszas kiabálással is csak néhány alig hallható „nem tudom”-ot lehetett belőle kicsikarni. Nem úgy nézett ki, mint aki szimulál, legfeljebb az életösztön „mimikrije” játszhatott rá amúgy is siralmas állapotára. Amolyan: „halottnak tettettem magam, akkor nem bántanak”. Mi mindent élhetett át a szerencsétlen, hogy – kora után ítélve – hivatásos tiszt létére idáig jutott?

Voltak humorosabb epizódok is. A németek legtöbbje, még menekülve is némi göggel dobta le fegyverét – bizonyára derogált nekik, hogy ezt magyarok előtt kell tenniük – de valahogyan kevésbé is tűntek elcsigázottnak. A visszavonulásba is bele kell tanulni. Rajtuk látszott, hogy már rutinszerűen művelik ezt a kegyetlen-keserves mesterséget. A sok germán közt feltűnt egy Uffz. (Unteroffizier: szakaszvezető), aki tánc lépésben közeledett, puskáját félkézzel a feje fölött forgatva, akár az aszkarik az olaszok díszmenetében. Amint hanyag eleganciával ledobta fegyverét, még vidámabban sasszézott tovább. Nem állhattam meg, hogy utána ne szóljak:

– Wohin laufen Sie, Kamerad?

– Ja, i' hob' k'ane Zeit, i' muss mich eile', sonst kumm' ich zu spät zum Nürnberge' Pa'teitog, 'm Heil Hitler' zu heule!²¹⁷

– Mit tehettem mást, – minden jót kívántam az igyekezetéhez.

A visszaáramló magyarok közt örömmel üdvözöltem Füleki József (Dübő) főhadnagyot, aki 1942 telén-tavaszan, továbbszolgáló hadnagyként Rimaszombaton, majd Nyergesújfalun egyik karpaszományosiskolai kiképző tisztünk volt. Dübő alacsony, bulldogképű „vagány”, égigérő Bocskai-sapkával, rekedtes hangján, magából kikelve mesélte: „Próbáltam tartani valami vonalat az erdőben. Mikor jobbfelé adtam parancsot, akkor a baloldalamról tűntek el az emberek, amikor meg balra üvöltöttem, akkor a jobbszámnyamról léptek meg. Mihez tudtam volna kezdeni egyedül?...”

Sötétedésre elfogytak a visszavonulók, így bevonulhattunk Garamkövesdre. Másnap, irány: Ipolyszalka...”

A helembai arcvonal további eseményeiről Lajtson kívül Ruttkay²¹⁸ és a Dárday-napló adatai is informálnak. XII. 23-án hullámozó harcok folytak a 6. gépkocsizó tüzérszázad és a Helemba-délre tüzelő 21 cm-es német mozsárütegrészvételével. A II. gránátos zászlóalj visszavonása után elvesztett 204-es magassági pontot – Helemba északon – XII. 24-én a már 23-án bevetett I. gránátos zászlóaljnak sikerül átmenetileg visszavenni, de ismét feladják. A még aznap délelőtt nyugati irányban megindított és délután már harcokocsikkal is támogatott szovjet támadás másnap – XII. 25-én Helemba-délen, a vasút és a Duna között a

217 – Hova szalad, bajtárs?

– Hát igen, nincs időm, sietnem kell, különben elkésem a nürnbergi pártnapról, hogy ott „Heil Hitler” üvöltsek.

218 Ruttkay, 179. o., Dárday-napló, XII. 24., 65. sz. melléklet, XII. 26–27. sz. melléklet.

védelmet áttöri. Így Altorjayék – Helembáról kiszorulva – Garamkövesdig vonulnak ahol 27-én reggelig – vagy éjjelig²¹⁹ védi a megfogyatkozott, leharcolt csoport a garamkövesdi közúti hidat – az esztergomi bazilika mellől jövő szovjet tüzérségi tűz közepette –, hogy az végül – valamennyi ottrekedt alakulat átkelése után – robbantásra kerüljön. A gránátos ezred Pálfi-zászlóaljja, a felderítő osztály Garamkövesden maradt része, a hadosztályvonatnak az Esztergom–Párkányi Duna-híd XII. 26-án hajnali robbantása előtt átjutott tört része és több csapatvonat az átkelők között volt. A hadosztályparancsnokság és a tüzérség nagyobb része már előbb áttelepült,²²⁰ Szügyiék XII. 24-én Bajtáról Párkányánára, majd 25-e folyamán Bélára, a kastélyba.²²¹

Azt, hogy az I. gránátos zászlóaljjal mi történt, legföljebb a ma Brüsszelben élő Békássy tudná elmondani. A legvalószínűbb változat, hogy nem vonultak vissza Garamkövesdig, hanem Helembától nyugatra – egy XII. 26-án a 204-es magassági pont ellen indított sikertelen támadás után megadták magukat. Békássyék fogásba kerülését többen „átállásnak” minősítik, így Pályi és Darnóy is.²²²

Ipolyvédelem – német visszavonulás

XII. 23-án reggel Nyéki-Takáts – hadosztályparancsnoki parancsra – Ipolyszalkára tette át harcálláspontját, a felderítőosztály zömével.²²³ (Garamkövesden csak az osztályvonat és a benzín híján mozgásképtelen Nimródok maradtak.) Az azonnal bevezetett, éjfél utánig tartó felderítés során Martin, járőreivel sem délre a Kovácshegy lábáig. (a Lelédhídi-majossal szemben), sem északra Ipolykiskeszreig nem észlelt az Ipoly jobbpartján ellenséget. Délen saját alakulattal sem találkoztak. Észak felé – Ipolykiskeszre – egy német század állt védelemben egy kis szovjet „hídfevel” szemben. Martin írja:

„Holdvilágos éjszaka, csikorgó hidegben, öt fős járőrrel a faluhoz érve Pistával (v. Rábay István szakaszvezető, később még szó lesz róla) tűzkész géppisztolyokkal óvatosan előre mentünk. A három puskást tíz lépéssel mögénk rendeztem. Öltözékünk – a továbbiak megértéséhez – rövid páncélos bőrkabát, utáspantalló, halinacsizma és fehér prémsapka volt. Az egyik ház árnyékában lopódtunk tovább – a telihold fényét visszaverő hó sejtelmes, derengő világságot adott – amikor lépések zajára, beszédfoszlányokra lettem figyelmes. A ház sarkán kilesve a keresztező szélesebb úton három németet láttam közeledni. Intettem Pistának és kiléptünk a ház mögül, biztonság okáért lövésre tartott géppisztolyokkal. Az egyik német megpillantott és – mielőtt szóhoz juthattunk volna – odaszólt a másik kettőnek: „Da sind die Russen!” mire mind a hárman feltartották a kezüket. Puskájuk a vállukon lógott, így nem sok esélyük lett volna, ha tényleg ruszlik vagyunk. – „Wir sind ja Ungarn!” – mondom nekik. Erre magukhoz tértek, azon morgolódva, hogy jó, hogy agyon nem lőttek bennünket. (?) Csupa öreg tartalékos volt. – Kértem, hogy vezessenek a parancsnokukhoz. Egy jobb sorsra érdemes 40 év fölötti t. főhadnagy – civilben tanárféle – vezette a

219 *Dárday*-napló, XII. 28.

220 *Dárday*-napló, XII. 24. „...Ipol és tpk., miután vonalas ok, kiépült, a két támogató rú. csoporttal háp-ot változtatott Náná-ra ahova éjjel 3. kor érkezett be. ...” *Lajos*, 46. és 50. o.

221 *Dárday*-napló, XII. 27.

222 Békássy a kézirat lezárása óta, 83 éves korában elhunyt (*Híradak Újja*, 1995 március-április, 439. sz., 24. o.) Az „átállásra”: *Pályi*, 1. és 1. o., *Darnóy*, 70. folytatás, 8. o.

223 *Nyéki-Takáts*, 50-53. o., *Martin*, 18-23. o.

falut védő „talpas” (Landser)-századot. Az alakulat nevére, hovatartozására már nem emlékszem.²²⁴ Nehéz fegyverzetük két tehergépkocsira szerelt Zwillingből – 20 mm-es iker légvédelmi géppuskából – állt. A főhadnagy, aki – petróleumlámpa fényénél – valami klasszikust olvasott, elmondta, hogy egy kisebb orosz egység már két napja átkelt az Ipolyon és befészkelte magát a parti bokros részbe. – Miért nem támadja meg őket? – kérdeztem. – Nincs parancsom, nem tudom, milyen a fegyverzetük, van még 80 emberem, legnagyobbbrészt vén tartalékos. Csak súlyos véráldozatba kerülne. Jobb a békesség. „Sie werden ständig beobachtet.” Mindehhez, még ha lett volna jogom, sem volt mit hozzáfűzni. – „Kérdeztem még, hogy mi van tőlük északra. Annyit tudott, hogy Ipolypásztóiig szinte semmi, ott elszórt magyar és német alakulatok, följebb pedig nagy páncélos csata dúl.²²⁵ ...” – Többé nem találkoztunk.

Másnap adta ki a hadosztályparancsnokság – a letkési hídfő feladása kapcsán már említett – az Ipoly védelmére szóló intézkedését.²²⁶ A még mindig magabiztos fogalmazású irat számol „az ellenséges támadások folytatásával” mind az Altorjay csoportnál, a Dunától közvetlenül északra, mind pedig – süllyal – a Heinrich harccsoportnál, Ipolyszalkánál és a községtől délre. A letkési hídfő elrendelt kiürítése után fő ellenállási vonalként az Altorjay harccsoportnál a jelenlegi vonalat, a Heinrich csoportnál az Ipoly vonalát adja meg.

A hadosztály védelmi erőinek csoportosítását, a hozzávetőleges sávhatárokkal a 126. oldalon mutatjuk be.²²⁷ Az Ipoly és Garam közti harcok, események helyszíneinek jobb áttekintésére, azonosítására a 127. oldalon látható térképvázlat szolgál.

Az Ipoly parti helyzet már XII. 24-én éjjel, különösen pedig 25-e folyamán hirtelen súlyosbodott. Az alig hogy kivont, Ipolyszalkán pihenőben levő II. ejtőernyős zászlóaljat – vagy inkább maradékát – riadóztatták az Ipolyszalkától északra fenyegető szovjet folyóátkelés elhárítására.²²⁸ A felderítő osztállyal együtt, majd a XII. 24-én éjjel a hídfőből utolsóként kivont repülő-lövészek 1/2. századának megmaradt töredékével – Gótz hadnagy parancsnoksága alatt 30 fővel – mintegy 4 km-es folyószakaszt kellett védeniük, Ipolykiskeszreig. Ennek során 24-től 26-án estig tizenhét folyóátkelési kísérletet hiúsítottak meg.²²⁹ Ipolyszalkától délre a hadosztályparancsnokság az utászászlóalj két századát volt kénytelen a folyó védelmében harcba vetni.

Nyéki-Takáts százados, a felderítő osztály – és egyben az Ipolyszalkát védő harccsoport – parancsnoka, aki még személyesen vitte ki motorkerékpáron a

224 Feltehetően a Kirchner páncélos tábornok parancsnoksága alá tartozó 271. Volksgrenadier hadosztály egy alakulata volt. – *Lajos*, 52. o. és 70/a. ábra.

225 „Állandó megfigyelés alatt tartjuk őket”... „Aztán kicsit eibeszelgettünk még, egy pohár bor mellett. Láttam, hogy Hitler nem sokkal többre tartja, mint én és a csodafegyverekben („Wunderwaffen”) sem igen hisz. De azért nem állhatta meg, hogy ne közölje velem, miszerint a magyar alakulatok legnagyobbbrészt megbízhatatlanok, pedig a hazájukat kellene védeniük. – Kíváncsi vagyok – feleltem meg rá – hogy, ha Németország területének már csak az egyötöde lesz német kézen, akkor vajon a büszke német haderő, amely a háborút felelőtlenül elkezdte, és – a román családokkal, Erdély hovatartozásával – minket is belerántott, még mekkora lelkesedéssel fog küzdeni? – Erre nem volt mit mondania és békességgel elváltunk.

226 *Dárday*-napló, XII. 24., 64. sz. melléklet, 366. Szt. László I. a. 44. XII. 24.

227 Uo. A 64. sz. melléklet szövege és a 67. sz. olajta-melléklet alapján.

228 Ide kívánczik még egy magát megnevezni ma sem kívánó egykori ejtőernyős tisztelvetes levelének néhány sora: „Szenteste, amikor leváltották az I/II. zászlóaljat, nagyon kevesen voltunk, nagyon elcsigázva vettük át a szeretőcsomagokat és alig vártuk, hogy átomra hajtsuk felettünk. Még el sem aludtam a kicsiny falusi házban (nem is vetkőztem le), amikor riadó volt, mert az oroszok átkeltek az Ipolyon.”

229 *Sanna*, 214 o.

A Szent László hadosztály csoportosítása
az Ipoly védelmére 1944. 12. 24-én

0 5 km

LVII. német páncélos hadtest

59. német utászászlóalj harcscsoport,
német népfelkelők

Északi harcscsoport:

1. repülő-lövész zászlóaljtól
kirendelt század (Gótz),
1 gk. lövész szakasz

Felderítőosztály-parancsnok

harcscsoport: (Nyéki-Takáts, majd Földes)

Felderítő osztály zöme,
II. ejtőernyős zászlóalj,
utászászlóalj;
2. és 3. század

**Gránátos ezred I. zászlóalj-
parancsnok (Békássy) harcscsoport:**

Gránátos ezred I. zászlóalj
Felderítőosztály lovas század,
1 rögtönzött gk. lövész század

**C Hadosztály
tartalék:**

- repülő-lövész ezred, fennmaradó
rész: Bajta
- 2/3. utász zlj., a zlj. parancsnok
psága alatt: Fenekepuszta
- 357/1. német riadó század
Garamkövesden

Távolharc csoport:

VIII/1. közepes gk.
tüzérsztály (Nána)
859/8. német mozsár üteg

**Stefán alex. B
harcscsoport**

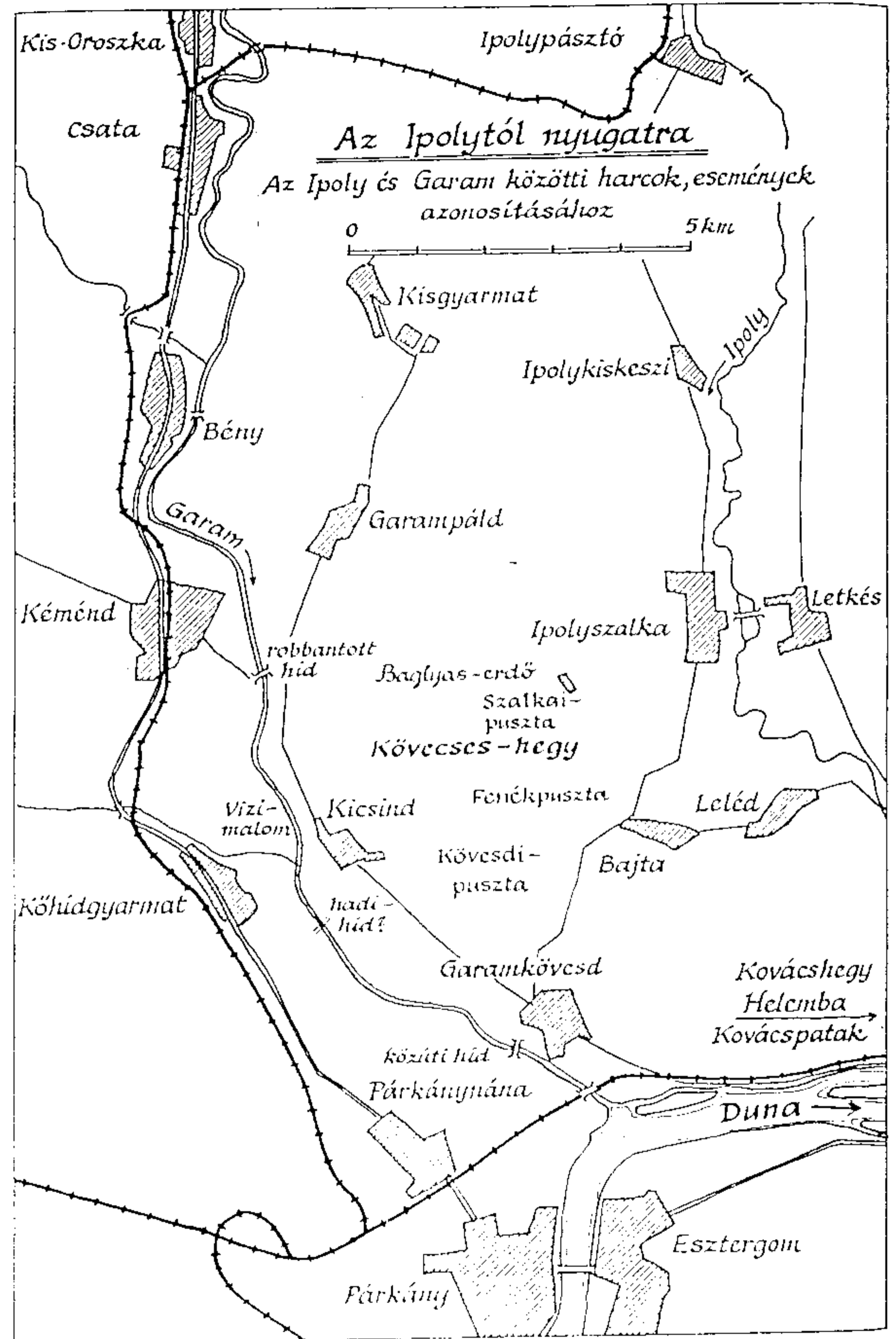
12. 25-től
(12. 24-ig
Heinrich alex.
harcscsoport)

**Északi támogató
tüzérség:**

2. gk. tüzeosztály
1. közepes aknavető
tüzeosztály
52. légvédelmi
tüzeosztály

A Altörjáy ezds. harcscsoport (eddiggi erők):
+ a 357/2. német riadószázad (feltöltésre)
2 páncéltörő ágyú

Déli támogató tüzezség: 6. gk. tüzeosztály
(Nagy S. alex.)

szerény karácsonyi ajándécsomagokat az Ipoly-parton védelemben levő kerékpáros és nehézfégyverszáradának, este nehézakna becsapódástól a lábán súlyosan megsebesült.²³⁰ Az összpontosított – több sebesülttel, halottal is járó – aknatűz alighanem a harcállásponton telepített R7 rádióknak volt köszönhető.

A Dárday-naplóból kitűnik, hogy a letkési hídfő és az ipolyi folyóvédelem harcait a hadosztály tüzérsége is támogatta, lehetőségéhez mérten.²³¹ Ez azonban a – hadrendhez képest – megfogyatkozott tüzéralakulatok és a felvonulás nehézségei miatt késve és korlátozottan történt. A hadosztály-tüzérparancsnok és törzse ugyan már XII. 20-án délben Párkányánára érkezett, de a másnapra Bajtára várt VIII. közepes gépvontatású tüzérosztály üzemanyag híján még Hajmáskéren vesztegelt. Az 1. közepes aknavető tüzérosztály két megmaradt fogatolt üteget pedig a hadosztály vezérkari főnök által XII. 20-án kiadott felvonulási utasítás is csak XII. 23-ára várta.²³²

A hadosztály alárendeltségébe került 6. és 2. gépkocsizó tüzérosztályról a hadosztályparancsnokság XII. 22-i intézkedése (1. sz. szövegmelléklet, 116–117. o.) kapcsán már szó volt. Ezek az egységek, a XII. 23-i tüzérségi jelentés szerint²³³ a nap folyamán 1207 lövésből álló bénító- illetve zavaró-tűzet adtak le „páncélos támadás elhárítására, gyalogos gyülekezések szétverésére, átkelési kísérlet megghiúsítására. Ellenséges támadások a tüzérségi tűzben részben megakadtak.”

A VIII. közepes gépvontatású tüzérosztály egy ütege végül is csak XII. 24-én 8^h-kor vált tűzkészé,²³⁴ hasonlóan a 23-án éjjel Bajta–Leléd általános területére felvonult 1. közepes aknavető tüzérosztály két ütegehez. A részletekről Bakay emlékirata tájékoztat.²³⁵

Az osztály, erőltetett menet – „lépés-ügetés” – után, XII. 22-én szállásolt be és kapott eligazítást Garamkövesden. Itt szól Bakay a „Marinéninck” becézett PO-2-es éjszakai bombázókról. (Erről Martin is ír.²³⁶) Frontot jártak emlékezhettek, mennyi kellemetlenséget, de veszteséget is okoztak a lassú, kétfedelű, csillagmotoros, varrógépre emlékeztető hangú, többnyire nők vezette gépek, aknagránát nagyságú bombáikkal, elrabolva az amúgy is ritka éjszakai nyugalmat. Bakayék ütegeből is jónéhányan megsebesültek.

A tüzelőállásba került 1. üteg főfigyelője Ipolyszalkától délre 1,5 km-re volt, az osztályparancsnoki figyelő pedig a szalkai templomtoronyban. Az összpontosított tűzcsapásokat innen irányították. A XII. 24-én reggel 7h-kor tűzkész 1. és 3. üteg vonalait erős ellenséges akna- és tüzérségi tűz súlyosan megrongálta. Ennek ellenére megkezdték a tüzelést, két napon át folytatva a tűzpárbajt, noha a ka-

230 *Nyeki-Takáts*, 53. o. – Nagy Valér hadnagy, zászlóalj segédtsit a szomszéd szobában levő – akkor létesített – az éjtörnyösökkel közös harcállásponton, zongora mellett néhány karácsonyi énekkel ünnepelt Sannaékkal. Az éppen a térképet tanulmányozó és összeesett Nyeki-Takáts százados csizmáját – a por elülte után – levágták lábáról, majd a páncélben kapott elsősegélyt. (Széchenyi százados és Zichy főhadnagy is jelen voltak.) A zászlóalj orvos – dr. Szellő Ambrus – kezébe azonban csak 26-án került az osztályparancsnok, addigra gázdémával. (Lábát az amputálástól csak a csoda – és saját, a csonkítást megtagadó elszántsága – mentette meg. Fúdtirokkant lett. M. É. Lovagkereszt kitüntetésére alapján nemrég avatták vitézzé.)

231 Pályi hiányolta a tüzérségi támogatást. (*Pályi*, 12. o.)

232 *Dárday*-napló, XII. 20. és uo. 55. sz. melléklet.

233 Uo. XII. 23., 63. sz. melléklet.

234 Uo. XII. 24.

235 *Bakay*, 3–5. o., és 45. 1.23. án készült harctudósítása az 1/1. üteg harcairól 44. XII. 26–27. én *Dárday*-napló, 45. l. 2., 98. sz. melléklet.

236 *Martin*, 23. o.

rácsonyeste viszonylagos nyugalomban telt el. A rohamtüzérek felvonulását és a német páncélosok visszavonulását – amiről alább szólunk – Bakay is észlelte. A 25-én újból fellángolt harcok után éjszaka az üteg – Bajta-É-ra ment tüzelőállásba, majd Mislej ezredes parancsára 26-án délelőtt az Ipolyvédelemből Fenékpusztára felé visszavonuló utászokat támogatta. Lelédet és az Ipolyszalka-bajtai műutat tűz alatt tartva. Innen délután – az orosz gyalogsági támadás közeledtével – Rapács százados, osztályparancsnok parancsára – Kövesdi-pusztára vonult vissza.

Ipolyszalkához és XII. 24-éhez visszatérve adjuk át Martinnak a szót: „Már 24-én feltűnt, hogy egyre több gépesített egység – német páncélozott jármű – érkezik észak felől. Garamkövesd irányába folytatva útját. A német visszavonulás még 25-én délelőtt is tartott. Harckocsik, rohamlövegek, páncélvadászok, páncélgépkocsik és páncélozott lövészkocsik követték egymást tarka összevisszaságban, részben sérülten, némelyiket vontatták. Közel 200 db-ot számoltunk meg. Minthogy ellenirányban semmilyen német csapatmozdulat nem volt észlelhető, hamarosan felötlött bennem, hogy itt mi most – mint a magyar alakulatok a háború során annyiszor – az utóvéd szerepét fogjuk játszani.”²³⁷ (Meg kell jegyezni, hogy a járművek nem a letkési hídon át jöttek – ez 25-én már nem is volt lehetséges – hanem Ipolykiskeszi felől.)

Lajos erről a következőket írja:²³⁸ „XII. 24-én késő este megjelentek az első visszavonuló német csapatöredékek észak felől jövet. Most már világosan látható ténnyé vált, hogy LXXII. hadtest parancsnoka mit hallgatott el, illetve, hogy miben hazudott. Ő ugyanis magyarok számára szolgáló utánpótló vonalokról beszélt, holott valójában arról volt szó, hogy megvert alakulatok számára kellett biztosítanunk visszavonulási utakat, és pedig kizárólag német csapatokról volt szó...”

Mindenhhez még vissza kell utalnunk a hadászati eseményeket a legtömörebben összefoglaló Gosztonyi idézetre,²³⁹ hozzáfűzve a következőket. A Guderian parancsára a Dunántúlról átdobott német 3. és 6. páncélos hadosztálybeli „gránátosok” (gépkocsizó gyalogos egységek) és az ezen a frontszakaszon harcoló 8. német páncélos hadosztály még bevethető harckocsijai az Ipolyszakállás–Kistompa²⁴⁰ térségében Ipolyság elfoglalására irányuló sikertelen ellentámadásukkal annyit azért elértek, hogy a már Léváig jutott szovjet 6. gárda-harckocsi-hadsereg élei kénytelenek voltak visszafordulva a németeket hátba támadni. Ez néhány napig késleltette a Garam balpartján indított – a Dunához irányuló – bekerítő előretörésüket is. A már XII. 21-én Schmidték²⁴¹ által észlelt Garampáldnál és Bónynél feltűnő szovjet harckocsik visszafordultak. Guderian fő célja, a Kisalföld szovjet lerohanásának átmeneti elhárítása tehát megvalósult, de a megvert német páncélos alakulatokat így is bekerítés fenyegette. Csupán a Szent László hadosztály áldozatos Ipolyvédelmének köszönhetően vonulhattak még időben, zavartalanul vissza. A szovjet 6. gárda-harckocsi-hadsereg páncélosai ezután – az utóvédként északon hagyott német gránátosokon át – könnyedén törhettek a Garam balpartján ismét dél felé. Kicsúndet már 25-én elfoglalva. Minderről az Ipoly-partot védő szentlászlósok mit sem tudtak...

237 Uo. 27–28. o.

238 *Lajos*, 46–47. o.

239 *Gosztonyi*, 1978., 101. o.

240 *Dombóczy-Tóth*, 396–397. o.

241 *Lajos*, 38. o.

A kicsindi hadihíd. Visszavonulás az Ipolytól

Lajtos XII. 23-ára teszi a parancs kiadását hadihíd verésére, a Garamon át, Kicsind-délen. (A szükséghid anyagát Ruttkay szállította a helyszínre a csilizradványi utász-békehelyőrségből.²⁴²) Mint Lajtos írja, a túl korai elkészítés ellenséges légi-, illetve tüzérségi támadást vonhat maga után. A híd XII. 26-án hajnalra készült el, de feladatát alig töltötte be. Sorsát illetően a Dárday-napló meglepetéssel szolgált. Minden eddigi ismert jelentősebb emlékirat megegyezik abban, hogy a kicsindi hadihídat a hadosztály – az ellenség fenyegető közelsége miatt – használhatatlanná tette. Így például Lajtos szerint XII. 27-én reggel parancsot adtak a felrobbantására.²⁴³ Pályi tudni véli, hogy Mersich százados, utászszázad-parancsnok felgyújtatta,²⁴⁴ Sanna XII. 27-én – dél tájban – egy Kicsindtől keletre eső magaslatról felismerni vélte a hadihíd roncsait.²⁴⁵ Ezzel szemben a Dárday-napló XII. 27-i bejegyzés szerint „a hadosztály tüzérparancsnok közli, hogy a kicsindi hadihíd ép állapotban az ellenség kezére került és az ellenség kisebb erővel megkezdte átkelését.” Egy további aznapi bejegyzés szerint „a nyugati oldalon csekély német erő és a hadosztály egy (utász?) zászlóaljának megfogyatkozott egyik százada” véd. A víz sodra csak a híd egy tagját nyomta meg.²⁴⁶ A napló további részében a hídról nem esik szó. (Mi még visszatérünk rá.)

Mjnthogy a január utolsó napjaiban a Garamon átjutott szovjet erők – a Dárday-napló szerint már XII. 28-án estig – elérik Párkányánát és Kőhídigyarmat-keletet, fel kell tételezni, hogy mind Garamkövesdnél, mind Kicsindnél átkeltek a Garamon. Ez azonban még nem bizonyítja, hogy a hadihíd mindvégig ép maradt.

Jellemzi a hadvezetés tájékozatlanságát, hogy a tüzérparancsnok XII. 27-én 6^h kor még intézkedést ad ki a kicsindi hadihíd „Kéménd DK. útvillák ált. területén a rep. löv. e. egy zászlóalj” által történő biztosításának tüzérségi támogatására,²⁴⁷ miközben a szovjet harcokozók már az ettől délre 4,5 km-re fekvő Kicsindet is egy nappal előbb elfoglalták.

Visszatérve XII. 25-éhez és az Ipoly vonalát védő alakulatokhoz, a nap folyamán – helyzetmegítélés és mérlegelés alapján – a hadosztályparancsnokság az általános visszavonulás mellett döntött,²⁴⁸ azonban ehhez német hozzájárulást nem remélhetett. Egy harcoló csapat parancsnoka viszont, megszakadt összeköttetés esetén, fenyegető helyzetben maga is elrendelheti a visszavonulást. Ezért a vezérkari főnök tisztí futárokkal titkos parancsokat küldetett szét. Baráth alezredest pedig – nagy megrökönyödésére – az addig kitűnően működő vezetékes összeköttetés megszakítására utasította, „hibára” való hivatkozással. Később azonban – az összeköttetés helyreállításakor – kiderült, hogy Heinrich alezredestes helyén maradt, és nem is volt hajlandó „gyáván” visszavonulni – még hadosztályparancsnoki parancsra sem.

242 Uo. 42. o.

243 Uo. 51. o.

244 Pályi, 48. o.; 54-19. o.

245 Sanna, 214. o.

246 Dárday-napló, XII. 27. A bejegyzés nem szól az erős jégzajlásról.

247 Dárday-napló, XII. 27. A hadihíd roncsait.

248 Uo. 54-19. o.

A repülő-lövészezred tovább sorsát Pályi írásából ismerjük. A XII. 24-én éjfélig a letkési hídfőből kivont I. zászlóalj 25-én,²⁴⁹ pihenőben, végre tisztálkodással, fegyverkarbantartással foglalkozhatott. Azonban a vezérkari főnök parancsára – Pályi tiltakozása ellenére, hiszen aknavetőik is harcban maradtak Ipolyszalkán – át kellett adniuk a már említett 30 főt Góty Pál hadnagy parancsnoksága alatt, folyóvédelemre, Ipolykiskeszi térségébe. Lajtos ugyan két óra múlva visszarendelte őket, de Pályi futára már nem érte el a csoportot. Góty, 25-én estére jutva Ipolykiskesziig, a templomban ütötte fel harcálláspontját, de már 26-án hajnalban szovjet támadás érte.²⁵⁰ Góty – ejtőernyősökkel keveredve – nyugat felé harcban kitért, de Garampáld–Kéménd táján szovjet gyűrűbe került. Alakulata felmorzsolódott. Őt két ejtőernyős vitte eszméletlenül Garampáldra, ahol szovjet fogságba esett.²⁵¹

Pályi végül a maradékkal Szalkai-pusztára vonult vissza. A hadosztály vezérkari főnök XII. 25. 17h-i rádióparancsa szerint az I. repülő-lövészezred zászlóalj vonuljon Garampáldra a kéméndi híd biztosítására.²⁵² Szalkai-pusztáról elindulva sötétedés után Pályiék a Baglyas-erdőben találják meg – véletlenül – Heinrichet és törzsét. Az ezredparancsnok és segédtszjtje, Cifrusz őrnagy tájékozatlanok. Pályiék biztosított menetben indulnak tovább Kéménd felé. A Kicsind, illetve Kéménd irányába kiküldött járőrök eltűnnek – mint később kiderül, fogságba esnek. Tovább vonulva a völgyből harcokozójuk hallatszik. Pályi – Ősze főhadnagy javaslatára – eláll az áttörési kísérletől. Az orosz alakulatok mellett lassan, óvatosan tovább húzódva – egy őrszemet megtévesztve, egy másikat leütve – több oldalról is tűzbe kerülnek, míg végre megpillantják a műutat és mögötte a Garamot. Mánfay hadnagy (Pályi „Mátay”-t ír) járőre Kicsinden szovjet csapatokat és harcokozókat észlel. Így Pályi a megmaradt 40 emberével egy vízimalomtól északra²⁵³ a folyó átúszása mellett dönt.

Egy német páncélvadász a közelben tüzel – ismeretlen célra – más harc- tevékenység nincs, ellenség nem látszik. Gázló híján szerelvényüket, ruhájukat a malom ajtaiból készített tutajra téve nekivágnak a szélén befagyott, közepén zajló, vagy 60 m széles Garamnak. Ősze főhadnagy a tutajról, felöltözve, nyakában géppisztollyal a vízbe esik és a jégtáblák elsodorják. Egy fő így jár az úszók közül is. A csuromvizes emberek a dermesztő hidegben a közeli kéméndi házakban találnak menedéket. A 3. század töredéke és Szabó mű. hdgy. néhány embere a felrobbantott kéméndi hídon mászik át.

A repülő-lövészezred parancsnoksága és a II. zászlóalj további sorsát illetően Pályi – mint írja – adatait összefüggéstelen részletekből, hallomásból, illetve Lajtos leveléből nyerte. Ezek szerint Heinrich ezredparancsnok a hadosztályparancsnokság XII. 25-i, majd 26-án megismételt parancsát, hogy a Kicsindtől délre levő hadihídon keljen át, a magyar repülőkatona becsületére hivatkozva megtagadta. A hadosztályparancsnok ezért Heinrichet leváltotta és Pályit nevezte ki ezred-

249 Pályi, 37. o.

250 Dárday-napló, XII. 25.: „Mislev ezredestes közvetíti a hadosztály tüzérparancsnok parancsát, hogy Ipolytölgyes-Ény-on az elg. hidat vert, amelynél erős gk. és imű. löv. van, Ny-i irányba. Ezt a célt a Nána alatt állásban levő né. mozsár üteg vegye tűz alá.”

251 Pályi, 38. o. Góty Pál 3 év szovjet hadifogság, majd itthon élesenvedett 3 év börtön után pott 1956-ban külföldre távozni.

252 Pályi, 38-48. o.

253 A vízimalom a régi 75 000-es térképen jelölve van, 1 km-re északra Kicsindtől (l. a térképet a 127. oldalon.)

parancsnoknak.²⁵⁴ Ez a parancs azonban Pályit már nem érte el. Az ezredparancsnokságon ezután történtek tisztázatlanok. Tény, hogy Cirfusz és Novotny őrnagy, segédtisztek, a segélyhely orvosával és az ezredvonat még 26-án, ellenséges behatás nélkül kelt át a kicsindi hadihídon. Mintegy 30 fő a II. repülő-lovészszázalóaljából ugyanakkor a híd mellett gázolt át a Garamon – a hídparancsnok jelentése szerint.²⁵⁵ Bazsó főhadnagyot, a II. repülő-lovészszázalóalj páncéltörő szakaszparancsnokát – aki 26-án hajnalban érkezett maradék 5 emberével a hídhöz – Mersich százados, hídparancsnok, a keskeny híd túlterheltsége miatt várakozásra intette. Egy faházban elaludtak és erős tűzre ébredve a szürkületben látták, hogy az oroszok már mindenhol lőtték az átkelésre váró magyar egységeket. Noha a körön kívül voltak, „a zűrzavarban és félhomályban” sikerült a hídon átkelniük.²⁵⁶

Eközben a Baglyas-erdőben körvédelemben levő II. repülő-lovészszázalóaljmaradék Freyer őrnaggyal, Tarajossy századossal fogságba esik. Heinrich ezredes hősi halált hal.²⁵⁷

Ugyanekkor a két utászszázad még az Ipolyszalkától délre eső folyószakaszt védte támpontszerűen. Palágyi hadnagy írja:²⁵⁸ „December 26-án délután, szürkületkor a tőlünk délre levő védősávot elfoglaló gépkocsizó-lovész alakulat katonái jobbszárny feladva kiáltásokkal vonultak vissza mellettünk. Ekkor századparancsnokomtól, Bóra Gyula századostól azt a parancsot kaptam, hogy derítsem fel a tőlünk mintegy 2 km szélességben délre fekvő terepszakaszt. Ezt szakaszom három önként jelentkező tagjával együtt elvégeztem, de akkor – este 6 körül – ott még nem találkoztunk oroszokkal, bár a túlpartról tüzeltek ránk. A következő parancs védőállás foglalásáról szólt, szakaszommal, a század jobbszárnyán, az Ipolyra merőlegesen. Harcálláspontomat egy az Ipoly partjához közel levő felrobbantott cseh erőd képezte. Szakaszommal ebből kiindulva alakítottunk ki védővonalat, amely a cseh erőd helyén levő mintegy 15 m átmérőjű gödörrel eltekintve meztelen volt, mert a -15°-os hidegben embereim csak mímelték a beásásra vonatkozó parancs teljesítését. Megerősítésül egy Szabó nevű zászlós villámgéppuskás szakaszt kaptam, két villámgéppuskával. Az egyik üzemképtelen volt, a másik hamarosan azzá lett. Este 9 óra után indult meg az orosz támadás. Tőlünk jobbra 1 km-re kellettek át az oroszok az Ipolyon és igen nagy tömegben, hámas-négyes csoportokban összekapaszkodva, „huri-huri” kiáltással lépésben közeledtek felénk. Akiket az erődrom peremén tüzelőállást foglaló Szabó zászlós villámgéppuskája és saját puskaövedékeink eltaláltak, azokkal nem törődtek, újra összekapaszkodtak és feltartóztathatatlanul közeledtek felénk. Közben a másik villámgéppuska is csütörtököt mondott és amikor a támadók mintegy 50 m-re lehettek harcálláspontom peremétől, Szabó zászlós jajgatni kezdett, mert eltaláltak. Ekkor már egyedül voltam. Egy otthagyt puskából

254 Lajos Árpád 1983. I. évi levele Pályi György-höz. *Pályi*, 47. o.

255 *Pályi*, 47. o.

256 *Pályi*, 54-13. o. Pályi: Magyarországon juttatva – találkozott Bazsó főhadnaggyal. Eredetileg két rabél álló szakasza eséként be a letkési hídfő védelmében, négy nap alatt, 5 főre.

257 *Pályi*, 21. 44. és 54-18. o.

258 Dr. Palágyi György: „A Zala Körvidéki Hídfővédelem”. Palágyi 1943-ban az új „demokratikus” honvédség tagjaként a 1. honvédelmi alakulat vezetését végezte egy szülőföldjéről telepített szovjet alakulatban. A robbanás után a 1. honvédelmi alakulat vezetője lett. A szovjet hadi diplomáit, díjakait is.

kilöttem a töltényeket, majd a zászlóst a vállamra kaptam és elindultam vele a rom hátsó pereme felé. Mikor odaérve visszaneéztem, a túlsó peremen már orosz katonák álltak. Szabó zászlós hangosan jajgatott a fájdalomtól; így utólag ennek tulajdonítom, hogy nem lőttek rám, legalábbis nem találtak el. A sebesültem hátravitem 1 km-re levő századparancsnoki harcálláspontunkra, egy malomba. Az egészségügyiek gerinclövést állapítottak meg. A zászlós menthetetlen volt.”

Az Ipoly-parton az utász századtól északra levő alakulatok – felderítő osztály, ejtőernyősök – XII. 26-án alkonyatkor kezdték meg a leválást, mind erősebb szovjet folyóátkelési kísérletek közepette. Ipolyszalkán már beszivárgott ellenség volt.²⁵⁹ Kiszámíthatatlan irányokból egyre szaporodó lövöldözés közepette folyt a gyülekezés a visszavonuláshoz. A felderítő osztály törzse, v. Földes Gyula százados, az új osztályparancsnok és v. Nagy Valér hadnagy segédtiszt embereikkel, Martin hadnagy, szakasza Ipolyszalkára vezényelt részével és az ejtőernyősök egy töredéke Karsay főhadnagy, géppuskás századparancsnokkal Fenekpusztán éjszakázott egy sereg más töredékalakulattal, köztük néhány némettel is. Ott már alapos aknatüzet kaptak. Másnap reggel a tiszték, egy rangidős – sötétzöld parolis – alezredes parancsnoksága alatt, mindenféle összeköttetés híján a kicsindi hadihíd előrését tüzték ki célul, nem sejtve, hogy utolsó harcos napjuk előtt állnak.²⁶⁰

A hadosztály felmorzsolódása

A Szent László hadosztály felmorzsolódása már a letkési hídfőben megindult a II. ejtőernyős zászlóalj és a repülő-lovészezred nagy része, valamint a XII. 24-én bevetett rohamtüzérek csaknem teljes feláldozásával.

A repülő-lovészezred maradékának további sorsáról, végzetéről az előző fejezetben írtunk. A felderítő osztály Ipolyszalkától északra védő kerékpáros és nehézfégyverszázadának maradéka a Baglyaserdőn keresztül jutott el a Garamhoz. Sikeresen átúszva azonban a következő napokban katasztrófális veszteségeket szenvedtek, mindhárom megmaradt hivatásos tisztjük – Puky főhadnagy, Lelkes hadnagy, v. László hadnagy – légítámadások során elesett.²⁶¹

A felderítő osztály lovasszázada – máig tisztázatlan körülmények között – XII. 27-én szovjet fogságba került. Pályi – halomából szerzett – értesülése szerint ahelyett, hogy védtek volna a hadihídat, Pályi ezzel igazolva látta bizalmatlanságát, amikor nem alkalmazta őket Letkésen.²⁶² Az 1. közepes aknavető tüzérosztály osztály-segédtisztjének harctudósítása szerint²⁶³ azonban a Széchenyi-huszárszázad XII. 27-én hajnali 2^h után indul Garamkövesd pusztáról „Kicsind felé, hogy Ny. felé felderítsen”. Akkor pedig már a hadihíd – mint láttuk – körül volt véve a támadó szovjet erővel. Márpedig az erőviszonyok ismerete nélkül nehéz ítéletet

259 *Matin*, 31. o.

260 1. o. 32-33. o. A *Lévegőmunkás* XII. 26-i 71. sz. melléklete szerint az utászszázad képezte Fenekpusztán hadosztályvezetőket, a zászlóaljparancsnok parancsnoksága alatt. Ez csak a zászlóalj és az 1. század lehetett, mert a 2-3. század az Ipolyvédelemben volt részt. Az említett „rangidős” így alighanem a Fenekpusztai parancsnok Koppány alezredes volt.

261 A felderítő osztály néholigyevezényelt lövöldözés szakaszparancsnoka – egy tartalékos zászlós zászlós – sorsáról közlök: 1966 nyarán Martin Komlósnak.

262 *Pályi*, 21. o.

263 *Lévegőmunkás*, XII. 27. 74. sz. melléklet *1. sz. sereg melléklet*, 135. o.

mondani Széchenyiék fölött. Tény, hogy a hadifogságban sem gróf Széchenyi százados, sem gróf Zichy főhadnagy nem beszélt „átállásról”²⁶⁴

XII. 27-én – a hadosztály Ipoly–Garam-közi alakulatai felmorzsolódásának utolsó napján – a lejátszódó tragikus események szemléltetésére három írásos emlékhez fordulunk. Elsőként tovább idézünk Palágyitól. „Miután visszavonulásunk megkezdésekor kiderült, hogy az orosz csapatok már tőlünk nyugatra is feltűntek, századparancsnokom engedélyével megkísértem a századtól elszakadva a Garamhoz eljutni. Kétórai gyaloglás után már minden irányból lőttek rám, majd hamarosan körülfogtak és egy nagyobb fogolycsoporthoz kísérték. Ott volt a századom is, parancsnokával együtt. Miután pisztolyomat, látsövemet, karórámot elvették, az orosz katona megkérdezte: „Bum-bum jeszty?” – „Nyet” válaszoltam, naívnul azt gondolván, hogy a hátizsákomhoz nem nyúlnak. De persze ezt is kifosztották és amikor az orosz megtalálta tartalék pisztolyomat, cifra káromkodások közepette habozás nélkül a halántékomhoz szorította és meghúzta a ravaszt. Azt hittem, hogy a pisztoly töltve van, de kiderült, hogy nem volt és az orosz ennyivel beérte. Bóra százados, aki mindezt látta, gondolatban elbúcsúzott tőlem – mesélte utólag.”

A tüzérparancsnok a hadosztály tüzéségét legnagyobb részét még időben áttelepítette a Garamtól nyugatra.²⁶⁵ Az 1. közepes aknavető tüzérosztály esetében azonban ez az intézkedés elkésett, ami egyben vesztüket is jelentette. Bakay emlékezéséből – kiegészítve a Dárday-anyagból előkerült harctudósítással²⁶⁶ – az alábbiakat idézzük:

„December 26-án a Kövesdi-pusztán éjjelezve, 27-én hajnalban kaptam szóbeli parancsot Rapaics százados úr, osztályparancsnoktól, hogy az ütegem Kicsind területén menjen állásba és ott vegyem fel a kapcsolatot Misley ezredes úrral. Az üteg Garamkövesd pusztáról 6^h30'-kor indulva szántóföldeken át vezető földúton haladt Kicsind felé. A község előtt egy igen szűk, meredek és hosszú horhoshoz értünk. Valamilyen előérzettől vezérelve ketten – felderítőmmel, Kassay hadapród-örmmesterrel – lovainkat kantárszáron vezetve értünk ki a horhosból az első házakhoz. Schol egy lélek. Egyszerre csak elhúz mellettünk osztályparancsnokunk, DKW-jával, mellette segédtsíztje, még egy tiszt és a gépkocsivezető. Mosolyogva integetnek. Alig voltak 200 m-nyire, amikor az egyik házból géppisztolyos oroszok ugrálnak ki s körülvevő az autót kirángatják a bennülőket és betuszkolják a ház udvarába. Jobban körülnézve, a ködös árterületen számtalan ruszkit láttunk, amint főzték a reggelijüket, mit sem törődve a történetekkel. Mi ketten sem tehattünk semmit. Hihetetlenül hangzik, de szép lassan megfordultunk vissza a horhos felé, lovainkkal a hátunk mögött, golyófogónak. De senki nem lőtt, nem jött utánunk. Így, megfordítva az üteget, visszaindultunk Kövesdi-pusztára, az ott hagyott két üteghez. Menet közben utunkat keresztezte egy 10–12 fős gyalogos csoport, takarókba bugyolálva. Stefán Valér alezredes úr²⁶⁷ és törzse

²⁶⁴ Martin Kornél személyes emléke.

²⁶⁵ Dárday-napló, XII. 26., 71. sz. melléklet, és XII. 27.

²⁶⁶ „M. kir. 1. honv. köz. av. tü. oszt. – 1. üteg. – harctudósítás. – 1/1. üteg harcairól. 1944. évi december hó 26–27-én” 1 o. „Tp. Z-439. 1945. évi január 23-án. – Bakay Zoltán hdgy. úp.” Dárday-napló, 45. l. 24., 98. sz. melléklet.

²⁶⁷ Stefán Valér vezérkari alezredes, a gránátos ezred parancsnoka XII. 25-éről a hadosztály „B” (északi) védelmi harcsoportjának parancsnoka volt. Szovjet fogságba esett, valószínűleg XII. 27-én.

74

Harctudósítás az

1. köz. av. tüzérosztály harcairól 44. XII. 27–28-ig.

XII. hó 26-án 19^h-kor az osztály állástváltogatott:

opk. Garmakövesd psz.
1. Bajta Ny. Bacsokorok irás területén tüzelőállás, figyelőhelyek szőlő irás "t" betűjénél.
3. ü: tüzelőállás Garmakövesd psz-től É-ra 245. Ft. ettől ÉK-ra 1. km-re 213.

Osztály feti: Fenék psz-án.
Az éjszaka folyamán a vonalas Ék. Fenék psz-vel megvan és kb. 27-én 0^h-ig az opk. tud beszélni Misley ezredes úr tü. csop. pk-al.
0^h-ig 2^h-között az Ék. Fenék psz-vel megszakad. A helyzet nem áttekinthető. Az időszakban beérkező Széchenyi száz. ba. szd. pk. utba indul szd-val Kicsind felé hogy Ny. felé felállítsák.

A bizonytalan helyzetre való tekintettel az opk. elrendeli az 1. ü-nek az állástváltogatást Kicsind K-ra. A világosságig jelentős esemény nem történik.

Kb. 8^h-kor az opk. szgk-n, az e. betű kisérletében Kicsindre megy, hogy ott a helyzetről tájékosódjék. Nekem azt a pos-ot adja, hogy míg vissza nem tér egy óra múlva – Maradjak Garmakövesd psz-án a szűkebb törzssel együtt.

8^h30-ra beérkezik a gránátos ezred pk-a, akit tájékoztatok a helyzetről. A tájékoztatás után az ezred pk. tovább megy É-felé.

8^h40-kor Bakay hdgy. 1. üpk. érkezik hátról és tájékoztat arról hogy az opk-t Kicsindre elfogták és Kicsind felől szd-nyi oig. gyság és három harckocsi nyomul K-felé.

A 3. üpk-vel Hargitay hdgy-al közltem távbeszélőn a helyzetet, aki az osztályparancsnokságot átvéve üteggel bevonult Garmakövesd psz-ra. Közben visszaérkezik a gránátos epk., aki miután a helyzetről tájékosódik elrendeli hogy az osztály a gr. ezredhez csatlakozva vonuljon É-felé. Szándéka: a rep. löv. e. részeihez csatlakozni és így nagyobb erővel áttörni Ny. vagy D. felé.

Az ütegek fogalma ekkor már felbomlik. A legénység egy része az épületek közt bujkál, másik része elindul Ny-felé hogy csatlakozzék az elghez. Négy vetővel és kb. hatvan emberrel az osztály megmaradt része megindul a gr. e. törzs után É-felé. Cs. pernyi menet után gpi. tüzet kapunk és látjuk, hogy az ezred törzs szétszóródva fut D-felé. Hargitay hdgy. vissza fordítja a vetőket és Kicsindra a pos-ot: Menet Garmakövesd psz-át D-nek". A legénység az elg. gpi. tüzet halva, nem teljesíti a pos-ot. Fegyvereit elkényva menekül. Hargitay hdgy. elrendeli, hogy a tisztok és a megmaradt legénység / 5 fő / próbáljunk kitörni a Garmakövesdi híd felé.

Elindulva D-i irányban kb. 500 méter után gránáttüzet kapunk. Ekkor a már kimerült Hargitay hdgy. feláll és feltartja a kezét. 400 méterre Ny-ra tőlünk integető oroszokat látunk.

Tovább menetelve D-nek elérjük a Garamot. Itt a jégtáblákon átkelve a tulipó parthoz érünk, ahol saját felédérítő részekkel találkozunk. Összesen öven jöttünk át: v. Párkas hdgy. sgt., Bakay hdgy. 1. üpk. Papp hdpr. 3. ü. feti. és két osztályrúdónc.

Ut közben láttam a vezető és az e. feti-t, amint Garmakövesd felé menekültek. Feltehető, hogy ők is átjutottak a Garamon.

44. XII. 28-án.

Stefán Valér
osztálysegédtsízt.

303./H. no. lpk. *Stefán Valér* D. 2.
Napló: 74. 7. mell.

3. szövegmelléklet

volt. Jelentkeztem nála és tájékoztattam a Kicsindnél tapasztalt helyzetről. Azt a parancsot kaptam, hogy vonuljunk Garamkövesd-pusztára és ott egyesülve a 3. üteggel, északra, az ejtőernyősök és a gránátos-ezred állásai felé menetelve ott kitörünk, mert be vagyunk kerítve. A Kövesdi-pusztára vittem az üteget és a történeteket jelentettem v. Farkas hadnagy, zászlóalj-segédtsiznek. A 3. üteg beérkezése után Hargitay főhadnagy úr vette át a parancsnokságot és Stefán alezredes úr után északra a gyalogság állásai felé vonultunk. Menet sorrend 3.–1. üteg volt. Meredek emelkedőn a 3. üteg éle a hegy gerincéhez ért, ekkor géppisztolytűzet kapott s találkoztam Stefán alez. úrrel visszafelé futó részével. Hargitay főhadnagy az osztályt visszairányítja Garamkövesd-pusztára. Az osztály-segédtsizt javaslatára elhatározza, hogy megpróbál áttörni Garamkövesd felé. A legénység azonban a parancsot megtagadja. Elbújik, jelvényét és rendfokozati jelzését leszakítja. Nagy része Pöhl hadnagy vezetésével, másik része Cifra őrmesterrel az istállóban és a házakban. Hargitay főhadnagy a helyzetet látva elrendeli, hogy a tisztek személyileg próbáljanak áttörni. Bajta felől harc-kocsizugást, lövegűzet hallva Farkas hadnagy, osztály-segédtsizettel és néhány önként jelentkezővel elindulunk délnyugat felé. Később Hargitay főhadnagy és Papp hadapród-őrmester is csatlakozik. Menet közben egy harc-kocsi tüzet nyit ránk Hargitay főhadnagy – nem bírva a menetet – a távolból integető oroszoknak megadja magát.

A távot a 3 km-re levő Garamhoz nyílt, kopár szántóföldön kellett megtenni, de a fiatalokból álló csoport szinte végig futva tette meg az utat. A rohanás így sem volt zökkenőmentes. A Garam partján lefelé szivárgó orosz egységek küldtek felénk egy-egy géppisztolysorozatot, ezt viszonztuk is, de Párkánynána irányából saját páncéltörő lövegek nyitottak ránk tüzet. Ha villant a torkolattűz már hasaltunk is. Így – bár elég pontosan lőttek – senki nem sérült meg. Déltájban értünk a Garamhoz, nem zajlott a víz s csak 30 m széles lehetett. Összefogódzva libasorban az erős sodorban is átjutottunk lábujjhegyen a – szigetre. Minden reményünk odaveszett. A folyó legalább 100 méter széles volt, hatalmas jégtáblák sodródtak a vízen, közöttük katonáink holttesteit is vitte a víz. Azonnal visszafordulva, újra át a jéghideg vízen visszatértünk a Garam balpartjára és valami csodára várva tovább futottunk déli irányban Garamkövesd felé. A csoda be is következett. A Garamkövesdről Párkányba vezető közúti híd fel volt robbantva,²⁶⁸ de a jégtáblák a leszakadt hídszerkezeten összetorlódtak. Ezen a recsegő, ropogó jégen kúszva, kezünket véresre sértve, lépésről lépésre közelítettük a túlsó partot, a szabadulást jelentő oldalt. Egyenruhánk csurom víz. A kihalt Párkányban összefutottunk két, sebesülteket szállító Botonddal. Kőbölkútra tartottak. A ponyva alatt tele voltak sebesültekkal, így kívül a sárhányókon, kocsilépésőkökön kapaszkodva tettük meg az utat a 22 km-re levő Kőbölkútig. A vízes ruhákban szinte odafagyva emeltek le bennünket a kis hadikórház beosztottai. Meleg szoba, dunyhás ágy, gyógyszerek. Két nap múlva makk-egészségesek voltunk, nem

²⁶⁸ A sziget a térképen azonosítható. A leírás itt ellentmondásos a *Dévény* napló XII. 28-i feljegyzésével, illetve a 77. sz. melléklet: „A hadosztály-parancsnokság intézkedése a Garamvédelemre” c. irat – 4. pontjával. Ez utóbbi a híd felrobbantásának kiírását XII. 28-án 4h-ra rendeli el, a fenti feljegyzés szerint azonban a híd robbantás végrehajtását Richter német tüzérpáncsnok reggel 5h-kor jelenti. (Noha v. Farkas hadnagy, osztály-segédtsizt nem említi a híd, de a jégtáblákon történt átkelésről ír. A Garam viszont zajlott és a jég csak ott torlódtott össze, ahol akadály volt. Az aknavetőszázad átkelése XII. 27-én kora délután történt.)

köhögtünk, lázunk sem volt. Fiatalok voltunk, ért pár hónappal múltam akkor 20 éves.”

Bakay sorait, adatait támasztja alá az 1. közepes aknavető tüzérosztály segéd-tisztségének már idézett s itt fakszimilében közölt harctudósítása is.²⁶⁹ Ez lett hát a novemberben még oly hősiiesen küzdő – dicséretben részesült – aknavető tüzéralakulatból a „lehetetlen” (nincs rá jobb szó) harc-helyzet hatására.

Kövessük végül nyomon a felderítőosztály és a II. ejtőernyős zászlóalj maradékának további sorsát – Martin emlékezése alapján²⁷⁰ – a XII. 29-én reggeli, Fenékpusztán tartott megbeszélés után: „– No akkor felderítők előre, adta ki a parancsot az a les, ²⁷¹ ami talán kedélyesen hangzott volna, ha nem látom hozzá hamuszürke arcát és ide-oda rebbenő szemét. (Vele sem találkoztam többet.) Osztályparancsnokunk, Földes százados – most már azt kell mondanom, szokás szerint – egy árva szót sem szólt. Amikor megkérdeztem: százados úr, a.k., indulhatunk?, akkor is csak némán bólintott. A térképen megcéloztam a Kicsind község fölötti erdőszélet és az arra tartó erdei úton nekivágtunk. Vagy egy km-t tehattunk meg, csikorgó hidegben, amikor a földút keményre fagyott kerék-túrásain az Opel-Blitz tehergépkocsi – utolsó járművünk – tengelytörést szenvedett. Elosztottuk róla a legszükségesebbet, majd a motort páncéloköllel szétlőttük. További, közel 1 km-es menet után értünk az erdő szélére. Szőlővel, gyümölcsfákkal telepített lankás domboldal nyílt meg előttünk. 2–300 m-re erősebb lejtő, vagy letörés lehetett, mögötte kandikált ki néhány háztető és egy templomtorony. A lanka délnyugat felé amolyan legelőfélében, – vagyis teljesen fedetlen terepben – folytatódott, talán 3–400 m-re beláthatóan. Balról – délről – az erdőszél húzódott a látóhatárig. A Garam nem látszott. Jobb felé – ameddig csak elláttam – gyümölcsfák, szőlőkarók. Míg az Opellel bajlódunk, Földes százados, Nagy hadnagy és néhányan az osztálytörzsből utolértek, egy kisebb ejtőernyős csoport pedig megelőzött bennünket. Lehettek vagy öten, egy tiszt – mint később kiderült: Karsay főhadnagy – parancsnoksága alatt; a géppuskás század maradéka. Két villámgéppuskájuk volt, a többiek nyakában a hevederek lógtak.

Alig, hogy kiléptünk az erdőből – magam, Rábay Pistával,²⁷² Földesék és a szakaszomból néhányan – szorosan az ejtőernyősök mögött, balról máris tüzet kaptunk. A lejtős legelő alsó peremén – pont amerre a hidat sejtettük – T-34-esek tűntek fel, először egy, majd még kettő. Mintha csak ránk vártak volna, üdvözlésül néhány rövid sorozattal szórtak meg, aztán a lövegek is rázendítettek. Az ejtőernyősök igazi profik módjára csapták le a villámgéppuskát, vágódtak melléje, fűzték be a hevedert és máris tüzeltek. A harc-kocsikban persze nem sok kárt tettek, de a körülöttük mozgó gyalogság eltűnt, a T-34-esek megálltak, viszont percekben belül kiadós aknavető zúdult ránk. A harc-kocsilövegek is tovább tüzeltek. Nekünk csak kézi fegyvereink voltak, ráadásul a géppisztolyhoz csak egyes

²⁶⁹ L. a 263. sz. jegyzetet.

²⁷⁰ *Martin*, 32–41. o.

²⁷¹ L. a 260. sz. jegyzetet.

²⁷² Vitéz Rábay István, ht. szakaszvezető. A 2. magyar hadsereggel, az 51. páncélvadász zászlóaljban – a bátorságáról híres dr. Legány Dezső t. zászlós Nimródjában kezelőként –, majd a Kramer hadtesthez vezényelve, roham-lövegkezelőként járt frontot. Bronz és nagvezüst vitézségi éremmel saját jogon lett vitéz. Német II. oszt. vaskeresztje is volt. Később 10 évet töltött a CULAG-on.

lövésre alkalmas lőszer.²⁷³ A távolság amúgy is túl nagy volt. A hátrább levő embereimnél ugyan volt néhány páncélöklől, kézigránát, de a harcok felé előnyomulni kilátástalan lett volna. Így hát a fedezést gyakoroltuk, miközben a szakaszmaradék puskásai – az ejtőernyősökön felbuzdulva – maguk is tüzelni kezdtek. Innen még vissza lehetett volna húzódni az erdőbe, noha sok jóra onnan sem számíhattunk. Szívem szerint északra próbálkoztam volna kitérni, de bízam az ejtőernyősök rutinjában és valahogy nem akaródzott megfutamodni a csataterőről. Egy darabig folyt az egyenlőtlen tűzpárbaj, de a hevederek vésszesen fogytak és már néhány halottunk, sebesültünk is volt. Próbáltam Karsayt megközelíteni, de mielőtt odaértem volna, már „tüzet szüntess-t” rendelt el és elkezdett oldalozni embereivel, jobbra a község felé, ahonnan semmilyen zaj nem hallatszott, ellenséget sem láttunk. Mi néhányan szorosán utánuk. Közben a ruszki harcok silővegek és aknavetőik tüzeit hátrább helyezték. Visszanézve láttam, hogy embereim a sebesültekkel foglalatoskodnak, az erdőszélen – északabbra és magasabban – feltűntek az ejtőernyős zöm katonái. Előttünk a községben továbbra is csend honolt, amikor már csak 25–30 lépésnyire leheztünk a letöréstől, aminek bemélyedésébe gyalogút vezetett. Itt néztem utoljára karóráimra: 2 órát mutatott.

Egyszerre csak két koszos-szerelőruhába öltözött alak jelenik meg, fegyvertelenül, sapka nélkül és vadul integetni kezdenek. Először azt hittem, hogy civilek, csak később derült ki, hogy az olajfoltos vászonöltözék a szovjet páncélosok viseltes egyenruhája. A jellegzetes, hurkás bukósisak nem volt velük. Karsayék nem lőttek rájuk – furcsa is lett volna fegyvertelen emberekre – hát mi is vártunk, hogy mi lesz. Az egyik tört magyarsággal, de elég érthetően kiáltozni kezdett, valahogy ilyenformán: „Gyere magyarszki, nem löj, itt barát, gyere, nem bánt... kamerád... Látom, hogy Karsay feláll. Én is felállok, velem együtt Pista. Nézek hátra: Nagy Valér szintén áll már, Földes százados eltűnt... Karsay mutogat a figuráknak, hogy jöjjenek közelebb. Azok pár lépést tesznek felénk, majd nekünk integetnek, hogy jöjünk. Mi is megindulunk, de alig teszünk öt-hat lépést, amikor Pista megbök: hadnagy úr! nézze! jobbra! – Egy talán 30–40 m-re levő horhos-szerű mélyedésből rajnyi orosz indul felénk, kezükben géppisztoly, de nem lőnek. „Barátaink” mögött pedig két tányéros golyószóró kandikál ki a letörés mögül, tüzelőállásban. Önkéntelenül felkapom a géppisztolyt és hátrálni kezdek, amikor Pista keze nehezül a karomra. Most is előttem van a szeme, mély sötétbarna és – mint mindig – a félelem leghalványabb nyoma nélkül, barátságosan tekint rám, ahogy megszólal: „hagyja hadnagy úr, – nem érdemes...”

A többi már másodpercek alatt zajlott le. A faluból még vagy öt ruszki jött oda, vállára vetett géppisztollyal. Kezünket rázogatták, karunkat veregették. A jobbról jött fegyveresek néhány lépésre megálltak. Aztán..., mindennek vége volt. Úgy kerültünk fogságba, hogy fel sem tartottuk a kezünket. „Szépen elkérték” fegyverünket, térképtáskámat, távcsöveget, pisztolyomat. Már a községben kísérték lefelé, amikor elvették órámat, majd báránybéléses bőrkabátomat húzták le rólam a csoportokban érkező szovjet katonák. Annyit legalább láttam, hogy továbbjutási esélyünk – erre felé – a nullával lett volna egyenlő. A község hemzsegett az oro-

²⁷³ A Király III. típusú magyar géppisztoly závarzatán valamilyen változtatást, ezért a Király II. lőszer csak egyes lövést tett lehetővé. Sorozat esetén akadály keletkezett.

szoktól.²⁷⁴ Téli sapkám, halinacsizmám akkor még megmaradt, de csak egy szál zubbonyban tereltek be Karsayval, Nagy Valérral és Rábay Pistával – akit piros paszpolos testőrzubbonyában és kitüntetéseivel tisztnek néztek – egy parasztház udvarára. Ott, még mindig barátságosan – a számunkra érthetetlen beszédet mutogatással fűszerezve – nem kevesebbet akartak, mint azt, hogy menjünk vissza a vonalba és kiabáljunk mi a hátrább lévőknek: adják meg magukat, nem lesz bántódásuk. Erre egyikünk sem volt hajlandó. Akkor aztán vége szakadt a mosoly politikájának. Durván ordítva, káromkodva, a géppisztollyal hadonászva, majd a bordánkhoz nyomva lökdösní kezdtek a ház és udvar hátulján emelkedő, vagy 6-7 m magas löszfalhoz. Na, gondoltam, itt a vég. Az egyik ruszki fölénk cresztett egy jókora sorozatot. Hullott a fejünkre a meredek falból a lösz...²⁷⁵

Megint Pista volt, aki megmentett. Én kimegyek hadnagy úr, mondta. Utólag sokszor gondoltam rá, mennyivel nagyobb bátorság kellett ehhez, mint az ellenkezőjéhez... – A ruszki – úgy látszott – ennyivel beérték, mert hárman, Pistával elvonultak, bennünket, többiek pedig otthagytak egy orosz őrizetében, aki beteretelt a házba... Mérföldetlenül nyomorultnak éreztem magamat, gondolom a többiek se különbül...

Közben azért hallottuk a harcizaj erősödését. Hamarosan Pista is visszatért, most már csak egy őr kíséretében. Mondta, hogy a közelben levőket, részben még a szakasz maradványát sikerült élve megadásra bírnia, de arrébb – észak felé – szabályos ütközet dúl a ruszki és az ejtőernyősök között. Órájuk is odapörkölték, ezért aztán felvezetői nem erőltették tovább a dolgot.

Nem sokkal később – még világos volt – a község főterére kísérték bennünket. Ott már legalább ötven fogoly ácsorgott, részben a szakaszomból, aztán ejtőernyősök és más alakulatbeli szentlászósok. Volt közöttünk néhány német is, szinte reszkette a félelemtől. Sajnos nem alaptalanul. A németeket közre vettük, amikor ötösével sorakoztattak bennünket, de jellegzetes zöldes-szürkés sátorlapjuk – amit magukra borítottak – bármennyire is összegörnyedtek, kirítt a magyar khaki zubbonyok, köpenyek és az ejtőernyős overallok lilás-barnás tömegéből. Kiszedték valamennyit a sorból – talán ötven-hatan lehettek – majd a közeli bokrok mögé tuszkolták és minden teketória nélkül géppisztollyal kivégezték őket. Alig, hogy ezt elintézték, tisztességes aknavetőket kaptunk. A még harcban álló ejtőernyősök lőtték a községet vetőikkel és – mint később megtudtuk – utolsó aknavetőjeikkel. Komikus volt látni, ahogy a közelben levő ruszki – őreink is – szanaszét futottak, fedezéket keresve. Mi, az előző események sokkjából még magunkhoz sem térve, helyzetünknek megfelelően csak álldogáltunk, de – csodák csodája – a tucatnyi robbanástól mégis csak néhány orosz sebesült meg. Rázták is a többiek az öklüket felénk amikor elszállították őket.

²⁷⁴ Meglepően sok volt a – mint később meg tudtam – „gárda”-harcosok hadseregben a gyerekinézésű – korú – méretű katona.

²⁷⁵ Úgy látszik, ez a körbelövődés hagymáinnvá vált a szovjet hadseregben. A ma Oslóban élő Szűcs Sándor – 1956-ban Záhony állomástörőke – mondja el, hogy 1956. november 4-én orosz területre hurcolva, napokon át „körbelövének” kihallgatás elűt. *Új Magyarorszag*, 1995. I. 14. (V. 12.) 12. o.

Miközben az egyik embertől kaptam egy pokrócot, megtudtam, hogy Földes százados, osztályparancsnokunk öngyilkos lett. Amikor látta a közeledő fegyveres oroszokat, egy szőlőkarórákás mögé húzódva pisztolyával föbe lőtte magát.²⁷⁶

Az aknatűz szünetében betereltek bennünket egy nagyobb épületbe – iskola, vagy község háza lehetett – a tisztet külön, egy üres parkettás szobába. Az aknázás – mindössze néhány gránát erejéig – újra kezdődött, majd végleg elhallgatott. Négy óra után – már sötétedett – még néhány ejtőernyős tisztet löktek be a szobába. Karsay főhadnagy lelkesen üdvözölte az érkező Sanna „Harry” zászlóaljparancsnokot (már századossá léptették elő de csak két csillaga volt a zubbonyán), és Tóth Antal főhadnagyot. Egy Tolnai nevű repülő százados is velük volt. Sannáéktól megtudtuk, hogy az ejtőernyős zászlóalj maradéka még az erdőben kétfelé oszlott. A nagyobbik rész – a néhány fős géppuskás század velünk, a volt 5., és 6. század és a nehézfegyverszázad maradványa a nyomunkban – a kicsindi hadihídat próbálta megközelíteni, míg egy század túlélői észak felé tértek ki.

Az ejtőernyős zöm már nem futott bele – hozzánk hasonlóan – a „barátságos fogadtatásba” és így nem is adták olyan olcsón a bőrüket. Sajnos soknak közülük éppen ez lett a veszte. Két órán keresztül folyt a harc a szőlőben-gyümölcsösben fától-fáig. Az ejtőernyősök eleinte teret nyertek, de a községbe ők sem jutottak be és egyre nagyobb szovjet erők vonultak fel. A T-34-esek és az aknavetők pedig – tekintet nélkül a saját veszteségre – folyamatosan lőtték a harcolókat. Négy óra felé a lőszer és kézigránát kifogyott és az életben maradtak számára nem volt más választás, mint a megadás. A ruszok a sebesülteket agyonlőtték, de a többiek nem bántották. Talán ha 35 volt a túlélő ejtőernyősök száma.”

Szakítsuk meg itt az idézetet, az északnak, Kéménd felé kitért ejtőernyősök, Kövesdy főhadnagy, zászlóalj segédtsízt és Szakács főhadnagy, a 4. század parancsnoka és emberei útját követve. Sorsukról Kövesdy leveleiből,²⁷⁷ Huszár munkáiból²⁷⁸ és a Pályi által idézett Pethő-émlékiratból²⁷⁹ tudunk.

Az északra kitérő zászlóalj töredéknek csak harc árán sikerült a Garam-partot elérnie. Minthogy a víz itt már a parton is túl mélynek bizonyult – a jeges vízbe ugró katonák elmerültek – Pethő hadapródörmester erélyes fellépésével, a pánikot elhárítva, harcolva tértek ki tovább északnak, ahol Szakács főhadnagynak már sikerült a túlpártig is csak nyakig érő gázlót találnia. Így – egymást vonszolva – fulladás nélkül jutottak a túlpartra. Néhányan – az elsőként odaérkező Kövesdy főhadnagy vezetésével – a felrobbantott kéméndi híd részein összetorlódott jég-

276 Vitéz gutori Földes Gyula testőrszázados meghasonlására némi magyarázatot ad egyénisége és kalandos élete. *Sikorszky-Vértes Béla: Denkwürdigkeiten meiner Dienstzeit, III. k. 1939-1942. (Bregenz, 1985.) c. könyvében (32. o.)* írja, hogy Földes, repülőmegfigyelői tanfolyam során, 1939-ben, engedély nélkül román terület fölé repülve egy bajtársával, kényszerleszállás után megalázva, meghurcolva Bukarestbe kerül, ahol halálra ítélik – majd kicserélik őket Magyarországgal. A keleti fronton vitézül harcolva, gazdagon kiüntetve (M. É. lovagkereszt, I.-II. o. német vaskereszt) a marosvásárhelyi páncélos hadapródiskola tanára lesz, majd a testőrséghez kerül. (*Bongha, 271. o.*) 1941. október 15-én lelki válságba jut. Nem akar a németek ellen fordulni, aztán mégis harcba lép, végül Skorzeny csak magas német kitüntetésére tekintettel engedi szabadon. (*Bongha, 140-141. o., 163-164. o.*) A felderítő osztály parancsnokságával, Nyéki-Takáts százados megsebesülése után bízzák meg, azt két napig látja el, teljes passzivitásban. Volt hadapródiskolái szerint az oroszok már hangszórón emlegették nevét. Abban a két napban erről nem hallottam. Ha ez megtörtént, akkor még a keleti fronton lehetett.

277 Kövesdy Dezső levele, a szerzők birtokában.

278 *Huszár, 1987., 313-314. o.; 1993., 149-150. o.*

279 Pethő Sándor ejtőernyős hadapródörmester visszaemlékezése, *Pályi, 54/19. o.* alapján.

táblákon kapaszkodtak át.²⁸⁰ Kéménden a vendégszerető lakosság segítségével megszártkozva, majd tovább vonulva Kőbölkúton szállásoltak be, várva a további parancsot. „Nem érte el az ötvenet azoknak a száma, akiknek sikerült a kitörő 4. századdal átjutni a Garamon” – írja Sanna.²⁸¹

Tassonyi kéziratos emlékezésében²⁸² úgy véli, hogy „ha Ugron százados, aki kiváló idegzetű, kiképzett híradós tiszt volt, nem sebesült volna meg Fóton, a garami csata a II. ejtőernyős zászlóaljra nézve másképp végződött volna”. Ugron elismeri, hogy századparancsnokai olykor hajlamosak voltak a túlzott merészségre és a szükségtelen veszteséggel járó kockázatok vállalására is, Sannát azonban a legmegfelelőbbnek ítélte, éppen ezért bízta meg őt megsebesülésekor a helyettesítéssel s így vált utódjává. Hadd tegyük hozzá – noha ezt Tassonyi, különösen a január eleji Garamvédelem összeomlása kapcsán, mindenkinél jobban tudta – hogy mértéktelen túlerővel szemben a hősiesség már mit sem segít, ezt láthattuk a repülő-lövésvezetőkön is, de még az ezzel párosuló harctapasztalat sem. Ha ugyanis egy alakulat napokig hiába követeli, hogy leváltsák és leváltás után rögtön újra bevetik, még hozzá hagyva, hogy bekerítsék akkor ez a felsőbb parancsnokok felelőssége. Jobb felderítéssel legföljebb az utolsó – kicsindi – harc elől lehetett volna kitérni.

Visszatérve Martin emlékezéséhez: „Másnap, XII. 28-án, amikor a menetre került sor, úgy rémlik, hogy Karsayékkal és néhány külön fogságba esettel együtt sem sokkal haladták meg az ejtőernyősök a 40 főt. Úgy gondolom, hogy életüket nem annyira a genfi konvenciónak, hanem inkább annak a szovjet politikának köszönheték, amely az „utolsó csatlóst” kívánta leszakítani a németekről és ellenük fordítani. Alighanem ennek tulajdoníthatjuk azt az általános és viszonylag barátságos magatartást, amit a szovjet katonák – a fogság kikerülhetetlen önkénye, megaláztatásai, inzultusai, kegyetlensége, nélkülözései közepette – kissé már a biztos győztes fölényével a magyarok iránt tanúsítottak. Állt ez főleg az elsővonalbeliekre, holott a véres veszteségeket éppen ők szenvedték. Persze nem egyszer megesett, hogy „örlesztettek” és ennek tanúi sajnos nem szólhattak meg többé. Nagy csalódás főleg azokat a foglyokat érte, akik készpénznek vették a Mari-nénik bombái mellé leszórt, Vörös János képével díszített röpcédulák szövegét, a magukat megadóknak ígért különféle kedvezményekkel, legfőképp igazolás utáni hazabocsátással.

A keletnek tartó fogolymentetthez útközben kisebb fogolycsoportokat csatlakoztattak. Az egyikben a felderítő osztály két lovastisztjét, gróf Széchenyi századost és gróf Zichy főhadnagyot is megláttam. Utóbbi prémes, sűjtásos huszármentében menetelt a csoport első sorában – csoda, hogy nem vették el tőle, talán mert magas sarzsínak vélték. A motozást (fogolykísérő-váltáskor) mindig rajta kezdték.

A Kovácshegyet északról megkerülve keltünk át Helembánál az Ipoly masszív, láthatóan harcokocsikra méretezett hadihídján és sötétedéskor már a márianosztrai fegyházba tereltek be bennünket. Az örök optimisták másnap hiába várták a

280 Kövesdy írja: „mindenké magának volt a mestere, voltak akik lecsúsztak: visszajövetel nem volt.” (277. sz. jegyzet.)

281 *Sanna, 215. o. Tassonyi, 35. o. 50-nél többet, Huszár, 1993. 150. o. – Pethő nyomán – 50-70 főt ír.*

282 *Tassonyi, 33. o.*

•dokumentet• és az elbocsátást. Minket, tiszteket délelőtt kihallgattak s a menetet máris indították, úgyhogy estére Bánkra értünk, igazi fogolytáborba...

A márianosztrai kihallgatást egy magyarul kifogástalanul beszélő fiatal szovjet őrnagy vezette. Elsősorban az alakulatok nevei, létszámai érdekelték. Egyenként hívtak be bennünket, de kint nem különítettek el. Sanna Harry magából kikelve jött vissza. Ilyennek sem addig, sem később nem láttam. Csak nagy sokára szólalt meg. Elmondta, hogy az őrnagy – mikor megtudta, ki áll előtte – nekirontott és megütötte. Harryt persze úgy fogták le. Az őrnagy ordított: •három hadosztályunkat tartotta fel egy hétig a nyomorult zászlóaljával! – Aztán – kezét nyújtotta Harrynak: •gratulálók!•.²⁸³

Merteg és epilógus

Az 1944 október első felében – a Szaboles hadrendnek megfelelően – HM-rendelettel létre hívott Szent László hadosztály felállítása csak az október 15-e utáni „hungarista” hatalomátvételt követően kezdődhetett meg. A még szervezés-kiképzés alatt álló, de a német hadvezetés parancsára máris ide-oda dobált hadosztálynak a már november, illetve december elején harcra vetett és Szent László jelvényrel ellátott két ejtőernyős zászlóaljának rendkívüli harci teljesítménye révén, de az 1. közepes aknavető tüzérosztály harcai nyomán is, félelmetes híre volt.

Az eleve csökkentett hadrenddel – két zászlóaljas ezredekkel – tervezett és igazából soha teljes értékűvé nem vált hadosztály első együttes bevetésére részint leharcolt, nagyrészt alig, vagy félig kiképzett – köztük más okból is minimális harcértékű – alakulatokkal került sor, december utolsó harmadában.

Ennek ellenére a német parancsra kapott feladatát – az Ipoly folyó mintegy 12 km-es szakaszának védelmét – egy héten keresztül teljesítette, feltartóztatva a folyót támadó mind nagyobb szovjet erőket s biztosítva ezzel az északabbra harcban álló német páncélos kötelékek visszavonulásának útját. E harcokban – különösen a letkési hídfő, majd a környező Ipoly-szakasz védelmében – a hadosztály színe-java, az I/II. ejtőernyős zászlóalj, a repülő-lövészezred két zászlóalja, a felderítőosztály, a két rohamtüzér osztály és az utász zászlóalj súlyos veszteségeket szenvedett. Majd – minthogy a visszavonulás útját számukra sem a hadosztály vezetése, sem a német hadvezetés nem biztosította – az Ipoly és Garam között az 1. közepes aknavető tüzérosztállyal együtt legnagyobb részben felmorzsolódott.

A német hadvezetés nem fukarkodott a dicséretekkel. Mind Guderian, a német vezérkar főnöke, mind a 6. német hadsereg új parancsnoka, Balck megemlékezik a hadosztály teljesítményéről. Az előbbi egy, a Honvédségi Rendeletek 1945. január 6-i számából vett „Dicséret” keretében került ismertetésre, (1. a következő oldalon, 4. szövegmelléklet).

A másik német dicséret Balck páncélos tábornok – a 6. német hadsereg parancsnoka – levelében olvasható (5. szövegmelléklet, 144. o.).

1.szám.

HONVÉDSÉGI RENDELETEK.

1945. január 6.

Dicséret:

A Szent László honak az Ipoly és Garam mentén vívott ki-magasló, egyben súlyos harcaival kapcsolatban Guderian vezds. a német földi haderő vezérkari főnökétől az alábbi levelet kaptam:

"A Führer főhadiszállásán tett látogatása után a honvédségnek kiadott pcs-ának megküldéséért fogadja Nagyméltóságod szívélyes köszönetemet.

Remélem, hogy ez a pcs. és a többi Nagyméltóságod által kiadott rendelet a magyar haderő harci erejének további megerősítését fogja szolgálni. Az ismét feléledt magyar harci szellem szép példáját nyújtotta a Szent László ho. az utóbbi napok harcaiban.

Kérem Nagyméltóságodat tolmácsolja e bátor honak a szövetséges német haderő köszönetét a ho. rendkívül bátor és állhatatos magatartásáért

Bajtársi üdvözléssel vagyok Nagyméltóságod igaz híve:

GUDERIAN vezds. s.k.

Amidőn e levelet örömmel hozom a honvédség minden tagjának tudomására, egyben ama reményemnek adok kifejezést, hogy a Szent László ho. ragyogó példája ösztönzőleg fog hatni az immár hungarista szellemtől áthatott honvédség jelenleg harcoló és a jövőben harcbalépő ho-aira.

/:Rendeletszám: 4072/el.n.1.vk.-1945.évi január hó 4-én./

BEREGFY vezds. s.k.

Guderian dicsérete a hadosztálynak.

Der Oberbefehlshaber
der 6. Armee

A.H.Qu. den 9. Januar 1945.

An den Kommandeur der
Kgl. Ung. Division
"Szent László"
Herrn Oberst i. G. Szügyi

Ich spreche Ihrer tapferen Division für die auf dem Schlachtfeld gezeigten Leistungen und ihre vorbildliche Standhaftigkeit, die ihre Würdigung durch Nennung im deutschen Wehrmachtbericht vom 27. Dezember 1944 fanden, meine ganz besondere Anerkennung aus.

Anliegend übersende ich der Division zur Weitergabe an die Truppe Auszüge aus diesem Wehrmachtbericht.

Balck
General der Panzertruppe

5. szövegmelléklet: Balck páncélos tábornok elismerő sorai

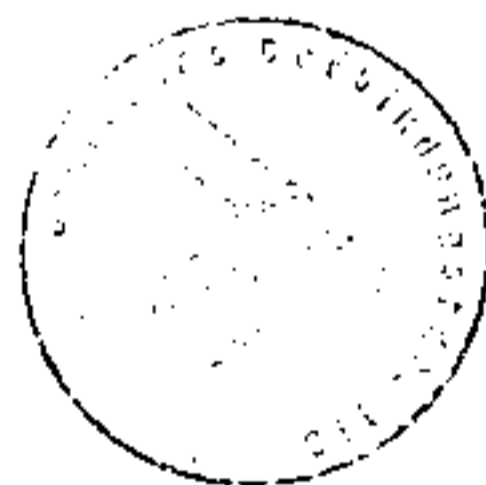
Deutsches Verbindungskommando 118,
bei kgl. ung. Division Szt. László

O.U. den 4. Februar 1945

Laut Verfügung O.K.W. P.A. P 5 1 St. vom 12. Januar 1945
wurde durch den Führer das Ritterkreuz des Eisernen Kreuzes
an

Oberst i. G. Zoltán vitéz Szügyi,

Kommandeur der kgl. ung. Division Szt. László, verliehen.

K. Müller
Oberleutnant und stv. D.V.R.-Führer

6. szövegmelléklet

Talán a legszebb elismerő sorokat Ruttkaynál találjuk meg.²⁸⁴ mint a Honvédségi Közlöny 1945 januári számából vett idézetet:

„A Szent László hadosztály 1944 karácsonyán az Ipoly és Garam mentén túlerejű ellenséggel szemben vívott igen súlyos harcaiban újból felemelte és magasan lobogtatta a magyar katonabecsület elejtett zászlaját.”

Vitéz Szügyi Zoltán hadosztályparancsnok pedig a 6. szövegmellékleten látható értesítést kapta a vaskereszt lovagkeresztjének odaítéléséről. (144. o.)

A bekerítésből kijutott szentlászlósok bizonyára sok, megérdemelt kitüntetéshez jutottak. (Így pl. Pályi György a M. É. kardos tisztikeresztjét kapta hadiszalagon, valamint I. osztályú német vaskeresztet is.²⁸⁵) Ugyanakkor nem hiányoztak német részről – már ekkor – a hamis hangok sem. Balck páncélos tábornok naplójában XII. 28-án a következő bejegyzés található²⁸⁶ (fordítását közöljük):

„Tegnap rendkívül kritikus napunk volt; az Ipoly és Garam között a 3., 6. és 8. páncélos hadosztályokat elvágták, a Szent László hadosztály kétségtelenül bátor harcok után összetört, az LVII. páncélos hadtestet a megsemmisülés veszélye fenyegette. –

A helyszínen voltam és hidat építettem a Garamon, majd idejében mindent veszteség nélkül kicsempészttem és fölépítettem a Garam védelmét. Ez a vezetés és a csapat jó teljesítménye volt. – Az, hogy minden tervszerűen sikerült és nagy veszteségek nélkül idáig jutottunk, az Kirchner vezénylő tábornok, a szárazföldi erők legidősebb páncélos tábornokának érdeme volt, aki személyesen ott volt a hídnál, a helyszínen és nem az íróasztaltól vezetett.”

Mindehhez három megjegyzést kell fűznünk:

– Hogyan maradt még három német páncélos hadosztály XII. 28-ig északon, amikor XII. 24-én közel 200 német páncélos átvonult Ipolyszalkán dél felé?²⁸⁷ Ott legnagyobb részt csak gyalogság maradhatott.

– Pályi tényként írja, hogy az északi páncélos csata XII. 24-én befejeződött – s noha ezt más források későbbre teszik²⁸⁸ – a visszavonuló páncélosok e mellett szólnak. Pályi így folytatja:²⁸⁹ „A német egységek a Bénynél vert hadihidat XII. 24-én felégették, nem törődve az Ipoly és Garam közé szorult egységekkel.” Erről az elsőnek elpusztított hídról Balck elfeledkezik.

– Miközben a Szent László hadosztály az Ipolyt védte, a háta mögött a szovjet 6. gárda-harcokocsihadsereg a Garam balpartján már XII. 26-án elérte Kicsindet, 27-én a Dunát, márpedig a Garam–Ipoly-közének védelme északi irányból nem a szent László hadosztály feladata volt. Minderről Balck és Kirchner ne tudtak volna?

A választ megtaláljuk – a napló más részeit olvasva – Balck beállítottságában a magyarokkal szemben. Ez a későbbi hírhedt – a háború után is hullámokat vető – „Balck ügyben”²⁹⁰ csúcspontodott ki 1945 márciusában. Balck méltó párjává vált

284 Ruttkay, 179. o.

285 Kanadai Magyar Szárnyak, 1982., 81. o.

286 Balck-napló, HL Tgy. 3085. sz., 2. o.

287 Bakay, 303. sz. jegyzet; Martin, 27., 28. o.; Lajos, 46–47. o.

288 Dombrády–Tóth, 396–397. o.

289 Pályi, 54–7. o.

290 Balck páncélos tábornok, egy kőszá hírre alapozva – illetve szovjet propagandacéljának hírelt adva – „a Szent László hadosztály 45. 03. 30-án átállt az oroszokhoz és orosz vezetés alatt megindította az ellenségeskedést a németek ellen” – a parancsooksága alatt álló 6. német hadsereg sávjában a magyar alakulatok azonnali lefegyverzését, a

Friessnernek, a sikereket magának elkönnyvelő, a kudarccokat a magyarokra hárító frontparancsnoknak. Van persze igazság is a következő – másutt olvasható²⁹¹ – mondatában... „Tele jóakarattal, de kellő politikai meggyőződés nélkül a katonák tömege nem harcol. Kivételt képez a Szent László hadosztály, amely hősiesszen harcol, egy lépést sem hátrálva. Néhány nappal később hirtelenül összeomlik.”

Ehhez csupán egy megjegyzést: A „pár nap” egy hét volt. Mégis, mit képzelt Balck, meddig képes egy ilyen „alig”-hadosztály, mint a Szent László, a megerősített 7. szovjet gárdahadsereggel szemben tartani egy hídfőt és a keskeny Ipoly folyócska vonalát, miközben még el is vágják visszavonulása útját?

A szovjet – önmagát heroizáló – hadtörténetírásban viszont főleg a szemben álló erők aránya – a sokszoros szovjet túlerő sikkad el, vagy esik „tévés” adatok áldozatává, mint pl. a budapesti védősereg 188 000-es létszáma.²⁹² (Valójában alig több mint egyharmadnyi, javarészt csekély harcértékű magyar és német alakulat volt körülzárva.)

Pályi a hídfőharcok veszteségét a repülő-lövészezred vonatkozásában 300 hősi halottra teszi, a szovjetét, a lakosság elmondása alapján 2800-ra.²⁹³ Még ha hozzá is számítjuk az ejtőernyős zászlóalj hasonlóra becsült veszteségét, az aránytalanság akkor is szembeszökő, és némileg a szembenállók erőviszonyaira is utal. Ugyanott idézi Pályi Kormos Jánost: „Ipolyszalkát az ejtőernyősök védték. Az oroszok félték tőlük, mint az ördögötől.” A repülő-lövészezred újoncai hasonló elszántsággal vetették magukat a harcba. Ez, ha nem is menti, de némileg magyarázza, hogy egyik, utolsó percig tüzelő, elfogott katonájukat az oroszok, kezét lábát kicsavarva valósággal széjjeltépték.²⁹⁴ Általában elmondható, hogy 7. gárdahadsereg sokkal kegyetlenebbül járt el a magyar foglyokkal, mint a 6. gárda-harcokocsihadsereg katonái. Ezt mutatja vitéz Csörgei László százados és Gál Iván hadnagy már említett tarkólövéses kivégzése is sok más társukkal²⁹⁵ – noha a tettesek magyar partizánok is lehetnek.²⁹⁶

A repülő-lövészezred számszerű veszteségét (halott + eltűnt + hadifogoly + sebesült) Pályi is csak szubtraktív módon tudja megadni. Az eredetileg 2200 fős ezredből a feltöltésnél – januárban – mintegy 100 fő volt a megmaradt létszám.²⁹⁷ Ez 95%-os veszteséget jelent. A II. ejtőernyős zászlóalj 50 „átúszója” a 800 fő 94%-os apadását jelzi. A felderítő osztály gyűrűből kijutott létszámát nem ismerjük. Tény, hogy az egész hivatásos tisztikara odaveszett (6 hősi halott, 1 sebesült, 4 hadifogoly).

Mindezt alapul véve elmondhatjuk, hogy a dicséretes és kitüntetések ára a Szent László hadosztály harcos állományának csaknem teljes feláldozása volt. Ez rejlik a

fegyverek, lőszer és járművek elkobzását rendelte el. A valóságban a Szent László hadosztály akkor már nem Balck, hanem a 2. német páncélos hadsereg alá tartozott és nem állt át, hanem ennek parancsára vonult vissza. Az ügy részleteivel és az intézkedés következményeivel munkánk második részében foglalkozunk.

291 Balck, III. 269. o.

292 Pl. M. Zacharov, 1965. 329–332. o.

293 Pályi, 54/17. o.

294 Uo. 54/11. o.

295 I. a 192. sz. jegyzetet.

296 Uo.

297 Uo. 4. és 54/19. o.

magyar hadtörténetírás dodonai mondata mögött: „...a Szent László hadosztály pedig feltöltésre Pápára indult.”²⁹⁸

Mindezek ismeretében újból szembe kell néznünk a fél évszázad során gyakorta nekünk szegezett kérdéssel: miért harcoltunk egyáltalán?

Arról már több ízben szót ejtettünk, hogy a hadosztály távolról sem volt „nyilas”. Soha előretartott karral, nyilas jelszóval nem köszöntünk, nyilaskereszteseket a harcoló csapatok közt nem találtunk, ilyenekkel saját alakulatainknál sem találkoztunk. A felderítő osztály parancsnoka – Nyéki-Takáts százados – egy oktatás céljából megjelent nyilas „fazont” egyszerűen kidobott.²⁹⁹ Az idézett Guderian-dicséret Beregfy-záradékában említett „hungarista szellemhez” semmi közünk nem volt, azt sem tudtuk, mi fán terem. Hogy miért harcolt a magyar katona 1944. október 15-e után – kétségek közt, megrendült lélekkel – az, úgy véljük, az alábbiakra vezethető vissza:

– Az újkori történelem legigazságtalanabb – a magyarság egynegyedét elszakító, az országot csaknem életképtelen torzító – békediktátumára, Trianonra;

– a Horthy-korszak békés revíziós politikájának csődjére a Nyugat – főleg Nagy-Britannia – indolenciája következtében, majd a „tengelyhatalmak” alapjában igazságos – csak következményeiben végzetes – terület-visszacsatolásaira. (Bécsi döntések. I. 1938 november: a Felvidék déli, magyarlakta része; II. 1940 augusztus: Észak-Erdély);

– a becsület hagyományos értelmezésére, az apolitikus alapállásra és a fegyelem, bajtársiasság erős összetartó érzésére a főtiszti, altiszti karban és a tisztesek és legénység nagy többségében, végezetül pedig

– a szovjet hadifogságtól és az orosz megszállás következményeitől, a kommunista jövőtől való rettegésre.

Az egyes pontok ok-okozati összefüggésben vannak. Az indokokat, hogy miért is harcolt a magyar katona október 15-e után, az utolsó két pont adja meg. Legalábbis a hadosztályra – úgy véljük – ez vonatkozatható.

Természetesen a Szent László hadosztály emberanyaga távolról sem volt homogén. Anélkül, hogy részletekbe bonyolódnánk, csupán az október 15-én megszégyenített, halállal fenyegetett, foglyokként kezelt testőrök hadosztályba történő beállítására utalunk. Pályi ezt a HM részéről felelőtlen lépésnek minősíti.³⁰⁰

Valóban úgy tűnik, hogy a Békássy-zászlóalj hamarosan csődöt mondott – és lehet, hogy gróf Széchenyi Ernő lovas százada is – súlyosbítva ezzel a többi alakulat helyzetét, megnehezítve visszavonulásukat. Dr. vitéz Békássy Miklós, átállását ugyan – mint Pályi írja – a Vitézi Szék előtt kellően megindokolta és az ő kompetenciájuk nem vonható kétségbe, az azonban már túlmegy az önigazolás határán, amikor egy közelmúltban adott hírlapinterjúban a Szent László hadosztályt „nyilasnak” minősíti.³⁰¹

Itt kell megemlíteni, hogy tapasztalat szerint a szovjet csapatok és frontparancsnokok az életben hagyott, harc közben fogságba esettek és az „átállók”

298 Dombriády-Tóth, 397. o.; Magyarország hadtörténete, 2. k. 415. o.

299 Nyéki-Takáts, 48. o.

300 Pályi, I. o., 52. o.

301 Új Magyarország, 1993. IX. 04. A becsürelő jelzőre méltó válasz: adott Lejtényi János, egykori repülő-lövész levele. Új Magyarország, 1993. IX. 22. III. 221./16. o.

közt semmilyen különbséget nem tettek – talán azt is mondhatnók: sőt! A volt testőröket Debrecenben, a fogolytábor megnyitása előtt 1945 február végén kiemelték és kivitték a Szovjetunióba. Békássy és Bánó – maguknak köszönhetően – már Mezőtúrról³² Focsaniába kerültek, majd a Szovjetunióba két évre. (De hiszen ebben a vonatkozásban a bölcsességéről híres gróf Bethlen István is végzetesen tévedett.)

Ennél is meglepőbb, hogy a szovjet illetékesek még a Börzsönyben mellettük – és a Szent László hadosztály ellen – partizánkodó magyar „görgeysta” ellenállókat is fogolyként kezelték, parancsnokukat, Csuhány Endrét pedig csak 3 év után engedték haza a Szovjetunióból.³³ Mándi Márton István alezredes,³⁴ aki az LVII. német hadtest ellentámadásának időpontját a szovjeteknek elárulta, csak azért úszta meg a hadifogságot, mert a börzsönyi harcok végétével „eltűnt”.

Ugyanakkor a Kicsindnél hadifogságba esett öjtömenyösök, a felderítő osztály és az utászszázad maradványai bekerültek az új magyar demokratikus hadsereg 1. és 6. hadosztályába.

Befejezősül meg kell még emlékeznünk arról a heroikus munkáról, amit Puhovszky István tisztelendő, a letkési római katolikus plébános több mint egy évtizeden át a Szent László hadosztály szerteszórt, részint tömegsírokba eltemetett, még fellelhető hősi halottai felkutatása érdekében végzett. Négy éve múlt már annak is, hogy Letkés község önkormányzata és a plébánia áldozatkészségéből hősi emlékmű létesült a letkési temetőben, részint a község első és második világháborús hősi halottai, részben a letkési hídfőben elesett szentlászlós hősi halottak – negyvennél több azonosított név – tiszteletére *(L. a következő oldalon!)*

Legújabbán, 1994. december 18-án, a Ladócsy Gáspár tábori püspök által tartott ünnepi mise után felavatásra került a vitéz Pályi György-féle, Miami-ban (Florida, U.S.A.) 1984-ben létesített, a repülő-lövészezred hősi halottai emlékét megőrkítő bronztábla másolata. A túlélő Gótz Pál és más repülő fegyvernembeliek áldozatkészségéből létrehozott márványtáblát a templom belső déli falán helyezték el: leleplezésekor dr. Farkas Jenő mondott ünnepi beszédet.

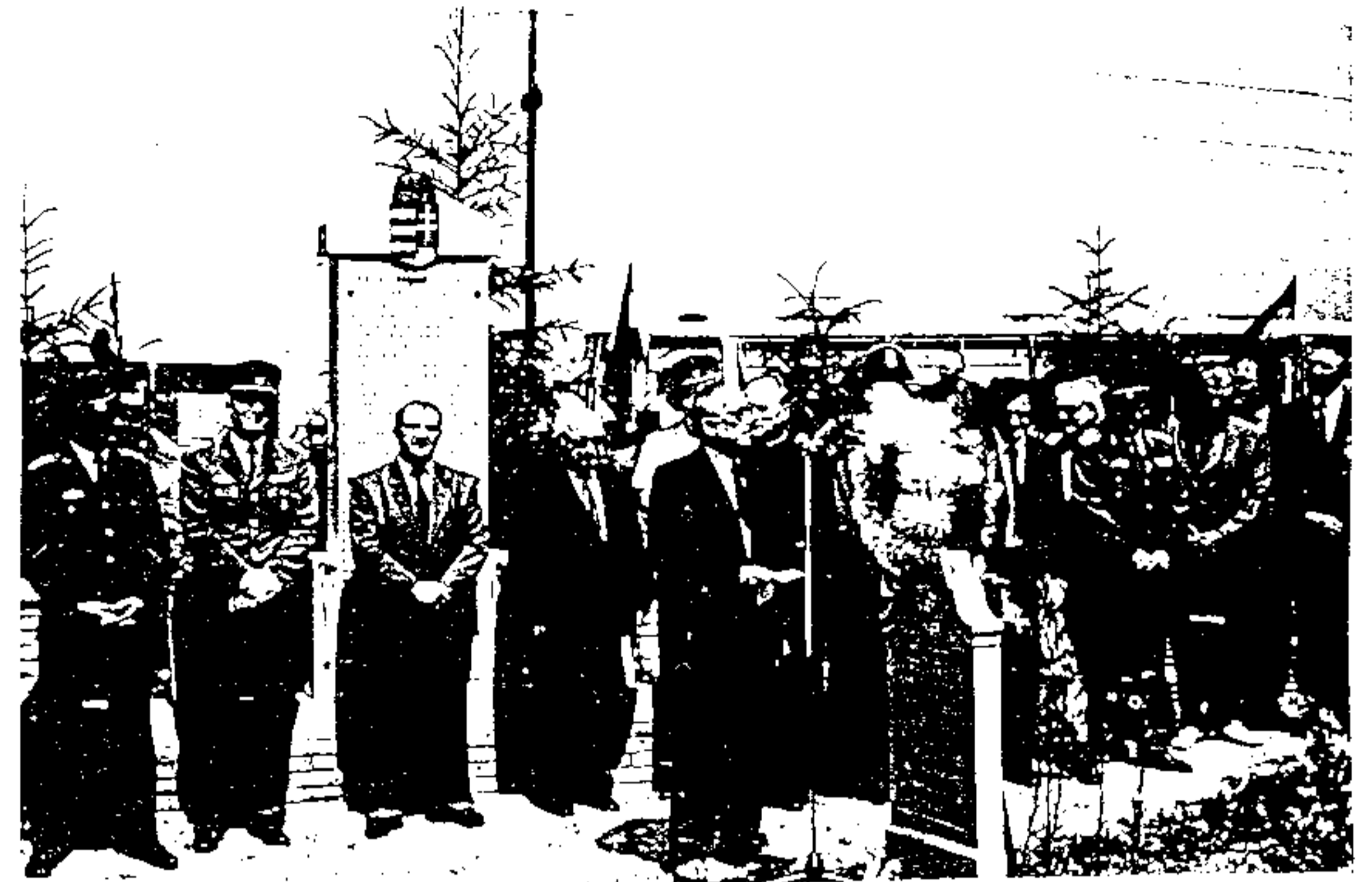
Az ipolyszalkai temetőben levő hármastagolású márványtábláról már Pályi György is beszámolt.³⁵ Itt nyugszik a Szalka határában elesett negyven ismeretlen hős és néhány további név egykori birtokosa, a falubeliek hősi halottai mellett. A kicsindli temető két korhadt fakeresztyén kívül a sármezői tömegsír már beszántották. Ennyi hát a Szent László hadosztály 1944. december végén elesett – ki tudja hány – hősi halottjának maradványok, vagy éppen eltűnő emléke. Zarándokhellyé – évenkénti hivatalos ünnepséggel is – a letkési temető vált az egyre fogyatkozó túlélők számára. – Vajon eltávozásunk után sem menne mindez feledésbe...

³² *Magyar Nemzet*, 75. o.

³³ *Csuhány Endre: Haza útján*, Budapest, 1988. 118. o.

³⁴ *Csuhány Endre: Haza útján*, Budapest, 1988. 152. és 153. o. A szerző a letkési temető felkutatásának körülményeit a *Magyar Nemzet* 1994. május 31. számában közölte.

³⁵ *PK*, 5. 2. o.

*Koszorúzási ünnepség a letkési temető hősi emlékművénél
1992. május 31-én, Hősök vasárnapján. (Dr. Márton emlékező szavai.)*

Hadd zárjuk emlékezésünk első részét, távol bármiféle öngazolás keresésétől – ugyan művégre is – egy afféle általános érvényű gondolattal.

Haj egy országnak, ha felelőtlen, alkalmatlan politikai-katonai vezetése felesketett katonáit értelmetlenül, hibás helyzetmegítélés alapján kukli harcra, elveszejtve ezzel a nemzet színe-virágát, haj – mert az országot – hűbá a hősiesség – legyőzik, megszállják, megesonkítják és megáldozzák.

De kétszeresen haj, ha egy országnak nincsenek olyan fiúi, akik katonákként készek felsőbb parancsra akár életüket is áldozni a Haza – vélt, vagy valós – védelmében.

Mer, ha ilyenek nincsenek, akkor az az ország, az a nemzet elveszik.

Martin-Ügron: Szent László II.
H.K.1996/4. 56-132.o.

H i b a j e g y z é k

- 56.o. ^xjegyzet 2/2: Lászlóné
75.o. 66.j. 6.: ürön
81.o. 1/11: visszaverték
" " 101.j./3: harckocsik
83.o. 113.j./3. : Szécsény
105.o. 187.j./4. utóvédjével
120.o. 3/4.: Strass-i
" " 234.j.7/1: tehergépkocsi
125.o. 2/9.: átvette"
126.o. 1/3.: kellett - osztrák
" " 1/4.: részlege
130.o. 265.j./5.: gyanujába
131.o. 3/2.: 1994.

KÖZLEMÉNYEK

MARTIN KORNÉL-UGRON ISTVÁN

FEJEZETEK A SZENT LÁSZLÓ HADOSZTÁLY TÖRTÉNETÉBŐL

II. rész

1945. A Garamtól Karintiáig

Munkánk első részében¹ – az irodalmi előzmények, források áttekintése után – ismertettük a Szent László hadosztály 1944. X. 12-én elrendelt felállításának körülményeit, az alakulat hadrendjét, szervezetét. Bemutatva a hadosztály 1944. XII. 04–XII. 19. közötti felvonulását – hányattatását –, kitértünk a már október végétől külön-külön harcba vetett egyes alakulatai – ejtőernyősök, aknavető tüzérek – hírnevet hozó küzdelmeire.

A továbbiakban a Szent László hadosztály első – egyben legnevezetesebb – együttes alkalmazásáról, az 1944. XII. 19–XII. 27. közti Ipoly parti és Ipoly–Garam közti harcokról számoltunk be. Ennek keretében írtuk le – vázolván az általános hadihelyzetet és a hadosztály harcbavetésének indokát – a letkési hídfő s az Ipoly-part egy héten át tartó, súlyos véráldozatot követelő védelmét és a Helemba–Garamkövesd Duna-partszakasz utóvédharcait. Végül néhány résztvevő személyes emlékeinek tükrében igyekeztünk képet adni a váratlan Garam-balparti É–D irányú szovjet betörés folytán bekerített alakulatok felmorzsolódásáról.

A következőkben a hadosztály további – 1945. évi – sorsát, történetének egyes fejezeteit követjük nyomon, a karintiai lefegyverzésig, feloszlásig 1945. nyarán.

A garami utóvédharcok, 1944. XII. 28–1945. I. 7.

A Szent László hadosztály megpróbáltatásai az egyhetes hősie, de annál veszteségteljesebb² Ipoly-védelemmel korántsem értek véget. A bekerített-felmorzsoló alakulatok túlélőit szovjet hadifogság sújtotta, a Garamon túlra jutott – átkelt, átlábolt, átúszott – testileg, lelkileg kimerült alakulattöredékekre pedig a

* A szerzők ez alkalommal is szívből köszönik dr. Bonhardt Attila alezredes úrnak, a hadtudomány kandidátusának, a Hadtörténelmi Levéltár igazgatóhelyettesének az archív anyagok terén adott mindenkorú segítségét és a gyümölcsöző diskussziókat.

Öszinte köszönetünk illeti Bakay Zoltán, r. Köcsdy Dezső és t. Kozma László bajtársainkat írásos emlékek illetve az utász zászlóalj naplójának átadásáért, Simon Istváné pedig Nagy Árpád eje főhadnagy leterelő feljegyzéseit.

A kéziratot 1996. március 26-án fejeztük be.

1 *Martin Kornél-Ugron István*: Fejezetek a Szent László hadosztály történetéből. *Hadtörténelmi Közlemények* (HK) 1995. 3. sz. 78–119. o. (A továbbiakban *Martin-Ugron*.)

2 *A Ilgr Süd* (Heeresgruppe Süd = Német Déli Hadseregcsoporthoz) *KTB* (Kriegstagebuch = Hadnapló) 1944. 12. 27-én az alábbi bejegyzés tartalmazza: „LVI. Pz. Korps. Der heftigste Widerstand der Division Szent László ist am gestrigen Nachmittag und in der vergangenen Nacht infolge sehr hohen blutigen Verluste und weitläufig überlegenen Feindangriffe zusammengebrochen. Die Division hat sich in zusammenhanglos kämpfende Gruppen aufgelöst, die ohne Verbindung z. T. völlig eingeschlossen ihren Widerstand fortsetzen und sich z. T. in westlichen Richtungen durchkämpfen.“ *Hadtörténelmi Levéltár* (a továbbiakban *HL*) Filmár. 897/a. tekerés.

megérdemelt pihenő helyett legnagyobbbész – azonnal, vagy hamarosan – újabb bevetés várt.

A szovjet erők már XII. 28-án – két helyen is átjutva a Garamon – Kicsind és Garamkövesd magasságában képeztek a további támadások kiinduló pontjául szolgáló hídfőket. V. Szügyi Zoltán ezredes, hadosztályparancsnok még ugyanaznap, 1^h35'-kor intézkedett harcálláspontján – Béla községben – a Garam védelméről,³ arcvonalként Kőhídigyarmat D-től követve a folyót Garamkövesdig, majd a párkányi vasútvonal mentén. Parancsnokként az alárendelt Altorjay ezredet jelölte meg. Jobbszomszéd – parancsnoksága alatt – a 2. páncélos hadosztály, balszomszéd a 6. német páncélos hadosztály. A hadosztályparancsnok a német Reimann-csoportot és a Bernolák-rohamtüzér osztályt (7 Hetzerrel) hadosztály-tartalékként Kőhídigyarmatra rendelte, így mindössze a megfogyatkozott Altorjay csoport és a Pálfi századossal átjutott testőr-lövészek, valamint a még számottevő erőt képviselő hadosztály-tüzérség⁴ maradt a harcra.

A Kéméndnél és Kőhídigyarmatnál gyülekeztetett „átúszók” – repülő-lövészek, ejtőernyősök, a felderítő osztály töredékei – szusszanásnyi, megérdemelt pihenőjüket töltötték. A Kőhídigyarmaton lévő utász zászlóalj-maradék – az „Intézkedés” szerint egyelőre a német 6. páncélos hadosztály kötelékében – parancsnoka, Koppány alezredes vezetésével ekkor még egyedül harcolt a községbe betörő szovjet erők ellen.⁵ A délután beérkező német rohamlövegekkel az utászoknak sikerült

3 *Dárday Vilmos* ezredes, a Szent László hadosztály tüzérparancsnoka naplója (a továbbiakban: *Dárday-napló*, Bővebben: *Martin-Ugron*: 84. o. 27. jegyzet) 77. sz. melléklet: 377/Szent László h. o. 1. a. 41. XII. 28. Intézkedés a Garam védelmére.

4 A 6. gk. tü. o. 5 db 10,5 cm-es lövege, a 2. gk. tü. o. 4 db 10,5 cm-es lövege, a VIII. gv. tü. o. 4 db 15 cm-es lövege, 1 német lgv. á. üteg a német 6. páncélos hadosztály „Reiter-csoportja” (2 db 15 cm-es löveg, 1 db 10,5 cm messzehordó ágyú).

5 Szent László hadosztály utász zászlóalj naplója 1944. XII. 28. A. M. kir. 53. Honvéd Utász-zászlóalj Parancsnokság Napló címet viselő kötet (a továbbiakban: *utász-napló*) az utolsó zászlóaljparancsnok, *Mersich András* százados Ausztriában élő özvegyétől jutott el v. *Kozma László* hadgy. egykori századparancsnokhoz Magyarországra 1995-ban. Ő adta a kötetet a szerzők kezébe 1995. II. 8-án.

Jöjjel a napló idézett mellékletei hiányoznak a nagy gondossággal vezetett napi feljegyzések így is számos eddig ismeretlen részletet tartalmaznak a zlj. egyben a h. o. történetéből. Néhány – munkánk első részét kiegészítő – adatot, eseményt az alábbiakban vázolunk.

A mosonmagyaróvári m. kir. 53. honv. utász zlj. 1944. IV. 24-i indulással került a Kárpátok előterébe, ahol 3 hónapig az Árpád-vonal erődítési munkáiban vett részt, majd Sátoraljaújhely térségében erőlteti. X. 19-én Pécelre irányítva Budapest körvédelmének kiépítésében – szerelés, hidrobombantáshoz, hidőrségek, műszaki zátrak telepítése, váltóállások építése – működnek közre. XI. 1-től az 5217/41. X. 31. sz. HM rendeletre a Szent László hadosztály utász zászlóaljaként szerepelnek. Zászlóaljparancsnok *Koppány Ernő* alez. (már VII. 25-től), 1. századparancsnok *Szalay Béla* hadgy., 2. századparancsnok *Mersich András* szds., 3. századparancsnok *Bóra Gyula* szds. (XI. 3-tól.) Zászlóalj segédtsz.: *Kozma László* hadgy. Személyi feltöltésre a zlj. XI. hó folyamán, három részletben, 9 tiszt + 475 fő legénység pótlást kap.

XII. 9-én előkészület vasúti szállításra Nagykanizsa térségébe, a Szent László hadosztály közvetlen alárendeltségébe XII. 13-án a menetelő Kishér-Mór területre változtatva. A XII. 16–17-én induló két vasúti szerelvény még úton volt, amikor XII. 19-én Füle-Jenő térségébe, majd 20-án a – Bodajkon lévő, illetve a székesfehérvári állomáson ellenséges tűz alatt álló – szerelvényeket Esztergomra irányította a h. o. 1. a. vk. tisztje. Végül XII. 23-án Tokodon rakodtak ki, ahonnan 24-én Esztergomon át Garamkövesdre meneteltek. 18^h30'-kor az utász zlj. 1. szd-át a h. o. személyesen a felderítő osztálynak – *Nyék-Takács* szds. -nak – rendelték alá: a 2. szd. tartalék, a 3. szd. fogluljon reteszállást Ipolyszalka DK-en. A zlj. pk. kérésére a h. o. vkf. kiegészítő hiányos fegyverzetüket. XII. 25-én a 2. szd. Fenékpusztán épít ki reteszállást. Mivel az oroszok Ipolykiskeszinél hidat vertek, *Györy János* szds. (1. a.) elrendeli a felderítést É-i irányba. A két járőr az Ipoly-Garam közti hátságon ellenséggel nem találkozik, csak visszavonuló főleg német csapatokkal. A rosszul rebarbott Ipolyszalkai hidat *Kovács Ferenc* hadgy. éjszaka újból rebarbantja. Még XII. 25-én este a zászlóalj a h. o. tól parancsot kap a 751. német utász zászlóalj (14^h fő) felváltására. XI. 26-án reggelre a zlj. pk. a 2. szd-ot jelöli ki (itt a naplóbefejezés alighanem téves. Az Ipoly-parton a 3. szd. került bevetésre [*Martin-Ugron-Palágyi* nyomán – 132–133. o.] A 3. szd.-ról többé nem esik szó a naplóban, a 2. szd.-ról viszont azt találjuk, hogy erdei hárásban áll. felő, hogy bekerítik. Tény, hogy Mersich szds. átjutott a Garamon, Bóra szds. és százada azonban nem.) A napló ezután a Kicsindnél épített hadihídről szól XII. 26. ó). A h. o. műszaki parancsnok tájékozlata „Szt. László h. o. zlj. 1. századaival XII. 26-án estig készítsen szabvány hadihidat Kicsind és Kőhídigyarmat között, a Garamon át. A h. o. hadihíd-osztalpnak 11. XII. 26-án 12^h-ig Kőhí-

kiszorítaniuk az oroszokat. Később – éjfél felé – német parancsnokok is megjelentek, nevezetesen Quentin ezredes és Göttke százados, 5 db Pz. IV. harckocsival, Kőhidgyarmat minden áron való tartásának parancsával. Az utász zászlóalj maradéka – 43 fő(!) – velük működött együtt a következő három napban; a községet változó harcban megtartották. XII. 30-án Koppány alezredest a hadosztályparancsnokságra rendelték. A zászlóaljparancsnokságot Mersich századosnak adta át. XII. 31-én délután a zászlóaljat a harcokból kivonva Muzslára szállították.

Altörjay ezredes szakaszán XII. 28-án az ellenség az esti órákig elérte Nánát. 21^h kor a hadosztályparancsnokság parancsot adott a védelmi sáv – a Duna–Garam háromszög – visszafoglalására. Éjfél körül Nána, majd Párkány saját kézre került, de másnap, XII. 29-én a szovjet ellentámadás visszavetette Altörjayékat. Este egy német zászlóaljjal karöltve újabb támadást indítottak, eljutottak a Garam partra, majd tűzér-ségi előkészítéssel⁶ Nána irányába. A német gyors él a felrobbantott garamkövesdi hídig hatolt, de a Párkány–Nána útvillánál és Nána községben erős ellenállásba ütközött.⁷ A következő napon, XII. 30-án a szovjet ellentámadásban Káptalanpuszta felé előre törve már harckocsik is részt vettek.

A hadosztályparancsnokság, felmérve a veszteségeket és a megmaradt harcos állományt (XII. 29-én összesen 264 fő, hét különböző alakulattól) szembe került a „hogyan tovább?” kérdésével. Lajtós Árpád vezérkari főnök „katonahalált” fontolgatott.⁸ Szügyi egyoldalas memorandumot intézett a LXXII. német hadtestparancsnok-

gyarmatra való előrevonására intézkedtem. A hadihíd 50 m-es, ezért Szalay fldgy. keskeny Garamszakaszt keres, tekintet nélkül az utakra. Noha a hídverés helyét biztosítják, Szalay főhadnagy megsebesül – később belehal – és a hídépítést Kozma fldgy. és százada veszi át (személyes közlés). A híd vkf. 5 db Pz. IV. lkt-igér a híd fő védelmére. Közben a híd előtt mintegy 100 méterre összetörtek a jég a már kész hídát megnyomja. A hídparancsnokságot Medgyessy fldgy. veszi át. Kozma fldgy. pihenőben. A hídon a rep. löv. ezred vonata kel át. Ekkor – XII. 27-én hajnalban – szovjet közeltámadás éri a hídát. Kozma fldgy. Endrődy zls.-sal utolsónak megy át. A hídparancsnok eltűnik. A zlj. pk. 7:30-kor a híd megsemmisítésére ad parancsot, de a híd elg. aknavetőtűz alatt áll. Schepelmann német őrnagy kéri hogy ne rongálják a hídát. A hop.-tól érkező pes. visszafoglalni a hídát és minden eszközzel megsemmisíteni. Az utász zlj. védje Kőhidgyarmatot. A zlj. pk. jelenti a hop.-nak a német őhajt, mire a vkf. úgy módosít hogy csak szovjet átkelés esetén robbantsanak. Közben 15:35-kor az 1. szd. Kicsindtől északra mozgást, harci zajt észlel. (Ez az 1/II. eje. zlj. végső harca volt – M.-U.) 17^h után Győry szds. (I. a) telefon-parancsa: a hídát egyelőre nem kell robbantani. A partot biztosítani! 20^h-kor újabb parancs. robbantani! 21^h 15-kor a robbantó részleg elindul, de egy német hadnagy kérésére leáll. A túlközlő német járművek. A németek a híd jobbpartjára bejártnál aknákat telepítenek. Végül XII. 28-án hajnali 3:05-kor sikerül a Barta Ernő híd. őrn. vezetése alatt álló csoportnak – erős ellenség tüz. dacára – a hídát robbantani. Ez tehát az omonózus kicsindi hadihíd eddigi leglátványosabb története. Itt kapcsolódunk Kőhidgyarmat védelméhez. Az orosz támadók nem a hadihídon, hanem attól délre keltek át a Garamon és az utász zlj. jobb szomszédja Reiner német őrnagy által biztosított területen törtek be a községbe.

6 Könyvi útegek csövenként 20, közepes úteg csövenként 10 lövés Nána DNy és Kastély területére. (Dárdai-napló, XII. 29.)

7 Az egyhetes Ipolyság körüli közdelmekben leharcolt német 8. páncélos hadosztály, valamint a német 3. és 6. páncélos hadosztályok lövésalakulatai az LVII. páncélos hadtest (Kirchner páncélos tábornok) parancsnoksága alatt XII. 24-étől fokozatos visszavonulásra kényszerültek. A 3. és 8. páncélos hadosztály a hadtestparancsnoksággal együtt a Bény-nél vert hadihídon kelt át XII. 28-án. A 3. páncélos hadosztály azonnal parancsot kapott a garamkövesdi szovjet hídfő felszámolására. Medicus őrnagy önjáró páncéltörő ágyúkból (Selbstfahrlafetten) és páncélgépkocsikból alkotott csoportja ugyan elfoglalja a Nánától északra eső hídfőt, de a községben elrejtett szovjet páncélosok a kísérő gyalogságot szétlövik. A XII. 29-én kudarcba fulladt támadás XII. 30-án sem jut előre. „A 3. német páncélos hadosztály ereje a végét járja...” (Geschichte der 3. Panzer-Division, Berlin-Brandenburg, 1935–1945, 1967, 454. o.) A német páncélos hadosztályok tűzerezzel ellátott egy osztály – 3 úteg – önjáró páncéltörő ágyú tartozott. Két típus volt rendszeresítő. A Marder II. a Pz. II. alvázára épített 7,5 cm-es német pct. ágyúval, a Marder III. a Skoda 38. alvázra épített 7,62 cm-es szovjet löveg-gel készült. (Die 6. Panzer-Division [1937–1945.] Bildband, II. n., 1975, 146. o.) A német 6. páncélos hadosztály Ipolyszalka felé vonult vissza és a garamkövesdi hídon kelt át XII. 26-án. Így módon került a német LXXII. hadtest alárendeltségébe, alóvá akkor a Szent László hadosztály is tartozott. (A német páncélos hadosztályok visszavonulásáról további részletek a következő fejezetben találhatók.)

8 Lajtós Árpád: cím nélküli kéziratrövidék a Szent László hadosztályról. JIL Tgy. 3-03. sz., 52–53. o. (A továbbiakban: Lajtós)

sághoz,⁹ kérve a hadosztály kivonását a Garamvédelemből, újjászervezés céljára. Indokként felemlítette, hogy a csaknem teljesen felmorzsolts Szent László hadosztály eddigi harci szelleme csak akkor őrizhető meg, ha a kiképző keretet a hadosztály maradéka alkotja. Új emberekkel ez elképzelhetetlen. A megmaradtak nagy része nem tudta fegyvereit áthozni a Garamon és lelki, fizikai okokból is legfeljebb néhány napig alkalmazható. Időt igényel az is, hogy a hadosztályparancsnokság kitüntetésekkel és más módon legalább morális elégtételt adjon számukra. Az emberek teljes kiszípolozása viszont ellenkező hatást érne el és – az új magyar ellenkormány propagandája hatására – átállásokhoz vezethetne... A jelenleg a hadosztálynak alárendelt erők idegenek, főleg a magyar 2. páncélos hadosztályhoz, illetve a német 6. páncélos hadosztályhoz tartozók, így a parancsnokváltás nem jelenthetne gondot...

A memorandum – bizonyára az általános hadihelyzet miatt – a LXXII. hadtestnél süket fülekre talált. Sőt, XII. 29-én óránként kértek a hadosztálytól harcjelentést.¹⁰ A Párkány pu.–Nána–Garamkövesd térségben egész napon át hullámzó – már érintett – véres harcokról, ellenséges harckocsik kilövéséről a Heeresgruppe Süd hadinaplója is említést tesz, azzal, hogy a magyar 2. páncélos hadosztály sávjába eső Párkány elveszett.¹¹

XII. 30-án folytatódott a hullámzó harcok, a hadosztály pedig – felváltás helyett – a Kirchner páncélos tábornok vezette LVII. német páncélos hadtest alárendeltségébe került, új védelmi feladattal: Muzsla É.–Párkány D, illetve Duna sávhatárokkal, Párkány pu. – 133. magassági pont fő ellenállási vonallal.¹²

Ezt még csak „lenyelte volna” Szügyi, de amikor a LXXII. hadtest parancsnokságtól írásbeli parancs érkezett, hogy a magyar Fővezérségtől utánpótlásként a hadosztály rendelkezésére bocsátott – valahol Bátorkesztől Ny-ra elhelyezett – 1000 fő fiatal újoncot a német 3. páncélos hadosztály kötelékében vetik be, a harcoló csapatok között, akkor azonnal írásban tiltakozik. Ebben – elfogadva, hogy a súlyos általános helyzet miatt a hadosztályhoz beérkező pótlás sürgős – eltekint az eredetileg javasolt, a felfegyverzés utáni egyhetes kiképzéstől, de legalább fegyverenként egy-egy napot kér az átképzésre és éleslövészetre: ha ezt nem biztosítják, megtagadja az újoncok bevetését, mert nem járulhat hozzá kiképzetlen magyar embertömeg lemeszárulásához. Egyben kéri felmentését a hadosztályparancsnok szolgálati helyéről és magyar hadbíróóság elé állítását. A Lajtós által fogalmazott, néhány értelemzavaró hibával is terhelt szöveget¹³ „Szügyi ezredes habozás nélkül írta alá, hozzáfűzve azt is, hogy »nem bánjuk, ha főbe is lönek bennünket« ennek a parancsnak a megtagadásáért”. Schmidt altábornagy hadtestparancsnok – megértve, hogy miről van szó – „személyesen jött ... sietve és kijelentette, hogy »ha nem, hát nem«. Dehogy indít ő hadbírói eljárást »a hős Szent László és Züdj ellen« – írja Lajtós.

9 LXXII. A. K. (Armee Korps = hadtest) KTB (Kriegstagebuch = hadinapló) 1333. Az itt és a 13. fejezetben idézett három írat – hadinapló melléklet – és a 10. alatti KTB. adta Ungvár-Krisztian gyűjteményéből való.

10 Dárdai-napló, 1944. XII. 29. LXXII. A. K. KTB 28. 12. 44.

11 Hgr. Süd KTB, 19. XII. 11.

12 Dárdai-napló, XII. 30. L. a 7. sz. jegyzetet is.

13 1.a, 1.b szövegmelléklet, Ungvár K. gyűjteménye (gy pl. a 3. sorban „Einsatz” helyett „Einsatz” szerepel, „verzichtet” helyett „abgesehen”, eltekintve néhány további nyelvtani, ill. fogalmazási hibától. Lajtós maga írja – morbid humorként –, hogy a „megtagadom” szó senkinek nem jutott eszébe, így került a szövegbe a „widerspreche” = ellentmondok szó, (a „verweigere” helyett) Lajtós, 53. o.

A Schmidt által aláírt válaszlevél már nem volt ilyen kedves, de a puskás lövészek azonnali arcvonalba küldése mellett mégis legalább két napot adott a német „Sachsen” géppuskás zászlóalj fegyvereivel való kiképzésre és éleslövészetre. Szügyi kérelmét döntésre felterjesztette, de addig a hadosztályt tovább kell vezetnie. A két történelmi érdekességű iratot fakszimilében közöljük. (1. a, 1. b szövegmelléklet, 61–62. o.)

Előzőleg, ugyane napon, XII. 30-án Szügyi a hadosztály új – de még a LXXII. hadtesttől kapott – védelmi feladatára három oldalas intézkedést adott ki.¹⁴ Ennek kapcsán a hadosztályparancsnokság és szűkebb vezetési törzse Muzslán éjjelezve XII. 31-én Szentgyörgyhalm-pusztára (Nyersgesújfaluval átellenben, a Dunától 3,5 km-re) települt át.¹⁵ Az intézkedésből tudjuk meg, hogy a védőállást Altorjay ezredes harccsoportja – a német Sachsen géppuskás zászlóalj, a 2. páncélos hadosztálytól alárendelt utász század, a 2. felderítő zászlóalj részei és a 3. gépkocsizó lövész ezred zászlóaljainak maradéka – szállta meg. A 2. páncélos hadosztályparancsnokságtól alárendelt harcokocsik – 3 Pz. IV. és a Bernolák-rohamtüzér osztály 6 db Hetzer rohamlövege Káptalanpusztán hadosztálytartalék. Ugyancsak a tartalékhoz tartoztak a Szent László hadosztály egységeinek Kőbölkúton gyülekeztetett, rendezés alatt álló részei.

A német 6. páncélos hadosztály alárendeltségéből kivont utász zászlóalj maradéka Muzslán, Kozma főhadnagy parancsnoksága alatt századdá alakult, majd Ebedre irányítva feladata páncéltörő ágyú tüzelőállítás kiépítése, tányéraknatelepítés lett. Támogató tüzérség a VIII. gépkocsizó tüzérosztály 5 löveggel és a 6/1. üteg, 3 löveggel. (A 2. gépkocsizó tüzérosztály még a 6. páncélos hadosztály alárendeltségében volt. A 6/2. és 6/3. ütegek 5 lövegét a hadtestparancsnokság Ebed É-ra a német 3. páncélos hadosztály harcokocsizárához rendelte. A hadosztály addigi védőállását német páncélgránátos alakulatok vették át. A 394. páncélgránátos ezred és a 3/II. páncélgránátos zászlóalj.) A védőállás Altorjay ezredes által készített vázlata is megmaradt a Dárday anyagban.¹⁶

Eközben a szovjet vezetés gyalogos erőket zárkóztatott fel a Garam mentén. Kirchner tábornok csoportjának már említett éjszakai támadása a nánai hídfő megtisztítására a Garamon áthozott, harcokocsikkal megerősített két szovjet gyaloghadosztályba ütközött.¹⁷

A Szent László hadosztály gondosan megtervezett,¹⁸ megszállt védőállásában a gyalogos harctevékenység kölcsönösen szünetelt, csupán a tüzérségek működtek mindkét oldalról, néhány lövés erejéig. 1945. I. 1-én a szovjet a garamkövesdi hídtól nyugatra 1 km-re új hidat verve ott is megkezdte az átkelést. A szórványos tüzérségi párbaj folytatódott. I. 2-án a hadosztály tüzérsége a Dunától délre megindult, Karva vonaláig jutott német nagytámadáshoz is adott tűztámogatást.

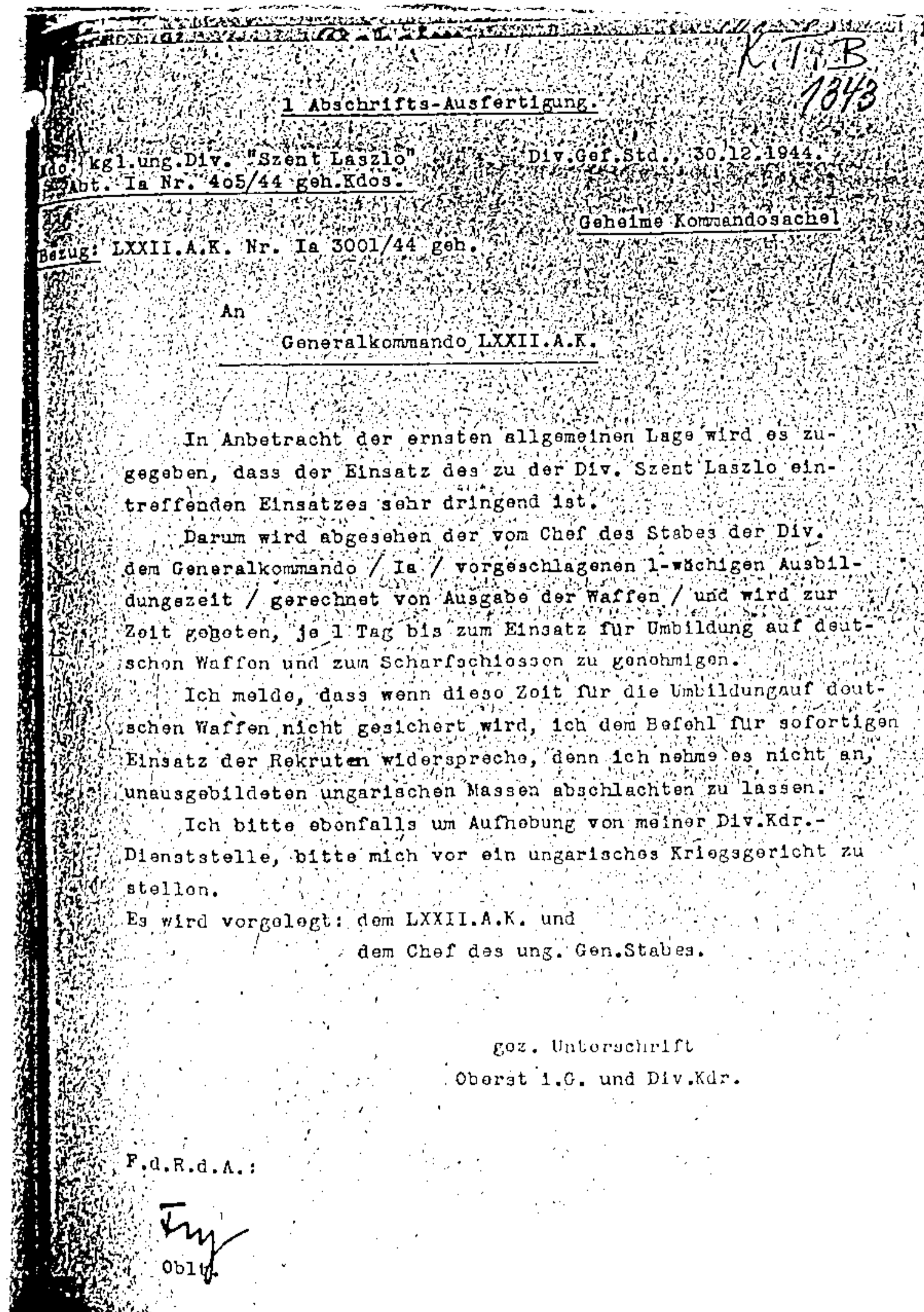
¹⁴ 411/Szt. László h. I. a. 44. XII. 30. Dárday-napló 44. XII. 30., 81. sz. melléklet.

¹⁵ Uo. és Lajos, 55. o.

¹⁶ Uo. 92. sz. melléklet.

¹⁷ Hgr. Súd. KTB. 30. XII. 1944.

¹⁸ Az előzőkön (1. a., 16. sz. jegyzet) kívül a hadosztály-tüzérparancsnok is kiadta védelmi tüztervet. (297/Szt. László h. tpk. 45. I. 1.; Dárday-napló 86. sz. melléklet.)

1/a. szövegmelléklet

Geheime Kommandosache

Stabskommando LXXII, A.K.
In Nr. 552/44 g.Kdos.

K. Gof. Std., am 30. 12. 1944.

Div. "Szt. László" / In
Nr. 405/44 g.Kdos. v. 30. 12. 44.

4 Ausfertigungen
4 Ausfertigung.

An den

Kommandeur der Egl. ung. Div. "Szt. László", = 1. Ausf.
über D.V.K. 118. = 2. Ausf.

- 1.) Der Ausbildungsstand des erwarteten Ersatzes ist sofort nach Eintreffen festzustellen und dem Gen.Kdo. zu melden.
- 2.) Es ist sicherzustellen, dass die ausgebildeten Gewehrabteilungen nach Gliederung in Einheiten und nach Unterweisung an deutschen Gewehr unverzüglich an die Front vorgeführt und zum Einsatz im Zusammenwirken mit den schweren Inf.-Waffen des H.G.Dts. "Sachsen" gebracht werden.
- 3.) Für die Ausbildung an deutschen M.O. und zum Scharfschiessen werden die beantragten 2 Tage zur Verfügung gestellt.
- 4.) Bezüglich der Divisionsführung wird Ihr Antrag zur Entscheidung weitergeleitet. Bis zu dieser Entscheidung haben Sie das Kommando über die Division weiterzuführen.

nach Abgang:

Korpsgruppe Kirchner = 3. Ausf.
K.T.B. = 4. Ausf.

1. b. szövegmelléklet

Újév napján úgy tűnt, hogy a Szügyi-„memorandum”¹⁹ mégis hatott. A hadosztályparancsnokság – az LVII. páncélos hadtest parancsnokságtól kapottak alapján – „Előzetes értesítést” adott ki a német 3. páncélos hadosztály csapatai által történő felváltásra,²⁰ azzal, hogy a páncélozott részek és a tüzérség egyelőre visszamaradnak. A hadosztályparancsnokság I. 2-án Bátorkeszire települ át. A tüzérparancsnok a hadosztálytüzérség újjászervezése és meglévő egységei feltöltése érdekében I. 3-án útbaindult a tüzérségi kiképző és felállító központ (Kikftek.) parancsnoksághoz valamint a tüzérségi felügyelőséghez.

Hamarosan kiderült, hogy mindez hiú remény. A Heeresgruppe Süd hadvezetése már 1945. I. 1-én azt fontolgatta,²¹ hogy a Garamvédelemben álló 6. és 8. páncélos hadosztályt a 211. VGR²² hadosztállyal és a Szent László hadosztály részeivel váltja fel, a 8. hadosztályt tartalékba teszi, a 6.-at pedig szükség szerint a Dunától délre, a Budapest felmentésére irányuló támadás (Konrad) mögöttes erejeként alkalmazza. I. 2-án – a támadás megindulása után – már a 6. páncélos hadosztály azonnali felzárkóztatását és a 3. páncélos hadosztály kivonását látta szükségesnek a Balck-csoport vezérkari főnöke, noha megjegyezte, hogy ebből a Garamnál baj is származhat. A Heeresgruppe Süd vezérkari főnöke, v. Grolmann altábornagy azzal válaszolt, hogy ezt már a hadsereg vezérkari főnökségének is szóba hozta, de döntés nem született.

A Heeresgruppe Süd hadműveleti naplója január 3-án már az arcvonalból kivont Szent László hadosztály Bátorkeszi-Bucs-Köbölkut térségében történt „felfrissítésről” tudósít, a mellékletek között pedig létszámadatai is szerepelnek.²³ Ezek – a rohamtüzérség (Hetzerok) és a hadosztály tüzérség nélkül – tisztre – legénységre bontva:

egy ezred	11+ 66 fő	} ²⁴
egy ezred	13+106 fő	
Utászok	2+ 86 fő	
II. eje. zlj.	3+110 fő	
I. eje. zlj.	18+350 fő	

amihez 630 fő 14 napos kiképzésű pótlás járul. A hadosztályparancsnok viszont: „sehr gut”.

Így azután a Heeresgruppe Süd január 4-én – tehát három nap múlva (!) – a német 3. páncélos hadosztálynak a Szent László hadosztállyal történő felváltását ren-

19 L. 9. sz. jegyzet.

20 2/Szt. László h. 1. a. 45. 1. 1. sz., Dárday-napló, 86. sz. melléklet.

21 Hgr. Süd. KTB. 1. 1. és 2. 1. 1945. Erwagungen, Entschlusse, Befehle. III Filmtür, 897/c. tekeres

22 Volksgrenadier = népi gránátos.

23 Hgr. Süd. KTB. 3. I. 1845. Verlauf. A. Gr. Balck. uo Hg Süd KTB. Anlagen, 3/b III Filmtür. 898/a tekeres
Ugyanitt 3/d. alatt: Nagy hiányosság, hogy a három „Hetzer” részlegnek (16 és 21., valamint a Szent László h. 20. rotá. o.) nincs karbantartó szolgálata.

A „felfrissítés” (Auffrischung) a feltöltés helyett használt megtévesztő kifejezés. Tartalma – mint láttuk – néhány nap pihenő és a hirtelenjében összeszedhető – korántsem elégséges – tartalék beállítása a hadosztályba

24 További megjelölés nélkül (a lehetséges összetételt l. alább.)

delte el. Ez, a hadosztályparancsnokság még aznap kiadott intézkedése alapján I. 5-én meg is történt.²⁵

Az intézkedés sávhatároként D-en a Dunát, É-on a Kőbölkut–Libád–Kőhidgyarmat–Bajta(?) – mindenütt D – szegélyt, fő ellenállási vonalként a hadosztály alakulatai – É-i védőkörlet – részére (D-en alárendelt német alakulatok védtek) lényegében a Kőhidgyarmat–Párkány pu. közti vasútvonalat adta meg. Véd az ejtőernyős zászlóalj, Tassonyi százados (sic) parancsnoksága alatt. Tüzérség: a VIII. gépvontatású közepes tüzérosztály, a 76/3. könnyű tarackos üteg, I. 5. estétől pedig az 1/2. közepes aknavető üteg. Délen 3 német üteg. Hadosztály tartalék: a) Pálfi százados²⁶ parancsnoksága alatt az újonnan szervezett repülő lövész zászlóalj, egyelőre Bélán; b) a hadosztály felderítő osztályból egy kerékpáros és egy páncélrém-szakasz Muzslán – mindkét alakulat bevetésre készen. c) Utász század Muzslán, műszaki alkalmazásra készen, d) 20. rohamtüzér osztály „ütőkész önjáró talpas páncéltörő ágyús ütege” („Hetzer” rohamlövegek – M.-U.) egyelőre Muzslán, bevetésre készen. Az a)–d) alattiak egyelőre Koltay főhadnagy parancsnoksága alatt, a hadosztályparancsnokságnak alárendelve. Páncélelhárításra a) a német légvédelmi tüzérség páncélfelfogó vonalat létesít, Muzslától ÉK-re a 125–135 magassági pont között, b) az ejtőernyős zászlóalj maga szervez, c) 4 saját páncéltörő ágyú német alárendeltségbe kerül, D-en, d) a felderítő osztály 3 német páncéltörő ágyúját Ebed DK, ÉK-en telepítve mélységben a rohamtüzér osztály Hetzerjei egészsítsék ki. A hadtest tartalékot képező páncélos csoport – a magyar 2. páncélos hadosztály 4 Pz. IV. harcocsija és a 16. rohamtüzér osztály 4 önjáró páncéltörő ágyúja – Muzslán. A január 4-én 22^h40'-kor fogant 5 oldalas intézkedés a továbbiakban a hadosztályparancsnokság helyéről – ismét Béla – az összeköttetésről és hírközlésről, s a felváltás részleteiről szól. Hogy mindez a gondosan felépített, de a támadókhoz és a támadás körülményeihez képest szánalmasan gyenge védelem mire volt elegendő, az hamarosan megmutatkozott.

A német hadvezetés még I. 4-én észlelte a Garam balpartján erős ellenséges kötelékek eltolását déli irányba, 5-én pedig már a 6. gárda-harcocsihadsereg támadásától tartott a párkányi hídfőből, az LVII. páncélos hadtest déli szárnya ellen. Emiatt az eredetileg a német 8. hadsereggel való összeköttetés helyreállítására, északra szánt német 8. páncélos hadosztályt – az Ipolyságtól visszavonult leharcolt alakulatot – zárkóztatta fel a Szent László hadosztály mögé, azonnali támaszként („Stütze”).²⁷

Ez magyarul annyit jelentett, hogy a várható szovjet monstre támadás felfogására az éppen csak lélegzethez jutott – és csupán az ugyancsak leharcolt 1/I. ejtőernyős zászlóaljjal és néhány száz újonccal feltöltött – Szent László hadosztály maradékát szánták...

A következő 48 óra infernójának részleteiről több kézirat, levél nyújt szemléletes, noha korántsem teljes képet. Az eddigieknél is aránytalanabb feladat elé állított – a gyalogos védelem gerincét képező – ejtőernyősök küzdelméről, sorsáról nyomta-

²⁵ 22/Szt. László h. 1. a. 45. l. 4. sz. Intézkedés a 3. német pu. h. felváltásáról és az új védelmi feladatra. *Dárdai-napló*, 1915. I. 4., 95. sz. melléklet. *Hgr. Süd. KTB* 4. I. 1/15. Erwägungen, Entschlüsse, Befehle, 7. III. Filmtür, 897/c. teleres.

²⁶ A testőr-gránátos ezred zászlóaljparancsnoka, valójában a gránátos és rep. löv. e. maradék, valamint újoncok élén.

²⁷ *Hgr. Süd. KTB* 5–5. I. 1/15. Erwägungen, Entschlüsse, Befehle, 10.

tásban is olvashatunk Huszár János írásaiban²⁸ a résztvevők emlékein, de a Szerző személyes tapasztalatain is nyugvó, tárgyilagosságában is megrendítő fejezetet. A Dárdai-napló, az utász-napló és a Heeresgruppe Süd hadműveleti naplója egyaránt tartalmaz említésre méltó adatokat. A történeteket mindezek alapján – a terjedelem szabta korlátok közt – az alábbiakban kíséreljük meg összefoglalni, szembeállítva az egymásnak nem egyszer ellentmondó leírásokat.

Láttuk, hogy a hadosztálymaradék összes – az elsővonalbeli gyalogsági védelemre szánt – ereje mintegy 50 tisztből és 1350 fő legénységből állt. Utóbbiak fele újonc volt, másik felének egy részét az Ipoly–Garam menti harcokat túlélte, testileg, lelkiileg megviselt emberek tették ki.²⁹ Tassonyi Edömér ejtőernyős ezredparancsnok „csapata” a dicsőséges soroksári, isaszegi szereplés után még a kéthelyi harcokban is derekasan helytállt,³⁰ de az ottani újabb 40%-os veszteséget már nem sikerült feltölteni, így néhány száz főjével leharcoltnak számított.

Az újoncok közül egyedül az ejtőernyősök előéletéről tudunk részleteket Huszár idézett művéből. A néhány hete bevonult, alig kiképzett, XII. 27-én felszerelt menetszázad újév napján indult Komáromon át frontközelbe és Kőbölkúton éjjelezve a II. zászlóalj maradékkal együtt vonultak át Bátorkeszire. I. 3-án Tassonyi Edömér őrnagy, ezredparancsnok „keserű humorú”, hamis biztatástól mentes szemlélet tartott. Nyíltan szólva a szökésekről is, azt kérte: aki menni akar, ne a veszedelem idején hagyja cserben bajtársait.³¹ Az újoncokat szétosztotta a két megfogyatkozott zászlóalj századai között. Fegyvert csak itt kaptak kézbe, közös éleslövészethez, téli felszereléshez is csak itt jutottak. (Az előbbieken megadott I. 3-i ejtőernyős létszámban már az újoncok is szerepelnek.)

Az utász zászlóaljparancsnok – egyúttal újonnan megbízott hadosztály műszaki parancsnok³² – I. 4-én kapott tájékoztatást a Dunától délre újévkor indított német támadás elakadása miatti erőátcsoportosításról s az alig kivont Szent László hadosztály emiatti újbóli bevetéséről. A hadosztályparancsnokság intézkedésének megfelelően utasította az egyesített utász századot az Ebedről Muzslára való menetelésre. Ott egyelőre tartalékot képeztek.

²⁸ *Huszár János*: A pápai ejtőernyős ezred háborús szereplése 1915-ben. *HK* 1988. 4. sz. 701–706. o. (A továbbiakban *Huszár* 1988.) Uő: Honvéd ejtőernyősök Pápai. A Magyar Királyi „Hűz Bertalan Árpád” Honvéd Ejtőernyős Ezred története. Pápa, 1993. 151–160. o. (A továbbiakban *Huszár* 1993.)

²⁹ A garami „útászok” között jó néhány harcdezt – a Kárpátokat, vagy Nagyvárad–Tiszafüredet megjár – tisztlyettes és tisztes volt. Ők nehezen nyugodtak bele a zászlóalj legnagyobb részének elvesztésébe. Sanna „Iharra” külön is sajnálták és az elkészt XI. 27-i visszavonulás – a „garami debakli” – miatt a hadosztályparancsnokságot hibáztatták. (Utóbbira l. *Tassonyi Edömér* leveleit Duska Lászlóhoz: 1980. VI. 18., VIII. 3. HL Tgy. 306 i.)

³⁰ *Huszár János*: A magyar ejtőernyős alegységek harci tevékenysége 1911-ben. *HK* 1987. 2. sz. 295–302., 305–311. o. (A továbbiakban: *Huszár* 1987.), valamint *Huszár* 1993. 121–133., 138–145. o., *Martin-Ugron*, 95–100. o.)

A német rohamlövegpáncsnok lelkenézve áradozott: Kéthelynél az ejtőernyősök harci szelleméről s közelharcukról: „So, wie in den alten Zeiten”. *Tassonyi Edömér* kézirat 32–13. o. Harcok a Garamtól nyugatra, a Csillásközen 1982. 31. o. (Másolat *Ugron István* birtokában, a továbbiakban: *Tassonyi-kézirat*.)

³¹ Ehhez kapcsolódik egy – Tassonyit oly annyira jellemző – történet. Néháyan valóban megsérültek, de nem jutva át a vonalon, fegyvereiket elásva szétosztották. Tassonyi felvettette a szökési beadványokat és megtiltotta, hogy a jövőben akár csak a nevét is említsék valamelyiküknek. A vezetőjük, egy kintterített tizedes „esellengőként” más alakulathoz kerülve, Godó főhadnagynak írt bánatos levelében visszahelyezését kérte. Tassonyiék kérésére visszainvitáltak, de a hadosztály-hadbíró kezébe került, aki közölte, hogy kivégzés vár rá. Erre Tassonyi: „Ő az életét a kezünkbe helyezte, amikor nyugodtan lapulhatott volna eliben a kórosban az alakulatnál, tehát, ha halálra ítélik, én megosztom a jutalmat az ejtőernyősökkel a hadosztály fogdát és szélnek eresztem.” Szűgyivel folytatott kellemtelen eszmecsere után a fű visszakerült – lefokozták, 3 évre ítélték. (*Tassonyi-kézirat*, 42–43. o.)

³² Az utász zászlóalj parancsnokát helyettesítő Mersich százados I. 5-én a hadosztály műszaki osztály élén tállított. (Az utász-napló napi bejegyzéséből folyamatosan Koppány alezredes írta alá Zlj. parancsnokként 1915. III. 1-i. ühelyezéséig. Ettől kezdve végig – 1916. XI. 30-ig – az új zászlóaljparancsnok, Mersich százados.)

I. 5-én a hadosztály védőkörletében – Pálfi százados szakaszán – reteszállást kellett volna kiépíteni (kitűzés estig), a D-i védőkörlet német parancsnoka, Schuhmann főhadnagy pedig aknatelepítést kért, de a hadosztálynak nem volt záróharcanyaga, így az „I. c” a németekről igényelt, 17^h után. (Alig tíz órával a nagy szovjet támadás megindulása előtt!)

A két, a létszámfelsorolásban meg nem nevezett ezred-töredéket és a nagyszámú újoncot illetően csak egyetlen utalásuk van, a későbbiekben még szereplő hadosztályparancsnoki távmondattal.³³ A 77 fős „ezred” a repülő-lövészek és a felderítő osztály maradványaiból állhatott, a 119 fő a testőr-lövészezred maradéka lehetett Pálfi Sándor százados parancsnoksága alatt. Ezekhez csaphatták hozzá a többi újoncot.

Az alakulatok I. 3-áról 4-ére virradóra, német sürgetésre váltották fel a német 3. páncélos hadosztályt,³⁴ elfoglalva annak fészekszerűen kiépített védőállásait a hegyfarok és Kékitőhegy előtt, a Garammal párhuzamos műttől nyugatra,³⁵ nagyjából Kőhidgyarmat Ny. és Káptalan-pusztá között. Január 4-én és 5-én az arcvonalban csend honolt. (A hadosztály védősávjának terepvázlata az 1. ábrán látható, a bal alsó sarokban, 67. o.)

A január 6-án éjjel 2^h után meginduló hatalmas erejű szovjet támadás, közel 200 páncélossal – harckocsival és rohamlöveggel – az élen, órák alatt tört át a Szent László hadosztály-maradék és a német páncélos zár, de a mögötte álló német 8. páncélos hadosztály védelmén is és 30 km-t maga mögött hagyva hamarosan elérte Komárom–Érsekújvár vonalát. (Az áttörés-visszavonulás térségének vázlata a 2. ábrán látható, 68. o.)

A hadosztályparancsnokság működéséről a támadás kapcsán Tassonyi – később érintett – bírálatától eltekintve a Lajos-töredék az egyetlen forrás.³⁶ Előbbi ismeretében válik érthetővé, miért hatnak Lajos sorai mentegetődzséként. A hadosztály vezérkari főnök – közölve Tassonyival, hogy a németekért nem enged több vért kiontani – leírja, hogy Kirchner páncélos tábornok, az előljáró német hadtestparancsnok a bélai kastélyban, ahová Szügyi és vezérkari főnöke ismét parancsmegtagadást latolgatva mentek eligazításra, komoran fogadta őket. Tudtukra adta, hogy Budapest felmentése forog kockán a Dunától délre indított német támadással. Így azután a hadosztályparancsnok elrendeli a felváltást s az a 3. német páncélos hadtest gépkocsijain gyorsan le is zajlik. A vezérkari főnök szerint – noha a szemben álló szovjet erőkről nem kaptak tájékoztatást – a támadás helye, iránya, ereje tudható volt, egyben az is, hogy feltartóztatására a csekély páncélelhárítás okán még az

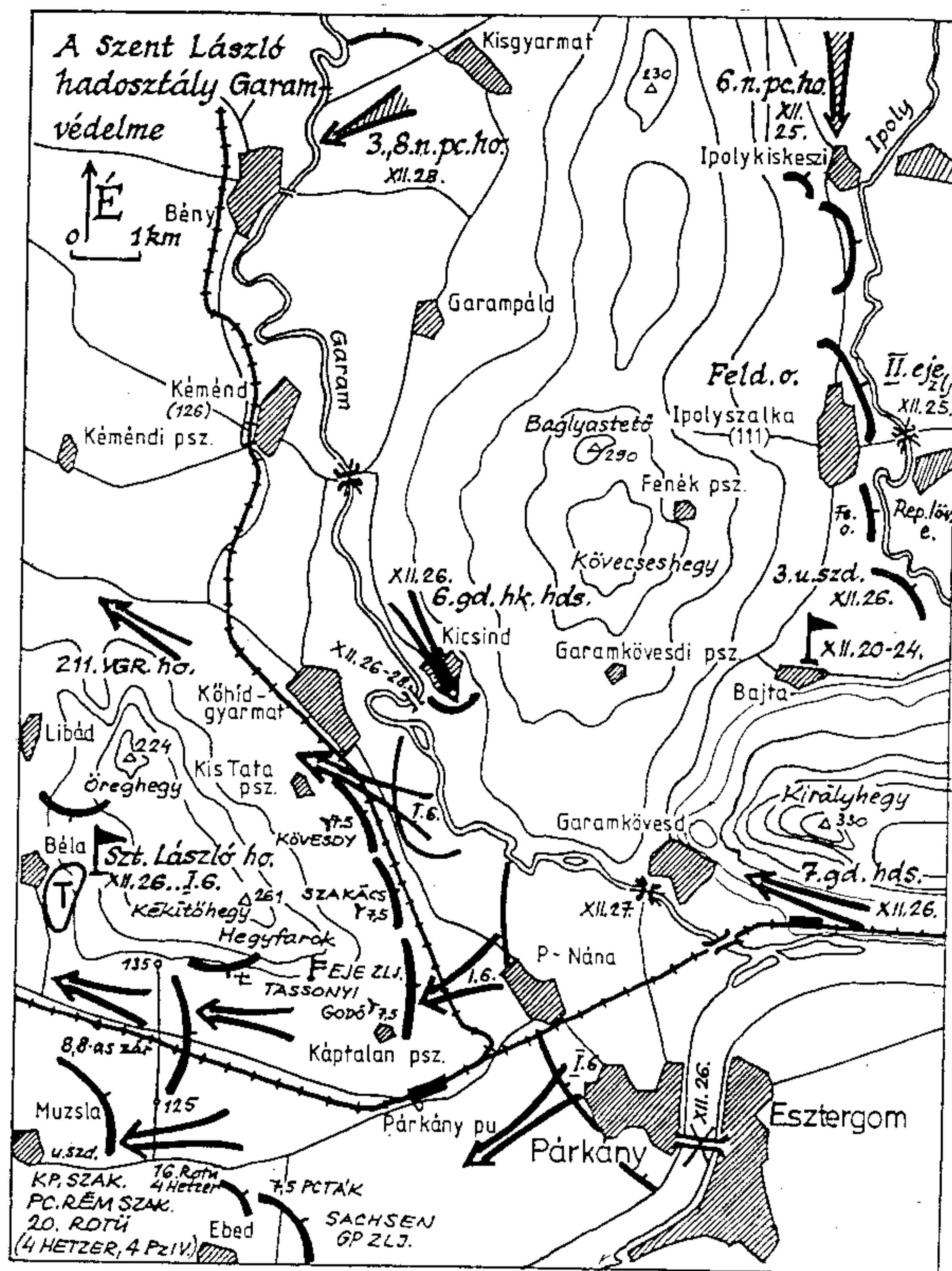
33 Tassonyi-kézirat, 38. o.

34 „Die ungarische P. D. -László- löst... unsere Truppe ab, die am 5. 1. gegen 21 Uhr über die Donau marschiert.” Az élelkek Bakonyesernyére érkezett német hadosztályt az I. 6-i szovjet áttörés miatt megállítják, de végül nem fordítják vissza. A kőbüküti kötőzshelyről még éppen sikerül a sebesültjeiket kimenteni. Néhány egységük harcra keveredik. (Geschichte der 3. Panzer-Division... 318. o., I. a 7. sz. jegyzet.) A szövegben a Szent László hadosztály „páncélos” hoként szerepel.

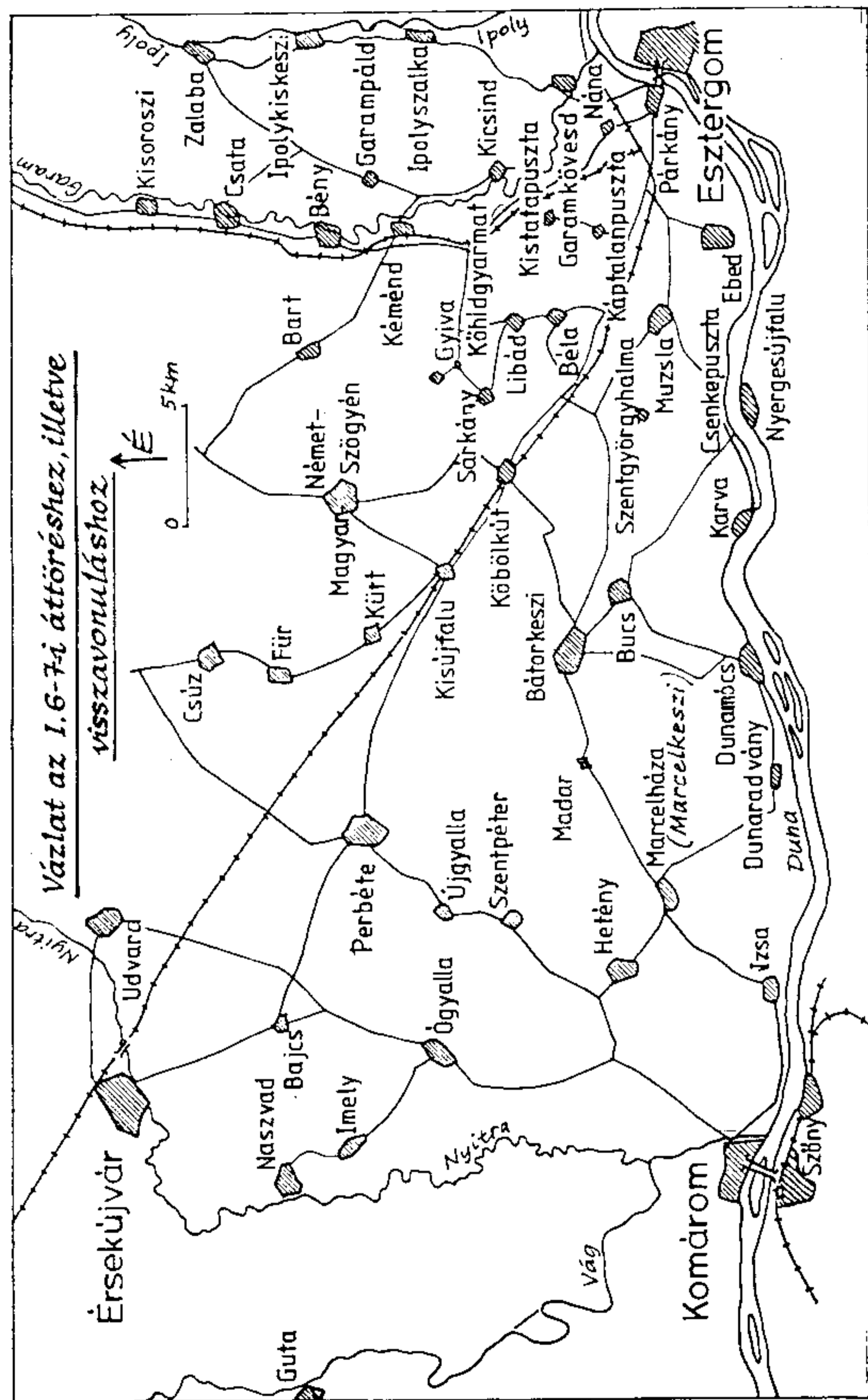
Tassonyi írja: (kézirat, 36. o.) „...sötét lett, a német parancsnoknak javasoltam, hogy egy pár fészek felváltását hagyjuk reggelre, de közölte, hogy határozott parancsa van, így koromsötétben fejeztük be a leváltást”

35 Tassonyi-kézirat, uo., Köresdy Dezső 1995 VII. 18-i levele Martinak.

36 Lajos, 54-61. o.

1. ábra

2. ábra

ejtőernyősök sem lesznek képesek. A német 8. páncélos hadosztály felvonulásához szükséges halogató harc érdekében mozgó támpontokat építettek ki, ahonnan – parancsra, vagy az összeköttetés megszakadása esetén öntevékenyen – a csapatokat időben vissza lehet vonni. A bélai Ullmann kastélyban települt hadosztály-harcvezetés távbeszélő összeköttetése a harccsoportokkal a szovjet támadás megindulása után hamarosan megszakadt.³⁷

A páncélvédelmi zárat, kezdve a várható támadás fő irányában elhelyezett német 8,8 cm-es légvédelmi ágyúkkal, a támadó szovjet harckocsik a sötétben lerohanták. A hadosztály páncéltörő támpontjaihoz beosztott német kezelők a 7,5 cm-es ágyúkat otthagya ugyancsak szinte azonnal megfutamodtak, írja Lajtos. „Igaz ugyan, hogy a mieink sem soká késlekedtek. Néhány szovjet harckocsi megsemmisítése után különösebb veszteségek nélkül visszavonultak. Nem úgy azonban Tassonyiék, velük egészen hajnalig megvolt az összeköttetés”.³⁸

A hadosztályparancsnokság a támadó harckocsiélek túlhaladtával, a kísérő gyalogság közeledésének hírére Béláról ÉNy-ra tért ki egy Botond félrajkocsin, az utakat elfoglaló szovjet harckocsik miatt a terepen. Szügyi a motorház tetején ülve vezette ki törzsét³⁹ Sárkányfalva mellett, a már ellenséges kézen lévő Kőbalkúttól északra, Szögyénig, a német 8. páncélos hadosztály harcálláspontjáiig. Ott értesültek a Hegyfarok és Duna közötti páncélos zár csődjéről. „Kora délután jelent meg Tassonyi segédtisztje, üzenetével. Ők kitartanak a 8. páncélos hadosztály ellentámadásáig, de lőszerutánpótlást kér. Intézkedtünk.” Délután az LVII. páncélos hadtest parancsnoka Tassonyiékát futártiszt útján a 8. páncélos hadosztálynak rendelte alá, a Szent László hadosztályparancsnokságát egyidejű Ógyallára településre utasítva. Onnan már másnap – gyalogsági tűzre ébredve – Gutára települtek át, ahol I. 14-ig maradtak.⁴⁰

A hadosztály tüzérség az északi védőkörlet déli szárnya elleni szovjet támadás megindulásakor Nána és az ettől északra lévő arcvonalak elé erőteljes tűzcsapásokat mért,⁴¹ de ezzel a harckocsik áttörését nem tudta megakadályozni. A hadtestparancsnokság által bevetett német 8. páncélos hadosztály sem tudta a páncélos rohamot feltartóztatni. Ezért a 80/III. német tüzérosztály el sem tudta foglalni eredetileg szemrevételezett állását, hanem Béla Ny-on ment tüzelőállásba, éjjel 3^h-kor. Ide csatlakozott a hadosztály visszavonuló VIII. gépvontatású tüzérosztályának négy lövege is.

³⁷ Lajtos következetesen távbeszélő összeköttetésről, Tassonyi mindenütt rádiókapcsolatról ír.

³⁸ „Az ejtőernyős csapatok valószínűtlenül különleges eredményeit igazában csak az értheti meg, aki velük együtt harcolt” – írja Lajtos (58. o.) „Ezek az emberek mintha csak sportból csinálták volna a dolgukat. Az éjjel folyamán előfordult, hogy Tassonyi, aki éppen helyzetjelentést adott nekem, hirtelen bocsánatot kért, kis időre távozott a telefontól, mert a harcálláspontját közeltámadás érte. Mintegy 10 perc múlva jelentkezett, hogy minden rendben van, még a segélyhelyet is közeltámadás érte, de Farbas dr., orvos százados félbeszakította a sebesültek ellátását és az egészségügyi katonákkal együtt visszaverte a rohamozókat.”

³⁹ Hadosztályparancsnok és segédtisztje, tüzéparancsnok, vezérkari főnök, hadműveleti vezérkari tiszt, írnok. Lajtos két híradó rajról is ír, de ezek aligha fértek fel a Botondra (Lajtos, 59. o.; Dárday-napló, I. 6.)

⁴⁰ Lajtos, 59–60. o. A leírás több adata eltér a Tassonyi-kéziratban foglaltaktól. Mint ahogy mindkét esetben emlékiratról van szó, mindegyikükből idézünk, Lajtos néhány komponálnak ható, önigazoló mondatának mellőzésével.

⁴¹ A VIII. gv. közepes tüzérosztály 70 lövést adott le. (Dárday-napló, 1945. I. 6.)

Szemléletes képet nyújt az áttörés egy részletéről Bakay Zoltán hadnagy emlékirata és korabeli harctudósítása.⁴² A Garamon 1944. XII. 27-én sikeresen átjutott ütegparancsnok⁴³ I. 6-án éjjel vette át az újjászervezett 2. közepes aknavető üteg parancsnokságát Bátorkeszin, de a feladata szerinti tüzelőállást Muzsla vasúti megállónál nem tudta elérni; ott már T-34-esek támadtak. Ezért az üteget visszafordítva Köbölkúton szándékozott állásba menni. Bakayt idézzük:

„Az orosz harckocsik észrevették az ezalatt már pánikszerűen visszavonuló német-magyar alakulatokat, s a műutat világító-robbanó lövedékekkel lőtték. Az országos járművek négyes oszlopban, még az árok területén is, vágóban akarták egymást megelőzni s így a forgalmat csak gátolták. Köbölkútra beérve a házakból kihajtó német gépkocsik teljesen eltorlaszolták az utat és egy ojm-et az árokba szorítottak, összetörve. Ennek lovait, kifogva, magunkkal hoztuk. Egy lőszereskocsinkon egy sebesült alezredes urat ismeretlen helyre vittek. Harmadik lőszereskocsim találatától elpusztult.” Bakay végül is összegyűjtve ütegét, Rutkay vk. százados, a hadosztály anyagi vezérkari tisztje ismételt parancsára – 13 fő, 3 országos jármű és 4 hátsó veszteséggel – Marcelkeszin át Ógyalla körzetébe vonult vissza.

A hadosztály tüzérparancsnok törzse hasonlóan keserves körülmények között került ki az áttörésből. Erről Szepessy főhadnagy, oszlopparancsnok jelentése szól, korabeli hitelességgel.⁴⁴ A Dárday ezredes rendelkezése szerint I. 6-án reggel 3/4 5-kor Bélán összeállított menetoszlop – 4 személygépkocsi és egy motorkerékpáros – Muzsla felé már nem tudott kitérni, így Libádon, Gyiván, Köbölkúton át vonultak Bátorkeszi felé, szórványos ellenséges tűzben. „Köbölkút–Bátorkeszi–Kis-Újfalú útelágazáshoz érve az ellenséges tűz erősödött. Gépkocsiról szálltam és a teljesen eltorlódott utat akartam rendezni, a gk-at fedezésbe állítva... Negyedórai időzés után 8^h körül T-34-esek rohantak be a községbe hevesen tüzelve. Az első páncélos a vasút mellett kilövődött, a második átgázolt a tpk. Steyr kocsián és azt teljesen összelapította. A mellettem álló sebesültszállító kocsit a T-34 szétlőtte, de pár másodpercen belül a harckocsit egy német katona páncélrémmel kilőtte. ...A községen hat orosz harckocsi ment (akkor) át. ...” Szepessy végül, Ógyallát és Udvardot érintve, 7-én reggel érkezett be a hadosztályparancsnoksághoz, Gutára.

A Dárday-napló még egy – szervezetszerűleg a hadosztályhoz tartozó, de 1944-ben meg nem kapott – tüzeralakulat, a 76. tüzérosztály⁴⁵ 3. ütegének sorsáról, részvételéről tudósít⁴⁶: 1945. I. 2-án az üteg a Szent László hadosztály parancsnokságtól kapott parancsra Dunamócsról Muzslára menetelve a község keleti szegélyén foglalt

⁴² Uo. 99. sz. melléklet M. kir. 1. honv. av. tü. osztály. – *Harctudósítás*, az 1/2 üteg harcáról, 1945. I. 6. Bakay Zoltán hdgy.: *Bakay Zoltán Harctéri emlékeim*. Kézirat. Másolat a szerzők birtokában, 1993. 6–7. o. (A továbbiakban: *Bakay*.)

⁴³ *Dárday-napló*, 1945. I. 6. 98. sz. melléklet. *Martin-Ujron*, 134–136. o.

⁴⁴ *Dárday-napló*, 1945. I. 6. 100. sz. melléklet.

⁴⁵ *Martin-Ujron*, 105. o. A tüzérosztály sorsáról 1944. XII. 12-ig.

⁴⁶ 76.3. ú. 45. I. 14. Harctudósítás, 1944. XII. 1–1945. I. 10. *Gereben szűz új. Dárday-napló*, 104. sz. melléklet.

Az 1944. XII. 12-én Tuliban, illetve Dunabogdányban állásban lévő, Nagymaros–Alsógyől irányban az orosz felvonulásra tüzelő osztály 3. ütege XII. 21-én Pilismarótra települ, hasonló feladattal. Utközben egy lövege szikla-fékre esszik, legénységéből pedig többen megszöknek. XII. 25-én este, a 2. páncélos hadosztálytól kapott parancsra a fenyegető szovjet bekerítés miatt az – általa támogatott – v. Gerke-Ujfal-Esztergomon át Párkányra menetel. Az üteg XII. 26-án reggel 7 órakor halad át a hídon, amelyet a németek 10 perccel később robbantanak. Még aznap Káptalan-pusztán, XII. 27-én Szentgyörgyhalm-pusztán, majd XII. 30-án Szentjános-pusztán (Dunamócs É.) megy tüzelőállásba. Feladata mindenütt a Duna déli part (Nyergesújfalu–Neszmély) szovjet forgalmának bénítása. Az ütegparancsnok még XII. 26-án értesült, hogy az osztály többi részét Buchapestre parancsolták.

tüzelőállást.⁴⁷ Az I. 6-i szovjet támadás megindulásakor Párkányra és Nánára zavaró tüzet adva reggel 6^h-kor Muzslára települt, de 8^h-ra az orosz páncélosok is a község keleti szélén álltak. Mire a német parancs Csenke-pusztára történő áttelepülésre megérkezett, már helység-harc dúlt és a legénység egy része 6 országos járművel, 8 hátsóval eltűnt. A Csenke-pusztán délben tüzkész üteg újabb német parancsra Dunamócsra, onnan – hosszú pihenő után – Marcelkeszire, majd Heténybe mentelt; közben a szolgálatvezető is megszökött 3 fővel. A hajnalban – I. 7-én – Komárom felé továbbinduló üteg ellenséges harckocsi- és gyalogsági tűzbe, majd német és orosz harckocsik keresztútjába került. A lovakat kilőtték, egy löveget az árokba nyomtak. Az ütegparancsnok, Gereben százados, miután sikertelenül kísérelte meg a szétfutott legénység összeszedését, 5 fővel gyalog vonult vissza a terepen, mert az utat a nagyszámú előnyomuló szovjet harckocsi foglalta el. Komáromba végül – egyelőre ment félszakaszon kívül – az ütegparancsnok, 1 hadapród őrmester, 9 fő legénység, 10 ló és 1 löveg érkezett be. A töredék üteget Gereben százados I. 16-án, hadosztályparancsnoki parancsra, Nagymegyeren az 1. közepes aknavető tüzérosztályba olvasztotta és átvette az osztály parancsnokságát.

A hadosztály ebed-muzslai védelmi csoportosításából sem a rohamtüzérek, sem a felderítő osztály maradéka (kerékpáros és páncéltörő szakasz) harcáról, sorsáról nincsenek részleteink.⁴⁸

Az utász század küzdelméről, viszontagságairól a zászlóalj hadinaplója tudósít.⁴⁹ Kozma főhadnagy utászait I. 6-án 4 órakor riadóztatták, majd 4^h30'-kor Lajtos személyes parancsára Muzsla K-es foglaltak védőállást. Mire erről Koppány alezredes, utászzászlóalj-parancsnok – de egyben a hadosztály műszaki parancsnoka – tudomást szerzett, már ellenjavaslatot sem tehetett, mert Szügyi azonnal útbaindította Béláról – ellenséges tűzben – Köbölkútra, majd Bátorkeszire. Itt azután a már előbb odaérkezett Rutkay vk. százados az I. c-vel együtt Ógyallára indította tovább. A zászlóaljparancsnok a gh-t és az 1. század vonatát Marcelkeszire rendelte I. segéd-tisztjével, a Mersich százados parancsnoksága alatti hadosztály-műszaki oszlophoz, s egyben riadóztatta is azt. A műszaki oszlop a már ugyancsak tűz alatt álló Hetényen át jutott Ógyallára, ahonnan a zászlóaljparancsnok Naszvadra irányította, miközben sem a hadosztályparancsnokságról sem utászszázadáról semmit nem tudott.

Kozma főhadnagy⁵⁰ – a vezérkari főnök parancsának megfelelően – Muzsla K-re és Muzsla É-ra rendelt utászait 6^h-kor érte a szovjet támadás, mire tüzelés közben egy Zrínyi rohamlöveggel együtt a falu közepére vonultak vissza. A községbe betörő két T-34-es közül az egyik a Zrínyit az árokba nyomta. Az ellenséges harckocsit

⁴⁷ Jellemző a német hadvezetésnek a Duna D-i Konrád hadművelettel, illetve a fenyegető Duna É-i szovjet támadással kapcsolatos kapkodására, hogy az I. 2-ára a 6. gépkocsizó tüzérosztálynak alárendelt üteg I. 4-én éjjel egy német tüzér osztály, I. 5-e folyamán pedig egy másik, a német 80/II. gépkocsizó tüzérosztály alárendeltségébe került, ugyanabban az állásban, vezetékes összeköttetésben a Szent László hadosztály tüzérparancsnokával.

⁴⁸ A 20. rohamtüzérosztály Koltay hdgy. vezette rohamlövegeinek harcáról minden további adat hiányzik. A január elején a Csallóközben – Magyardiószegen – kirakodott 3. üteg vk. főnöki eligazítás után kapcsolódott be azonnal a harcokba. Lőszer és úta-ellátásu folyamatos volt. (*Kárpát* Tasziló Tamás hdgy. emlékirata, 11. o. Közelebbi dátum nélkül. – HL Tgy. 3463. A továbbiakban: *Kárpát*.) A Muzslánál alkalmazásra került felderítő osztály maradékról pedig csupán annyit hallottunk, hogy a Garamon átjutott mindhárom lt. tisztje – Puky Endre hdgy., Lelkes Károly hdgy. és v. László András hdgy. – elesett. (*Martin-Ujron*, 133. c., 261. sz. jegyzet. (A magyar rohamtüzérek megmaradt löveg – „Hetzer” – állományáról a hadosztály újjászervezése kapcsán szólnak.)

⁴⁹ Utász-napló, 1945. I. 6–8.

⁵⁰ V. Kozma László ny. utász őrnagy (egykori főhadnagy) utólagos (1995) naplóbejegyzése, 1945. I. 10-hez.

Székely hadnagy, az I. szakasz parancsnoka egyetlen páncélokklével kilőtte. A falu kijáratához telepített saját 7,5 cm-es páncéltörő ágyú két T-34-est lőtt ki. A túlerejű ellenség előnyomulását eredményesen lassítva – a századparancsnok is géppisztolyt ragadott – a Duna túloldaláról áthallatszó déli harangszókor szakadtak el a községtől. Állandó harcérintkezésben az ellenséggel érkeztek meg végül Komáromba, ahol Perczel ezredes városparancsnok pihenőt rendelt el a megfogyatkozott századnak. Kozma László főhadnagy, századparancsnok I. 10-én jelentkezett a zászlóaljparancsnokságon és jelentette, hogy százada (7+81 fő) Tany községbe beérkezett.⁵¹

A hadosztályparancsnokság, a tüzéralakulatok és az utász század felvázolt sorsa, harcai némi képet adhatnak a szovjet támadás-áttörés méreteiről, hevedéséről. A Hegyfarok és a Duna közti síkságon a támadó harckocsik számához viszonyítva gyenge – és a sötétben eleve korlátozottan alkalmas – német légvédelmi lövegekből álló páncélos zár áttöréséről nincsenek adataink a résztvevőktől, még a lövegek számát sem ismerjük.

Annál többet tudunk a Szent László hadosztály Tassonyi őrnagy parancsnokolta, zömmel ejtőernyősökből álló – a már vázolt sávban (1. ábra, 67. o.) védelemben, illetve tartalékba rendelt – alakulatai küzdelméről.

Az előzőekben említett forrásokhoz egy frissen előkerült írás, Nagy Árpád ejtőernyős főhadnagy, századparancsnok naplószerű füzeté ad korabeli kiegészítést.⁵² A kárpáti, majd a soroksári, isaszegi, kéthelyi harcokban részt vett aknavető tiszti „jegyzetei” 1945. I. 6-tól folytatódó részének címe: „... és amikor már nem voltunk többé fejesek...” Úgy véljük, ennél találóbban aligha lehetne jellemezni az ejtőernyősök – és egyúttal az egész Szent László hadosztály – további sorsát, történetét, még ha a Karintiáig menetelő, akkor már javarészt más összetételű hadosztály ismételt hírnévre tett is szert.

Tassonyinak az I. 4-én hajnalban elfoglalt védőállásban fogalma sem volt (sic!) a helyzetről, tájékoztatást nem kapott.⁵³ Emlékiratában így folytatja: „...Este 10 óra tájban Párkány-Nána irányából harckocsi gyülekezés kezdődött, majd rövidesen a zaj kb. 2 km-re, a műút mentén a védőállásunk előtt egyre erősödött. Jelenttem Lajtostnak, rádióan, hogy mi a helyzet, hogy nagy harckocsi gyülekezés van, áttörésre készülnek és kb. 60–80 harckocsi állásunk előtt már készenléti helyet foglalt. Lajtós válasza az volt, hogy: »Na-na...» Erre a jelentést bezártam azzal, hogy még gyülekeznek és én »figyelmeztettelek«. A századokat figyelmeztettem rádióan, a jobb szárny parancsnokának, Godónak parancsot adtam, hogy állítson fel »kazalügyeleteseket« és a tanyán a két nagy kazlat gyűjtsák fel, amikor az orosz támadás, ami hajnalban várható, megindul”.

Az ejtőernyősök balszárnyán – Kis-Tata-puszta körül – Kövesdy Dezső főhadnagy csökkent létszámú százada foglalt védőállást két, 500 m-el hátrább elhelyezett 7,5-es páncéltörő ágyúval. A Tassonyi által ígért páncélokklékből egy darab sem jutott el

51 Az I. 3-án 2+86 fővel jelentett (I. a 23. sz. jegyzet) és a harcokban megfogyatkozott század „gyűjtésére” nincs adatunk. (Kozma őrnagy az első adatot véli túl alacsonynak. A két tiszti az előgyűjt és összevont századokból adódott.)

52 Dátum szerinti feljegyzések, oldalszámolás nélkül. (Simon Lászlóné írasszony – Nagy Árpád ejtőernyős főhadnagy özvegye – szíveségéből, betekintésre kölcsönözve.)

53 Tassonyi-kézirat, 56–57. o.

hozzájuk.⁵⁴ Középen Szakács József főhadnagy – szintén a volt 1/II. zászlóaljból – helyezkedett el századával. Délre – a legkritikusabb helyre – Káptalan-pusztához Godó Ferenc főhadnagy százada került. Nagy Árpád aknavetőseit Tassonyi a századok mögé osztotta szét háromfelé a mintegy 5 km széles szakaszon. Az éjféltor nyugovóra tért parancsnokot a rádióügyeletes Bárczy János százados, segédtsízt keltette fel 3 óra után, azzal, hogy Godónál tucatnyi harckocsi áttört. Az áttörés hevedését – sorozatvető-, aknavető-, lövegtűz és azonnali harckocsitámadás! – Marosújvári Géza zászlóst idézve Huszár szemlélteti.⁵⁵ A tűzcsapás és az átrohanó harckocsik után élve maradt ejtőernyősök egy ideig félig-meddig vaktában tüzeltek, majd a sötétben, összekeveredve a kísérő szovjet gyalogsággal, a fegyverek hangja nyomán kerestek hátrább, egy kukoricásban menedéket.

Mire Tassonyi a helyszínre ért, a kazlak égtek, a fényükön belül semmi, a közelben harci zaj. Személyes rádiójelentésére a harckocsik áttöréséről Kőbölkút irányába Lajtós derűsen közölte: „nagyszerű, egyenesen belerohannak egy német harckocsizárba”. A valóságban a tucatnyi lövegből álló német reteszt is lerohanták a sötétben a szovjet harckocsik, sőt – még reggel 6 óra előtt – a 15 km-el hátrább elhelyezett teljes hadosztályvonatot is.⁵⁶

Kövesdyvel és Szakáccsal az összeköttetés megszakadt. Tassonyi törzsét a harcálláspont előtt tüzelőállásba rendeli. A kísérő gyalogságról leválva egy géppuskás őrmester kezelőkkel és golyószórós félrajával jelentkezik.⁵⁷ A laza alakzatban gyanútlanul közeledő orosz gyalogság rohamtávolságon tűzrajtaütést kap: „Ész nélkül megfutnak, sebesültjeiket, halottaikat hátrahagyva”.

Nagy Árpád Szakács főhadnagyot keresve már csak a mögöttes páncéltörő ágyút találta. Tassonyi parancsára szétszedték és vállukon a závárral visszavonultak. 1 km-el hátrább találták Godót szakaszával,⁵⁸ amint a Libád felé vezető völgyet zárta le. Tassonyi világosodáskor vonult vissza. Új, ideiglenes harcálláspontja 200 m-el Godó mögött, a kőkeresztnél települt, a zászlóalj-segélyhellyel együtt. Az ugyan-csak oda érkező Nagy Árpád írja: „Még meg sem kezdtük az összeszedelőzködést, amikor hátulról egynéhány orosz szakasz rajtunk ütött. – Nono, ott azért még nem vagyunk! Fél óra múlva a támadóknak csak maradványai voltak meg és a talpukat mutatták. Nagyon gyenge alapokon állhatott náluk a vitézség, hiszen a mögöttük húzódo műúton tizesével húztak Kőbölkút felé, a hátunk mögé a T-34-csek.”

Ekkor kapta Tassonyi a hadosztálytól az utolsó távmondatot:⁵⁹ „A 8. német páncélos hadosztály ellentámadást fog végrehajtani. Tassonyi őrnagynak a gránátos zászlóaljat, az újonckiképző zászlóaljat és a repülő lövész zászlóaljat alárendelem, ezekkel az erővel törjön előre és foglalja vissza a védőállást!” Ezután a rádiós tizedes jelentette, hogy kikapcsol, evvel az összeköttetés a hadosztállyal megszűnt.

54 V. Kövesdy Dezső 1995. VII. 18-4 levele Martinnak. Kövesdy egy további – 96. V. 11-4 – levelében ez áll: „Mint később megtudtam: T. E. útnak indította a kocsi, ezt azonban valószínűleg elfogták (esetleg elfévedt)”.

55 Huszár 1988. 703. o.; Huszár 1993. 157. o.

56 Tassonyi Rutkay Jenő vk. századost, a hadosztály anyagi vezérkari tisztjét is hibáztatja a hadosztály vonatnak a Harcászati Szabályzattal ellentétes összevonásáért. Így elveszett, többek között, az ejtőernyősök teljes vonata, löszerkocsiját, az utolsó lög: „Az orosz lerohanás a személyzetet gatyában találta”. Tassonyi-kézirat, 57. o.; Tassonyi Edoméer 1982. I. 12-4 levele Pályi Györgynek, 2. o. (III. Tgy. 306.) (a továbbiakban: Tassonyi, 1982.)

57 „Nem hallottunk lövést és tudtuk, hogy az őrnagy úr lövés nélkül nem vonul vissza” így az őrmester. (Tassonyi, 1982. uo.)

58 „Összesen kb. 18 cje. maradt, a többi szétszaladt, elesett, lögszállba került”. Tassonyi, 1982. 2. o.

59 Ló. és Tassonyi-kézirat, 38. o.

„Mindezt magam hallottam, majnem megütött a guta! ... úgy látszik fogalmuk sincs, mekkora méretű az áttörés” írja Tassonyi.⁶⁰

Reggel 7 óra volt, ekkor érkezett meg nyugati irányból az újonckiképző zászlóalj és Pálfi csoportja.⁶¹ A helyzet ez után a következő: Godó harcban, déli irányban, szörványos aknatűzben, ellenség az erdőben gyülekezik, DK-ről egy szovjet zászlóalj harcalakzatban 18 harcokocsival előnyomulóban a nyílt terepen. Pálfi két géppuskája a völgy Ny-i oldalába rendelve azonnal tüzet nyit. Az újonczászlóalj a szőlő szélén véd K felé. Tassonyi ellenséges tűzben – már harcálláspontját is géppuskával lövik – türelmesen vár a beígért német páncélos ellentámadásra.⁶² Közben a műúton 63 ellenséges harcokocsit számolnak meg, amint libasorban haladnak – védelmi vonalukat elhagyva – Komárom felé. Német ellentámadás sehol. A védők ezalatt egy nagyjából 400x400 m-es zsákba kerültek, közben csinn-bummal lövik őket.⁶³ Az elkerülhetetlen visszavonulás iránya csak Libád lehetett; reggel 8^h-kor rendelték el, harcalakzatban: új harcálláspont Libádtól D-re, az újonc zászlóalj az erdő szélén K-i irányban védelemben, bal szárnyukhoz csatlakozva a felvonult hadosztálytartalék többi része, Libádtól K-re. Az ejtőernyős szakasz tartalék az újoncok mögött. Egy német kerékpáros hadnagy jelentkezik,⁶⁴ őt a harcállásponttól DNy-ra rendeli Tassonyi, az erdő lezárására.

Késő délelőtt – az ejtőernyősök Szügyi által személyesen eligazított löszertisztjével – írásban is megérkezett a hadosztályparancsnokság parancsa Tassonyiék német alárendeltségéről, azzal zárva, hogy „A hadosztály, további feladatok végrehajtására, ÉNy-i irányba áttelepül”.

Tassonyi felháborodva fogadta, hogy a hadosztályparancsnokság tűzérési támogatás, lőszer, élelem és egészségügyi ellátás nélkül hagyta ott őket. Mint írja, ezt a hadosztály vezetésének soha nem tudta megbocsátani.⁶⁵

Egy váratlanul beérkezett aknavető 42 lövéséből széles vonalú gyorstűzet adatott le a parancsnok az újoncszázad elé, azzal, hogy az ellenséges gyalogtámadás megindulására tartson meg 6 lövést. A szovjet támadás 11 óra körül indult meg, de az aknatűzben és az újonczászlóalj tűzében összeomlott. „Ezekről a fiatal gyerekekről, akik talán először sütöttek el hadipuskát rohamozó oroszokra, csak a legnagyobb elismeréssel tudok nyilatkozni. Fagyos talajon – beásás nélkül –, éhesen 24 óráig tartották a vonalat” – írja Tassonyi. A nap folyamán újabb támadásra nem került sor. A parancsnoknak sikerült éjjel – egy Libádon talált német távbeszélő állomáson – a Sárkányfalván lévő német kerékpáros alakulattal beszélni. A készüléknél ért törzstisztnek fogalma sem volt a magyarok alárendeltségéről, így Tassonyi tájékoztatta,

60 Uo.

61 Tassonyi repülő-lövészetredbeliekre is emlékezett. Ezt Pályi – akkor kórházban – 1982-ben cáfolta. (Tassonyi-kézirat, uo.) Gréth Ottó egykori részvevő viszont tanúsítja, hogy vele együtt több RECSETI-s (Repülő Csapatlótiszthelyettes Képző Iskola, I. Martin-Ugron, 121. o.) is ott volt Béla-Sárkányfalva közt.

62 „Ekkor láttam Bárcsyt először megfélemlítve” – írja Tassonyi. – „Na nem csoda. Száját harapdálva kérdezte, hogy mikor vonulunk vissza”.

63 Nagy Árpád-napló.

64 „Feltűztem az I. osztályú vaskeresztet, amit a célokra hordtam a zsebemben. Feszesen tisztelgett és eligazítást kért” – írja Tassonyi (1982. 2. o.)

65 Tassonyi-kézirat 39. o. és Tassonyi, 1982. 3. o. A Lajos-emlékirat a kialakult helyzetet „megkerült”: az ipolygarami katlanon okulva elrendelt „mozgó védelemről” ír. (Lajos, 56–60. o.) Tassonyi szerint viszont Szügyi lovagkeresztet ígért az ejtőernyős löszertisztnek, ha parancsnokát megállítja az új parancsnak. Itt ismét hiányzik a legilletékesebb – a hadosztályparancsnok Szügyi – tanúsága.

azzal, hogy reggel 7^h-ig tartja az állást, de egy – a szovjet tartalék beérkezése utáni – „felszámoló” támadást képtelen kivédeni. Alparancsnokaival megbeszélte, hogy az utánpótlás nélküli tarthatatlan helyzetet feladva, kisebb csoportokban, a páncélos éket megkerülve Komárom térségében gyülekezzenek – hivatalos visszavonulási parancs nélkül. Az eddig nem jelentkező német parancsnokság úgyszólván csak feláldozná őket. (Közben a Pálfi-csoportból már eltűnt egy század.) Ő maga legényével és 3 önként jelentkezővel visszamarad, utóvédként.⁶⁶

A Garamvédelem északi szárnyán összeköttetés nélkül magukra maradt Kövesdyéknél kicsiben hasonló események játszódtak le, némileg szerencsésebb körülmények között. Az I. 6-án induló szovjet páncélos támadás harcokocsijai észak felé is megkerülték a Kékítőhegy – illetve Öreghegy – csoportját, megszakítás nélkül vonulva a műúton, de a támpontszerű védőállások között is. A sötétben Kövesdy csak a kipufogók szikráit látta 10x50-es zsákmányolt távcsövén és a páncélosokon ülő kíséző gyalogságot is csupán sejteni lehetett, szabad szemmel jóformán semmi nem látszott. A hátrább elhelyezett páncéltörő ágyúk használhatatlanok voltak. A harcokocsik áttörése még koromsötétben befejeződött. Gyalogsági támadásra, közelharcra nem került sor. Az emberek fedél nélkül, utánpótlás nélkül topogtak a kegyetlen hidegben. Kövesdy – továbbra is összeköttetés híján –, a második ellenséges lépcső biztos pusztulást hozó támadását be nem várva, délelőtt hírvivők útján parancsot adott a páncéltörő ágyúk és vontatók robbantására, a szakaszparancsnokoknak pedig kics csoportonkénti hátraszivárgásra az ösvényeken, valószínű gyülekezőhelyül Komárom–Ógyalla vonalát adva meg.⁶⁷

A legszerencsétlenebbül a középső ejtőernyős század parancsnoka, az állását először feladó Szakács József főhadnagy járt. Komáromhoz érve összetalálkozott a támadás hírére ott maradt Kiss Zoltán századossal, akit Tassonyi még I. 2-án visszaküldött Pápára, mint – Ugron kiesése után – az egyetlen „öreg” ejtőernyős tisztet, akire a továbbiakban építeni lehet. Kiss százados megfordult, s egy tehérgépkocsin keletnek összeköttetést akart keresni Tassonyival. Hozzá csatlakozott Szakács is, de belefutottak egy orosz élbe. A nyugodtabb idegzetű Kiss Zoltán megadta magát.⁶⁸ Szakácsot, aki megpróbált elmenekülni az oroszok agyonlőtték.

A Tassonyi parancsára elszivárgó ejtőernyős csoportok közül Nagy Árpádék útját ismerjük a főhadnagy naplójából. A parancsnok I. 7-én hajnalban Macskás-pusztára küldte őket a vetőállással. A zászlóalj orvosa – Farkas dr. – mint mindig, most is az aknavetőkkal tartott. Még ki sem ásták a talp helyét, amikor megindul az ott lévő

66 Nem állítjuk meg, hogy ne idézzünk legalább néhány mondatot Tassonyi hamisítatlan stílusából. „Én egy kis csoporttal Libádon maradtam. Kb. 7.30-kor meg is indult a támadás. Vagy 400 m-ről pofonlótuk az első lépcsőt majd mi is elpusztultunk. Nem akartam szarba hagyni a derek német kerékpárosát, így még éjjel átmentem hozzá, megmagyaráztam a helyzetet, rábeszéltem (kellott kapacitálni), hogy ő is vonadjon vissza. Arra, hogy nem lehet támadás nélkül, azt mondtam, hogy a fene se tudja itt mi történik, mondjon egy nagy mesét. A libádiak mondták, hogy 7-kor teljes gázzal elkerékpároztak. Én egy kis csoportommal majdnem kímiskároztuk, mert az orosz a német kerékpáros óron át támadt, alig esúsztuk ki. A mezőn láttam egy német őrmestert félélszárnyban szaladni, pár német lövöldözött Sárkányon” Tassonyi, 1982. 3. o.

67 Kövesdy főhadnagy csoportjával találkozott Szügyivel, aki elfogadta, hogy az adott helyzetben mást nem lehetett tenni és Komáromot jelölte meg gyülekező helyül, ahova a század végül nagyobb veszteség nélkül eljutott. Kövesdy Dezső levele, 1995. VII. 18.; Huszár, 1983. 701. o.; Huszár, 1993. 158. o.

68 Kiss Zoltán százados bekerült az új magyar „demokratikus” hadseregbe. Nevéhez fűződik az ejtőernyős csapatnem újjászervezése 1951 őszén letartóztatott, majd koncepciós perben halálra ítéltve 1952 tavaszán kivégeztek. Felesége és három kiskorú gyermeke sírta – 1992-ben rehabilitálták, majd alezredessé léptették elő. Személyét, mártírromságát az Új köztemető 298-as parcellájában emléktábla örökíti meg. (Sárvay Bertalan. Az ejtőernyős legyvernem: újjászervezése a második világháború után. Új Honvédségi Szemle, 1993/7. 78. o.)

német csapatok általános menekülése.⁶⁹ Így ők is jobbnak látták összepakolni és hosszú menet után valahol Fürön túl aludtak, miután kikerültek a gyűrűből. Godó Franci is odaért. Közös elhatározás: irány Pápa.⁷⁰

Tassonyi ötödmagával, 1 db páncélököllel, az orosz gyűrűn keresztüljutva, a szovjet által megszállt helységeket kikerülve I. 8-án jelentkezett Komáromban a német 8. páncélos hadosztály parancsnokságán. Jelentette, hogy alakulata „zersprengt”,⁷¹ létszáma 1 tiszthelyettes, 3 fő legénység, mire elbocsátották, hogy szedje össze embereit. Másnap a hadosztályparancsnokságot is megtalálta. Mint Lajos írja: „...a hadműveleti szakasz végét január 9-ében jelöltem meg. Azért, mert ezen a napon érkezett be Gutára az elveszettnek hitt – általam már elsiratott – Tassonyi.”⁷²

Szügyi már elrendelte a Pápán való gyülekezést.⁷³ A hadosztálynak csak roncsai maradtak meg az ipolyi-garami harcokból.⁷⁴

Még egyszer az Ipoly-Garam-menti harcokról, hadműveletekről⁷⁵

Munkánk első részében már vázoltuk a Szent László hadosztály Ipoly-menti harc-bavetését kiváltó hadihelyzetet.⁷⁶ A garami utóvédharcokkal záruló, alig több, mint kéthetes időszak kétségkívül a hadosztály legnevezetesebb, egyben legveszteségteljesebb – az eredeti harcos állomány csaknem teljes felmorzsolódásával járó – alkalmazását jelentette.

Ezért indokoltnak véljük néhány további feltáró részlet ismertetését, elsősorban az egykori német hadinapló és néhány szovjet és német irodalmi forrás alapján, valamint az ezekhez fűzött észrevételek keretében.

Támadási terveket – mint ismeretes – nem csak a hatalmas túlerő birtokában, helyi kudarcai ellenére is lépésről-lépésre előnyomuló szovjet hadsereg főparancsnoksága készítette, hanem – szinte az utolsó pillanatig – a német vezéri főhadiszállás, a

69 „A németek gumi nélküli kerékpárokon, mezitláb gurulnak hátra Kőbölkút felé. Még ilyet nem is láttam” írja Nagy Árpád főhadnagy.

70 Másnap ők is nekivágnak, de D-re tartva hamarosan ismét É-ra kényszerülnek. Csak Nagysuránynál sikerül D-re fordulniuk, majd Nyékvárkonyon, Dunaszerdahelyen át, a Medvei-lítón átkelve, Győrött éjszakázva jutnak el végül Pápára.

„Egy fejezete ismét lezárult a nagy mesének. Első fejezet, amelyik nem győzelemmel van tele és nem megelégedett fáradtsággal fejeződik be. Az első veresége a zászlóaljnak – és azt hiszem most már nem az utolsó. Csak meg kell az ilyesmit kezelni, aztán fog az menni. A dicsőséges fejezetek sora véget ért.” (Nagy Árpád-napló)

71 Szétugrasztva.

72 Lajos, 60. o.

73 Az ejtőernyősök viszontagságos visszatéréséről Pápán Huszárnál találunk további részleteket. Huszár, 1988. 706. o.; Huszár, 1993. 160–161. o.

74 A libáti hátragyülekezésnek is voltak veszteségei, főleg a védőállást korán ellagyó, az orosz ékekbe beleszaladt ejtőernyősökből. (Szakács főhadnagy százada). Tassonyi hangsúlyozza, hogy ezért a vereségért nem kell az ejtőernyősöknek szégyenkezniük. A Godót lerohanó harcok egyik a tanyaházat nyomta be, ahol harcálláspontja volt, a századparancsnok a másik oldalon az ablakon ugrott ki. 12 harcokos támadta meg Godó védelmi szakaszát. Az árva páncéltörőgépy a sötétben mit sem ért, mire a kazlak égtek, a páncélosok már áttörtek. Mégis, 3 órával később már foglyot is ejtettek az ejtőernyősök. Egyedül ezen a szakaszon és ettől délre 1. 6. folyamán 5 részletben mintegy 100 harcokos áttörését észlelték, a támadók közel felét. Hozzá kell tenni, hogy a sötétben – Bárcey írásával ellentétben – a harcokosok nem voltak láthatók, a közvetlen közel átrobogók kivételével. (Tassonyi e helyt is „az első szótól az utolsóig mesemondás”-nak minősíti Bárcey írását – hogy csak a legfinomabb jelzőt említsük – tényszerűen is cáfolva néhány személlyel kapcsolatos közléseit.) Tassonyi-kézirat, 40–41. o.; Tassonyi, 1982. 4. o.; Bárcey János: Zuhánugrás. Budapest, 1981., 526–531. o.

75 A Hgr. Süd. KTB. és mellékletei (Anlagen), valamint a német és szovjet háborús irodalom idézett művei alapján.

76 Martin-Ugron, 108–109. o.

Führerhauptquartier is. Itt a döntő szó végül mindig Hitleré volt, akit Heinz Guderian vezérezredes, akkori vezérkari főnöknek ritkán sikerült jobb belátásra bírnia. A hitleri vezetés nem tudott elszakadni a támadásban való gondolkodástól, területek feladásáról pedig még a hatásosabb védelem jól felfogott érdekében sem akart hallani. Ez a szemlélet tükröződik a német déli hadseregcsoport – a Heeresgruppe Süd – hadinaplójában is, amikor az egyes napokat záró „Mérlegelések, döntések, parancsok” (Erwägungen, Entschlüsse, Befehle) fejezetekben a képzett parancsnokok józan, de erőtlen javaslatai mellett egyre inkább a hitleri megalomániát tükröző, a valóságban rendelkezésre álló erőket túlbecsülő helyi, vagy nagyszabású támadási tervek, célok szerepelnek.

Így például a német hadvezetés, miután a csapatoknak – köztük a magyar ejtőernyősöknek, aknavető tüzéreknek és más alakulatoknak is – sikerült 1944 novemberben Pest elfoglalását megakadályozniuk, XII. 10-én titkos iratot bocsátott ki.⁷⁷ Ebben komolyan mérlegelt egy Gödöllő térségéből, a 3., 6. és 8. páncélos hadosztállal, valamint 2–3 Pz. V. harcokososztállal Hatvan irányába indítandó „Nordlicht” fedőnevű támadást, az ettől a vonaltól északra előnyomult 5–5 szovjet gyors- és lövészadosztály elvágására („Abschnürung”) a főerőktől.

Ennek kapcsán rendelték a Szent László hadosztályt Székesfehérvár mögé, jóllehet a helyzet – s így a cél is – hamarosan megváltozott.

Ezzel csaknem egyidőben, XII. 12-én kelt a szovjet főparancsnokság direktívája.⁷⁸ Ebben, közelebbi célként a „budapesti ellenséges csoportosítás” bekerítését tűzték ki. Ehhez feladatként északról, a 2. Ukrán Front csapatai számára, az Ipolyságnál „hevenyészve kiépített ellenséges védelem” áttörésével – Szögyén irányában „csapást mérve” – a Neszmély–Esztergom közti Dunaszakas elérését szabták meg. A 3. Ukrán Front feladatául pedig – a Velencei-tótól É-ra, Bicske felé támadva határozták meg – a kijutást a Duna jobbpartjára. Távlatos célként, XII. 25–28-ig(!) a Nyitra–Komárom térség elfoglalását, majd innen támadva Pozsony elérését tűzték ki.⁷⁹

Ezt a veszélyt látta át Guderian, amikor XII. 19-én elszánta magát az ismert, kétségbeesett lépésre: a már az ipolysági térségben harcoló teljes 8. páncélos hadosztály után a Dunántúlon bevetésre szánt, éppen felvonult 3. illetve 6. páncélos hadosztály gépkocsizó-lövész részei s egyben a Szent László hadosztály átdobására – az LVII. páncélos hadtest parancsnoksággal együtt – az ipolysági szovjet áttörés elrete-

77 Geheime Kommandosache, Chefsache, nur durch Offizier. (Beurteilung der Möglichkeiten einer Operation.) Angriff zur Vernichtung der im Einbruchraum nordostwärts Budapest stehenden Feindverbände. Hgr. Süd. KTB. 1944. XII. 10. Hl. Filmár, 897/a. tekeres.

78 A nagy honvédő háború története. Budapest, 1967. Negyedik kötet, 322. o.

79 XII. 16-án, amikor az orosz támadás már megindult Ipolyságnál, a Hgr. Süd még mindig a Budapestől DNY-ra álló ellenséges erők szétverését szándékolja (beabszicigti), a III. páncélos hadtest, az 1., 3. és 6. páncélos hadosztály, és három Párdue (Panther) osztály, valamint a 23. páncélos hadosztály és az ennek alárendelt Szent László hadosztály segítségével, az LVII. páncélos hadtest vezetésével a székesfehérvári folyosóból (Enge) kiindulva („Spätlese” hadművelet.) Az ipolysági ellenséges betörés megtisztítására (Bereinigung) és az összeköttetés helyreállítására az É-on harcoló 8. (Wöhler-) hadsereggel elegendőnek tartja a 8. páncélos hadosztály bevetését, egyelőre a harcokoserede nélkül. Közben a térségben védekező „Rintelen” csoportnál áttör a szovjet, a harcavetett – elítéltekből álló – Dirlewanger SS dandár egy része, parancsnokait lelöve, áttűt az ellenséghez, a 8. páncélos hadosztály és a 24. páncélos hadosztály együttes támadása pedig elakad, sőt vissza is szorítják Ipolyságtól délre. Ugyanekkor a Duna balpartján támadó szovjet erők Vácotól lépésről-lépésre Zebegényig tornek előre. Harckocsi gyülekezés és a Szécsénynél támadott Plijev csoport kivonása nagyszabású orosz támadás (Grossangriff) előkészületeire mutat (Hgr. Süd. KTB. 1944. XII. 16–19. U.o.)

szelésére.⁸⁰ Rá kell mutatni, hogy már Komárom és Érsekújvár elfoglalása katasztrófális következményekkel járt volna a német haderőre, nem csak a Duna-híd és az északról és nyugatról ide vezető vasútvonalak miatt, hanem mert ez a két állomás rendelkezett a lánctalpasok kirakásához elengedhetetlen homlokrakodókkal. Ehhez járult még a bombázások ellenére is termelő jobb parti szőnyi olajfinomító veszélyeztetettsége. XII. 20-án már Hitler személyes parancsa tiltja meg a harc nélküli hátrálást az ipolysági „hegyi” arcvonalon.⁸¹

Ismeretes az is, hogy a Kisalföld mellett a lisperi olajmezők megvédése, vagyis a Margit-vonal Balaton és Dráva közti szakaszának tartása volt a német védekezés másik kulcsfeladata. A 2. páncélos hadsereg parancsnoka, De Angelis tüzérségi tábornok táviratban jelezte a Heeresgruppe Südnek, hogy nem tudja az arcvonalat tartani, ha a kiváló harcértékű magyar ejtőernyős zászlóaljat⁸² elvonják.

A német haderő harmadik kulcspozícióját Budapest jelentette. Így, amikor a 3. és 6. páncélos hadosztály gépkocsizó-lövész alakulatai Székesfehérvár térségéből kivonásra kerültek, a szovjetek számára egyenesen kínálkozott a tervezett bekerítő hadmozdulat lehetősége. A Szent László hadosztály – az utolsó tartalék – kivonása miatt a Heeresgruppe Süd sebtében a 2. páncélos hadsereghez tartozó német 4. lovasdandárt rendelte tartalékba a Margit vonal Balaton és Duna közti arcvonalszakasza védelmében. Amidőn azonban a 3. Ukrán Front támadása XII. 20-án délben megindult Székesfehérvár térségéből, a Veszprémben már részben kirakodott alakulatot a Führer, tartva egy az olajmezők felé irányuló szovjet támadástól, nem engedte bevetni. Ez is bizonyítja, hogy Budapest bekerítésének elhárítása a másik két kulcspozíció védelme mellett harmadrendű volt. Ennek csak látszólag ellentétet jelent Hitler parancsa Budapest minden áron való védelméről.⁸³ Osztozunk Ernst Philipp véleményében: a későbbi felmentő kísérletekre sem azért került sor, hogy a védősereg az így képződő részen elmenekülhessen, hanem azért, hogy további erők juthassanak be a fővárosba.⁸⁴

A Heeresgruppe Süd XII. 20-i jelentésében szerepel először Szent László hadosztálybeli alakulat az Ipoly-fronton: „Az ellenség ... Márianosztráról Letkésen át Ipolytölgyesig tör előre. Magyar ejtőernyősök a helységeket és az utat szabaddá teszik”.⁸⁵ Egy német utász zászlóalj is támogat. Ugyanaznap olvashatjuk: „A Szent László hadosztály első részei 16^h-kor beérkeztek a LXXII. hadtesthez.”

80 Az LVII. páncélos hadtest egyúttal a parancsnokságot is átvette a LXXII. hadtest sávjának északi szárnyán. Guderian még ekkor is abban bízott, hogy É-on gyorsan és csekély veszteséggel megverve az ellenséget, majd az alakulatokat visszahozva a Dunántúlra, még decemberben elindíthatják a tervezett „Spätlese” hadműveletet. *Hgr. Süd. KTB. XII. 19.* uo. (A Spätlese egyfajta aszúbor jelent és nem „késői szüretet” mint az egyes hazai írásokban olvasható.)

81 „Führerbefehl: ... Keinen Schritt Boden kampflös aufgeben. Weiteres Absetzen im Gebirgsfront nur dort, wo Umfassung und Vernichtung droht! ...” *Hgr. Süd. KTB. XII. 20.* u. o. (Ezt a parancsdísi formát csak rendkívül súlyos helyzetekben alkalmazta a német hadvezetés.)

82 „... in ihrem Kampfwert als besonders hochwertiger und gut ausgerüstete Truppe” (*Hgr. Süd. KTB. XII. 11.* u. o. L. még *Martin-Ugron. 99–100.* o.) A 2. páncélos hadsereg vezérkari főnöke XII. 17-én – bizonyára a Hgr. parancsa nyomán – riaszkodik a másnapi kivonáshoz. A valóságban ez még néhány napig elhúzódtott. Huszár a kivonásra XII. 21-ét ír. Lajos kijelentése azonban, hogy „Tassenyiek eljöttek”, nem állja meg a helyét. *Huszár. 1993. 111.* o. *Lajos. 51.* o.

83 „Fernschreiben – Geheime Kommandosache. An Armeegruppe Fretter Pico...”

1. Auf Befehl des Führers ist die Stadt Budapest bis zum letzten Haus zu verteidigen... 1. 12. 1944. 21. 55. gez. Friessner Generaloberst. Oberbefehlshaber der Heeresgruppe Süd” *Hgr. Süd. KTB. Anlagen. 1944. XII. 1–15.*

84 Ernst Philipp levele Gosztonyi Péterhez. 1985. 7. 23. In *Ungárj. Krisztian: A budapesti csata utolsó felvonása. Századok. 129 (1995) 6. sz., 1277., 1301.* o.

85 Minthogy az I. II. ejtőernyős zászlóalj *Feldherrnhalle* hadosztály alárendeltségéből és parancsára került XII. 19-én Főtről Ipolyzalkára bevetésre, a német hadjelentés „nem tudja” hogy szentlászlói alakulatról van szó.

Ugyanekkor az ellenség – a 6. gárda-harcoksihadsereg – páncélosai, gyalogos támogatással már Lévát lövik és a szovjet él Nagykálnánál hídfőt képez a Garamon.⁸⁶

XII. 21-étől azután már nap mint nap szerepel a Szent László hadosztály a német hadinaplóban. E napon Letkésről indított ellentámadással elfoglalt tanyáról és Letkés–Ipolytölgyes térségében ismételt zászlóalj-, illetve század erejű támadások visszaveréséről olvashatunk. Ugyanitt panasolja a napló: a 3. és 6. páncélos hadosztály felvonulását az ipolysági frontra veszélyezteti, hogy „a Börzsönyből kitörő ellenség elleni szárnyvédelmet átvett Szent László hadosztály az ejtőernyős zászlóalján kívül⁸⁷ a bevetés helyére még nem érkezett be”. A helyzet súlyosságát mutatja, hogy a Fretter-Pico-hadsereg vezérkari főnöke a Heeresgruppe Süd vezérkari főnökétől engedélyt kapott a Szob és Párkány közti valamennyi híd robbantására a Garam(-kövesdi) hídon kívül.

XII. 22-én a hadinapló már a Szent László hadosztály (a testőr-lövész ezred II. zászlóalja) Bajta térségéből indított sikeres ellentámadásáról számol be. A szovjet foglyok egy ezredük szétveréséről beszélnek. Ugyanezen a napon a felvonult német 6. páncélos hadosztály valamennyi alakulatával Kistompánál⁸⁸ oldalba támadja az előnyomuló szovjet erőket. A szovjet csapatok – 6. gárda-harcoksihadsereg és a Plijev-lovascsoport⁸⁹ – erejét mutatja, hogy Kistompa aznap négyszer cserélt gazdát, miközben a szovjet páncélosok tovább támadva elérték Lontót, ahol a Richter-tüzérszázalék tartóztatta fel őket. Ugyanekkor a Garam keleti partján váratlanul 40–50 szovjet harcoksi tör előre, Zalabáig szorítva vissza a németeket, de a 6. páncélos hadosztály 11. harcoksiezredének utólag felvonuló II. osztálya visszanyomja a támadókat.⁹⁰

XII. 23-án a Szent László hadosztály ellentámadásáról ad hírt a hadinapló az Ipolydamásdtól ÉK-re lévő ellenséges csoportosulással szemben, valamint az ipolytölgyesi támpont elleni szovjet támadás elhárításáról,⁹¹ egyben arról is, hogy a hadosztály átvette a 2. magyar páncélos hadosztály addigi védelmi szakaszát.⁹² Az

86 Ekkor születik a már a 81. sz. jegyzet alatt idézett „Führerbefehl”.

87 Itt tehát már „tudja” a KTB., hogy az ejtőernyős zászlóalj a Szent László hadosztályhoz tartozik.

88 *Wolfgang Paul: Brennpunkte. (Die Geschichte der 6. Panzerdivision) H. n. 1977. 138.* o.

89 A nagy honvédő háború története. Budapest, 1967. Negyedik kötet. 322. o.

90 A szervezetenél 50 Pz. IV–Pz. V. harcoksiából álló osztagot egy nappal később – XII. 20-án – rendelte a Hgr. a hadosztály után és menet közben kapták rádióan a hírhedt „K.i.K.” jelzést. (Kamerad in Kessel.) *W. Paul: i. m. 439.* o.; *Hgr. Süd. KTB. XII. 22.* Tehát téves az az irodalomban többhelyütt található adat, hogy a Dunántúlról kizárólag a páncélos hadosztályok lövészeket dobták át É-ra. Egyébként a lövészalakulatokkal eleve átkerültek a páncélvadászok, páncélos lövészkocsik és a felderítő osztag páncélgépkocsijai is. Mindezek azután hiányoznak a XII. 20-án a Dunántúlon induló szovjet bekerítő támadás elhárításához.

91 Előbbi a repülő-lövész ezred II. zászlóalja lehetett, utóbbi az I. II. ejtőernyős zászlóalj.

92 Ugyanerre a napra esnek a német hadvezetésben elrendelt személyi változások. Friessner vezérezredes helyét a Hgr. Süd élén Wölfler gyalogsági tábornok, a 8. hadsereg addigi parancsnoka veszi át, Fretter-Pico tüzérségi tábornokét a 6. hadsereg élén Balck páncélos tábornok, akinek alárendeltségébe a Szent László hadosztályt parancsnokló LXXII., majd LVII. (páncélos) hadtest is tartozik. A Hgr. Süd parancsnoksága Debogókeről átmenetileg Pannonhalmára (Martinsberg), majd onnan Fertődre, az Észterházy-kastélyba költözik. (*Hgr. Süd. KTB. XI. 23.* HL Filmár, 897/a tekerés.)

Ezen a napon tör át a szovjet támadás az út és vasút védelmét Bicskénél. A Zámoly–Csákvár irányából végre ellentámadásra rendelt 4. lovasdandár még csak gyülekezik. Az OKH parancsa szerint Budapest politikai okból tartandó, a keleti hídfő – Pest – sem adható fel, még ha az innen kivont 8. SS lovasdandárral a bekerítés esetleg el is lenne hárítható. Guderian vezérkari főnök minden fronton támadást sürget: „Es stehe das Schicksal des Reiches auf dem Spiel!”

esti jelentés szerint „a Szent László hadosztály igen jól harcolt és Helembát visszavette”.

XII. 24-én „a Helemba–Ipolytölgyes szakaszon az ellenség nem csökkenő heveségű támadásait a bátran harcoló Szent László hadosztály ellentámadásai mindkét oldali nagy veszteségek árán állították meg” – írja a hadinapló. A letkési hídfőben súlyos harcok folytak, Ipolytölgyes elveszett. A német erők engedélyt kaptak Ipolykiskeszi feladására.

XII. 25-én nem esik szó a letkési hídfő kiürítéséről. Olvashatunk viszont az ipolysági „előretolt front” visszanyomásáról, minek folytán „az LVII. páncélos hadtest parancsot kap nyugati szárnya átcsoportosítással történő megerősítésére, hogy szembe tudjon szállni az ellenség Esztergom felé irányuló áttörési kísérletével”. A Dunától délre, északnak támadó szovjetek pedig már betörték Esztergom déli részébe, „a védelemben rendelt magyar Hetzer páncélos osztály nem található”.⁹³

XII. 26-án azután már kitűnik a hadinapló feljegyzéseiből az északról fenyegető szovjet áttörés nagysága, amikor három szovjet gyorshadtest erős páncélos kötelékekkel indított támadásáról szólnak, és arról, hogy a Garam keleti partján Kéménd térségéig előretört ellenséget a híd előtt megállították. (A valóságban a kéméndi hidat a németek ekkorra már felrobbantották, a szovjet páncélos él pedig elfoglalta Kicsindet.)⁹⁴ Ugyanekkor az Ipoly-szakaszon az ellenség Helemba Ny-on folyó, valamint Leléd elfoglalásával Bajtát elérő támadásaival szemben „a Szent László hadosztály itt is példaértékű kitartásával tűnt ki”.⁹⁵ Lelédől É-ra is még tartják az Ipolyvonalat. A Balck hadsereg viszont már döntési szabadságot kapott Heeresgruppe Südől: az LVII. páncélos hadtest visszavonandó a fenyegető bekerítés elől a Garamtól nyugatra,⁹⁶ a Garampáldig előretört 14 harcokos ellen a Szent László hadosztály egy zászlóalj és 7 Hetzer rohamlövege kerüljön bevetésre.⁹⁷ A Balck hadsereg az Ipolytölgyes és Oroszka közti elreteszelésre kért a 8. páncélos hadosztály számára a hadseregcsoporttól döntési szabadságot, nevezetesen hogy védelmében a 3. és 6. páncélos hadosztály átkelhesse a Garamon nyugatra, egy Sárónál indítandó újabb támadáshoz.⁹⁸ Noha a Heeresgruppe Süd vezérkari főnöke – Grolmann altábornagy – a visszavonulás engedélyezését feltételekhez kívánta kötni, Guderian az LVII. páncélos hadtest mindhárom hadosztályának azonnali visszavonását tartotta szükségesnek a Garam mögé.

A polgári lakosság elkeseredéséről szóló jelentésekre a válasz: „Diese Rage seit jetzt gleichgültig. Man müsse hart zupacken. Rücksicht auf die Bevölkerung dürfe in der gegenwärtigen Lage keine Rolle spielen.”

⁹³ Jellegzetes példa a *KTB* pontatlanságára és a felelősség magyarokra történő hátrítására. Henkey-Ibónig harcáról munkánk első részében szólnunk (*Martin-Ugron*, 120. o.) Előtte csupán annyit: csak nem a néhány magyar rohamlövegtől várta a német hadvezetés a Velencei tótól Dorogig áttörő szovjet erők megállítását Esztergom előtt!

⁹⁴ *Martin-Ugron*, 131–136. o.

⁹⁵ „Die Division Szent László hat sich auch hierbei durch beispielhafte Standhaftigkeit ausgezeichnet”. Mindez is ékesen cáfolja a Balck féle állítást, miszerint az Ipolyságnál harcoló német erők bekerítése a Szent László hadosztályon múlt volna. (*Martin-Ugron*, 115. o.)

⁹⁶ Az LVII. hadtest hadműveleti osztályvezetőjének kérdésére a vezérkari főnök közli a hadműveletvezető Garamhoz rendelését.

⁹⁷ Ennek végrehajtásáról nincsen adatunk, hiszen a Pályi-zászlóaljmaradék Kéméndhez vezénylését nem tekintjük annak. Az alig félszáz fő csak nehezen jutott a Kicsindet is elfoglalt szovjet csapatok mellett a Garamig. (*Martin-Ugron*, 131. o.)

⁹⁸ Jellegzetes *KTB* fogalmazás. A visszavonulást támadási céllal indokolja.

XII. 27-én olvashatjuk a már idézett mondatokat⁹⁹ a Szent László hadosztály felmorzsolódásáról, miközben a 6. páncélos hadosztály „nehéz körülmények között küzdötte át magát DNy-i irányba, Nátától 3 km-re ÉNy-ra a Garamon.” Minderről résztvevő szemtanú is beszámol.¹⁰⁰ XII. 25-én este, az ipolyviski hídfőt feladva, pokoli iramban törtek át ellenséges tűzben, saját harcokosok biztosítása mellett a már kialakult ellenséges gyűrűn és vonultak vissza (az Ipoly-partot védő szemlászlosok mögött M.–U.) Garamkövesdig. Ott képeztek (XII. 26-án) hídfőt a Szent László hadosztállyal együtt, egész napos ellenséges tűzben. Egy Sherman harcokosi – tüztámogatással – a község széléig merészkedett, de a Hetzerek azonnal kilőtték. Aknavetőtűz a gyalogság közeledtét is jelzi. Este – pergőtűszerű előkészítés után – a gyalogos támadást a géppuskások visszavették. A magyarok a német Stahl-harcsoport három páncélosát is kilőtték, mire a parancsnok maga ment gyalog előre, integetve. Éjfélkor az ellenség beszivárgott a községbe. 4^h30'-kor érkezett a parancs: „elszakadni!” (Absetzen!) A 3. század biztosította a hidat, de az még a felvonulás során a levegőbe repült. Így kénytelenek voltak a jeges árban elérni a Garam Ny-i partját.¹⁰¹ A 6. páncélos hadosztály beérkező részeit, hamarosan kivonva, előzetes gyülekeztetés nélkül a Dunától délre támadáshoz csoportosuló IV. SS páncélos hadtesthez csatlakoztatták.

Míg a 6. német páncélos hadosztály az Ipoly-parti úton – Ipolyszalkán át – vonult vissza a garamkövesdi hídhöz, addig a 3. és 8. német páncélos hadosztály a hadinapló szerint a túlerőben támadó ellenség nyomására harcolva Bényig hátrált. Itt történt a Balck páncélos tábornok által büszkén emlegetett hídverés.¹⁰² Az általános helyzettel kapcsolatos leírás – elismerve a Szent László hadosztály szívós, bátor küzdelmét – mégis csak reá hátrítja a felelősséget az ellenség betöréséért az LVII. hadtest keleti szárnyán, azt a látszatot keltve, hogy a három német páncélos hadosztálynak emiatt kell visszavonulnia.¹⁰³ Holott a német erők nem tudtak az Ipoly és Garam közt, É felé összefüggő arcvonalat alkotni, majd hamarosan kivéreztek, ezért kellett visszavonulniuk. Később szerepel a Heeresgruppe Süd vezérkari főnökének direktívája a Kéméndnél és Kicsindnél lévő ellenséges erők szétverésére – amire végül nem került sor – de arról nem esik szó, hogy azok hogyan kerültek oda.

A bényi átkelés részleteiről a 3. páncélos hadosztály történetét leíró műben olvashatunk.¹⁰⁴ E szerint a hadosztály páncélgránátosai, utászai, páncélvadászai XII. 25-én Ipolypásztónál reteszállásban védekeznek, már bekerítve a Garam mentén délre tört szovjet páncélosok által. Minthogy a szovjetek XII. 26-án is változatlan erővel támadnak és a hadtesttel az összeköttetés megszakadt, Philipp altábornagy a 3. és Fröhlich vezérőrnagy a 8. páncélos hadosztály parancsnokai úgy döntenek,

⁹⁹ L. a 2. sz. jegyzetet!

¹⁰⁰ W. Paul: i. m. 439–440. o. „Hennig Uffz., 3. Kompanie des Panzergrenadier Regiments 1 schreibt...”

¹⁰¹ Mindez Bakayékat erősíti meg a *Dárdai-napló*val szemben, hogy ui. a garamkövesdi híd már 27-én hajnalban – és nem este – robbant fel. (*Martin-Ugron*, 124., 135–136. o.) A szemtanú meglepve írja, hogy a „pokoli iramú”, több, mint 30 km-es visszavonulás után máris újból harcokosok támadják őket. Ezek azonban a Helembánál akkor áttört 7. gárdahadsereg kísérő harcokosai lehettek.

¹⁰² *Martin-Ugron*, 115. o.

¹⁰³ „Nördlich der Donau verschärfte die Lage sich dadurch, dass die ungarische Division Szent László, die 6 Tage lang in Angriff und zäher Abwehr den aus dem Börzsöny-Gebirge vordringenden, zahlenmäßig weit überlegenen Infanterie-Feind immer wieder zum Stehen gebracht hatte, nach hohen Verlusten durchbrochen und in zusammenhanglosen Kampfgruppen aufgelöst wurde. Hierdurch geriet der Feind den LVII Panzerkorps in die Ostflanke.”

¹⁰⁴ Geschichte der 3. Panzer-Division. Berlin-Brandenburg, 1967. 151. o.

hogyan nem követik a 6. hadosztályt, hanem Bény felé törnek át. Állandó szovjet tüzéségi tűzben késő délután érték el a Garamot (amikor a Szent László hadosztály még az Ipolyt védte). A páncélgránátosok és a felderítők éjszaka hídfőt alakítottak ki. Ennek védelmében a 39. utász zászlóalj szükséghidat épített. A 314-es hadsereg közvetlen légvédelmi tűzosztály fedezte a hídepítést. Az utászok tutajokon vitték át a sebesülteket és a löszert a tulsó partra, a hadosztálytörzs Kisgyarmaton rejtőzködött. XII. 28-án 9^h-ra a 16 tonnás híd készen állt. A hadosztályok menetoszlopai sztálinorgona és tüzéségi tűzben keltek át. Az északról támadó szovjet harckocsikat páncélvadászok és páncélelhárítók állították meg. A 3. és 8. páncélos hadosztály ezen a napon mintegy 1400 járművet – köztük páncélosokat, gépvontatású lövegeket és két 21 cm-es mozsarat is – átvitt a Garamon. A hadosztályok emberanyaga azonban már a kistompai harcok során megfogyatkozott. A Balck-hadsereg XII. 28-i jelentése szerint ezredenként csupán mintegy 250 fő maradt. Mindazonáltal érdemes összehasonlítani, hogy a veszteségeik ellenére valamennyi szükséges csapatnemmel együttesen rendelkező német hadosztályok mennyire más feltételek között vonulhattak vissza és kelhettek át a Garamon, mint a magukra hagyott szentlászlós alakulat-töredékek XII. 26–27-én!

A 3. páncélos hadosztály Garamvédelemre történt azonnali bevetéséről – önjáró lövegei szovjet hídfő elleni XII. 29-i támadásáról – az előző fejezetben már szöveltünk.¹⁰⁵ Ugyancsak szó volt róla, hogy a védőállásokban lévő gránátosait I. 3/4-én a Szent László hadosztály – Tassonyi őrnagy csapata – váltotta le.

A Nána és Párkány birtokáért napokig folyó harcokról a hadinapló is beszámol. XII. 28-án arról, hogy a 6. páncélos hadosztály, a Szent László hadosztály egy zászlóalja, valamint magyar rohamlövegek a Nánát és Párkányt elfoglaló szovjet támadást megállították.¹⁰⁶ Az ellenséges erőket számba véve a Garam-fronton ekkor már a 6. gárda-harckocsihadsereg 3 gyorshadtestét és – részben még felvonulóban – a 7. gárdahadsereg 8–11 hadosztályát, valamint a 23. páncélos hadtestet sorolja fel, egyben számol a német haderő szempontjából életfontosságú (lebenswichtig) komáromi térség elleni támadással.¹⁰⁷

Itt kapcsolódunk az előző fejezetben leírt garami utóvédharcokhoz, ahol a hadinapló adatait XII. 29-től már figyelembe vettük.

A január 6-i szovjet áttörés néhány – a hadinaplóból megismert – részlete és következményeik a további napok tükrében még ide kíváncsognak.

A Heeresgruppe Süd 6^h20'-kor kapja az első jelentést az áttörésről és a Szent László hadosztály szakaszán a 8. páncélos hadosztály ellentámadásáról(?) s parancsot ad 11 Pz. IV. és Hetzer ellentámadására É-i irányba, valamint az ejtőernyősöknek K-i irányba.¹⁰⁸ Guderian az É-ről vasúti szállítással érkező 20. páncélos hadosztály kirakását Zólyom helyett Érsekújváron rendeli el, az LVII. páncélos hadtest

¹⁰⁵ L. a 7. sz. jegyzetet. A Csákkberénynél I. 2-án bevetett hadosztálynak összesen már csak 3 db páncélosa – önjáró lövege – maradt.

¹⁰⁶ L. az előző fejezetet.

¹⁰⁷ A január 6-i áttörést a 6. gárda-harckocsihadsereg hajtotta végre a saját gépkocsizó-lövész alakulataival. A 23. szovjet páncélos hadtestet Budapest ostromához vonták el. A Szent László hadosztállyal az Ipoly mentén vívott harcokban súlyos veszteségeket szenvedett 7. gárdahadseregből a támadókhoz csak a 27. hadtesti csatlakozott. (Szabó Nándor adatai) – Noha – mint látjuk – a Hgr. az ellenséges gyülekezés erejét még túl is becsülte és a szovjet támadás várható volt, a német hadvezetés mégsem intézkedett kellő védelemről. Ez még inkább aláhúzza a Szent László hadosztálynak szánt „ágyútölték” szerepet.

¹⁰⁸ A Lajos-féle ominózus tívmonlat – Tassonyiék I. 6-án reggeli támadásba küldése – tehát ebből ered.

mielőbbi megsegítésére.¹⁰⁹ A Kőbölkúthoz ellentámadásra rendelt 13. páncélvadász osztály és a 8. páncélos hadosztály páncélozott részei azonban nem érkeznek meg. A hadseregcsoport vezérkari főnöke 12^h25'-kor azzal vigasztalja a Balck-hadsereg vezérkari főnökét, hogy a szovjet áttörés korlátozott célú(?) és csupán a dunajbbsparti német támadás utánpótlásának bénítását szolgálja. Az LVII. hadtest – vezérkari főnöke jelentése szerint¹¹⁰ – Muzslától K-re kísérelt meg páncélos zárat építeni, de ezt egy 40 harckocsiból álló ellenséges csoport már délután áttörte és Bátorkeszi felé nyomul előre. A Szent László hadosztály Béláról kiszorított erői az ellenséges támadással szemben Libádot tartják. A 8. páncélos hadosztály már nem képes ellentámadásra. A páncélos rohamot a Karva–Bucs–Bátorkeszi vonalon sem sikerül az LVII. hadtestnek megállítania. Littau őrnagy 23^h51'-es jelentése szerint Kőbölkutat elfoglalva mindhárom községbe betört az ellenség. A 8. páncélos hadosztály vezetése csődöt mondott, a vezérkari főnök a leváltásukat kéri. A hadtestparancsnok a komáromi hídfőben riadókézsültséget rendel el és megerősítésére a 208-as harckocsiosztályt javasolja. A védelem s egyben a 8. páncélos hadosztály maradékaik parancsnokságával v. Roden vezérőrnagyot bízzák meg. Guderian kérdésére a Balck-hadsereg vezérkari főnöke már délben jelenti, hogy a 20. páncélos hadosztály bevetése elkerülhetetlen. Gyülekezési hely Érsekújvár.

Mindebből láthatjuk, hogy Tassonyi dühe, kifakadása jogos volt, jöllehet az alapjában hibás helyzetmegítélés s a Szent László hadosztályt végkép feláldozó védelmi csoportosítás létrehozása német parancsra történt és az ellentámadás is a német erő hiányában bukott el.

A szovjet páncélosok előretörése másnap – I. 7-én – is folytatódott. Délen Dunamöcsöt, északon Perbétét, majd Bajcsot foglalták el, középen Hetényig és Ujgyalláig jutottak. A komáromi hídfő azonban szilárdan tartotta magát, Érsekújvár előtt pedig már a 20. páncélos hadosztály elsőnek beérkezett alakulatai védtek.

A szovjet áttörés végül is „túlgyőzte” magát. Az elégtelen kísérő gyalogság a helyenkénti szívós védekezés¹¹¹ miatt nem tudott időben felzárkózni, az összesen 224 harckocsival véghezvitt 30 km áttörés a jelentős számú kilövés¹¹² és utánpótlási (lőszer, üzemanyag) nehézségek miatt kifulladásban volt. Így érte I. 10-én a 20. páncélos hadosztály É–D – Udvard–Ujgyalla – irányú első „leszeletelő” ellentámadása.¹¹³ A következő hetekben a szovjetek a Garam elé szorultak vissza.¹¹⁴

¹⁰⁹ Guderian I. 5–6-án – az elakadt, Budapest „felmentését” célzó támadás miatt – személyesen járt a Hgr. Süd. parancsnokságán, Pannonhalmán, illetve Eszterházin. A garami áttörésről értesülvén innen utasította Wenck tábormost, a német vezérkar vezetési csoportja parancsnokát, hogy az intakt 20. pc. lo-t – mintegy 53 szerelvényt – Érsekújváron rakják ki. (Szabó Nándor adatai.)

¹¹⁰ Littau vk. őrnagy, az LVII. páncélos hadtest vezérkari főnöke jelentése. Hgr. Súd. KTB. 1945. I. 6.

¹¹¹ A Szent László ho. alakulatai (ejtőernyősök és mások: Béla, Libád, utászok: Muzsla, rohamtüzérek.)

¹¹² A hadosztályparancsnokság szerint az ellenség a Szent László hadosztály sávjában „kb. 60 harckocsit veszített” (38/Szent László ho. I. a. 45. I. 7. sz. 1.; Dárday-napló 101. sz. melléklet) Tassonyi adatai. a német, illetve saját veszteségeire 38-ból 31 páncélos, a szovjet viszont 224-ből 86. (Tassonyi levele Duskálhoz, 1980. VI. 18., I. a. 26. sz. jegyzet.)

¹¹³ Szabó Nándor hadtörténet-kutató kéziratos tanulmánya (Hadszintér: Magyarország. IV. rész, 8. fejezet. A harcok a Garamtól nyugatra 1945. I. 6–20.) szerint a 6. gárda-harckocsihadsereg I. 6-i támadása 179 harckocsival elsietten, a Szécsényi–Salgótarján–Rimaszombat arcvonalon bevetett négy lövész hadtest bevárása nélkül indult meg. Ezért sem a jobbszárnyon előretörő 9. gárda-gépesített hadtest (a 18., 30., 31. gárda-gépesített és a 46. gárda-harckocsidandár) nem tudta elfoglalni a támadási célként megjelölt Érsekújvárt, sem a balszárnyon előnyomuló 5. gárda-páncélos hadtest (a 20., 21., 22. gárda-harckocsi és a 6. gárda-gépesített dandár) Komáromot, az I. 7-én hozzájuk csatlakozó 4. gárda-gépesített hadtest 35 harckocsijával együtt sem. Így azután a kitűzött távoli cél, a Bécs–Brinn vonal elérése sem valósulhatott meg (Achtok a 6. gárda-harckocsihadsereg emlékkönyvéből.)

¹¹⁴ A 6. gárda-harckocsihadseregnek január 20-ára mindössze 43 harckocsija maradt. Ezért a frontparancsnok I. 27-én a hadsereget tartalékba teszi.

Mindez a Szent László hadosztályt már nem érintette. I. 12-én ugyan még Großmann altábornagy – a Heeresgruppe Süd vezérkari főnöke – le akarta váltatni a 357. német gyaloghadosztályt a Szent László hadosztállyal, de ekkor már a Balck-hadsereg vezérkari főnöke maga hivatkozott a hadosztály elégtelen erejére.¹¹⁵

Itt kell még megemlíteni, hogy a „Konrad” fedőnevű – a Budapesten bekerített erők felmentését célzó – még I. 1-én este megindított hadművelet már a garami szovjet áttörés előtt lelassult, kifulladt.¹¹⁶ A hadinaplóból kiderül, de Szabó Nándor is rámutat, hogy a támadás a szovjetek mélységben kiépített, kombinált harcokocsizárain akadt el, még a 6. gárda-harcokocsihadsereg garami áttörése előtt, így sikertelensége nem ez utóbbin múlt. Ehhez még hozzáfűzhetjük: inkább a fordítottja igaz, vagyis a „Konrad”-művelethez északról elvont erők hiánya segítette elő a garami szovjet áttörés sikerét s okozta a Szent László hadosztály maradékának és sebtében bevetett tartalékerőinek felmorzsolását-feláldozását.

A Szent László hadosztály teljesítményének német részről történt elismeréséről és a hadosztályparancsnok kitüntetéséről munkánk első részében már szóltunk.¹¹⁷ Lajos leírja,¹¹⁸ hogy Hermann Balck páncélos tábornok, a 6. hadsereg parancsnoka személyesen jött el és adta át vitéz Szügyi Zoltán vezérkari ezredes hadosztályparancsnok számára a Vaskereszt lovagkeresztjét,¹¹⁹ Lajos Árpád vk. százados, vezérkari főnöknek az I. o. Vaskeresztet, hangsúlyozva, hogy ezzel a hadosztály teljesítményét kívánja elismerni. (Szügyi 1945. január 13-án – kimagasló érdemeire tekintettel – soron kívül vezérőrnaggyá lépett elő.¹²⁰) További epizódként említi Lajos, hogy berendelték az LVII. páncélos hadtest parancsnokságra, ahova egyedül ment el, szorongva. Majd így folytatja: „Érsekújváron, amikor beléptem, három tábornok és ugyanennyi vezérkari tiszt élén Kirchner tábornok fogadott, a tiszteknek vigyázt vezényelt és közölte velük, hogy most annak a Szent László hadosztálynak a vezérkari főnöke áll előttük, amely hadosztály feláldozta magát a közös ügyért, és ha ez nem tette volna meg, akkor az urak nem lehetnének itt». Hajoljanak meg tisztelettel a magyar hősök előtt. Kirchner tömören fogalmazott: a hadosztályunk valóban feláldozta magát”.¹²¹

A hadosztály újjászervezése

1945. I. 8. – III. 18.

A Gutára települt hadosztályparancsnokság már I. 7-én este intézkedést adott ki a be nem vetett részek gyülekeztetésére¹²² a Csallóközben. Ebben elrendelte a 16. és 20. rohamtüzérszázad megmaradt részeinek összevonását egy osztállyá, Bernolák

115 A Szent László hadosztály 125 főnyi(?) harcos létszáma a Kürtnél lévő reteszállásból nem vonható ki. *Hgr. Süd. KTB.* (További adatunk nincsen erről az alakulatról.)

116 Guderian szerint a hadművelet csődjé arra vezethető vissza, hogy a január 1-én este megindított támadást a következő éjjel nem használták ki kíméletlen áttörésre. „Hiányoztak az 1940-es csapatok és parancsnokok” írja *Heinz Guderian: Erinnerungen eines Soldaten.* IV. Aufl. H. n., 1960. 350. o.

117 *Martin-Ugron,* 142–145. o.

118 *Lajos,* 61. o.

119 Szügyi, mint Hadiakadémia nélkül vezérkari törzstiszti vizsgát „B” minősítéssel tett tiszt – az érvényes rendelkezéseknek megfelelően – ezredesi előléptetésével egyidejűleg kilépett a vezérkarból. Ezt azonban a németek nem tudták.

120 1944. XI. 1-i ranggal, 1945. I. 1-i hatállyal. (HL Akvi. lapok. Szügyi 2727/1896.)

121 *Lajos,* 61. o.

122 L. a 112. sz. jegyzet *Dárday*-napló adatait

őrnagy parancsnoksága alatt.¹²³ Az intézkedés a csapatok elhelyezésére 16 csallóközi községet jelölt meg.

A hadosztály tüzérségében a VIII. gépkocsizó tüzérszázadnak 12-ből 5 lövege, a 76/3. ütegnek 1 lövege, az 1/2. aknavető ütegnek 6 vetője maradt. Utóbbi két alakulatot Gereben százados parancsnoksága alatt összevonták.¹²⁴ Dárday ezredes a hadosztály súlyos harcaiban tüzérségi téren nyert tanulságok alapján „Tapasztalati jelentést” készített a tüzér felügyelőség, a tüzér löiskola, valamint a tüzér és aknavető kiképző és felállító központ (Kikfek) részére.¹²⁵

Alig, hogy a két rohamtüzér alakulat megmaradt részeit összevonták, a 20. rohamtüzér osztályt máris elvezényelték a hadosztálytól a 25. gyaloghadosztály kötelékébe. Az átadás az előjáró magyar 3. hadseregnek I. 27-én történt. Amint az előző fejezetben említettük,¹²⁶ a magyar rohamtüzérek szerepéről a garami szovjet áttörés során nem maradtak résztvevőktől származó értékelhető adatok. Az elvezényelt osztály 3. ütegét azonban már 1945. II. 12-én bevetették Lepsénynél. Az ütegparancsnok – Kárpáty Tasziló Tamás főhadnagy – harcjelentése ezúttal képet ad a csapatnem kiváló harcokésztségéről.¹²⁷ (2. sz. szövegmelléklet, 87. o.)

Január közepén valamennyi alakulat áttelepült a Dunántúlra – a hadosztályparancsnokság Pápára, a többiek Pápán kívül mintegy 50 környező községbe¹²⁸ – és megkezdődött feltöltésük, illetve a hadosztály újjászervezése.

Az ejtőernyősöket ismét két zászlóaljja bővítették, ejtőernyős vadászrezd elnevezéssel. Az újjászervezésről Huszár nyújt szemléletes képet, saját és mások emlékei alapján.¹²⁹ Az egységparancsnokok:¹³⁰

Ezredparancsnok: Tassonyi Edömér őrnagy.

I. zászlóaljparancsnok: Ugron István százados (sebesüléséből felépült).

Századparancsnokok: Godó Ferenc főhadnagy,

123 Ez az intézkedés a *Hgr. Süd*-nek a m. kir. vezérkarhoz 45. I. 7-én 22 órakor küldött távfelmondatában is szerepel. E szerint a Koltay-osztály 11 és a Bernolák-osztály 11 megmaradt „Pz. Jg. 88 (U)” rohamlövegéből egy 25 rohamlöveges osztály létrehozását javasolják a Szent László hadosztályba tagolva. (*Hgr. Süd. KTB.* Anlagen, 1–15. HL Fűtűr 898/a tekerés.)

A *Dárday*-napló I. 9-i bejegyzése szerint azonban Koltay tüzérszázadnak mindössze 2 üzemképes Hetzer rohamlövege maradt, mert az Ógyalláról Gutára vezető útján Pál-pusztánál német alakulatok visszavonulását kellett fedeznie. A 16. és 21. rohamtüzér osztálynak pedig 3 üzemképes rohamlövege van, a többi javítja. (*Dárday*-napló, I. 25.) Mindebből egyéb adat híján is következtethetünk a magyar rohamtüzérek veszteséges garami utóvédharcára.

124 351/Szt. László h. o. tpk. 45. I. 8.; *Dárday*-napló, 1945. I. 9.

125 374/Szt. László Tpk. 45. I. 20.; *Dárday*-napló, I. 21. A négy oldalas összeállítás néhány fontosabb megállapítása. 1. Szervezés. c) vontatók: a VIII. gk. tü. o. vontatói korszerűlenek (részben mezőgazdasági vontatók). Ez 4 löveg elvesztésébe került. d) híradás: az R/6 rádiók hiányoztak. 2. Lövészak. A tűzvezetési alap lövés által való megteremtése bevált. A jelentés más egyenértékű eljárásokra is példát ad. 3. Harcazzati kérdések. a) A h. o. intézkedés tü. pontját a tü. pk-nak kell megszerkeszteni az érthetőség érdekében. b) A tüzér figyelők és felderítők helyzetjelentéseire nagy súlyt kell helyezni. (Többet, jobban, idejében.) c) a védelmi tüzérv. szabályzata megfelel. Fontos a kellő sűrűségű vonatkozási pontrendszer és az együttműködés a gyalogos parancsnokkal. d) Páncélvédelem. Közeli harc-eszközöknek minden tüzér-alakulatnál kell lennie. Még a tüzérparancsnok törzsét is támadták harcokocsi.

126 L. a 48. és 123. sz. jegyzet.

127 *Dárday*-napló, 115. sz. melléklet. A faksimilében mellékelt harcjelentést Henkey Hónig őrnagy, a 20. rotu. oszt. pk. terjesztette fel, kísérőlevéllel, a 3. hds. pság-nak és a Szent László h. o.-nak. 45. II. 14-én. Ebben leírja, hogy az ut. a tád-i cél elérése után a visszaözlő orosz gyalogságot követve sorokban súlyos veszteségeket okozott, de egyik lövege műszaki hibából elakadt, a kivontatást megkísérlő pedig beásta magát a főellenállási vonal előtt 3 km-re. Kimentését célzó támadást a 25. h. o. vk. nem engedélyezett. A támadás során a 3. üteg 8 páncéltörő ágyút, 1 aknavetőt és 1 páncéltörő vadász harcokocsi semmisített meg. Henkey őrnagy felsorolja a „kiválóan bátor magatartást tanúsítottak” neveit, élen az ütegparancsnokkal.

128 A hadosztály egyes alakulatainak elhelyezési körleteiről: *Dárday*-napló, 112. sz. melléklet, 1945. I. 20.

129 *Huszár,* 1988. 706–712. o.; *Huszár,* 1993. 162–170. o.

130 *Tassonyi*-közirat, 42. o.; *r. Kövesdy*-levél, 1995. VII. 18.

Lassu András hadnagy,
Nagy Árpád főhadnagy,
Porvay István hadnagy,
Remete Imre főhadnagy.

II. zászlóaljparancsnok: v. Makray Ferenc százados (visszahelyezve a Műegyetemről az ejtőernyős csapathoz).

Századparancsnokok: Kovács Ferenc főhadnagy,
Kövesdy Dezső főhadnagy,
Lazáry György főhadnagy,
Platthy Győző főhadnagy.

Bárczy János százados a hadosztályparancsnoksághoz került.

Tiszt, tiszthelyettes volt elég, mert ezeket eleve három zászlóaljas ezred szintjén tartották – írja Kövesdy – de a súlyos elhárító harcok után „öreg” – igazi régi ugró, kiválóan képzett – ejtőernyős alig maradt. A kiképzés ismét „sűrített” volt, arra azonban senki nem gondolt, hogy csak két hónap fog rendelkezésre állni. „Az alaki kiképzést kihagytam” – emlékezik Kövesdy –, „súlyt helyeztem a lökiképzésre és a védelemre. Biztos voltam benne, hogy többé nem támadhatok. Ámbár a katonai hatóságok elrendelték a Szent László hadosztály azonnali felszerelését, az nagyon hiányos maradt.”

Ugron az I. zászlóalj hadrendjét az alábbiakban adja meg.¹³¹

Zászlóalj törzs,

3 lövész század, egyenként 3 szakasz, 3 raj, 10 fő, 1 golyószóró.

1 géppuskás század 6 rajjal,

1 nehézfegyver század: 4/8 cm-es aknavető, 2/7,5 cm-es páncéltörő ágyú.

1 páncéltörő szakasz: 4 páncéltörő, páncéltörő; a szakasz árkász kiképzésű.

1 híradó szakasz: 6 R-3 és 6 gyalogos távbeszélő állomáscsoport.

1 fogatolt vonatoszlop: 20 országos jármű.

Huszár szerint az elvonuló zászlóalj ennél valamivel erősebb volt.

„A szervezés és kiképzés minden időnként igénybe vette. A hangulat nyomott volt” – írja Tassonyi. – „Pápa védelmével egy német ezredet bíztak meg és annak járt híre, hogy minket a város védelmére fognak rendelni. Az ezredes velem összeköttetésbe lépett és a védőállást szemrevételeztük. A zászlóaljparancsnokokkal akkor megbeszéltem, hogy ha végsőkéig való ellenállásra kapunk parancsot, Pápát a bekerítés után feladjuk és az oroszot meglepjük azzal, hogy bekerítés után keleti irányba ki fogunk törni (ugyanis ott csak leplező erők lesznek) és elhúzzunk a Bakonyba. Ekkor telepíttem a fegyver és lőszerdepotokat a Bakonyban.”¹³²

A fiatalok – sorköteles újoncok és besorozott leventék – hamar beleszoktak a kemény kiképzésbe s noha felszerelésük javarészt nem volt új, a kialakuló bajtársi közösségek és a feljavított koszt jó hangulatot teremtettek – írja Huszár. Ezt rontották a frontról érkező hírek, Budapest eleste, nyilas razzia a városban, különösen pedig két szökevény ejtőernyős kivégzése.

¹³¹ Ugron István: A pápai 1/1. ejtőernyős zászlóalj története, 1945. I. 25-III. 28. Kézirat, 1 o. (A továbbiakban: Ugron-kézirat.)

¹³² Tassonyi-kézirat, 43 o.

Tábori posta száma: F-107.

Harcjelentés

a f.hó 12.én Lepsénytől délre vívott harcokról.

F.hó 12.-én 11^h30 I kor a 25.gye.pk.révén a 25.hop által elrendelt bevetési parancsot kaptam, hogy Lepsény D.K.-tól 6 km.-re levő 155 hárp-ot/Kökuthegy/ vegyem birtokba. Rendelkezésemre becsátott 70 fő gyalogost a 7.századból Széchenyi fhdgy parancsnoksága alatt, akiket gk-in szállítottam a rolg-ek után. Sullyal /5 löveg/ Riki majoron át, 3 löveggel az iparvasut mentén támadtam. A 3.szakasz Wittner hdp.örm.pcsága alatt 13^h05 I-kor a vasutat átlépve támadását megkezdte. Magam a sullyal 13^h50 I-ko léptem át a vasutvonalat, Ezek után az összeköttetést a 3.szakasszal elvesztettem.

A gyalogsággal együtt Riki majorig mentem előre./13^h30 I./Az ellenség szórványosan tüzéséggel és aknavetővel lőtt Riki majorban tájékozottam, majd a támadást oldalról Kökuthegy 155 hárp. ellen megindítottam. A támadást az ellenség igen erős aknavető és tüzéséggel tüzelés karta feltartóztatva. Kökuthegy felől gyalogság tüzelt, Kiskömet pusztá irányából, valamint Toth tanya irányából pedig 2-2 pct.ágyu tüzelt. Ezeket kilőttük. Ugyancsak két pct.ágyut lőttük ki a 156 hárp-tól délre levő utnál. 15^h20 I kor Kökuthegy 155 hárp-ot elértem és azt elfoglaltam. A menekülő ellenséges gyalogságot ágyúval és gp-val lőttük. Ezután Kiskömet pusztá ellen támadtunk. Ugyancsak gp. és ágyu tüzeléssel a menekülő ellenséges gyalogságot. Ezután Attila pusztá keresztül Ágoston psz-ra támadtunk. Ott az ellenség hátába kerültünk és az ellenséges visszahátráló gyalogságot-mivel már a repeszgránátunk elfogyott, közvetlen közelről gp-val és gpi-val lőttük, sőt valamennyi kézigránátunkat is kilőttük. Csak ezen a részen az ellenség vesztesége megítélésem szerint kb. 150 fő. Egy Ágoston pusztá irányába haladó ellenséges pc.vadászt kilőttük. Támadásunkat a 156 hárp-tól K-re levő fasorban elhelyezett két pct.ágyu lőtte. A lövegeket kilőttük. Toth tanyától K-re az egyik löveg egy aknavető állást taposott szét.

Még a Kökuthegy 155 hárp elfoglalásának mozzanata alatt egyik lövegem Kökuthegy-től Ny-ra kb. 1 km-re kuplungtörést kapott. Egy másik löveg kizakarta vontatni, ellenben a mély talajban elsüllyedt.

18^h40 I-kor Ágoston pusztáról rohamszakaszokkal együtt bevonultam Lepsénybe.

A 3.szakaszról a szakaszparancsnok hdp.tett jelentést beérkezése után. A szakasz Horváth tanyáig ment előre, amikor löveget pct.ágyúval kilőtték. Személyére átesztelt egy másik rolg-be, a két pct.ágyut kilőtte. Ekkor megsebesült és sebesülten hátrasszallították. A pk.nélkül maradt szakasz még egy ideig lőtte az ellenséges gyalogságot s az igen erős aknavető és tüzéséggel tüzelés miatt visszavonultak. 19^h30 I-kor Lepsénybe beérkezett. A két lövegvezető magatartása kifogásolható, ellenben arra való tekintettel, hogy első bevetésük volt, valamint, hogy az ellenséges tüzelésben igen erős volt, tapasztalatlanáguknak tudható be.

Saját veszteség: Wittner hdp.örm.szak.pk.sebesült, 2 halott, 9 sebesült 1 rolg.kilőve, 2 rolg.saját vonalunk előtt kivontatása folyamatban, 2 gk bombaszilánkok által megromlva.

Ellenség kb.vesztesége: 10 pct.ágyu, 1páncéltörő, több könnyű aknavető, több gp. és gsz., valamint 200 fő sebesült illetve halott.

1 drb. vázlat melléklet.

Kovács Ferenc
ip.

2. sz. szövegmelléklet

Február 21-én az I. zászlóalj Bakonyszücsre¹³³ és környékére vonult, kihelyezésre. Itt már harcserű kiképzésre, éleslövészetre is sor került. III. 15-én riadót rendeltek el. A zászlóalj 20-án indult teljes felszereléssel Farkasgyepüre. „Itt teljes fegyverzetcsere történt” – írja Ugron –, „új német puskákra, villám-golyószórókra és villámgéppuskákra”.¹³⁴ A géppisztolyok továbbra is hiányoznak, kivétel egy-két veterán régi fegyvere. „A zászlóalj összlétszáma kb. 1000 fő, harcos állomány – Grabenstärke – 800 fő. III. 20. Továbbmenet: Városlőd–Szentgál. Itt éjszakázunk”.

A repülő-lövészezred parancsnokságával és újjászervezésével a hadosztályparancsnok Pályi György századost, az I./I. repülő-lövészzászlóalj Ipoly-garami gyűrűből kijutott parancsnokát bízta meg.¹³⁵ Noha ismét felállították mindkét zászlóaljat, a március 17-i felriasztáskor csak egyhez volt elegendő fegyverzet. A kivonuló alakulat szervezete:

Parancsnok: Pályi György százados

1. segédtiszt: Balogh János repülő főhadnagy

Közvetlenek: péncéltörő ágyús szakasz (4 motorizált löveg.) Pk: Kövess főhadnagy;

páncéltörő szakasz: (2 db 20 mm-es repülő gépágyú, földi használatra alakítva). Pk: Szabó műszaki hadnagy.

1 lovas csapatcsendőr-egység (1+12 fő); árkász szakasz, távbeszélő szakasz.

1. század parancsnok: Kiss Gyula hadnagy,

2. század parancsnok: Apró Mátyás főhadnagy,

3. század parancsnok: Mánfay Károly hadnagy.

Nehézfegyverszázad-parancsnok: Lécfalvy százados.

A század állt: egy géppuskás századból, (12 villámgéppuska)

két aknavető szakaszból (4-4 db 80 mm, ill. 120 mm-es vető)

Századonként 9 villám-golyószóró, mint sorozatlövő fegyver.

A legénység német Mauser puskákkal volt felszerelve.

A géppisztolyok itt is hiányoztak.

A bevetésre került egység összlétszáma 1300 fő volt.

A Vásárosmiskén visszamaradt II. repülő-lövészzászlóalj és pótezred Erényi ezredes, illetve Juhász százados parancsnoksága alatt később bevetésre került, de a rosszul felszerelt egység az első ütközet után felmorzsolódott. Megmaradt részei lejutottak a Murához.

A testőr-gránátos ezred és a felderítő osztály újjászervezéséről – személyi és anyagi feltöltéséről, illetve január-márciusi tevékenységéről – nem találtunk adatokat. Ugyancsak hiányzik minden részlet a Baráth András alezredes parancsnokolta, mindvégig a hadosztályt szolgáló – helyenként megemlélt hárado zászlóaljról.

Az újjászervezés időszakáról – főleg a tüzéséget illetően, de a hadosztály vonatkozásában is – a Dárday-napló dátumszerűen beszámol: a feltöltésről a tüzer Kikfek. gondoskodik. A VIII. gépkocsizó közepes tarackos üteget újból 3 üteges

¹³³ Nagy Árpád-napló, *Huszár*, 1993. 162–170. o.

¹³⁴ Adataikat I. *Alattin-Ugron*, 10. o.

¹³⁵ V. Pályi György hagyatéka. Gépelte kéziratok. Cím nélkül. 1945. év 1., 9., 9a., 14–17., 17a., 18., 18a., 19–23., 23a., 24–28., 28a., 29–30. o. Évszám nélkül. III. Tgy. 3064. (A továbbiakban: Pályi.)

osztálya szervezik, a Gereben százados parancsnoksága alatti közepes aknavető tüzerosztályt ugyancsak kiegészítik 2 üteggel. A Fővezérség utasítja a Kikfeket a 13. és 38. tábori tüzerosztály felállítására a hadosztály részére.¹³⁶ Január második fele az egységek elhelyezésével telt el. A hó végén a tüzerparancsnokság kiadta „Irányelvek a kiképzés végrehajtásához 1945. II. 1.–IV. 30.” c. iratát, 12 hetes időszakra.¹³⁷

III. 9-én a hadosztály I. a. (hadműveleti) osztályán tartott értekezlet szerint a hadosztály kiképzési foka olyan, hogy a nagy újonclétszámra tekintettel még 6 hét kell a szükséges szint eléréséhez.¹³⁸ A német „Kampfkommandant” azonban már III. 15-én reggel 6 órakor riadót (Ri 1-es fokozatot) rendelt el¹³⁹ Borsosgyőr körzetére. Miközben a IX. hadtest-tüzerparancsnoktól új irányelvek érkeztek a 11 pontból álló naplóvezetésre,¹⁴⁰ III. 17-én Ri 2-t rendeltek el a Mór–Oroszlány irányába történt orosz előretörés miatt. A hadosztály vezérkari főnök szerint számolni kell a bevetéssel. Ezért az I. a. osztályon értekezletet tartott az erre alkalmas egységek számbavételére; ugyanis félő volt, hogy kellő számú harckész alakulat hiányában a meglévők egyenként kerülnek bevetésre. Futólagos megállapítást nyert, hogy 3 zászlóalj, bizonyos hadosztályközvetlen egységek, a tüzéség részéről az 1. közepes aknavető tüzerosztály 6 vetővel, a VIII. gépkocsizó tüzerosztály pedig egy 3 löveges üteggel jöhet tekintetbe. Lajtos távbeszélőn kérte a IX. hadtestparancsnokságot a jelzett egységek – adott esetben – együttes alkalmazására, egyben kérte feloldásukat a Kampfkommandantok hatásköre alól. Ezt a Heeresgruppe Süd parancsnoksága III. 19-ével el is rendelte.¹⁴¹ Említést érdemel, hogy Gereben Ferenc százados III. 1-jével tüzerparancsnok-segédtiszt beosztásba került, Rábay Pál pedig III. 14-ével az 1. közepes aknavető tüzerosztály parancsnoki tisztét vette át.

A zászlóaljból megmaradt utász-század az utász-napló tanúsága szerint¹⁴² I. 11-én települt át Tanyról Kisbajcsra, a zászlóaljparancsnokság pedig Csornára. A hadosztály vezérkari főnök az utászzászlóalj-parancsnok javaslatára hozzájárult a zászlóalj eredeti szervezetének helyreállításához és a harckésztség elérésének dátumát IV. 1-ben jelölte meg.

Az újonnan szervezett utászzászlóalj parancsnoka Koppány Ernő alezredes, segédtisztje Endrődy Imre zászlós, az 1. század parancsnoka Kozma László főhadnagy, a 2. század parancsnoka: Mersich András százados, a 3. század parancsnoka: Kocsis Ferenc főhadnagy lett.

A 2. század parancsnokságát egyelőre Székely György hadnagy vette át, Mersich százados pedig a zászlóaljparancsnok-helyettesi teendőket látta el, vezette a kiképzést és az új zászlóalj feltöltését és megszervezését. Az új századok I. 22-én Szil-sárcánra, Rábacsanakra és Pásztoriba települtek és megkezdték a kiképzést.

¹³⁶ Előzetes értesítés a hadosztály tüzéségének újjászervezéséről. 371/Szt. László ho. Tpk. 1945. I. 18.; *Dárday-napló*, 109. sz. melléklet. 1945. I. 19. A feltöltést elrendelő főparancsnoksági levél azonban csak II. 19-én kelt, uo. 118. sz. mell.

¹³⁷ Uo. 113. sz. mell., 1945. I. 27.

¹³⁸ Uo. 1945. III. 9.

¹³⁹ „Kampfkommandant”: a területileg illetékes helységparancsnok. A „Riadóintézkedés” 3 fokozatot ismert. Ri 1: Sisak puská, 40 éles, 2 kgr., gázlarc, kenyérszak felszereléssel gyülekező az elhelyezési körletben. Szállítóeszközök készenlétben. Ri 2: Gyülekezés a riadóhelyen. Ri 3: Riadókörtlet elfoglalása. *Dárday-napló*, 122. sz. mell. 1945. III. 16.

¹⁴⁰ Uo. 123. sz. mell. 82/IX. hdt. tpk. 45. III. 13.

¹⁴¹ Uo. 126. sz. mell., 1945. III. 19.

¹⁴² Utász-napló, 1945. I. 11–III. 19.

Egy, Szügyi által tartott II. 2-i értekezlet szerint a hadosztályt „1. hungarista Szent László hadosztály” néven Németországban kívánják felszerelni, de a hadosztályparancsnokság mindent elkövet, hogy a hadosztály Magyarországon álljon fel, noha így a megfelelő felszerelés kétséges. A csapatparancsnokok egyhangúan arra szavaznak, hogy a hadosztály itthon állíttassék fel. Noha a tisztikar és legénység nem volt németbarát – erre a németek adtak okot –, a már megszállt területről érkező ellenőrzött hírek szerint a „helyzet túl olyan kétségbeejtő, hogy hazánk számára a német győzelem az utolsó szalmaszál... – A szökés büntetése halál, önként jelentkezés esetén – kegyelemből – 10 évi börtön. Szökésnek minősül az is, ha valaki a nyilaskeresztesekhez áll be. A nyilas párt tagjai a hadosztályt nem szemlélhetik, működéséhez hozzá nem szólhatnak – a »számonkérők« sem – kivéve Beregfy vezérezredes írásbeli parancsát.”

1945. III. 1-jével, a hadosztályparancsnok II. 28-i szóbeli rendelkezése alapján, az utászászlóalj parancsnokságát Koppány alezredestől Mersich százados vette át. III. 4-én tudott a zászlóalj először számottevő anyagot – ruházatot, felszerelési cikkeket, fegyverzetet, lőszert, gépjármű, gázvédelmi és lángszóróanyagot – vételezni, Mosonmagyaróváron.

A hadosztályparancsnok III. 18-i parancsával elrendelte két utászszázad és a parancsnokság készenlétét.

Menetcél: Pápa.

A dunántúli harcok.

*Hadműveletek 1945. III. 6–III. 23 között*¹⁴³

Hitler már a magyar főváros „felmentésére” irányuló harmadik sikertelen német kísérlet előtt – január közepén – elhatározta a 6. SS páncélos hadsereg Magyarországra szállíttatását. Guderian ellenvetésére, hogy az ardenneki támadásból megmaradt tekintélyes erőre Németország közvetlen védelmére, a lengyel fronton lenne szükség, a Führer kioktatta vezérkari főnökét a déldunántúli olajforrások stratégiai jelentőségéről.¹⁴⁴

A szovjet legfelsőbb parancsnokság pedig február 17-én adott ki egy bécsi támadó hadműveletre vonatkozó direktívát. Ismét támadásra készült tehát mindkét fél. A kezdeményezők a németek voltak.

A szovjet kezdeti hitetlenkedés¹⁴⁵ cáfolataként a Dunántúlon felvonult 6. SS páncélos hadsereg – más német és magyar alakulatok támogatásával – március 6-án lendült erőre, a Balaton és a Velencei-tó között, a Duna irányába. A támadás azonban részint az akkorra már kiépített szovjet mélységi harcokcsizár, részint a váratlanul bekövetkező olvadás folytán március 15-éig mindenütt végleg elakadt. A fő ellenállási vonal ekkor Siófoktól a Sió mentén Simontornyáig, a Velencei-tótól pedig

143 Veress D. Csaba: A Dunántúli hadi krónikája, 1944–1945. Budapest, 1984.; Szabó Nándor: Hadszintén: Magyarország. Kézirat, V. rész, 67 oldal. A két Szerző írásvégő adatainak felhasználásával.

144 Guderian: i. m. 357. o. A szintetikus benzint előállító német „Hydrierwerke” szétbombázása után a magyar olajforrások nélkülözhetetlenné váltak. Hitler Guderiannak: „Wenn Sie keinen Brennstoff mehr erhalten, können Ihre Panzer nicht mehr fahren und die Flieger nicht mehr starten. Das müssen Sie doch einsehen. Aber meine Generale verstehen eben nichts von Kriegswirtschaft.”

145 Dombrády Lőránd–Tóth Sándor: A m. kir. honvédség, 1919–1945. Budapest, 1987. 420. o.

Soponyáig, majd a Sárvíz mentén, a két egymáshoz közeledő csatorna által megszállt ék alakban Cece térségéig terjedt; a Velencei-tótól ÉNy-ra Zámoly–Pusztavám–Oroszlány, majd K-re Szár–Mány irányában helyezkedett el. Itt É-ra fordulva a visszafoglalt Esztergom K-i szegélyéig és a Duna partjáig nyúlt.

A szovjet ellentámadás – egyben a német előretörésnek megfelelően módosított bécsi támadó hadművelet nyitánya – március 16-án indult. Ehhez északon – a Duna és Pusztavám között – a 2. Ukrán Front 18 lövész hadosztálya és a 2. gárda-gépesített hadtest 100 harcokocsival, tartalékként pedig a garami arcvonalról kivont és feltöltött 6. gárda-harcokocsihadsereg (5. gárda-harcokocsihadtest és a 6. gárda-gépesített hadtest összesen 415 harcokocsival és rohamlöveggel) állt készenlétben. – Délen a 3. Ukrán Front csapatai készültek a támadásra, nevezetesen: Mór és a Velencei-tó között 15 lövész hadosztály – köztük a kézfegyverekkel a világon legjobban felszerelt 9. gárda-összefegyvernemi hadsereg – és egy gárda-harcokocsidandár 186 harcokocsival; a Velencei-tótól a Sárvízig a 27. összefegyvernemi hadsereg 9 lövészhadosztálya, a 23. és a 18. páncélos hadtest (feltöltés nélkül), a Sárvíz mentén az 1. gárda-gépesített hadtest 2 gárda-gépesített dandára. Cece és Siófok között a 26. összefegyvernemi hadsereg 9 lövészhadosztálya és az 5. gárda-lovashadtest készült a támadásra, hozzávetőlegesen 660 harcokocsival és rohamlöveggel. Ez tehát csak a déli arcvonalszakaszon kb. 846 harcokocsi és rohamlöveget, a később csatlakozó 6. gárda-harcokocsihadsereg állományával együtt pedig mintegy 1261 páncélost jelentett.¹⁴⁶

A német–magyar hadrend III. 15-én az alábbi volt: Pusztavám és a Duna között a támpontszerűen védekező magyar 1. huszárhadosztály Várgesztesig, majd a német 96. gyaloghadosztály, a magyar 23. volt megszálló hadosztály és a német 711. gyaloghadosztály a 3. magyar hadsereg, vitéz Heszlényi József vezérezredes parancsnoksága alatt állt. A Velencei-tó és Pusztavám között a IV. SS. páncélos hadtest (az 5. Wiking és a 3. Totenkopf SS. páncélos hadosztály) és a magyar 2. páncélos hadosztály, Gille SS tábornok vezetésével, összesen 86 bevethető harcokocsival; a Velencei-tó és a Sárvíz közt, illetve mentén rendre a német III. páncélos hadtest (az 1. és 3. páncélos hadosztály, a 356. gyaloghadosztály, az 509. „Tigris”-osztály 45 harcokocsival, majd a 3. napon a 6. páncélos hadosztály) Hermann Breith páncélos tábornokkal az élen, a II. SS páncélos hadtest (a 2. Das Reich és a 9. Hohenstaufen SS. páncélos hadosztály), a német 23. páncélos hadosztály, a 44. Deutsch- und Hochmeister gyaloghadosztály; a Balaton és Mezőkomárom között a Sió mentén az I. német lovashadtest (a 3. és 4. német lovashadosztály) helyezkedett el Gustav von Harteneck lovassági tábornok vezetésével, továbbá a magyar 25. gyaloghadosztály.¹⁴⁷

Ez csupán a Balaton és a Velencei-tó között összesen 13 (8 német páncélos-, 2 lovas-, 2 gyalog- és 1 magyar gyalog-) hadosztályt jelentett. Jóllehet az alakulatok nagy része leharcolt, fel nem töltött egységekből állt, mégis említést érdemel, hogy ilyen kis területen, ilyen koncentrációban a második világháborúban sehol nem voltak német alakulatok bevetve.

146 A szovjet páncélosok számadatait Szabó Nándor gyűjtéséből, szovjet irodalmi adatok és Nagy Gábor: Fejér megye felszabadítása (Fejér megyei történelmi évkönyv, 1970/1. 66–107. o.) c. közleménye alapján.

147 Ide volt beosztva a Szent László hadosztálytól vezényelt 20. rohamtüzér osztály Henkey Hönig parancsnoksága alatt. L. a 2. sz. szövegmellékletet.

A hadtörténetírásban közhelynek számít, hogy a március 6-i német támadás a váratlan olvadás folytán elsüllyedő nehéz harckocsik miatt fült kudarcba. („Csak a Sár-ral kezdődő helységneveket kellett volna lefordítani a támadás tervezőinek” – olvashatjuk több helyütt.) A magunk részéről Szabó Nándor rendhagyó nézetét tartjuk figyelemre méltónak. E szerint végül is a támadás elakadásának köszönhetően tudtak a Sió-Sárvíz „ékben” lévő alakulatok a hatalmas szovjet erőfölény folytán előbb utóbb várható ellentámadás során a bekerítés elől legnagyobbbrészt időben kitérni, illetve a Székesfehérvár térségéből támadó szovjet erőkkel utolsó pillanatban szembefordulni.

A második tényező, ami miatt a szovjet támadóknak nem sikerült Nádasdladány és a Balaton között „befűzni a zsákot” – benne 12 német és 1 magyar hadosztállal – a sztálini hadvezetésben keresendő. Amint a II. világháború során annyiszor, Sztálin ezúttal is elmulasztotta a kellő súlyképzést. A támadást csapatai III. 16-án északon és délen egyaránt megindították. Csak amikor DNy-irányba támadó erői szívós ellenállásba ütköztek, akkor rendelte el Sztálin a 2. Ukrán Front tartalékában lévő 6. gárda-harckocsihadsereg bevetését, a 3. Ukrán Front támadásához csatlakozva, DNy-i irányba. Ezt a kétnapos késést a szovjet páncélosok nem tudták behozni.

A harmadik tényező vitathatatlanul a védekező német és magyar csapatok – köztük a Szent László hadosztály Németh alezredes parancsnokolta harccsoportjának – hősiessége volt.

Mindennek következtében a szovjet támadás Ausztria ellen a tervezett időpont-hoz képest egy hetet késett. Ebből ugyan főleg az osztrákok profitáltak – meg talán, a Nyugat. Hazánk viszont – akarva-akaratlan – ismét hű maradt hálátlan történelmi szerepéhez...

Nos lássuk az események rövid összefoglalását.

III. 16-án a köd miatt csak moszkvai idő szerint délben, tehát 10 órakor indult a 4. és 9. gárda-összefgyvernemi hadsereg támadása 18 lövészhadosztállal és 186 harckocsival Herbert Gille tábornok IV. SS páncélos hadteste és a 2. magyar páncélos hadosztály 70, illetve 16 harckocsival rendelkező leharcolt alakulatai ellen. A 6. gárda-harckocsihadsereg 55 km-es menettel Csákvár-Zámoly térségébe ér (Innen fordul később délnek.)

III. 17-én Hitler jóváhagyta a csapatok visszavonását a Sió-Séd ékből és a kívánásra kerülő alakulatokat Mór, Várpalota és Ősi-Berhida térségében osztotta el. Itt kerülünk szembe a hitleri megalománia újabb esetével: a Führer ÉK-i előnyomulásból DK-i irányú bekerítést latolgatott... Végül is a régi állások visszafoglalására adott utasítást. Így klasszikus találkozóharc jön létre. A 6. gárda-harckocsihadsereg 5. harckocsihadteste és a 37. gárda-lövészhadtest Ősi-Berhida-Várpalota térségében beleütközik az 1. és 9. SS páncélos hadosztályba. Tomboló küzdelem alakul ki III. 19–23. között Csór, Ősi, Nádasdladány, Berhida, Várpalota, Hajmáskér, Királyszentistván térségében.

III. 18-án a szovjetek a Móri árokban értek el sikereket a Söréd-Magyaralmás-Mór-Pusztavám térségében keményen ellenálló Totenkopf-hadosztállal szemben. Guttamási-Bakonykúti vonalán a Wiking vívott találkozó harcot 12(!) szovjet lövész hadosztállal és két gárda-harckocsihadtesttel.

III. 19-én a Vértes hegységet támpontszerűen védő leharcolt 1. magyar huszárhadosztályon áttört szovjet 68. és 75. lövészhadtest elfoglalta Tata-Tóvárost és este elérte a Dunát. A Bicskénél védekező Heszlényi-féle német-magyar erők kénytelenek voltak visszavonulni és Esztergom körül hídfőt képezni. Ezt a várostól nyugatra III. 27-ig védték, lekötve a Bécs ellen támadó szovjet erők egy részét.

A 6. gárda-lövészhadtest és a 9. gárda-összefgyvernemi hadsereg Mór és Bodajk elfoglalása után Zirc felé nyomult előre, kihasználva az erdős terepen a nagyszámú gyalogság nyújtotta előnyöket. Az 5. gárda-páncélos hadtest és a 37. gárda-lövészhadtest a Balaton irányába támadva Várpalota és Székesfehérvár közt több ponton átlépte a 8-as műutat. Az 1. és 9. SS páncélos hadosztályok maroknyi ereje azonban megakadályozta a továbbjutást. A 5. SS (Wiking) páncélos hadosztály védte Székesfehérvárra több helyen betörték a támadók. Az út már csak DNy felé volt szabad.

III. 20. Kisbérnél a 6. páncélos hadosztály és a 2. SS páncélos hadosztály megállította a szovjet előretörést. Várpalotát, Inotát az 5. gárda-páncélos hadtest csapatai elfoglalták, de Ősinél, Berhidánál és Nádasdladánynál a 9. SS páncélos hadosztály és a 4. lovashadosztály 41. ezrede szilárdan ellenállt, minden támadást kivédtek. A Börgönd-Sárvíz arcvonalon a 27. összefgyvernemi hadsereg, a 18. páncélos dandár és az 1. gárda-gépesített hadsereg együttes támadása sem tudta megakadályozni a német 1., 3. SS páncélos és a 44. gyaloghadosztály lassú hátramoztatását. A Sárvíz és a Balaton között a 26. összefgyvernemi hadsereg, a 104., 135. lövészhadtest és az 5. gárda-lovas hadtest támadott. Utóbbi egész nap a Siófoktól K-re harcoló magyar 25. gyaloghadosztály állásait rohamozta. (Itt harcolt a Szent László hadosztálytól vezényelt 20. rohamtüzér osztály is.) A nap folyamán elveszett Enying és több más a Balatontól K-re eső helység. A 4. gárda-összefgyvernemi hadsereg elfoglalta Csórt.

III. 21. A Zirc felé előnyomuló erők közül a 9. gárda-gépesített hadtest Tésnél balra fordult, Hajmáskér felé. A nap folyamán katasztrófa fenyegetett.¹⁴⁸ A német III. páncélos hadtest védelmét Polgárditól D-re áttörte a 27. összefgyvernemi hadsereg. A 6. gárda-harckocsihadsereg a 4. gárda-összefgyvernemi hadsereggel együtt elfoglalta Berhidát. Már csak egy 12 km-es sáv maradt szabad a Székesfehérváron harcoló Wiking SS páncélos hadosztály számára, de Pétfürdőnél a 9. SS hadosztály páncéltörő ágyús osztálya, néhány harckocsi és 8 Jagdpanther rohamlöveg 15 J. Sztálin nehéz harckocsit kilőtt. A védekező csapatok e nap még mintegy 70 páncélost lőttek ki.

Karl Ulrich tábornok, a Székesfehérvárt védő 5. SS páncélos hadosztály parancsnoka a város feladása mellett döntött. A rádióösszeköttetést megszakítva 21-én éjjel önkényesen kivonultak DK felé. Noha a 26. szovjet hadsereg támadása Enyingtől É-ra a 3. és 4. német lovashadosztály tűzoltásszerű bevetése folytán csak lassan haladt előre, Lepsényt mégis elfoglalták. Az „ékből” visszavonuló német csapatok felszerelésük, fegyverzetük nagy részét az üzemanyaghíány és a szovjet légi uralom folytán elvesztették. A német vadászgépeknek még az IL-2-esek zavarására is alig telt.

III. 22. A Székesfehérvárt feladó, a Séd mentén elvonult Wiking SS páncélos hadosztály nyomán felszabaduló 2. gárda-gépesített dandár és a 4. gárda-össz-

¹⁴⁸ Wilhelm Tiede: Im Feuersturm letzter Kriegsjahre. (II. SS Panzerkorps, mit 9. u. 10. SS Division „Hohenstaufen” und „Frundsberg”) II n., 1975. 506. o.

fegyvernemi hadsereg Nádasdladánynál előnyomulva Jenő községnél találkozott az 1. gárda-gépesített hadtesttel. Az így bekerített 1. német páncélos és 44. gyaloghadosztály még 23-ára virradóra kitört, de a már amúgy is megfogyatkozott bécsi 44-eseknek csak roncsai jutottak át; elesett Rost altábornagy, hadosztályparancsnok is. Ugyane nap hajnalán a Tésnél délnek fordult szovjet erők rajtaütésszerűen betörték Hajmáskérre, bekerítéssel fenyegetve az I. német SS páncélos hadtest jobbszárnyát. Noha a német alakulatok makacsul védekeztek, a 46. gárda harckocsidandár – kijutva a 8-as főútra – kilőtt 76 német páncélost és lövészpáncélost. A német hadvezetés – H. Balck, a német 6. hadsereg parancsnoka és G. v. Harteneck, az I. lovashadtest parancsnoka – gyors ellenintézkedéseket tett. Berhida körzetét hirtelen összeszedett tekintélyes erőkkel szállták meg a visszavonuló alakulatok folyosójának biztosítására. A 9. SS páncélos hadosztály mellett itt került a Szent László hadosztály egy harccsoportja máig híres alkalmazásra. A gránátos zászlóalj részeiből, a felderítő zászlóalj páncéltörő ágyús századából, valamint a 20. rohamtüzér osztály egy Hetzer ütegeből szervezett csoport Németh alezredes vezetésével¹⁴⁹ Vilonyánál biztosította a német visszavonulást. A községtől É-ra és Dny-ra a 9. SS hadtest 8,8-as ütege és más légvédelmi gépágyús illetve ágyús egységek foglaltak tüzelőállást.

A reggel meginduló szovjet támadást a légvédelmi ütegek 2 harckocsi, majd a Németh csoport 4 harckocsi kilövésével megállították. Az este 8 óra után újraindított támadást a 41. német harckocsiezred és a 24/I. harckocsi osztály, valamint a Németh harccsoport újabb öt harckocsi kilövésével tartóztatta fel, megakadályozva a szovjet erők áttörését a Balatonhoz. A Németh csoport azonban, légitámadások során, súlyos veszteségeket szenvedett.¹⁵⁰

A március 6-a óta pihenő nélkül harcban álló 1. Leibstandarte Adolf Hitler SS páncélos hadosztály összeroppant, felbomlott. Hitler dühében elrendelte a katonák zubbonyujján lévő megkülönböztető szalag – Ärmelstreifen – letépését.¹⁵¹

III. 23-ára virradóra elveszett Kenese, Papkeszi és Litér, de az egyik legkiválóbb német páncélos hadosztály, Radowitz altábornagy 23-asai Küngösnél még egy utolsó támadást indítottak K-i irányba. Ott, összetalálkozva a bekerítésből kitörő 1. páncélos hadosztály töredékekkel, együtt még ki tudtak térni. Ez azonban a 44-eseken már nem segített. III. 23-a folyamán a Litér és Kenese Ny között még mindig védekező 3. és 4. lovas, a 9. SS páncélos és a 23. páncélos hadosztály fokozatosan hátrált a 130 harckocsival támadó 11 szovjet hadosztály (1 harckocsi-, 1 gépesített, 1 lövész- és 8 gyaloghadosztály) elől. A Balatontól ÉK-re az 5. gárda-lovashadtest támadott 70 harckocsival, Hajmáskértől Dny-felé a szovjet 18. páncélos dandár nyomult előre 60 harckocsival, Hajmáskértől ÉNy és Ny-i irányban – Veszprém felé – a 6. gárda-páncélos hadsereg 5. gárda-harckocsihadtestének 50 harckocsija mozgott a Heeresgruppe Süd jelentése szerint. Összesen tehát csak ezen a napon és szakaszon 310 szovjet harckocsi és rohamlöveg támogatásával nyomultak elő a szovjet erők nyugat felé.

Noha a német és kisszámú magyar erők a hadműveletek első – támadó – szakaszában 206 harckocsit, a második – védekező – szakaszban, 8 nap alatt 1261-ből

¹⁴⁹ Veress D. Csaba: i. m. 290–292 o.

¹⁵⁰ V. Adonyi Ferenc: A magyar katonák a második világháborúban. 1951. Független. A m. kir. Szent László hadosztály hősi harcái. II. A dunántúli halogató visszavonulás. III. 22.

¹⁵¹ Guderian: i. m. 381 o.

425 harckocsit lőttek ki (ebből az I. lovashadtest és a Németh-csoport két nap alatt a negyedét) a szovjet erőket feltartóztatni nem lehetett.

Ezzel zárult a III. 6-i német támadással kezdődő, majd a III. 16-i szovjet ellentámadással folytatódó gigászi ütközetsorozat. III. 24-étől a dunántúli harcok új, utolsó szakaszában a 3. és 2. Ukrán Front gyors előnyomulására került sor Ausztria felé.

A III. 15-én felriasztott és III. 19-ére részlegesen felvonult, hiányosan felszerelt, alig kiképzett újoncokkal feltöltött Szent László hadosztály ennek az előnyomulásnak – voltaképp inkább üldözésnek – a lassítását, meg-megállítását kapta feladatául. Erről szólunk a következőkben.

A hadosztály balatonfelvidéki és zalai halogató harcai 1945. III. 19–IV. 5.

A Szent László hadosztály parancsnokságának III. 18-án kiadott intézkedése szerint¹⁵²

„1. 45. III. 20-án 00 h-ra menetkészültségét érje el:

- a) 1. cje. vad. e. pság., eje. törzsszd. és I. vad. zlj. (Pápa, Szücs),
- b) gr. e. törzsszd.-ből pctá. szak. és az I. zlj. (Nagytevel, Ugod, Homokbödöge),
- c) a feld. oszt. pság., közvetlen szak-ok és egy kp. szd.
- d) a pcv. oszt. egy npct. á. szd-a (Borgáta),
- e) 1. köz. av. tü. oszt. pság. és 18/4. köz. av. ü. (6 vetővel Felpécen),
- f) VIII. gv. köz. tar. tü. oszt. (Ménfőcsanak), g) a pcv., feld., köz. av., gv. tü. oszt. 1–2 napi, az eje., gr. ala-ok előreláthatólag három napi menettel számoljanak.
- h) u. zlj. pság. és két u. szd. (Szilsárcány), mely 4–5 napi menettel számoljon.

2. 45. III. 21-én 00 h-ra menetkészültségét érje el:

- a) A rep. löv. e. tszd-, és az I. zlj-a., (Vásárosmiske),
- b) a hir. zlj. (Nagyacsád), amely a pcs. vétele után a beépített ag. lebontását azonnal kezdje meg.
- c) mindkettő előreláthatólag 4–5 nap menetre készüljön fel.”

Egy III. 20-i intézkedés¹⁵³ közli, hogy a hadosztály III. 19-ével a magyar II. hadtesten keresztül a német Balck csoport alárendeltségébe lépett és harcképes egységeivel III. 23-ig a Nagyvázsöny és Hidegkút közti területre vonul fel, s a III. 21–22-ére szóló menetcélokot is megadja. Az ugyane napon kelt három oldalas felvonulási intézkedés¹⁵⁴ szerint „A Dunántúl-on megelégnék kölcsönös harctevékenység folytán fokozott figyelem terelődik a Balaton szakaszára” (sic!). Itt a védelmet megerősítik. Ennek érdekében kerül a Szent László hadosztály alkalmazásra.

Egy további – III. 22-én kelt – két napra szóló intézkedés¹⁵⁵ már a realitások talaján készült. Az irat első oldalát fakszimilében közöljük (3. sz. szövegmelléklet, 96. o.).

¹⁵² Előzetes intézkedés a hadosztály felvonulására. 414/Szt. László ho. I. a. 45. III. 18.; *Dírdalay-napló*, III. 19. 125. sz. mell.

¹⁵³ Napi menetcélok III. 21. és III. 22-ére. 433/Szt. László ho. I. a. 45. III. 20.; *Dírdalay-napló*, III. 19. 129. mell.

¹⁵⁴ Intézkedés a hadosztály felvonulására a Balaton védelmében. 435/Szent László ho. I. a. 45. III. 20. l. o. 132. sz. melléklet.

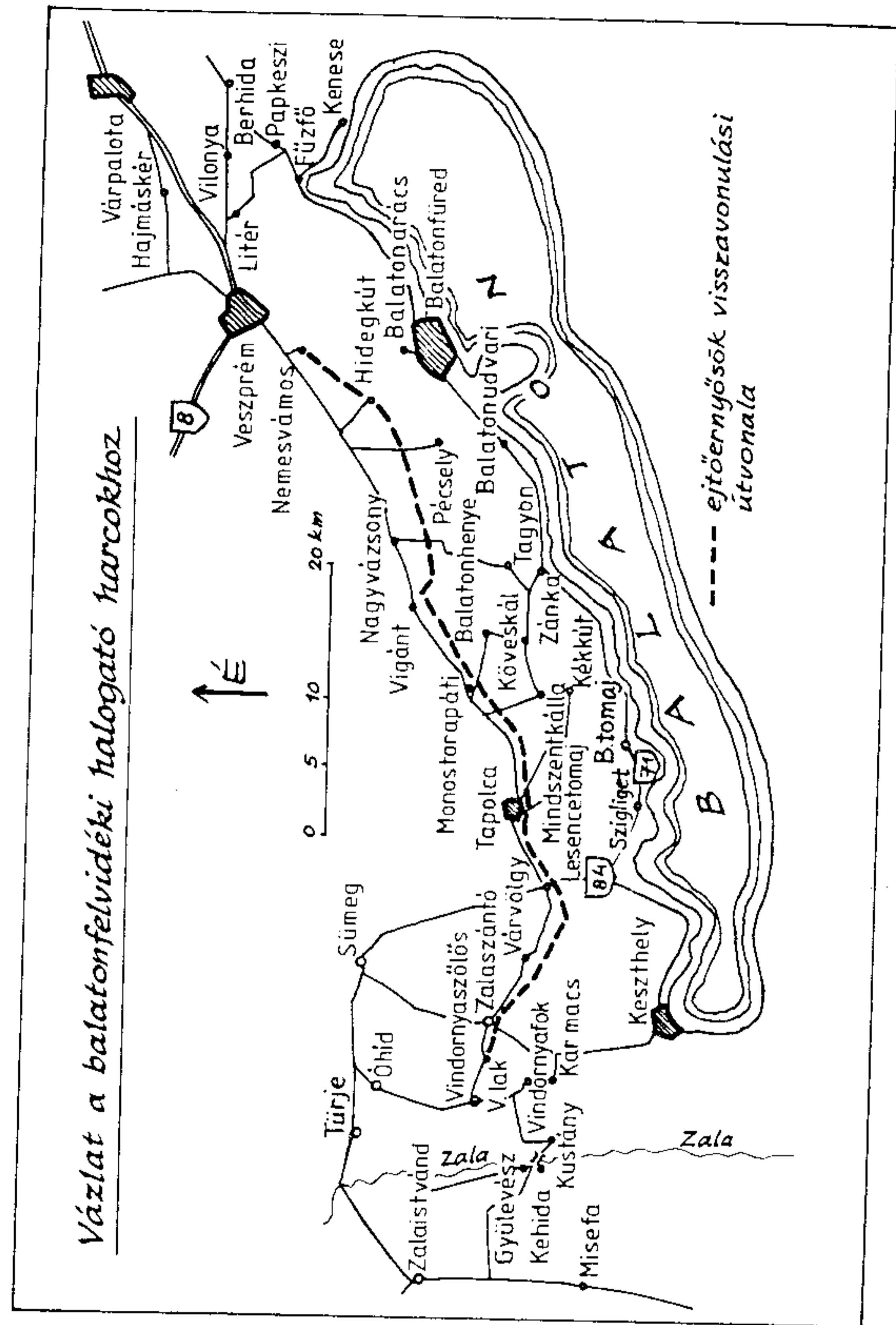
¹⁵⁵ Uo. 45. III. 22. 134. sz. mell. Az intézkedés 2. oldala szerint a hop. a Balatonfűred-i Jókai villában települt. A hop. bangsúlyozza, hogy az alakulatok a megadott csoportosítástól, feladattól eltérő parancsot – bárki részéről érkezzék az – utasításnak vissza (45. III. 22. 18 h 20' Szűgyi sk.)

134. Tpk.

Intézkedés III.22. és 23.-ra.

- 1./ A Balaton K-i parja mentén tád-o tulajdú elg.III. 22. délig Balatonakarattyá D-t érte el, ott súlyos harcok rára az I.é.lov.hdt. a tád-t elfogta. Székesfehérvár felől DNY-i irányba tád-o elg.ma 14 h-ig elfoglalta Hajmáskér-t Kádártó-t és elérte Veszprém Kés. Ugyanakkor D.Dny-ra előretörve Litér-t vette birtokba. A Szent László Erőst. 1.kp. sdd-g által védett Vilonya, ma délután szintén elg.kérsz került. Eközben a sdd.9 szovjet pc-ost semmisített meg.
- 2./ A Németh alez.csoportját /gr.élj.,P.oszt. a.pot.4.sdd. a Pz.Or.BreitH 22-én 16 h-val a IV.méret 83.po.hdt-nek rendelte alá. E csoport súlyos védelmi harcot folytat. A ho.éddig bennem vettél részei új feladatokat régi Balaton védelmi feladatát kapta vissza Balatonalmádi és Balatonudvarim között.A helyzet szerinti feladata lehet É-i és NY-irányból várható és a NY-i Balaton védelmi vonal felgöngyölítését előző elg.tád-t meghíusítani. Mindehhez a ho-nak rendeltetett alá,a ho.sávjában lévő a 20.ho.kötélkébe tartozó ala-ok. 3./ Felelősként ki folyólag: a) Eje.csoport Nemesvámoson, b) rep.18v.élj.Kövesgyőr-én, beérkeztek után c) U.élj./III.23-án beérkezte után/Veszprémfajsz-ot mindaddig,mig előrevonásukba kerülnek körkörös véd-re készsüljenek fel,sulllyal É. és h szárnyak felé. Különös figyelem a pc.vesszőlyre /utak: d./ Tü. aa./ VIII.gk.tü.oszt.f.hó 23.hajnalig menjen állásba a Tihany-i félszigeten,alárendelve a 14./II.élj.pk-nak. Az ott már állásban lévő 21/3.ú-ot az oszt.pk-nak rendeljen alá.Náp-jára ho.tpk.éket létesít. bb./1.kéz.av.tü.oszt.a korábban elrendeltek szerint III.23-án reggelre Nemesvámos-ra érkezik.Ott az eje.csoport.biztonság mellett további pos-ig elszállásol.Eje.csoport harcra lépése esetén az av.ú.ost támogatja,annak alárendelve. cc./A ho-nak még alárendelendő 37.k.tü.oszt-lyal, 1 sorozatvettő /av.:/ és 25.ho.tü-ével beérkezésük után intézkedem. e./III.élj.Balatonfüred-fürdőtelepen.Létesítsen vezetőkés és rád.ú-ot az eje.,rep.18v.és u.élj-enkhez.

3. sz. szövegmelléklet

3. ábra

Kiemelést érdemelnek a harcban álló felderítő osztály kerékpáros századról és a Németh csoportról szóló bekezdések.

Az egyes alakulatok további sorsáról, harcáról a töredékes okmányanyag és a fennmaradt írásos emlékek – valamint a terjedelem – szabta korlátok között tudunk csak beszámolni. (A balatonfelvidéki események színhelye a 3. ábrán követhető nyomon, 97. o.)

Legtöbbet az ejtőernyősökről tudunk Huszár munkái,¹⁵⁶ Nagy Árpád naplótöredéke, Tassonyi egy levele és Ugron kézírata, illetve személyes emlékei alapján.

III. 21-én a felvonulóban lévő ejtőernyősök Nemesvámosra menetelésre, reteszállásra kaptak parancsot. Szentgálról indulva a 8-as úton szembekerültek a visszazömlő német és magyar alakulatok tömegeivel. Így D-nek letérve¹⁵⁷ erdei utakon jutottak el a községhez; ott, közelbiztosítással, pihenő. „III. 22-én az alakulat védelőállásba megy, a veszprémi műúttól a Balaton felé két század erővel, a falu szélé-től 100–200 m-re. Szárnyak szabadok. Előretölt állásban egy szakasz, 1,5 km-re egy kis magaslaton. Összekötetés: rádió. A falu mögötti magaslaton, az erdőszegélyen a 3. század is beássa magát. Zászlóalj-parancsnokság a faluban. Segélyhely az erdőben” – írja Ugron.

III. 23-án az oroszok elfoglalták Veszprémet. „Délben a visszavonuló Wiking páncélos hadosztály néhány páncélozott lövész-kocsija balról állásba megy. Az előretölt állásom tüzet nyit, majd bevonul. Az ellenség is megjelenik a terepen, mély-ségben tagozott csatárláncban. A műút mentén 2 J. Stalin és 4–5 T 34-es harcokcsi.” Megállítjuk őket – írja Ugron – de amikor a németek járműveikre szállva elrobog-nak, hátrarendelem az elsővonalbeli századokat a bekerítés elkerülésére. A perem-vonalon megkapaszkodunk, majd a segélyhelyen gyülekezünk. Eddigi veszteség 10–12 fő.¹⁵⁸ Innen rendezetten vonulunk vissza Kishidegkút D-re. Ott kapok to-vábbi eligazítást Tassonyiról.”

156. Huszár, 1988, 712–727. o.; Huszár, 1993, 168–188. o.

157. „Járművek egymás hegyén hátán, tumultus, orrlítás, szekereket letaposó harcokcsi, mint azt már a németektől megszoktunk volt” – írja Nagy Árpád, majd így folytatja: „... le kellett torni a műútról. Szerencsénkre. Ahg indulunk tovább az úttól kb. 1 km-re lévő ebédelő helyünkről, amikor az oroszok egy szörnyű repulótámadást intéztek az összekötőket járművekre.”

158. A katonák tornasíggal leírt első alkalmazás Nagy Árpád korabeli – hirtelt nagytétel – feljegyzésében így hang-zik: „Védőállás. Innára a harmadik eszt (Laraszú, Nára, Nemesvámos) hogy az ellenség távollétében tudunk szemrevé-telezni állást. Haraszú: kivéve nem jó onnan – Jobbszárnyon Lassu Bandi balszárnyon Godó Franci ásta be magát, a faluban Remete volt tartalékban. Bandi előtt egy géppuskás szakaszom volt harcölőrsben, másik szakaszom (Hal-óczyk mestert) a Godó balszárnyát biztosította. Védőállás a faluban. Két védő előretöltve Lassu mögé közvetlenül. ... Másnap Tőbíással előre mentünk a műúton, de kénytelenek voltunk visszajenni, mert pimaszul aknáztak a ruszkik. Délben megjelentek az első lövések, mielőtt még jól megdolgozták a repulók a űt. Éppen kint tartózkodtam a Hábóczyknál amikor az első harcokcsi megjelentek – a déli órákban – a műúttól balra a domboldalán. 18-at számoltam meg. A német Spewagerek páncélcserezen robantak vissza a hátulmas sárga Stalin páncélosok elől én meg rohantam – telefon híján – jelenteni a harcokcsi veszélyt. Tassonyi Titával útközben találkoztam, az öreg egy Fausttal a lóna alatt rohagászott a templom körül. Éppen akkor csapódott a törőnyla az első harcokcsiágyú-bövelék. Mind a ketten tele lettünk porral, kő-törmekek csapódtak a fejünkhöz, nem tudtuk, hogy mi is van tulajdonképpen. Nemsókira – szinte elárasztották a harcokcsi-vedékek az egész űt.” A Godó száján és az űt mellett belépt géppuskás szakasz visszafutott. A vetősök után nézve a falu közepén találja a taligákat Nagy Árpád: „... korábban a vetősök. Mind egyik kezében egy sütszerke-darát.” A tűzzel elárasztott domboldalán szerencsésen felérve „Mokányás befeküdtek egy bokorra és villámgéppuská-val boldk kis páncélosok előtt a ruszki csoportokhoz.”

Az eseményekről Tassonyi is beszámol 37 évvel később, lelezeri levelében: „... A falu előtt védelembe mentünk, fo-gútam sem volt hát van a hadosztály, nem volt összekötés. ... 18 Stalin fűtötte a balszárnyunk ut” (Tassonyi is 18-at ír, mint Nagy Árpád, Ugron becsése szerény volt). „... az úton volt egy kerékpáros osztályom, az Árpád meg sem állt, pánt-ot elfogták. A Stalinok a Pz. IV-eket – néhány páncélos volt ott a Totenkopfól – letáposták, több égen.” Az SS-ek emennek, ottlagyi páncélosokat, egy részeg álezeredet. Tassonyi felkelti és utatuk kiuldi. ... A reteszállásban Ugron volt nekünk egy géppuskával. Én a műúton 28 harcokcsi pihenő tartott. Ez a második lépés volt. A gyalog-

III. 24. Az éjszaka csendben telt, némi ellenséges járőrtévedéssel. Nagy Árpád írja: „Hidegkúton nyomát sem találtuk a vonatok. Hosszabb huzavona után átmentünk a község tulsó oldalára és megkezdtek a beátsást.” Az aknavetősök szé-pen összegyűltek, de egyikük kezében felrobbant egy puszkagránát és öten megse-besültek. Végül „elhatározták a nagyfőnököt”, hogy Vigánt előtt védenek. Ugront idézzük: „vázlat szerinti útvonalon (3. ábra, 97. o.) ellenséges járőrökkel harcérint-kezésben megtörtént az állásfelvétel. Zászlóaljparancsnokság Vigánton egy major-ban, harcálláspont az erdőszélen. Itt megjelent két német százados – összekötő tisztakként – és figyelték tevékenységünket. Állítólag tölünk É-ra a Wiking SS pán-célos hadosztály volt, de nem láttam őket –, mindkét szárnyam szabad volt. Az el-lenség részéről csak járőrtévedéssel volt, szervezett támadást nem kaptunk. Így telt el ez az éjszaka is.

III. 25-én reggel jön Tassonyi, hagyjam fel az állásokat és gyülekeztessem a zászlóaljat Monostarpáti D. erdőszélen, de úgy, hogy a németek ne vegyék észre. (Úgyanis az általános helyzet szerint a németek martaléku akarnak minket felhasz-nálni a saját megmenekülésükhöz.)

Tassonyi minderről részletesebben ír Pályi Györgynek 1982. I. 12-i – utolsó – le-velében.¹⁵⁹

A hadosztályparancsnokság szerepéről III. 18–20. közt a Lajtós-kézirat nyújt tájé-koztatást: „... a vezérkari főnök III. 19-én indul Pápáról, személygépkocsival egyedül Balatonfüredre a felváltás előkészítésére. Városlőd után szembe találkozik „vad kavargásban visszafelé özmlő német gépkocsikkal”. Mellékutakra térve ér Balatonfüredre. Az „átadó” magyar II. hadtestparancsnok nem ismeri az általános helyzetet. Közben Szügyi is megérkezik. Hármásban indulnak Füzfőre, ahol több különböző német hadtest és hadosztályparancsnoknál tájékozódva megtudják, hogy a harevezetés a német III. páncélos hadtest feladata. A Breith páncélos tábor-nok vezette hadtest parancsnokán Lajtós ismét találkozik régi ismerőseivel, Karch

ság a nyílt hegyoldalról özömlött a falu felé. A heve-llel beléjük lövünk. Elő- 18-ára voltuk, ész nélkül ásták be magu-kat, aztán elpusztultak. A következő falu az teljes haros (kocsis). A Totenkopf is k. pincekben itták, a páncélosokon nyugdíjszak és kiálltak. (Dei Krieg. Heil Hitler – ez mar az összekötés volt. Kérem a parancsot, a legfontosabbi nem a feladat, hanem az emberélet megmentése, intelligens harag volt.) A haroszállást meg mindig nem volt össze-koztetésem, fogútam sem volt az általános helyzetről.”

Tassonyi „Totenkopf” SS letről ír Valójában – mint az Ugronál is szerepel – nem a 3., hanem az 5. „Wiking” SS páncélos hadosztály martaléka vonult vissza szorgalmasan a Szent László-h. hadosztály előtt. Tipóca irányába az I. német páncélos és a 41. német gyaloghadosztály toredékeivel. P. Schmitz-K. / This / Wigmann-Chr Zweg, Die deutschen Divisionen 1949–1945, Osnabrück, 1993, Band 1: 705. o. Band 2: 811. o. / Pályi O. G. / Sover 1. Panzer-Division 1949–1945, Bad Nauheim, 1961, 769–772. o.

159. Idézzük Tassonyit: „... reggel láttuk a Nagyvásonylól közőmlő tömött menet szlopokat. Ekkor kaptam a kö-vetkező parancsot: Tassonyi parancsnoksága alatt az ejtőernyős, repa 71 lövés, gránátos 12/41 fogúkon védelőt a balszárnyánál a műútra támaszkodva. ... 1 km körüli sáv volt megállít, pár km-re magútra utól, ahol éjjel voltunk. Szárnyunkon német egységek lettek volna. Antelepultunk, Ugronnál előretölt, hogy ez egy piszka kelepec, ki látott ilyen erővel egy ilyen keskeny sávban védelmet? A műúton egy német szakasz volt 2 gépkocsi 2/41 géppuskával, irányában, – aknáztak alatt voltunk. A parancsot a hadosztálytól kaptam. Nyitárválto volt a számok, a német-ek az első páncélos megjelenésére eltűntek, minket ott hagytak egy zökön és az orosz, tüllalóva páncélosokkal, rögtön rájuk, filatároztuk, hogy ilyen nem látszunk. rendezetlen alak, ut visszazömlő, náltis rendelkezünk el, majd Ugron szakaszoként, oszlopban vezette vissza Tipóca felé az ejtőernyősök. Valószínűleg ez a német „megfűző” szakasz jelentette a visszavonulást, mert a németek kűltek egy összekötőbiztet. Ak kaptam Ugront, hogy álljon meg. Vába-sáram volt, a-htunk neki gépkocsikat, akkor a németekkel együtt védelembe mentünk. Visszavonulás páncélos támadás alatt lehetetlen lett volna. Lajtós állt Ugron előtt erre a visszazömlő látszó parancsot, ... de én ezt a parancsot nem kaptam meg. ... én egy pár emberrel visszamutattam, mert én védelembe mentem Ugron felé. Úgy értem el Tipócat, a németek-nek nem a se volt, de a reptéren páncélosok járőrtévedés volt. ... Másnap elmentünk a huzavona el Zászlóalj, én énkülden az oszlopot mentem.” Tassonyi, 203. o.

160. Lajtós, 78–81. o.

őrnaggyal,¹⁶¹ aki nyíltan tájékoztatja a „zsákról” ahova máris bevetették a Szent László hadosztály élesapatát, a Németh alezredes vezette felderítő osztály csoportot. (Ez III. 22-én lehetett.) „A helyzet áttekinthetetlen” – így Karch, majd hozzáteszi: A Szent László hadosztály fogja megoldani. „Elmentem tőle azzal, hogy ezúttal alighanem csalódnai fog.”¹⁶²

A hadosztályparancsnokságon belül teljes volt az egyetértés, hogy a Szent László hadosztálynak ismét utóvéd szerepet szántak. Szerencsére a zűrzavarban senki nem intézkedett a hadosztállyal. Így – Szügyi elgondolása szerint – laza alakzatban kísérelték meg az egységeket hátra mozgatni. Minthogy a szovjet támadás súlya a Szentgotthárd-grazi műútra irányult, a német visszavonulás főleg a Balaton-partot választotta. Az ezzel párhuzamos, Veszprémből Tapolcára vezető út eléggé üres volt. Így ez látszott a halogatásra a legalkalmasabbnak.

III. 24-én a hadosztály a magyar II. hadtest alárendeltségéből a német I. lovashadtest alárendeltségébe lépett,¹⁶³ azonban csapatok híján kénytelen volt mindjárt első parancsa – Csopak megvédeése – elől kitérni.¹⁶⁴ A hadosztályparancsnokság Tihany-Aszódra vonult vissza, a balatonfüredi papságnak – futár útján – parlamenterek küldését javasolva a szovjetekhez. Oda valóban puskalövés nélkül vonultak be az oroszok. Közben a leharcolt Németh-csoportot kivonták, a 20. rohamtüzér osztály, a 6. tüzér pótosztály, a 25. nehéz páncéltörő ágyús század és a 25. légvédelmi gépágyús üteg a Szent László hadosztály, a VIII. gépvontatású tüzérosztály pedig a 20. hadosztály alárendeltségébe lépett.¹⁶⁵

III. 25-én Lajtos Tassonyinak, Pályinak és Pálfinak felvetette az „átállítás” kérdését. A németek ellen fordulásra mindhármán nemet mondtak,¹⁶⁶ Szügyi pedig – Lajtossal folytatott négy szemközi beszélgetésben – közölte, hogy „ő nem adja meg magát. Jelenttem, hogy én sem, de Németországba sem megyek. Figyelmeztetett, hogy ne reméljem, hogy megmentem magam. Nem reméltem, nem is akartam. A beszélgetésnek újabb német parancs vetett véget” – írja Lajtos.¹⁶⁷

A német I. lovas-hadtest parancsnoksága elrendelte a visszavonult saját erők be rendezkedését szívos védelemre Akali K–Monostorapáti É vonalában, balszárnyon a Szent László hadosztállyal, mely 26-án reggelig felváltja az ott lévő Totenkopf, Viking és német 3. páncélos hadosztályokat.¹⁶⁸ Szügyi és Lajtos 25-én este értek gépkocsival Monostorapátiba. Lajtos sorba járta mindhárom hadosztály vezérkari főnökét Wellhöfer főhadnagy német összekötő tiszttel. „Teljes letargiában voltak” írja. „Kérdéseimre, hogy milyen saját erejük van, egymástól függetlenül 3–400 fő Grabenstärke-t (harcos létszámot) mondtak... Közölték azt is, hogy páncélelhárító fegyverük egy darab sincs”.

Lajtos visszavonulást javasolt Szügyinek, mert – a németek szerint – 2–3 páncélos hadtest támadása volt várható és ez csak a hadosztály feláldozásához vezethetett.

161 *Martin-Ugron*, 94–98. o.

162 Ez után született a 3. sz. sz. végmellékletként közölt intézkedés III. 22. és 23-án.

163 459/Szt. László I. a. 15 III. 24. *Dárday-napló*, 137. sz. mell. 2. p. nt.

164 *Lajtos*, 80. o.

165 L. a. 163. jegyzet.

166 Tassonyi első tájékoztatóján – mint írja – „Ugron és még két tiszti megkönnyebbülésre gondoltak, de mind nemmel felelt.” *Tassonyi utó.*

167 *Lajtos*, 81. o.

168 A német hadosztályok pontos adata a 158. jegyzet végén.

Szügyi – noha egyetértett – a parancsmegtagadás következményeit említette. Ennek ellenére hajlandónak mutatkozott aláírni a visszavonulási parancsot. Végül mégis Lajtos volt az aláíró, minthogy semmiképp nem akart Németországba menni. Az intézkedést motoros futárok útján azonnal kiadták, de Szügyi és Lajtos az éjszakát Monostorapátiban töltötték. III. 26-án késő délelőtt indultak visszafelé, amikor az összekötő tiszti már kereste a csapatokat. Délben Tapolcára érkezve Szügyi a város-tól Ny-ra gyülekező csapatokat szemlélte, Lajtos pedig a hadosztály további menetvonalát dolgozta ki a határig. Ezután a hadosztály I. b. tiszjtét – gr. Pálffy-Daun repülő őrnagyot – tájékoztatta, hogy ha kitör a botrány, akkor hátrítsanak minden ódiomot rá. Itt még egyszer átadjuk Lajtostnak a szót:

„Kb. 14^h-kor, tehát amikor Szügyi még nem jött vissza, megérkezett a rádióparancs az I. lovashadtest-parancsnoktól. Ez állt benne (szóról-szóra emlékszem): »Warum Rückzug? Division hält die Linie. Kommandant od. Chef des Stabes sofort zu mir. Harteneck« (Miért vonul vissza? A hadosztály tartsa a vonalat. Parancsnok, vagy vezérkari főnök azonnal hozzám. H.) – Közöltem az összekötő tiszttel, hogy indulok, ő maradjon, mert kell valaki a rádiónál, miután Szügyi sincs jelen. Gépkocsiba ültem egyedül és előrementem a Mindszentkálra és a Kékkút-tapolcai út találkozásához. Ott végignézttem a német visszavonulást, majd a sötétség beálltával behúzódtam polgári öltönyben a Kővágóórs és Szepezd közti erdőbe. Az éjjel folyamán áthaladt felettem az arcvonal. Másnap bujkálva megindultam Balatonfüred felé, azzal a szándékkal, hogy hazamegyek Budapestre. Balatonfüredre III. 28-án délelőtt jutottam el. Balatonfüred és Balatonarács határán egy villába behívott a tulajdonos pihenni, ott átadott a szovjet NKVD. közegeinek. Így estem fogságba.”

Ez idő tájt hagyta el a hadosztályt Bárczy János százados, hadműveleti segéd tiszti (ho. I. a) és Lajtos György tüzér százados, Lajtos Árpád öccse is.

A tüzéralakulatok mozgását és a hadosztályparancsnokság intézkedéseit a Dárday naplóban és részint már idézett mellékleteiben követhetjük nyomon. Azonban az írásos intézkedések javarészt III. 23. után a helyzet rohamos változása miatt rendre túlhaladta az idő, így azután azok nem is kerültek végrehajtásra.¹⁶⁹ Már említettük, hogy III. 23-án a 20. rohamtüzér osztály egy ütege, 6 bevethető rohamlövettel¹⁷⁰ és a 6. tüzér-pótosztály, Tóth Béla százados parancsnoksága alatt, 3 üteggel, 10 csővel a hadosztály alárendeltségébe lépett.¹⁷¹ A 6. üteg harctevékenységről nincsenek részleteink, a Dárday-napló csak menetvonalakat és alárendeltségeket tartalmaz.

A rohamtüzér üteg egy Almádiban kapott légitámadás után Keszthelyig visszavonulva folytatott utóvédharcokat felderítést végző szovjet páncélos egységekkel.

Ott kapott parancsra Kárpáty főhadnagy dr. Radványi Ferenc hadapród-örmmester szakaszával a szigligati (71-es) és a sümeg–tapolcai (84-es) út találkozó pontjánál foglalt tüzelőállást, három vasúton szállított légvédelmi gépágyút parancsnoksága alá vonva. A szigligeti jegenyefasoros úton 17 szovjet harcokcsi jelent meg, rajtuk – a szokott módon – gyalogsággal. Kárpátyéknak sikerült az első két és utolsó két

169 Így például nem kerültek végrehajtásra – Ugron tájékoztatója szerint – a III. 24-ére szóló 459. sz. *(Dárday-napló 137. sz. mell.)*, a 475 III. 28-11-11 sz. mell. és a 476 III. 28-11-10 sz. mell. intézkedés feladatai.

170 A javításra szoruló rohamlövőanyagot az osztályparancsnok – *Hankó György* – a 6. ut. kiköték-hez került 630 Szt. László hel Tpk. 45 III. 24.

171 Tóth Béla százados – egykori kiváló lovaglótanár a Ludovika Akadémián, majd a háború után az olimpiai és világbajnok ottuscsapat lovaglószerelője – életrajva a *Dárday-napló* III. 25-136, III. 26-139. és a 141. mellékletként találhatóunk.

harckocsit kilőni, a terep pedig vízenyős, járhatatlan volt, így az oszlop – csupán néhány lövéssel válaszolva – az úton rekedt. Lángban állt minden. A tüzelésbe a gépágyúk is bekapcsolódtak, majd egy szovjet mélyrepülő-támadást is elhárítottak. – Ez volt a rohamtüzérveteg legsikeresebb, egyben utolsó alkalmazása.¹⁷² (III. 27-én lehetett – M.–L.)

Az 1/2. közepes aknavető üteg harcát, sorsát parancsnoka, Bakay Zoltán hadnagy emlékirata jóvoltából követhetjük végig.¹⁷³

A szerző előjáróban megjegyzi, hogy 1945. III. 17-től III. 30-ig tartó részvételük a balatonfelvidéki utóvédharcokban nem hasonlítható az üteg soroksári, isaszegi, ipolyi, garami hősie, majd küzdelmes helytállásához.¹⁷⁴ Ez a két hét, néhány nap kivételével, az ütegparancsnok szemszögéből inkább fejtelten visszavonulásnak tűnt.

Felpécrről indulva III. 19-én foglaltak tüzelőállást, Veszprémtől Ny-ra mintegy 4 km-re, Márkó községtől D-re. Noha Bakay vezetékes- és rádió-összeköttetésben állt az osztályparancsnoksággal, onnan semmiféle tájékoztatást nem kapott. 21-én közeledő harci zaj hallatszott. 22-én a 8-as úton meginduló német visszavonulás és az ezt támadó repülők jelezték a front hátrálását, majd páncéltörő ágyúk állásba vitelét és német gyalogságot lehetett megfigyelni a jól kiépített ütegparancsnoki figyelőből. Magyar alakulatok nem voltak láthatók. III. 23-án délben indult meg az orosz gyalogság támadása egy az üteg előtt kiépített gyenge német védővonal gyalogsága ellen. Bakayék engedélyt kaptak belátás szerinti tüzelésre, azonban a lőszerrel takarékoskodni kellett. Más tüzérség nem támogatott, de 15^h-ra a támadás mégis megtorpant, egyidejűleg szovjet páncélosok törték át a 8-as műúton – néhányuk kilövésére árán – a német reteszt. Erre a német gyalogság is visszavonult, s az üteg rádióparancsra – ellenséges aknavetőkben – csatlakozott. Másnap Vigánt előtt találkoztak ejtőernyősökkel. Ezzel a géppuskás rajjal vonultak lépésről-lépésre vissza, helyenként állást foglalva és tüzelve a nyomukban lévő, időnként támadó ellenségre. 26-án reggel nagyobb orosz támadás indult, az ejtőernyősök – sebesülések folytán – megfogyatkozva védekeztek. Bakay – miután napokig nem kapott tájékoztatást, lőszer-, élelem-ellátáshoz sem jutott (tápot útközben szereztek), váratlan rádióparancsra Köveskál felé kitérve a Balatonparton majd a sümegi úton III. 27-én Lesencetomajba érkezett. Innen Farkas István hadnagy, osztály-segédtszít írásos parancsára sötétben meneteltek tovább Zalaszántó D-re, biztosítási feladattal. Még éjjel tüzelőállást foglalva hajnalban szögtávcsovön látták a 10–15 fős német és magyar visszavonuló csoportokat és az azokat követő oroszokat. Addigra távbeszélő összeköttetést kiépítve tűzparancsot kaptak az osztálytól, de már csak mintegy 14 lövésre telt. Ekkor még Gyülevészmajorhoz történő visszavonulást jelez az osztályparancsnokság.

III. 28-án kora délután Bakay megrendítő hívást kapott távbeszélőn Farkas segédtszít a harc befejezéséről tudósította.¹⁷⁵ Bakay Vindornyafok–Gyülevész-ma-

¹⁷² *Környei*, 20–22. o.

¹⁷³ *Bakay Zoltán*, Harcéteri emlékeim. Kézirat, II. r. (Másolat a szerzők birtokában.)

¹⁷⁴ L. *Martin-Ugron*, 106–108. és 134–137. o., valamint a „Garami utóvédtárcok” c. fejezet, 70. o.

¹⁷⁵ Bakay „legjobb emlékezete szerint” idézi Farkas István hadnagy, osztály-segédtszít szavait: „Zoltán! Itt a harcálláspontunkon valamennyien úgy döntöttünk, hogy ezt a reménytelen harcot befejezzük, a továbbiakban az esélyes ütegekre, amit jónak látsz. A távbeszélő vonalunkat, ha akartál bontasd le, ha nem, hagyd a fénélbe, de minket már nem tudsz látni, nem tudsz itt már senkit.” Farkas a megismerelt Bakaynak a vételezésre nem tudott tanácsot adni.

gorhoz vonult vissza ütegeivel, ahol utoljára foglalt tüzelőállást, de a hadosztályból senkit nem talált. Másnap kilőtték utolsó gránátjaikat, majd Kehidánál átkelve a Zalán Zalaistvánd D-ig meneteltek. Miután ott sem találtak senkit, hosszas tépelődés után, a tisztekkal, majd a legénységgel is megbeszélve, Bakay hadnagy feloszlatta üteget. A fegyverzetet, műszereket használhatatlanná téve, a felszerelést elosztva, kis csoportokban szétszéledtek.¹⁷⁶

Az utászászlóalj balatonfelvidéki kényszerűen kacskaringós útjáról az utásznapló tájékoztat. Szilsárcánnyról III. 20-án indulva III. 23-án, Ajka után már a szembejövő, visszainduló német egységek akadályozták az alakulat menetét. A hadosztályparancsnokság új parancsával a zászlóaljtrzs és az 1. század Balatonarácsra, a 2. század Nemespécselyre menetelt. III. 24-én a menetcél a vonatok Balatonudvari É, illetve Tagyon, III. 25-én Ságpusztá, illetve Mindszentkálra, majd éjjeli menet Zánka–Köveskálra át Balatonhenyére útrobbantási feladattal. Az alakulatot az állandó légitámadások során emberben lóban egyaránt veszteségek érték. A községekben az állandó légitámadások miatt nem lehetett tartózkodni. III. 26-án reggel – a munkát félbeszakítva – Köveskálra át Tapolca Ny-ra – Uzsamajorba – menetelt a zászlóalj, majd esti eligazítás alapján III. 27-én Várvolgy DNY-ra vonult tovább, út-, hídkarbantartási, illetve robbantáselőkészítő munkákra. Még neki sem kezdtek, amikor visszarendelték a századokat, majd 17^h-kor szóbeli parancs: „Sümegre orosz páncélosok törték be. A zászlóalj meneteljen Zalaszántón keresztül Vindornyalakra, ahol mint hadosztálytartalék szerepel.” III. 28-án – hajnali parancsra – a menetcél Vindornyaszőlős D. Ott a repülő-lövész zászlóaljjal együtt hadosztálytartalék, Farkas Kálmán utász őrnagy parancsnoksága alatt, 14^h-kor a falu É-i kijáratához befutó két orosz gépkocsit a kiküldött páncéltörő raj, Jávor István szakaszvezető parancsnoksága alatt tűzrajtaütéssel zsákmányul ejti. Az oroszok, halottak visszahagyásával elmenekülnek. Jávor szakaszvezető súlyosan megsebesült. Az 1. század felderítő járőre – Liszt József őrzető egy foglyot ejt.

16^h-kor – hadosztályparancsnoksági intézkedés szerint – a hadosztály kitért az ellenség túlerejű nyomása elől. Az alakulatok egy része a Zala folyón – a kehidai hídon – partot váltott. „Hídfőt az átkelés biztosítására . . . az ejtőernyős-, repülő-lövész-, gránátos-, és utászászlóalj alkotnak”. A gránátos zászlóalj harcát a hadosztály sorozatvető ütege támogatja, jó eredménnyel. 19^h30-kor a hadosztály új vezérkari főnökétől – Rutkay vezérkari századostól – szóbeli parancs érkezik: „Az utászászlóalj meneteljen Gyülevész D-re”. A gránátos ezred és a repülő-lövészászlóalj halogatva húzódik hátra. Egy utász szakasz a kehidai Zala híddhoz indul forgalomszabályozásra és szükség-rohambűrű készítésére.

Kapcsolatfelvételt a Gyülevészmajor, délny. felől a Pálfi-csoport alkot állásig való védelmi vonalú. ” Bakay a továbbiakban esetleg a remény kápját, amit – két zászlóaljjal és hely-őrm. telderítő tiszttel megosztva – közel végül a legénységgel. A jobban-rosszban összaszokott üteg emberét egyáltalán nem örültek az elhatározásuk, nem könnyítve meg a hatal – alig eskutett, de már harcedzett – hadnagy helyzetét.

¹⁷⁶ Bakay végül regénybe illő körülmények között közel három hetes daniától (Lukács-ván) utas után ért haza másodmagával Dunaregylátára a szabó házba. Alig a sejtete, hogy ha pélgán nál állar elléggük – amit útközben, majd Felpécen szereztek – ez könnyen 10 év 1000 Ft-ig is említhetett volna. (p. utizángyanti) mi ut – amint a tisztekkal megörö-
ként.

A repülő-lövészszázalójról – egyben a hadosztály más alakulatairól is – a Pályi-kézirat csak III. 25-étől kezdődően tájékoztat¹⁷⁷: Pályi német SS-eket felváltva Monostorapáti Ny-on véd. Első védővonal-parancsnok Kiss Gyula hadnagy, felvételiállás-parancsnok Apró Mátyás főhadnagy. Tassonyi őrnagy harccsoport-parancsnokként érkezik be és az ejtőernyősök a repülő-lövészszázalójtól É-ra mennek védőállásba. A jobbszárnyon mindössze két „Speewagen” van. Pályi Tassonyit idézi: „piszkos kelepce!”¹⁷⁸ majd leírja Ugron esetét a németekkel.¹⁷⁹

III. 26-án hajnalban indult meg a szovjet támadás. Az első és második vonal fészkei, amint az oroszok 800 m-re megközelítették őket, parancs szerint visszavonultak. Egy német páncélos egység parancsnoka megállásra, védelemre szólította fel Pályit, aki ugyanazzal tért ki mint Ugron: gépkocsiszállítás biztosítása nélkül nem hajlandó állásban maradni és harcolni. Összeköttetés híján Pályi személyesen jelentkezett Lajtosnál. A vezérkari főnök közölte, hogy a német parancsnokság magához rendelte, ő azonban nem megy, hanem „lelép”. Pályi ennek kapcsán keményen bírálja Lajtost és megállapítja, hogy a Szent László hadosztály kiállta a próbát. Fennmaradása azonban nem Lajtoson múlt, hanem a hadosztály szellemén. Később viszont – a Balék ügyet¹⁸⁰ említve – elismeri, hogy „Lajtos a Balaton körüli csatákban (sic) a felelősséget magára véve a hadosztályt a német vezetéssel szemben abból a zsákból kimentette, amiben, ha a német intézkedéseknek eleget tesz, bennmaradt volna”.¹⁸¹

III. 27-én a repülő-lövészszázalóalj Zalaszántó Ny-ra menetelve védelemben ment.¹⁸² Az aknavető század és az 1. század géppuskatüze lefogta a kibontakozó szovjet támadást. Pályi – este rendben véve vissza a védőállást – megelégedéssel ír az újoncok helytűléséről, kifogásolja viszont – Ugronnal szemben – az élélményt.

A következő napról Adonyinál az alábbiakat olvashatjuk.¹⁸³ „III. 28. a Szent László hadosztály nehéz, egyben legdicsőségesebb napjai közé sorol. Helyzete: Tassonyi őrnagy harccsoportja a Sümeg-zalaszántói utat védi. Pálfi százados testőrzászlóalja az Ohid-vindornyaszőlősi utat zárja le. Az ellenség a Balatontól É-ra nagy erővel támadja a 23. német páncélos hadosztályt, a Balatonra támaszkodó arcvonalat a lovashadtest-parancsnokság kénytelen visszakanyarítani, ehhez a Szent László-nak ki kell tartania. Az É-i szomszéd – a 3. német lovas hadosztály egy ezrede – korán vonul vissza, így az ejtőernyős zászlóalj Ugron százados parancsnoksága alatt bekerítve véd, de a túlerő visszanyomja. A kitörő ejtőernyősöket az ellenség éjjel Vindornyalakon újra átkarolja.

177. Pályi I. m. 14. o. 131. (Az ezt megelőző oldalak a 9. 9. a. kivételével helytelenek.) Pályi egy százados, egységére következetesen „zászlóalj” ír. A gépelő kéziratot III. 28-ig Lajos Lipszéli kritikai megjegyzése kísérik. Mint ismeretes, a Pályi-kézirat is utólag készült. (Móricz-Ugron, 14. sz. jegyzet, 80-81. o.)

178. L. Ugron III. 25-i írását és a 159. sz. jegyzetet.

179. Uo.

180. Részletei a következő fejezetben.

181. Pályi, 18. o.

182. A hajnali órákban jelenik Pályinak, hogy „az aknavető század parancsnok, valamilyen teli szűzskor a repülő lövészkelez csapat 12” mm-es aknavető szakasz kezeli legénységgel együtt megszállom”. (Nem Bakonyról van szó! – M-11.) Először az aknavető szakasz repülő tisztként is. A vetők és a kezeli legénység az éjtelni ott maradt, viszont híjánzott a tűzvezetésre kiképzett tiszti. A legénységből egy főnél BECSÉLTES – rókay – vállalt a tűzvezetést. A kibontakozó szovjet támadás miatt a vezetés elöléptetve – azonnal megkapja a megbízást. Beválik és a tűzvezetést a vetők tüzét – akkor már őrmestarként. (Pályi, 8-9. o.)

183. Adonyi I. m. 181. o.

Március 27. és 28. folyamán a Szent László hadosztály, főleg az ejtőernyős harccsoport kb. hadosztálynyi, páncélosokkal erősített túlerőjű ellenséget fogott fel, lehetővé téve a 23. német páncélos hadosztály és a 3. német lovashadosztály visszavonulását.¹⁸⁴ Az ejtőernyősök 60%-a veszett el!” – írja Adonyi.

Lássuk most már mindezt „alulnézetből”, az illetékesektől. Pályi szerint a repülő-lövészszázalóalj – a 476. sz. paranccsal¹⁸⁵ szemben – III. 28-án nem volt tartalékban, hanem védőállást vett fel. „A visszavétel erős szovjet nyomás alatt történt. Az ejtőernyős csoport kivértett. Tassonyi őrnagy ezredparancsnok, valamint Ugron százados, zászlóaljparancsnok visszavonulását a hátuk mögé kerülő szovjet erők elzárták. Tassonyi kénytelen volt K felé átszivárogni” – írja Pályi¹⁸⁶ –, „én az alakulatomat idejében visszavettem és sikerült kisebb veszteséggel a kijelölt hadosztálygyülekezési helyet elérni.”

Ugron minderről a következőket írja: „III. 28-án reggel látom Hidegkút majorból, hogy az ellenség birtokba vette Sümeget és Túrje irányába zárt gépkocsioszlopok menetelnek. További biztosításra egy szakaszt kiküldtem a Kovácsi-hegyre tőlem Ny-ra. Bárczy százados a hadosztály törzstől tájékoztat, hogy az arcvonal Badacsonytomaj–Tapolca–Sümeg, mi egy zsák aljában vagyunk, a hadosztály vezérkari főnök lelépett. Javasolja: menjünk neki a németeknek. Ezt én, kiképzetlen alakulatommal oktan vérfüdünek tartom és nem vállalom. Délelőtt befut Tassonyi, közli, hogy a Szent László hadosztály partot vált a Zala folyón s a következő védelmi vonal az országhatáron túl. Ekkor mindketten elhatározzuk, hogy nem megyünk tovább. Ezt a helyzetet már Pápán megbeszéltük egy kis csapattal. Ezeket értesítettem, majd leváltottam velük a Hidegkúti majorban lévő utóvédet. A zászlóaljat a zászlóalj segédtiszt (Remete Imre rangidős főhadnagy) parancsnoksága alatt a hadosztály intézkedésnek megfelelően elindítottam, magam ottmaradva az utóvédnél. A zászlóalj ellenséges zavarás nélkül elvonult. Az utóvéd csak a délután közepén vette fel a harcot, majd a leszálló szürkületben áttörtük a kialakult gyűrűt K felé az erdőbe. Veszteség nélkül megvoltunk mind a huszonnyolcan.” (3 tiszt – Godó főhadnagy volt a harmadik –, 5 tiszthelyettes és 20 tisztes. Rendfokozat nélküli legénység nem volt a csoportban.)

Az utóvéd – amint Tassonyi nevezte, a „partizánok” – fegyverrel, egyenruhában átment az arcvonalon. Uzza-major–Nyirádi erdő–Taliándörög–Kabhegy–Urkut–Ajka térségen át az Ugod–Bakonybél közötti erdőbe. Ott tartózkodott IV. 9-ig, ekkor átöltözött s elásva nyomaikat mindenki hazament.

Mivel ez a vállalkozás egyedülálló volt a magyar királyi honvédség második világháborús történetében, úgy véljük, egyes részleteiről érdemes idéznünk – legalább jegyzetben – Tassonyit.¹⁸⁷

184. Az I. né. lovashadtestnek alárendelt másik két hadosztály: (A Szent László hadosztály déli és északi szomszédai.)

185. Végre nem hajtott intézkedés. L. a 199. sz. jegyzetet.

186. Pályi, 19. o.

187. A „partizánkodás” Tassonyi régen délelgetett ötlete volt. A Bakonyi telepített létesítésekéről már szó esett. (L. a 182. sz. jegyzetet.) További részletek a csoport kiválásáról Tassonyi utóó – 1982-es – Pályihoz intézett levelében található. Ebből idéznünk: „Kissé meilbevigam, hogy „ellégismak” nevezte a partizánjaimmal való kiváltsomat a Szt. L. hó-ból erre vonatkozó körülményeket – itt megírom röviden”. Az őrnagy leírja, hogy utóóval Zala-szántó elött éri utól a visszavonuló hadosztályt. (III. 27-én) „Hoffmann Radl bácsi (tüzér töl) mondta, hogy Lajtost eljutattam és a németek parancsot kapnak, hogy Magyarországot a leggyorsabb utemben ki kell üríteni. Szügyi nekem Zala-szántó védelmére adott parancsot, azzal, hogy ebben a védőállásban az utóó emberig ki fogunk tartani. Igen, erőyes szerepet játszott Zalaszántó állam volt rendelve nélkül. Egy 7. 5-es páncélos elölvét akiket a hadosztály az erdőben – a széken – tüzelő állásban

Nagy Árpád ejtőernyős főhadnagy harctéri naplójában leírt vívódása mutatja, hogy milyen nehéz volt ezeknek a kemény katonáknak az elszakadás bajtársaiktól, alárendeltjeiktől. Nagy főhadnagy végül is a pillanatnyi harctéri helyzetből adódóan maradt a hadosztállal.

III. 28-áról az „Összefoglalásban”¹⁸⁸ az alábbiak olvashatók: „Az ejtőernyős csoport Vindornyalak és Cserhát-major területén kb. ezrednyi erejű pc-okkal megerősített, sokszoros túlerőben lévő elg. tád-át felfogta és ezzel lehetővé tette, hogy a né. lov. hdt. seregtestei a Keszthely, Karmacs, Kustányi hídfőben tervszerűen visszavonulhassanak, majd a partváltást a Zalán, a Kustány-i hídon végrehajtsák. 28-ról 29-re hajló éjjel az eje. csop. az elg-ről levált, míg a tart. u. valamint a gr. zlj. és rep. löv. zlj. elg-es behatás nélkül a Kustány-i híd biztosítására előretolt állásban védőállást foglalt.”

III. 29-én a hadosztály csapatai továbbra is a német gyorseregtestek tervszerű visszavételét, partváltását biztosították. Reggel az ellenség tovább támadva a Vindornyalaknál védő ejtőernyős csoportot átkarolva megakadályozta a Kustályi-hídon való partváltásukat. A kedvezőtlenebb visszavételi irány terepnehézségei miatt „az eje. csop-nak még megmaradt részei, a feld. oszt. megmaradt részei, valamint a né. pc. tá. szd. zöme megsemmisültek.” A gránátos-, repülő-lövész- és utászszázalaj sikeres visszavétele után az alakulatok Kehidán gyülekeztek.

A fáradt, leharcolt, lőszerhiányos alakulatokat a 3. német lovashadosztály parancsnok – a hadosztályparancsnokság minden tiltakozása ellenére – már délután

rendelt (miesedti marhaság).” Tassonyi beszéli a színikövöket és elmorog: „Sikeresen harcoltunk az orosz ellen, de én nem tudom vállalni, hogy az oroszokon kívül még a németekkel – ami nagyjén – de a saját hadosztályommal is harcoljuk, akkor amikor a háború Magyarországon lényegében befejeződött... Előterjesztetem a tervemet, hogy egy kiválasztott csoporttal másnap... megkíséreljük a Bükönybe való elszivárgást, ahol felállítjuk partizán főhadiszállásunkat, arra az esetre, ha a háború úgy alakul, hogy a szövetségesek a prédin hajbakapnak, mert szerintünk ez volt az utolsó lehetőség ellenében Magyarország kommunista rémuralom alá kerül – orosz védeltség alatt – ami úgy is történt. A többi ejtőernyős vagy elszivárog, vagy van elég jó tiszta, akik majd a megmaradt részeket az Ausztriáig való futásban összetartják... A tisztikarban sokan voltak, akik nem akartak visszaválni – Másnap az előretolt állásban az ejtőernyősök órák óta közelharcban álltak az orosz gyulogsággal, egy páncéltörő gumikerekekű átlóútké géppisztollyal. Szugyitól engedélyt kértem az ágyúk visszavonására. Válasz: „nem, az utolsó emberig ki kell tartani”. Nem volt lát okom az előző elhatározást megváltoztatni. Ekkor érkezett be egy német ezredes és az a segédtsízt a 3. lovashadosztálytól, akikkel együtt harcoltunk Kéthelyen. A segédtsízt bemutatott, az ezredes igen barátságosan kezelte. Először magáról, kért helyzet-tájékoztatót, mondtam, hogy neki vagyok alárendelve, erről nem tudok. Kérdeztem, hogy van-e kifogása, hogy a páncéltörő ágyúkat kivonom, eszalálkozva mondta: „Hiszen ön felelős a védelemért”. Ezzel eltávolított. Előresítem az utolsó telefonátállomáshoz, ami a falu és az előretolt állás között volt, a páncéltörő ágyúkat visszarendeltem. Elrendeltem az előretolt állás visszavonását, ekkor kaptam meg Tóth századostól telefonon, hogy a hadosztály elrendelte a visszavonulást... Lebetelenség volt a partizánok visszaválása, mert az orosz gyulogság a kis tisztáson 400–500 m-ről hűri-hurizott. Az utolsó visszavonuló két kerékpáros engem látva tüzelőállásba ment mellettem, parancsot adtam, hogy pucolás, lúttak, ahogy (később) mesélték, nérdelve, sebesülten, mint egy oroszán harcoltam. Maszlag, kiurítottam a tárum az oroszokra (vagy 300 m-re voltak) az igaz, hogy térdelve löttem. Elsvengoltam és eszalálkoztam a partizánokhoz, akik egy sűrű bozótos sziklás helyen rejtőztek... Nehéz szívvel határoztam el ezt a megoldást, de a kiválasztott tisztek ellenvetés nélkül elfogadták, pár kiváló altiszt is volt velünk és a legénység, aki segítést elásít.” Tassonyit budapesti felderítő útján IV. 12-ken elfogta egy orosz űrér. Ez csak nekem volt baj, mert a partizánoklás ügyis csak átom maradt” – írja, majd így folytatja: „Annnyit monllantok, hogy amikor személyemet félfeltem, a budai városparancsnokságon málnem hogy reverenciával kezeltek. A kitüntetésem velem volt, ez mentett meg a partizánváltól” – Tassonyi további sorsáról röviden csak annyit, hogy múltán Foksaniban nem volt hajlandó „együttműködést” vállalni, egy Odessza melletti börtönkamborba tettek. Onnan székelt meg Románián Magyarországon át Ausztriába, a nyugati zömába, útközben néhány „fogélmegert” eltéve libálól. Viszontagságos évtizedek után Kanadában – Britsh Columbiában – telepedett le olajmérnökként. 1982. VII. 4-én – idézett levele után alig fél évvel – hanyt el, évtizedes szenvedés után, esonumorban. Ha egyszer színté veszik a II. világháború magyar hőseit, köztük lesz a helye.

188. A III. 26-tól IV. 1-ig terjedő időszakról egy felíró és aláírás nélkül „Összefoglalás a Szent László. lo. harcairól” című, a *Déltay*-napló mellékletei közé tett, lapszámozás nélküli, 9 oldalas, sűrűn géptel szöveg található. A szerkesztés és az adatállomány a hadosztály hadműveleti naplóját valószínűsíti. A fenti időszak eseményeinek ismertetésében általában erre az „összefoglalásra” támaszkodunk, esetenként kiegészítve a *Déltay*-napló mellékletek, az utász-napló, a Pály-kézirat illetve a *Huszár*-mű kivágó részeivel.

több km-es védelmi sáv elfoglalására utasította. Úgy kellett a Szent László hadosztálynak halogatnia, hogy a közben Misefánál felvételi állást foglaló német 23. páncélos hadosztály vonalát a magyar hadosztály alakulatai III. 30-án 12^h előtt nem léphetik át.¹⁸⁹ Az ellenséges túlerő elfoglalta Kehidát, a gránátos zászlóalj egy századát éjszakai harcban körülzárta és megsemmisítette. A reggeli támadást túlélte, szétszórta ejtőernyősöket Almásházán sikerült, gyülekeztetni. Remete főhadnagy, zászlóaljparancsnok felszólította a legénységet, hogy csak az maradjon, aki hajlandó a végső-kig kitartani. Mintegy 20% morzsolódott le.¹⁹⁰

III. 30-án a hadosztály túlerejű ellenséges nyomásra az almásházai védőállásból Zalaszentmihály területére vonult vissza, német parancsra, minthogy kitartásával lehetővé vált a németek leválása az ellenségről és új főellenállási vonal kialakítása.

III. 31-én – még hajnalban kiadott parancsral¹⁹¹ – a német lovashadtest fedezetében Szentlászó, Pusztamagyaród, Pusztaderics területére vonult a hadosztály tovább. Az ellenség közben – a 75-ös úton – már elérte Novát.¹⁹² A hadosztály vezérkari főnökkel¹⁹³ Zalaszentbalásznál találkozott hadosztály-hadbiztos és beosztott gépkocsi-tisztje jelentette hogy a németek részéről az erőszakoskodások napirenden vannak. III. 27-én a felderítő osztálytól raboltak el 2000 l benzint, az utászszázalajtól 100 l-t, III. 29-én pedig a hadosztály részére kiutalt 1200-ból 800 l-t.

A hadosztály alakulatai 31-én délig beérkeztek az új szálláskörletkebe. A hadosztályparancsnok Söjtörön tartott tájékoztatója szerint a német lovashadtest a 75-ös út Bak-Lenti közti szakasza és a vasútvonal szabaddá tételére korlátozott célú támadást hajt végre. (A IV. 1-ével Murakeresztur–Nagykanizsa–Hahót vonalába délről érkező Weichs hadsereg a lovashadtest biztosító feladatát átveszi.) A hadosztályparancsnokság egyidejűleg az előnyomulásra intézkedik: a Szent László hadosztály a támadást második lépcsőben követi, két harccsoportban.¹⁹⁴ Jobb harccsoport pk: Pályi százados. Ereje repülő-lövészszázalaj, 20. hadosztály huszár század, felderítő osztály, páncélvadász osztály részek. Pusztaderics területén. Súly harccsoport pk: Farkas őrnagy. Ereje: ejtőernyős csoport, gránátos zászlóalj, utászszázalaj, Szentpéterföldre területén.

IV. 1. A súly harccsoport ellenséges behatás nélkül hajtotta végre menetét Gutorföldre D-re, ahol a hadosztályparancsnokság intézkedésére védőállásba ment. A Pusztadericsről előnyomuló repülő-lövészszázalaj Görbőpusztán aknavetőtüzbe került. Az utászszázalaj Zágorhida K-en védett, 3,5 km-en, 150 fővel. Tartalék az ejtőernyős század.

IV. 2. Nova az ellenség kezén, gyülekezés figyelhető meg. Délután a hadosztály – a lovashadtest intézkedése nyomán – az ellenségről leválik és Pördeföldre–Lispesztadorján–Tornaföldre–Dobri–Tornyiszentmiklós–Völgyfalu–Alsólendva községeken át, majd Muraszterdahelynél partot váltva Ráckanizsára menetel. A hadtestparancsnokságon kapott tájékoztatás szerint az egész német lovashadosztály is a Murától D-re került át.

189. 188. Szt. László lo. I. a. 15. III. 29. *Déltay*-napló, 151. sz. mell.

190. Forray István hadnagy, in *Huszár*, 1993, 185. e.

191. 184. Szt. László lo. I. a. 15. III. 30. *Déltay*-napló, 151. sz. mell.

192. 186. Szt. László lo. I. a. 15. III. 31. 162. sz. mell.

193. Amint az utász-naplóban – III. 28-án – már szerepelt, a hadosztály vezérkari főnöki berendezésbe Lujt is kiválása után az adólagi anyagi vezérkari tiszt, Rutkay Jenő vk. százados került. A hadműveleti osztály vezetője – György Tajos százados év eleji áthelyezése, majd Berezny János kiválása után – dr. Karvaly Engyes: főhadnagy lett.

194. Intézkedés az előnyomulásról. 190. Szt. László lo. I. a. 15. III. 31. 151. sz. mell.

Az új feladat a hadosztálynak mintegy 60 km-es menetet jelentett. A lovashadtest azonban a bajtársias együttműködés és segítőkészség jegyében jóelőre kiadta a Szent László hadosztálynak az intézkedést, hogy gyalog hamarabb ériék el a muraszerdahelyi hídfőt, mint a Nagykanizsa felől közeledő, illetve a már Mura-szombatig eljutott ellenség.

IV. 3-án folytatódott a menet és lezajlott a partváltás Muraszerdahelynél. Ezzel a hadosztály átlépte a magyar határt. „A szovjet erők mindenütt a nyomunkban voltak” írta Pályi.¹⁹⁵ „A Szent László hadosztálynak 24 óra alatt harcolva 69 km-t kellett megtennie, hogy a sarkunkban lévő szovjet erők elől kitérhessen. A rep. zlj. számára talán ez volt a legveszteségteljesebb nap amióta a Balatont elhagytuk. Nem annyira a véres veszteség, hanem a kimerültség miatt volt veszteségünk”.

A hadosztályparancsnokság kiadta a Mura védelmére szóló intézkedését.¹⁹⁶ E szerint az ellenség, K-ről áttörve az arcvonalat, IV. 2-án este elfoglalta Letenyét. Ny-ról pedig, átkaroló hadművelet során Mura-szombatot (Muravska Sobota) érte el. A hadosztály feladata a muraszerdahelyi híd és a ráckanizsai kompátkelés biztosítása.

IV. 4-én a hadosztály már Ráckanizsa és Wernsee között biztosított. Egyelőre az utászászlóalj hajtott végre folyam megfigyelést, mert a védőállást a 4. SS hadosztály két svadronja tartotta tüzfegyverekkel megszállva.

IV. 5-én a Szent László hadosztály kivált a német I. lovashadtest kötelékéből. Ez alkalomból a 4. sz. szövegmellékletben (109. o.) közölt búcsúparancsot kapta a hadtest vezénylő tábornokától.¹⁹⁷

A Balck ügy

A Szent László hadosztály történetéről szóló fejezeteket megszakítva szólnunk kell egy tragikus következményekkel járó, voltaképp félreértésen alapuló német lépésről, a munkánk első részében már említett¹⁹⁸ Balck-parancsról.

Amint azt az előző fejezetben leírtuk, a Szent László hadosztály III. 24-én – a balatonfelvidéki halogató harcai kezdetén – a II. magyar hadtest alárendeltségéből az I. német lovashadtest alárendeltségébe lépett. Utóbbi viszont a Heeresgruppe Süd déli szárnyán, Maximilian De Angelis tüzérségi tábornok parancsnoksága alatt harcoló német 2. páncélos hadsereghez tartozott, amint azt a várható visszavonulás iránya is megszabta.

Miközben a hadosztály III. 28–29-i – története e szakaszának legsúlyosabb és legveszteségteljesebb – elhárító harcai után, a német I. lovashadtest leválását biztosítva, ennek parancsára III. 30-án Kehida–Kustány térségéből Zalaszentmihály

195 Pályi, 1945. 20. o.

196 502 Szt. László lko I. a. 45. IV. 3: *Dárday*-napló, 157. sz. mell.

197 A Lovashadtest Főparancsnoksága Parancsnoki Hatalmispont.

A vezénylő tábornok

A m. kir. 8. Szent László gyaloghadosztálynak

A mai napon a Szent László gyaloghadosztály kivált a lovashadtest kötelékéből. Az utóbbi idő nehéz harcainak a jól bevált hadosztály gyakran súlyos viszonyok között bizonyította, hogy kész hazáján egy emberként küzdeni.

Megköszönöm a hadosztálynak a vezetésembe vetett bizalmát és a jó fegyverbuzáltságot és kívánságok számára az előzetes nehéz időre hadszerettségét, zászlaj számára pedig deszóséget.

198 *Martin-Uggem*, 115–116. o.

Generalkommando Kav.Korps
Der Kommandierende General

K.Gef.Std., den 5.4.45

An

königl. ung. 8. Inf.Div. Szent László

Mit dem heutigen Tage scheidet die Inf. Div. Szent László aus den Verbände des Kav.Korps aus. In den schweren Kämpfen der letzten Zeit hat die altbewährte Division oft unter schwierigen Verhältnissen bewiesen, dass sie gewillt ist, im Kampf um ihr Vaterland ihnen Mann zu stehen.

Ich danke der Division für das bewiesene Vertrauen in meine Führung und die gute Waffenkameradschaft und wünsche ihr für die kommende schwere Zeit Schlachtenglück und Waffenruhm für ihre Fahnen.

516	HS. IV. 5
	11
Bücherei	
Bücherei	
HS. IV. 5	
Kustány	

Bücherei

HS. IV. 5

HS. IV. 5

Kustány

4. sz. szövegmelléklet

felé hátrált, a német 6. hadsereg vezérkari főnöke – Balck páncélos tábornok megbízatásából – írásbeli parancsot adott ki. A másolatban közreadott irat (5. sz. *szövegmelléklet, 111. o.*) szerint a Szent László hadosztály átállt az oroszokhoz és vezetésük alatt harcot kezdett a németek ellen. E „szörnyű” tett miatt a 6. hadsereg elrendeli a sávjában lévő magyar csapatok azonnali lefegyverzését és a fegyver és lőszer, valamint a gépkocsik németeknek történő átadását. Magyar csapatoknál csak fogatolt járművek maradhatnak. A csapatok és családtagok gyalog 40 km-rel hátrább helyezendők, főútvonalak igénybevételének tilalma mellett.

A mai szemmel is hajmeresztő rendelkezések alapjául szolgáló megállapítás – szemenszedett valótlanság – helytálló voltát a hadseregpáncsnok-tábornok még csak nem is ellenőrizte.

A megtett intézkedések következményeit nehéz esetelni. Amint az ilyenkor lenni szokott, a végrehajtók feladatukat messze túlteljesítették és a hatáskörükbe került csapatokat, menekülteket kifosztották. Tették ezt éppen azokkal, akiknek jó része még bízott a németekben. Kivételt csak néhány olyan alakulat képezett, amely – idejében neszét véve a fenyegetettségnek – fegyverrel szállt szembe az önkényeskedőkkel.

Az ügyben – alapos késéssel – Beregfy honvédelmi miniszter is megszólalt Himmler SS birodalmi vezetőhöz – a rendelkezést végrehajtó póthadsereg páncsnokához – intézett, elrettentő példakkal illusztrált levelében.

A panaszáradat nem sokat ért. Wöhler gyalogsági tábornok, a Heeresgruppe Süd főparancsnoka maga fedezte Balckot, azzal az érveléssel, hogy a magyar csapatok általában csődöt mondtak és tulajdonképpen örültek, hogy a fegyvereket leadva nem kell tovább harcolniuk. Az OKW (Német szárazföldi Haderő Főparancsnokság) végül – tábornoki küldöttség útján – elnézést kért Beregfytől – csak éppen Balck nem tett semmi hasonlót.¹⁹⁹

A Wöhler helyébe lépő Rendulic vezérezredes viszont legalább a Szent László hadosztálynak – amelyek lefegyverzésére nem is került sor – igyekezett elégtételt szolgáltatni. Elismerő szavaihoz De Angelis tüzérségi tábornok is csatlakozott. (6. sz. *szövegmelléklet, 112. o.*) Rendulic egyben a német hatóságokat is figyelmeztette a magyarokkal szembeni ellenséges magatartás megváltoztatására.

32 évvel később – és tíz évvel azután, hogy az idehaza életfogytiglani fegyházra ítélt Szütyit „kegyelemből” szabadon bocsátották, s aki azóta is, súlyos betegen, a szó szoros értelmében nyomorgott – folytatódott a történet.

A háborús felelősségrevonást – részeg tüzérpáncsnoka agyonlövetéséért – 18 havi börtönnel megúszó, a nyugatnémet tábornoki nyugdíjból bizonyára gondtalanul élő Balckkal a „Welt am Sonntag” című ismert hetilap 1977 februárban interjút készített.

¹⁹⁹ Minderről és az itt következőkről részletesen ír *Antanas i. G-Panzer: Armata Hungarorum* c. 1985-ben Münchenben megjelent művében „Der verlorene lerische Panzer-General” (A régiművi páncélos tábornok) címmel. (Lápj XIX: 551–557. o.) Azonos szövegtől készült másolat: HL Tgy. 3. 87.

Súlyos az értékes írásokat tartalmazó vaskos kötet magyarád nem jelent meg és eredetiben sem került elődig Magyarországon kereskedelmi forgalomba.

Deutscher Verbindungsstab
zum Kgl. ung. AOK. 1.
/DVSt. 6./
P. n. Nr. 410/45. geh.

An

Kgl. Ung. 1. Armee.

Nachr.

AOK. 6.

Stellvertr. Kdr. General XVIII. A. K.

Ber. Offs. d. Wehrkreis XVIII.

Kordok. AOK. 6.

Chef des Generalstabes AOK. 6. hat im Auftrage des General Balck am 31.3.45. 11. 30. Uhr folgenden Befehl erlassen:

1./ Kgl. ung. Division Szt. László ist am 30.3.45. insgesamt zum Ruhen überlaufen und hat unter russischer Führung die Feindseligkeiten gegen die Deutschen eröffnet. Auf Grund dieser ungeheuerlichen Tatsache sieht sich die 6. Armee zu folgenden Massnahmen gezwungen:
a./ Sämtliche ung. Truppen im Bereich der 6. Armee sind sofort zu entwaffnen, sämtliche Waffen und Munition sind der deutschen Wehrmacht, bzw. den Organen des Reichsverteidigungskommissars zu übergeben.
b./ Sämtliche ung. Kraftfahrzeuge sind umgehend an die deutsche Wehrmacht zu übergeben. Sammelpunkte für Waffen und Gerät legt DVSt. 6. in Verbindung mit Kordok AOK. 6. fest.
c./ Bespannte Fahrzeuge verbleiben bei den ung. Truppen.

2./ Sämtliche im Bereich des AOK. 6. befindlichen Truppen einschl. Familienangehörige sind umgehend in Marsch in einen Unterkunftsraum 40 km. westl. des bisherigen zu verlegen. Für die Bewegungen dürfen die Hauptdurchgangstrassen nicht benutzt werden. Neuer Unterbringungsraum und Marschwege sind durch DVSt. 6. in Verbindung mit stellv. Kdr. Gen. XVIII. A. K. festzulegen.

gez. von Hoeder
Oberst. i. U.

A másolat hiteles.
1945. VI. 18.

F o r d i t á s

Feladó központ:
HZOXE/Fue. 134. 18.IV.45. 17.00

Táv.kezelési adatok:
Érk.IV.18-án, 18 h 40-kor a XXII.
hgy.hdt.pság-tól. Görendás zls.

Tárgykivonat : A H.Gr.Süd Főparancsnoka által kiadott közlemény ismer-
tetése:

A Magyar Szent László ho. ujjrafeltöltésének befejezése előtt került bevetésre a Balaton-tól É-ra és DNY-ra.
A ho.- kiváló parancsnokának vitéz Szügyi vörgey-nak psága alatt, - az elszakadó mozgulatok folyamán a német köte-
lések oldalán hűséges fegyverbarátságban derekasán harcolt.
A Mura arcvonalon való bevetése óta minden feladatát a védelmi harcban maradéktalanul teljesítette. A ho. tisztjeinek és le-
gényiségének nagy számban adományozható volt a Német Vaskereszt.
Vitéz Szügyi vörgey-urak és a Szent László ho. minden tag-
jának bátor magatartásukért teljes elismerésüket fejeztem ki.

R o d u l i c

vez. ezds. és a Hgr.Süd Főpar.-a.

A Hgr.Süd Főparancsnokának elismerő szavaihoz teljes eg-
szében csatlakozom és még nagyobb gyűződéssel arról, hogy a ho.-a
beléhelyezett bizalommal a jövőben is elöret fog tenni.

D e A m g o l i s

tüzérségi tbk. és a 2 po.hds.pk-a

A fordítás hiteles!
Regendorf, 45.IV.25.

Regendorf
hdu. sz.

6. sz. szövegmelléklet

Ebben a veterán hadseregparancsnok még mindig megalázó módon nyilatkozott a Szent László hadosztályról és parancsnokáról. Erre azután a tiltakozások okmányokkal²⁰¹ alátámasztott tömege²⁰¹ indult meg az emigráns magyarok köréből.

Az interjú készítője, G. Frischka, ezek hatására a „gyémántos” lovagkeresztesekről írt könyvében némileg helyesbítette a közölteket. Balck maga csak visszafogottan és sántító érvekkel mentegetődött.²⁰²

Munkánk első részében már utaltunk arra is, hogy Balck nem szívelte a magyarokat. De a Wehrmacht páncélos tábornoka nem szerette az SS-eket sem. Ugyanakkor - noha nem volt „náci” - mint minden német tábornok, ő is igencsak tartott Hitler-től. Minderre eklatáns példa található egy a 9. (Hohenstaufen) SS páncélos hadosztályról szóló kötetben.²⁰³ A tábornok, mint a 6. német hadsereg parancsnoka, 1945. III. 24-én a 9. SS páncélos hadosztályhoz látogatott. A Veszprém elfoglalását eredményező szovjet támadás ekkor tört át Ny felé. Balck lehordta a hadosztályparancsnokot, mert utászszázalója ellenállás helyett elmenekült. Stadler parancsnok visszautasította a „letolást”, mert az utászok nem hozzá, hanem az 5. (Wiking) SS hadosztályhoz tartoztak. Balck tombolt, Führerparancsot és hadbírótságot emlegetett, majd így fejezte be: „Der Führer hat es befohlen und damit basta!”²⁰⁴ Stadler szerint nem ez volt az első Balck-rágalom és csak a tábornok saját igazolására (Rechtfertigung) szolgált.

Hogy ne csak bíráljuk a konok generálist, a gyalázatos parancsáról szóló fejezetet egy anekdotaszámba menő megállapításával zárjuk. A Balck-memoár kéziratának egy a Hadtörténelmi Levéltárba került töredékében²⁰⁵ a tábornok néhány sommás - mindazonáltal legalábbis sántító - kritikus megállapítást tesz a magyarokkal kapcsolatban. Egy öntelt mondatával azonban egyet kell értenünk. Íme: „Ich galt als der beste Kenner der Honvéd und habe davor gewarnt, Ungarn anders als im Donauraum einzusetzen, und das nur gegen Rumänien und Slowakei, die aber unsere Verbündeten waren.”²⁰⁶

Vajha ezt a bölcsességet a mindenkori magyar vezetés, legfőképp pedig Hitler Adolf is szem előtt tartotta volna...

²⁰⁰ L. a 4. és 6. sz. szövegmelléklet!

²⁰¹ Tiltakozott v. Mészöly Elemér vörgey, Rutkay Jenő vk. szds., Marosszéky Jenő rep. szds., Kapitányffy Albin vk. örgy - mindnyájan szky. (Armatai Hungarorum, 551. o.) és F. Sellye egykori zászlós

²⁰² Günther Frischka: Mit Schweren und Brillanten. 11. n. 1977. 221-222. o. „Balck hatte keine Gelegenheit mehr, die Meldung auf ihre Richtigkeit überprüfen zu lassen” (? - M-U), majd „Fest stand, dass die ungarische Division ... nach rechts abmarschierte, ohne das deutsche Generalkommando zu unterrichten”. Ez nem a hadosztály, hanem új előjárója, a német I. lovashadtest feladata lett volna. A továbbiakban Frischka - részérőleg említve a hadosztály és parancsnoka teljesítményét - azt állítja, hogy Balck csak 30 évvel a háború után szerzett tudomást a végig kitartó, csak az angolok előtt kapituláló alakulat sorsáról. Alig hisszük, hogy ez utóbbi állításnak bárki is hitelt adna.

²⁰³ Tiede i. m. 516-517. o.

²⁰⁴ Balck - saját bevallása szerint - a kemény fellépés híve volt. Amint emlékiratában áll: „Die Geschichtsschreibung dieser Epoche ist sehr schwierig, da einmal die ungarische Armee sich in einer schändlichen Lage befand und die SS nicht gehorchen wollte und nur sehr egoistische Berichte herausgab. Da ich in beiden Fällen mich mit aller Energie durchsetzen musste, habe ich natürlich einigen Ärger. Aber dagegen bin ich immen.” (Emlékirat-töredék, 18. o. HL Tgy. 3086.)

²⁰⁵ Uo.

²⁰⁶ „A Honvédség legjobb ismerőjének számítottam és óvtam a magyarok bevetésétől a Duna minden tén kívül, de ezen belül is csak Romániait és Szlovákiait ellen, akik viszont szövetségeseink voltak”

A Szent László hadosztály 1944. IV. 5-ével a német XXII. hegyi hadtest alárendeltségébe került. Felsőbb parancsnoksága változatlanul a német 2. páncélos hadsereg Wöhler gyalogsági tábornok helyébe – a Heeresgruppe Süd élére – az osztrák származású Lothar Rendulic vezérezeres lépett.²⁰⁷

A Luttenbergbe települt hadosztályparancsnokság intézkedett a Mura-védelem védőkörleteiről.²⁰⁸ (4. ábra. 115. o.)

A hadosztály alaposan megfogyatkozott erőiből a jobbszárnyra – Murafüred–Räckanizsa sávhatárral – az utászászlóalj (16 tisz, 270 fő legénység), a középre – Murasziget–Oberkrapping sávhatárral – a repülő-lövészászlóalj (456 fő), a bal védőkörletbe – Murahely–Wernsee sávhatárral – a gránátos zászlóalj (8 tisz, 165 fő legénység) került. Hadosztálytartalék az ejtőernyős csoport (7 tisz, 113 fő legénység) Oberkrappingban, járőrszolgálat Erödi Harrach százados parancsnoksága alatt a 20. hadosztály huszárszázada (32 fő), a felderítő osztály (10 fő), a páncélvadász osztály(?) és a felderítők gépkocsizói (20 fő).

Mint láthatjuk, a hadosztály összes gyalogos harcos létszáma a Mura-védelem első napjaiban csupán mintegy 50 tisz + 860 fő tiszthelyettes és legénység volt. Ehhez járult az 1. közepes aknavető ütegből (4 tisz, 100 fő legénység, 4 cső) és a 11. légvédelmi tüzérosztályból (15 löveg) álló tüzérség, valamint a 261. székely tüzérosztály (szervezés alatt). Megalakulófélben volt Goór-csoport néven, Goór György alezreder parancsnoksága alatt a 216-os erőd-géppuskás zászlóalj maradéka, a 212-es erődzászlóalj-parancsnokság és gh. (harcos létszám nélkül), valamint a 217-es erőd-géppuskás zászlóalj maradványa, (kb. 200 fő), összesen 320 fővel, 12 Mauser géppuskával, és 12 aknavető nehézfegyverzettel.²⁰⁹

IV. 6-án a hadosztályparancsnokság az utászászlóaljat tartalékba rendelte. A bal sávon német alakulatok védtek. ÉNy-ra az ellenség átkelt a Murán, de az ejtőernyős csoport a 20. huszárszázad részvételével ellentámadással visszavetette, melynek során az 1/2. aknavető tüzérosztály löszeréhez mérten támogatta. Szügyi IV. 8-i tájékoztatója szerint a front „pillanatnyilag állandósult”.²¹⁰

IV. 9-én az alábbi szövegű parancs érkezett az alakulatokhoz: „A hadosztály súlyos, sikeres harc után átlépte az országhatárt. Útöképesen készen áll a bolsevizmus elleni könnyörtelen harc folytatására. A hadosztályparancsnokság a hadosztály minden legénységi állományú tagjának, akik a magyarság küzdeni-, élni akarásának töretlen hitével itt állnak, hogy a hadosztályparancsnok vezetése alatt tovább küzd-

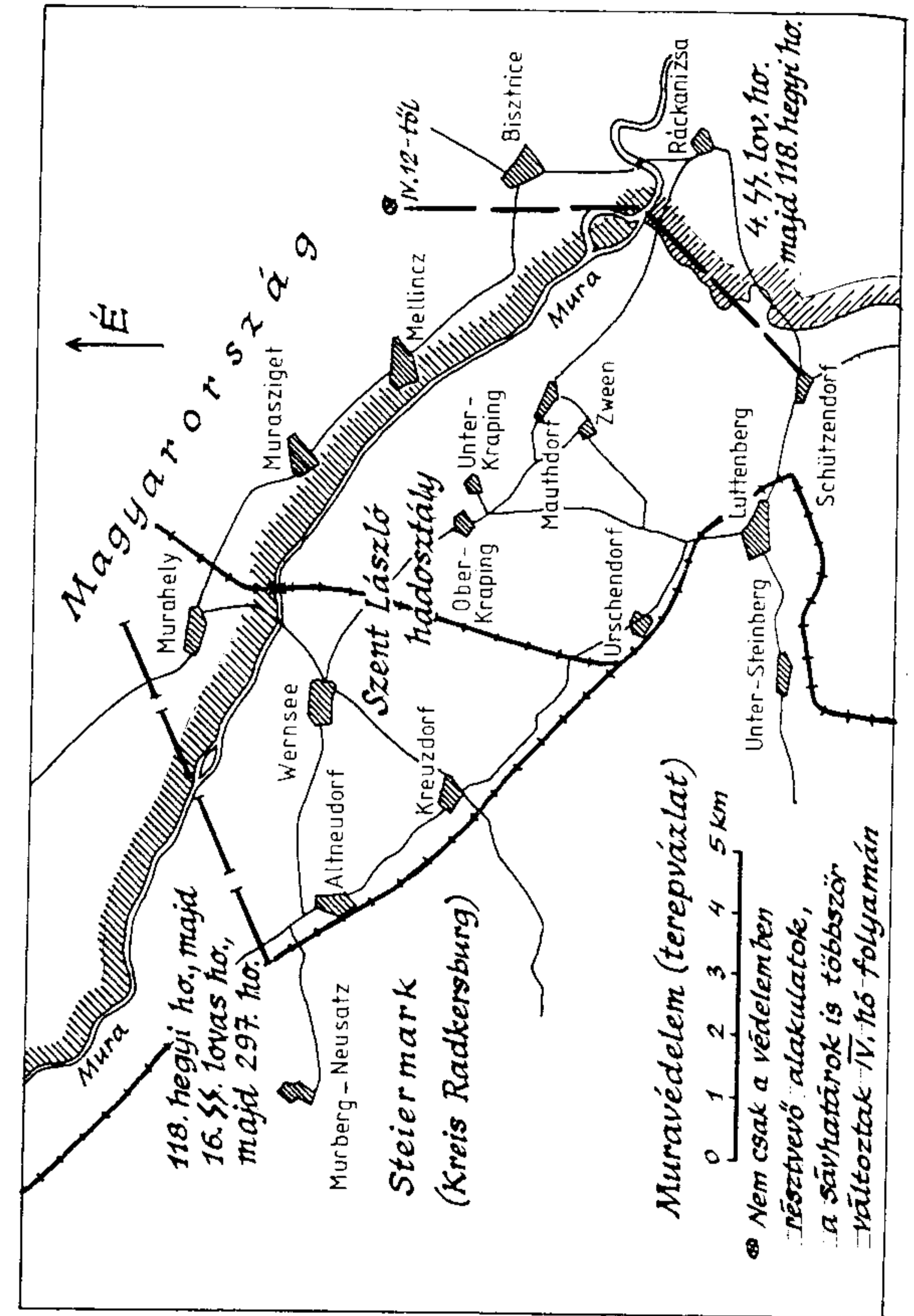
207. Rosznecki Zákó András: Őszi harcok, 1944. II. n., 1991. 57. o.

208. 506/Szt. László h. 1. n., 45. IV. 5. Dátumnapló 160. sz. mell.

209. Az erődzászlóalj legénysége általában újoncokból állott, német fegyverek voltak, kiképzésüket német oktatók végezték. Az arcvonal megszilárdítása volt a feladatuk. Durnóy Pál: A Budapestért vívott harc – 87. folytatás. Hadtörténelmi Közlemények, 1971. február, 281. sz.

Goór György alezreder a 216. erőd-gépj. parancsnokaként 1945. január végétől március végéig volt az első vonalban, Murahely–Bize községek térségében, német SS kötelékűek között. A Lipse körüli gyűrűből sikeresen kiesőztetett el a Szent László hadosztályhoz Räckanizsára, ahol Szügyi orommal foglalta be a hadosztály közelébe. (Goór György m. kir. honv. alezreder, a volt m. kir. Szent László hadosztály rohamezred parancsnoka emlékirata. III. Tgy. 3431. A továbbiakban: Goór-emlékirat.)

210. Dátumnapló, 1945. IV. 6. Utásznapló, 1945. IV. 8.

4. ábra

jenek, a bronz vitézségi érmet adományozza. – Háp. vitéz Szigyi vörög.” (A bronz vitézségi érme tulajdonosai a kieszűst vitézségi érmet kapták).²¹¹

Az utászászlóalj IV. 9–10-én a német XXII. hegyi hadtesttől 17 útzárat vett át. IV. 11-én a hidak robbantásra szerelését fejezték be, majd a továbbiakban a hidakat őrizték.

IV. 10-én a hadosztályparancsnokság a repülő-lövészászlóalj sikeres vállalkozásáról adott ki dicsérő parancsot.²¹² Ugyane napon intézkedett a hadosztály a Goór-csoport bevetésére. A csoport a Pálfi zászlóaljat váltotta le.²¹³

A hadosztály helyzetéről kiadott IV. 12-i intézkedés szerint²¹⁴ a valamelyest módosított sávhatárok közötti jobb védőkörletet Pályi György százados repülő-lövész zászlóalja tartja megszállva 3 légvédelmi ágyúval. A bal védőkörlet Goór György alezredek most már két zászlóaljból álló csoportjéé. A 212., 215., 216. és 219. zászlóaljból összevont 216. zászlóalj parancsnoka Együd László alezredek, a 217. zászlóaljból alakított századé Czegle százados.²¹⁵ Ide tartozik a páncélvadász osztály két páncéltörő ágyúja és négy légvédelmi gépágyú. A tüzérség változatlan. Tartalék: a) Erődy-Harrach-csoport: 20. huszárszázad, felderítő osztály részei. b) Ejtőernyős csoport, Remete főhadnagy parancsnoksága alatt, Zwenben.

A Pályi- emlékirat részletekkel szolgál a repülő-lövészászlóalj Mura-védelmének időszakáról.²¹⁶ A megfogyatkozott alakulatot sikerült lassanként feltölteni. Aknavető századparancsnok és gh. tiszt is került. A felvételezés megindult. „Boldog idő volt” – írja Pályi – „mert a szovjet támadás és előretörés azután, hogy Wernseenél az ejtőernyős zászlóalj ellentámadásában megsemmisült, megszűnt. Idő volt pihenésre és arra, hogy a kötelekeket rendezzük.”

A védőállást balszárnyon az 1. század, Kiss hadnagy, jobbszárnyon – a német hegyivadászokkal érintkező sávhatáron – a 2. század, Apró főhadnagy szállta meg. A 3. század tartalék. A páncéltörő ágyús szakasz 2-2 löveggel Mauthdorf É-on és K-en helyezkedett el. A tartalék Mauthdorf községet biztosította, körkörösén. A partizán-tevékenység miatt állandó járőrözésre volt szükség.

A falut Hitlerjugend alakulattól vették át. A szlovén lakosság előttük is állandó megszállás alatt állt a partizán-tevékenység miatt. Pályi embereit korrekt magatartásra utasította, ezt a lakosságnak is nyilvánosan megígérte. Sikerült elérnie, hogy a kezdetben átvagdosott távbeszélő vezetékekhez nem nyúltak. A tavaszi szántáshoz lovakat biztosított a lakosságnak, a munkák során az oroszok az aknázást beszüntették. Harci tevékenység kevés volt. Pályit magát – mint nélkülözhetlent – a hadosztályparancsnokság a vállalkozásoktól eltiltotta. A zászlóalj három sikeres – veszteség nélküli – vállalkozásából egyről az előzőkben beszámoltunk.

211 *Dárdaynapló* 1915. IV. 9. 175. sz. melléklet

212 „Körtávirat. IV. 1. Hadosztályparancs. – A repülő-lövészászlóalj egy csoportja az északi felnyomán lendületes vállalkozást hajtott végre a Mura é-i partján. A vállalkozás eredményeként zsákmányt és foglyokat ejtett, akik vallomása értékes adatokat szolgáltatott a felső vezetés számára az ellenség szándékáról és eszperositásáról. A vállalkozó csoport valamennyi tagját ontévékeny tetrekész szelleműt megdicsérem. Különösen kiemelem a következőket: Lécfalvi Alfonz század, Horváth Sándor zst., Gemboš József zst., Orbán Lajos őrm., Asbóth Gyula őrm., Sziló József őrm., Koltai Róbert őrm., Untersteinberg. 1915. IV. 10. Szigyi vörög. *Dárdaynapló* 1915. IV. 10. 177. sz. melléklet

213 517-Szt. László hó I. a. 15. IV. 10. Uo. 179. sz. mell.

214 A hadosztály helyzete. 15. IV. 12. Uo. 182. sz. mell.

215 *Goór*-emlékirat. 5. o.

216 *Pályi* 1915. 21–23. o.

IV. 12-én a Pápán hagyott póthadosztály alakulatai, az 1. II. ejtőernyős zászlóalj, a gránátos ezred II. zászlóalja, a repülő-lövész ezred II. zászlóalja, egy kerékpáros zászlóalj és az ejtőernyős zászlóalj vonat is előkerültek. Ezek közül csak az ejtőernyősök előéletéről vannak részleteink. Idézzük Tassonyit: „A II. zászlóalj Pápán visszamaradt, a város védelmére. Makraynak azt az utasítást adtam, hogy mielőtt teljesen bekerítik, törjön ki. Az oroszok Pápát bekerítették, a polgármester küldöttséget vezetett Makrayhoz, kérték, hogy ürítse ki a várost, ne csináljon Budapestet belőle. Megnyugtatta őket. Az utolsó pillanatban kitortek. Rövid tűzharc volt csak, mert a gyűrű nem volt teljes. Makray a zászlóaljat a nyugati határig vezette.”²¹⁷

Huszár, Kövesdy és mások nyomán, további részletekkel szolgál.²¹⁸ 1945. III. 18-án rendelték el a páncélos riadót. A zászlóalj megszállta a védőállást. III. 25-én, a németek átvonulása után az ejtőernyősök a rábaparti Vágra vonultak vissza. Innen gyorsított menetben, Szombathely felé tartva, mintegy 600-an Bucsunál lépték át a határt. Többen visszafordultak, volt, aki öngyilkos lett. Makray százados, zászlóaljparancsnok egy felderítő úton esett fogságba,²¹⁹ a parancsnokságot Platthy György főhadnagy vette át. Április elején – valahol Burgenlandban – egy német SS-alakulat az ejtőernyős körleteket rajtaütésszerűen megszállva lefegyverezte, csak pisztolyt és kézigránátot hagyva meg. Az ejtőernyős zöm és utóvéd azonban – Kállay hadnagy szerint – már ellenállt, így fegyveresen továbbengedték őket. A Grazból IV. 10-én útnak induló ejtőernyősök néhány nap múlva már Wernseetől K-re védőállásban voltak a Mura partján.

Folytatva a IV. 12-i hadosztályparancsnoksági intézkedés ismertetését, egyre újabb alakulatok hadrendbe kerüléséről olvashatunk. A hadosztály kötelekébe lépett többek között a „Dráva”-zászlóalj és a kaposvári csendőrzászlóalj. A XXII. hegyihadtest-parancsnokság számára IV. 13-án távmondattal adott harcértékjelentés az alábbi létszámadatokat tartalmazza tiszt legénység bontásban:²²⁰ Légvédelmi zászlóalj: 18/395, Goór-csoport: 39/472. Gránátos zászlóalj: 11/178, Ejtőernyős zászlóalj: 3/67, Csendőrzászlóalj: 7/239, Utászászlóalj: 14/140, 16. utászszázad: 3/128, Erődy-csoport: 7/58, Híradó osztály: 16/198, 2. székely tüzérosztály: 30/362. A felsorolásból hiányzik a repülő-lövészászlóalj adata, az ejtőernyősöké alacsonyabb az előzőnél, a póthadosztály adatai sem szerepelnek, az összlétszám mégis mintegy háromszorosa a IV. 5-nek.

IV. 15-én a hadosztályparancsnokság a 20. rohamtüzérosztály emberanyagából, egy rohamszázadból, motorkerékpáros rohamszakaszból, páncéltörő ágyús ütegből, parancsnokságból és javítóműhelyből álló rohamzászlóalj szervezését rendelte el.²²¹

217 *Tassonyi*, 1982. 7. o.

218 *Huszár*, 1993. 189–192. o.

219 Makray százados a vállalkozó Kövesdy főhadnaggal két lérvölvi motorkerékpár gépjárműjén ülve indult már Burgenlandból vissza felderítésre Láspe irányába, abban a reményben, hogy a németek az olajvezetőket a végsőkig védik és így az ejtőernyősöket is vissza lehetne vinni a hazába. Sátorapán bukálva szürkületben értek Vasszentmihályra, ahol a falu szélén – libás eligazítás folytán – beleütköztek egy fűszekkel megrakott, azonnal tüzet nyitó harkocsiba. A 20 m-el előbbre járó Makrayt elhagyták, Kövesdynek kerékesét utagorai sikerült elmenekülnie. Térképláskája, összes okmányával együtt, elveszett. *Kövesdy* kézirata. 18–19. o.

220 Fernschreiben an Gen. Káro. XXII. Gel. A K. Kampfstricke am 13. 4. 15. – *Dárdaynapló* 182. sz. mell. A német szöveg távmondattal az alakulatok létszáma után a nehézfegyverzet adatai is szerepelnek.

221 589-Szt. László hó I. a. 15. IV. 15. Uo. 190. sz. mell. „A 20. rohamtüzérosztály 1915. április 12-én lépte át a határt. Lentő létségében. Benzín hiányában a rohamlövegeket, páncéltörő ágyúkat, vontatókat – nemet gyűjtőhelyen kényyszerültünk leadni. Ezt az érzést az ellenségemnek sem kívánom. Bizony, nélkülünknek kényes volt a szemé, amikor lopva megszövegava fűszekünk látséges fegyverünköl. Csak annyi gép- és utájtunk megartani, ami elegendő

A hadosztály alárendeltségébe került a VIII/5. légvédelmi gépágyús üteg, 3 gépágyúval.

IV. 15-én érkezett be a – már jelzett – „Dráva”-zászlóalj teljes létszámmal és fegyverzettel, Szinay Ernő százados parancsnoksága alatt. A Czegle százados vezette „erődzászlóalj” alakult eddigi „Goór-csoporttal” együtt a továbbiakban „erődezredként” szerepel, Goór György ezredes parancsnokkal, kb. 1400 fő harcos létszámmal, 80 villámgéppuskával és 32 aknavetővel. A IV. 16-át követő 20 nap az erődezred szakaszán főleg tűzpárbajjal – erős orosz aknatűzzel és szükség szerinti viszonzással – telt el.²²²

IV. 16–17-én a hadosztály – a jobbszárnyán történt ellenséges betörés miatt – mintegy 15 km-nyi visszavonulást tervezett, észrevétlen leválással, Kirchberg térségéig. A németek azonban ellentámadással visszafoglalták az eredeti védőállást, így maradt a Mura-védelem, de az utászászlóalj Wolfau–Altneudorf–Lindenbach vonalában új védőállást épített ki.²²³

Nagy Árpád főhadnagy ejtőernyőseivel még III. 29-én Kehidakustány táján elszakadt a hadosztálytól, s hosszas bolyongás után Zweenben találta meg a zászlóalj egy részét, akik egy, a Murán átkelt oroszokkal vívott súlyos ütközetről számoltak be.²²⁴ A főhadnagy részt vett az új védőállás szemrevételezésében, majd így folytatja: „...április 17-én ismét előredöcögünk és reggelre a Wernsee-i növevelő intézet tetves szobáiban kötöttünk ki. Csak egy hétig engedtek gondolkodni, hogy tulajdonképpen miért is vagyunk itt, s aztán a csendőröket hirtelen kivonták az állásból és beraktak bennünket a Mura-parti vizes, össze-vissza omlott árkokba.²²⁵ Még ilyen kényelmes és zavartalan »frontunk» ennek ellenére sem volt. Az orosz és köztünk a Mura, naponként 5–6 akna, harmadik naptól állandó rémlíreik a tervezett orosz átkelésről, barátságos eszmecserék a szigetről az oroszokkal, akik mindenáron be akarják bizonyítani nekünk, hogy egyetlen okos tennivaló, ha szépen átkelünk békésen hozzájuk – és ezzel be is fejeződött az események felsorolása. Május 2-án egy örvendetes dolog: a jobbszárnyunkon állandóan idegeskedő rohamtüzérek leváltották, mégpedig Kovács Franci és »csoportja».²²⁶ Ezután még annyi izgalom sincs mint eddig volt.”

(A rohamtüzérosztályból szervezett zászlóalj – a *Dárdaj*-napló bejegyzése szerint – IV. 20-án került állásba, a Pálfi zászlóaljat váltotta le.)

volt a katonáink szállításához.” (*Kárpáti*, 22. o.) A német átvétel után azonnal volt uzemanyag (*Dárdaj* Pál: Honvédeink idegen földön. 21. folytatás *Hidak Útján*, 1931. III. hó, 373. szám, 11. o.) Kárpáti fődgy. a muravédelemben egy 250 fős alakulat – feltehetően a rohamszázad – parancsnoki beosztásába kerül. Mindössze egy átkelési kísérletre emlékszik: „Két pontonra felépített motorral hajtott tutajjal próbálkoztak a ruszkik, de a közvetlen közelről rájuk lőtt páncélokól ... elvette a kedvünket.” (*Kárpáti*, 22–23. o.) A „rohamzászlóalj” nem tévesztendő össze a Goór-csoport, később „erődezred”, majd május 11. után – az elveszett erődzászlóalj helyett az ejtőernyős zászlóaljjal kiegészítve – „rohamezred” néven, Goór György ezredes parancsnoksága alatt a hadosztály lefegyverzéséig létezett egységgel. Újabb félreértésre vezethet, hogy április végén a hadosztályparancsnoksági intézkedésekben a „rohamzászlóalj” az I. ejtőernyős (vadász) zászlóaljjal összevonva, Kovács Ferenc ejtőernyős százados parancsnoksága alatt, már „rohamezredként” szerepel. A fenti további – májusi – átszervezésre az adott okot, hogy a visszavonulás során – amikor már fegyverhasználati tilalom volt – az üldöző oroszok mind a rohamzászlóaljat, mind a Dráva zászlóaljat „lekapesolták”.

222 *Goór*-emlékirat, 3. o.

223 *Utász*-napló, 45. IV. 16.

224 L. a IV. 6-án történetek, és *Huszár*, 1993. 187–188. o.

225 „A roham e. pk. az eje. zlj.-al váltassa le a cső. zlj.-at, IV. 25-én 8 órakor.” A zlj. tartalék Wernseeben 701/Szt. László hó i. a., 45. IV. 24. Intézkedés a cső. zlj. leváltására. *Dárdaj*-napló, 222. sz. melléklet.

226 A Grazba IV. 10-én érkező pápai – II. zlj.-beli – ejtőernyősök később Wiklon–Leibnitz–Strass–Setil-én át IV. 23-án jöttek meg Widembe. Ők csatlakoztak a wernseei védőállásban lévő I. zászlóaljbeli bajtársaikhoz. (*Kötesz*-kezirat.)

A hadosztály tüzérség IV. 26-án új felvonulási és együttműködési tervet készített. Új zárótűzkörletek is kijelölésre kerültek.²²⁷

IV. 28-án a Szent László hadosztályhoz „gyalogsági parancsnokot” állított a hadosztályparancsnok – bizonyára az egyre növekvő létszám miatt – v. Ferenczy Márton ezredes személyében. Ugyane napon, rádióhallgatás alapján²²⁸ átkelési kísérletre készült fel a hadosztály, de az elmaradt.

V. 2-án a tüzérség „tűzösszpontosítási” előkészületeket tett, a zárótűzkörleteken felüli 10 tűzösszpontosítási körlet kijelölésével. Lényege: a zárótűzre kijelölt ütegen kívül az összes többi a mögöttes területre tüzel – ha eléri.²²⁹

V. 3-án – a német XXII. hadtest rendeletére – a hadosztály sávhatára szélesedett. A kaposvári csendőrzászlóalj – tartalékban – parancsot kapott a német 297. hadosztály jobbszárnyán lévő Schulze-erődzászlóalj leváltására.²³⁰

V. 4-én esti parancs szerint: „A cső. zlj. kiutalt védőkörletének jobb sávhatárán kívül eső nagy szigetet az eje. zlj. szállja meg. A cső. zlj. tartaléka a 20. hu. szd.”²³¹ Ez az intézkedés, mint látni fogjuk, már nem került végrehajtásra, mert az események hamarosan felgyorsultak.

V. 5-én 3.30 órakor egy csónak – rajnyi orosz – átkelési kísérlete hiúsult meg a rohamezred sávjában, gyalogsági tűzben. A csónak felborult, egy altiszt foglyot ejtettek. Ugyanekkor készült a hadosztályparancsnokság „szigorúan bizalmas” tájékoztatása a hadosztály visszavételéről a „Z” állásba.²³²

A hadosztály leválása a Muráról fokozatosan történt. V. 6-án 22 órai indulással, jobbról-balról besorolva. Utoljára a „Dráva”-zászlóalj hagyta el az arcvonalat. Leplező erő a Czegle zászlóalj volt.²³³

Az utász-napló V. 6-i bejegyzése szerint: „Délután 16 órakor kapta az »Árpád« jelzőt a zászlóalj s az éjszaka folyamán visszavonult a »Zeppelin« állásba. Német-angol fegyverszünet.”

Nagy Árpád írja: „5-én már nagyon unjuk a dolgot a vizes állásban, nagyon jól esik a leváltási hír, de nem lesz belőle semmi, hanem 6-án éjjel szép csendben elhagyjuk a védőállást. Mármost, hogy mi vagyunk csendben, az orosz szokatlanul erősen aknáz. Hál'Istennek nincs veszteség és a reggel már Murberg–Neusatzban ér bennünket, új védőállásban csücsülve. Szinte a legelső védőállás egész praxisomban ami jól ki van építve. Még egy napig sem élvezzük a jó állást és máris továbbállunk.”

227 695/Szt. László hó I. a., 45. 26. *Dárdaj*-napló, 227–228. sz. mell.

228 711/Szt. László hó I. a., 45. IV. 28. Lehallgatott hírek közlése (kép. ív. zlj. rádióhallgatása) *Dárdaj*-napló, IV. 28. 307–50 órakor I. Duby. Magának szigorú parancsot adtam, hogy keljen át a folyón. Pasomat miért nem hajotta végre? – 307–55 órakor I. Jupiter. Átkelésim már kezdetben meghiúsultak, mert olyan tüzet kaptunk, hogy nem tudtuk tovább menni és kénytelenek voltunk visszafordulni. A víz és a hely elég gondot okoz. A figyelmem és kémeim megfigyelései szerint elég nagy erők vannak ott összevonva. Pláne a folyó alsó partján. Hogyha eléggé fel tudok készülni akkor nagy erővel próbálom meg az átkelést.”

229 820/Szt. László hó I. a., 45. V. 1. *Dárdaj*-napló, 242. sz. mell.

230 715/Szt. László hó I. a., 45. V. 2. Uo. 245. sz. mell.

231 761/Szt. László hó I. a., 45. V. 1. Uo. 244. sz. mell.

232 789/Szt. László hó I. a., 45. V. 1. Szigorúan bizalmas! Pk. sajtókező felbontásra! Boríték alatt őrzendő. Előzetes tájékoztatás a ho. visszavételre – Visszavétel a közlensős állásba (Z-állás) a 138. ho.-al állandó és szoros érintkezésben. a 297. ho. paróizosítás mellett. Pk. a gy. pk. jobb. o. védőkörlet. Erő e. e. petti. sz. kök. Középső Roham e. Bal. e. zlj. Ho. ut. vadász e.”

233 *Goór*-emlékirat, 3. o.

Az utászászlóalj V. 7-én 21 órakor kapta a parancsot a további visszavonulásra az „Anna”-állásba és I. százada V. 8-án 4,30 órakor megkezdte a hidak robbantását.

*A német kapitulációtól a hadosztály feloszlatásáig.
1945. V. 8. után.*

A hadosztályparancsnokság még V. 6-án kiadott, az „Anna” állásba történő visszavételre vonatkozó előzetes tájékoztatójából megtudjuk a résztvevő alakulatok nevét, a menetvonalak szerinti csoportosításban. E megnevezések rendre: „Vadász ezred, Erőd ezred, Utász zászlóalj, Csendőr zászlóalj, Roham ezred, tüzérsztyályok.”²⁵¹ A parancsnokok nevei és a létszámok azonban hiányoznak.

Alig érték el az alakulatok a Murától mintegy 30 km-re lévő, jól kiépített „Anna” állást Leonhard és Kirchberg között, a parancsnokság máris újabb intézkedést adott ki a hadosztály gyülekeztetésére²⁵⁵; az alakulatok V. 8-án 8^h15'-kor az Anna állásból elszakadva, a Marburg (Maribor)–Strasse-i vasútvonal mentén biztosítva küzdjék át magukat tovább Ny-ra a Kor–Alpe irányába. Ez további 50 km-t jelentett. (A tényleges menetvonal az 5. ábrán látható, 121. o.) A terv alapja: elérni az angol haderőt, fegyverletétel esetére. A 5^h15'-kor kiadott hadosztály-intézkedéshez hasonló érkezik rádiótávirat formájában 7^h15'-kor a II. magyar hadtesttől (7. sz. szövegmelléklet, 122. o.)

„A hadosztály egy része nehezen halad – írja a *Dárdai-napló*. – A német visszavonuló hadosztályokkal késhegyig menő harc folyik a »mi« menetvonalunkért. Esti értesülés: általános fegyverletétel. Fegyvert használni nem szabad! Hírek Tito parti-

251 796 Szt. László ho. I. a. 15. V. 6 (Szig. biz. stb.) A hadosztály visszavétele – jelszóval – az „Anna” állásba.

A hadosztály áprilisi feltöltéséről csak valamennyi eddigi idézett forrás adatainak összevetésével kapunk – korántsem teljes – képet, mint hogy a hadosztályparancsnokság iratanyagát elveszett *Darmúj* (i. m.) szerint a ho. irattárat a hadműveleti naplóval együtt Rutkay a Klopeiner-tó környékén (Karintia, Völkermarkt DNY) elásta és a háború után nem találták meg – Az áprilisi feltöltés a 2 páncélos hadsereg parancsnokság szívéigye volt (amint ez: *Pajert* (i. m. 560. o.) *Rauchenstemont* idéző sorai mutatják: „In dem ... Befehl vom 11. IV. ... werden als Aufgaben für den Sonderstab Pz. AOK. 2 unter Generalleutnant Böttcher u. a. genannt: Personal- und materielle Instandsetzung der Kgl. Ung. Div. Szt. László aus freiwilligen Soldaten, aus Waffen, Geräten, Pferden und Fahrzeugen der übrigen im Armeebereich befindlichen ung. Verbände ...” A „Sonderstab”-nak IV. 21-től a feltöltés adataira vonatkozó napi jelentési kötelezettsége volt. A Szent László hadosztály április végi – egyben a május eleji visszavonulásakor érvényes – szervezeti *Darmúj* (i. m.) találjuk a legrészteljesebben. Ezt adtuk közre, néhány igazítással és kiegészítéssel. Hadosztályparancsnok, vitéz Szügyi Zoltán vezérőrnagy; Vezérkari főnök: Rutkay Jenő vezérkari százados; Hadműveleti segédtsz. dr. Karvaly Frigyes t. főhadnagy; Szállásmester, majd a visszavonulás alatt hdm. ov. (i. a.) Kaposváry József vk. százados.

Gyalogsági parancsnok: Ferenczy Márton ezredes (IV. 28-tól) Vadász ezred, parancsnok: Erényi Lajos ezredes, gránátos (volt testőr lövész) zlj. pk. Pálfi Sándor szds., repülő-lövész zászlóalj, parancsnok: Pályi György szds., Erőd ezred, parancsnok: Góór György alezredes, erődzászlóalj, parancsnok: Czeglé János szds., „Dráva”-zászlóalj, parancsnok: Szinay Ernő szds., Roham ezred, parancsnok: Kovács Ferenc százados, éjtőernyős (vadász) zászlóalj, parancsnok: Remete Imre flágy, rohamzászlóalj, századparancsnok: Kárpáti Taszilo Tamás flágy.

Lovasság: 20. huszár század, pk. Erdődy-Harrach Tamás flágy, csendőr lovas század, pk. Savényi István szds., Csendőrőrség-Kaposvári cső. zlj., pk. Besenyői Károly eső őrgy.

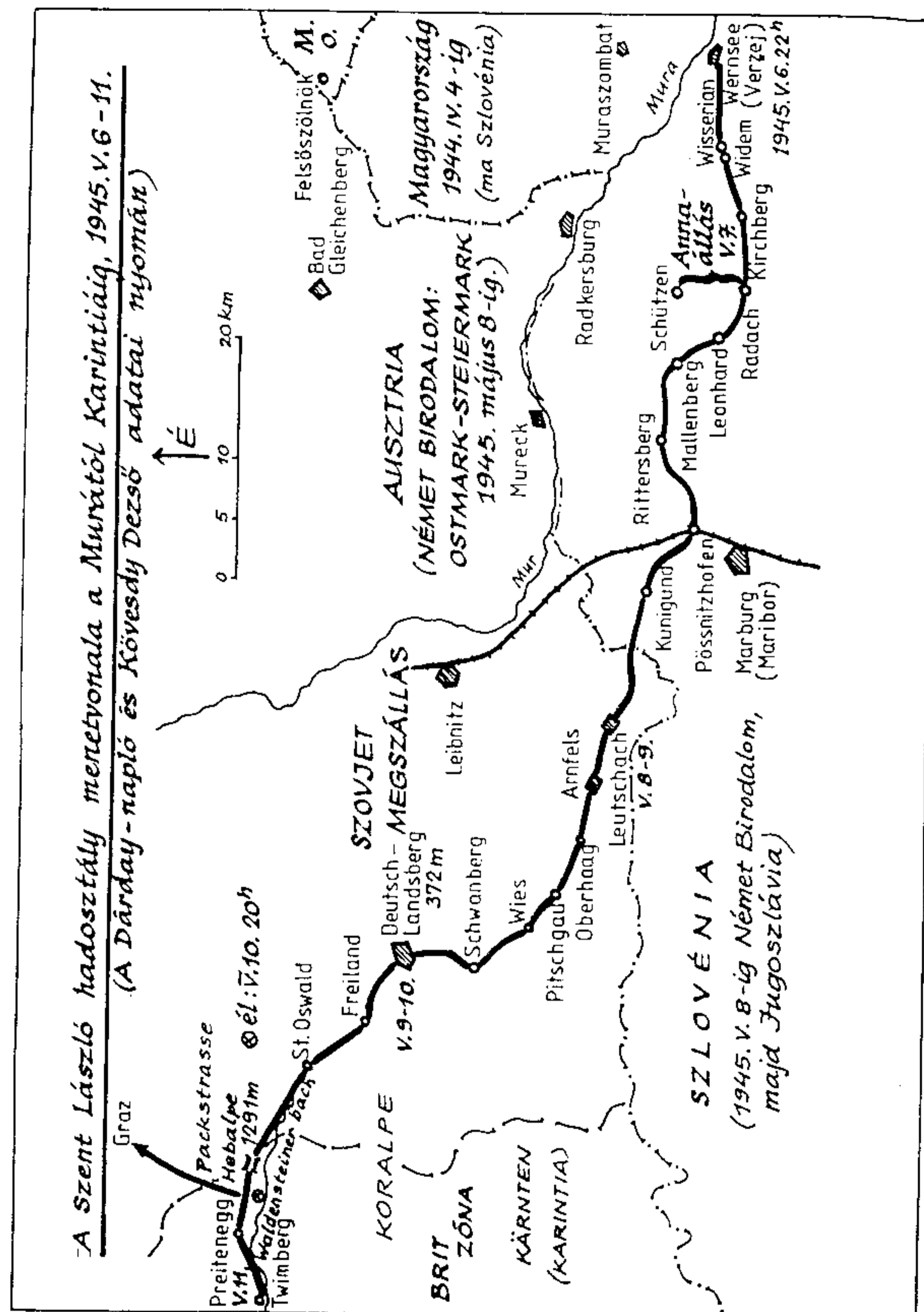
Tüzérségi parancsnok: Dárdai Vilmos ezredes, helyettes: Falk Viktor alezredes, 2. székely tüzérsztyály, 2. tábori tüzérsztyály, 84. tábori tüzérsztyály, VIII. közepes tüzérsztyály, 153. 3. sorozatú tüzérsztyály, 1. aknavető tüzérsztyály, 26. tábori tüzérsztyály (IV. 25-től), VII/5. légvédelmi tüzérsztyály.

Felderítő osztyály, Páncélvadász osztyály, parancsnok: Mühlh. Jenő alezredes, Műszaki parancsnok: Farkas Kálmán őrnagy, 55. utászászlóalj, parancsnok: Mersich András szds., 16. utászászlóalj, hídaklászóalj, parancsnok: Buráth András alezredes.

Seregvonalt: a 8. tábori pódhadosztyály vonata, 30. to., 20. teletégépkocsis osztyály, a 23. to. vonatparancsnokság hadosztály élelem ellátó osztyály, a 20. ho. ello. 20 + 25. egészségügyi osztyály.

A hadosztály élelmezési létszáma április végén mintegy 10–11 ezer fő volt.

255 796 Szt. László ho. I. a. 15. V. 8 (Szig. biz. stb.) *Dárdai-napló*, 256. sz. mell.

5. ábra

7. ldd. - töl -
Rádió távirat Ho. csapatnak

0320 = 2TL = 1 TL 227

A ldd. a 20. és 25. hr. alá. mevetek.
kel egyetértve hátrahagyását Fudenburg
irányában majus 8-án megkezdte a
Szt. László hr. és csapatvezetői alá.
rendelt alakulatok előző niteskedé-
sei szerint vonulnak vissza +

2TL 235 =

Akik vissza akarunk maradni,
Magyarországra való visszatérés céljából
azok vissza hagyandók + Ezt átarendel-
tekkel hűdese ki + A ldd. csapat előrelát-
latilag majus 9-én reggeltől Ruchen-
fels

3TL = 82
/Fudenburg Dk. 20 km / továbbra is
rad. ált.

Kudriczy altbgy.

V = 0715^h V. 6.

Barmai ldd. otm.

7. sz. szövegmelléklet

zánokról és osztrák Freieitskämpferekről. A visszavonulás erőltetett menetté alakul.²³⁶

²³⁶ Az ejtőernyősök visszavonulási menetvonalai az alábbi helységeken keresztül vezetett: Kungöta-Largegge-Leutschach-Arafels-Ober Haag-Pilsgrün-Wies-Gaselsdorf-Schwanberg-Deutsch-Landsberg-Freiland-Sankt Oswald

„9-én halljuk meg először, hogy vége a háborúnak” – írja Nagy Árpád. – „Ezelőtt egy fél évvel valami egészen nagy napnak képzeltem a befejezés napját, de szinte semmi ilyet nem érzek. Az első nagyon furcsa dolog, mikor este kinézek az ablakon, nagy tüzeket látok, körülötte embereket és rengeteg kivilágított ablakot. A béke első látható jele: megszűnt az elsötétítési kényszer. – Azért a menet csak nem tud békemenetté csendesülni, mert a ruszlik a nyakunkban vannak és át kell jutni az angolokhoz. Hát át is jutunk 12-ére – de hogyan!”

A hadosztály V. 9-én késő délutánig vonult át Leutschachon – tudósít a *Dárday*-napló. „Az alakulatok fegyelmezett képe – az emberfeletti menetteljesítmény és pihenő nélküli éjszakák ellenére – feltűnően szembeszökő a közben úton-útfélen nagyrészen fegyver nélkül, szétzúllottan vonuló német, olasz egységekkel szemben. A hadosztály úgy néz ki, mintha még nem fejezte volna be a háborút, mintha még készülné valamire”.

A hadosztályparancsnok 16^h-kor megindult Deutsch-Landsbergbe. Wies előtt jelentés érkezett, hogy osztrák és magyar partizánok kisebb egységeket lefegyvereztek. Szügyi leállította a hadosztályt és előrement tárgyalni, hogy engedjék tovább, vagy harcba bocsátkozik. Kiderült, hogy az előzőleg bátran harcoló 25. hadosztály részei állnak a Szent László útjába. Zentai vezérkari őrnagy és Konkoly-Thege Barna vezérkari százados vezetésével. Azonban sem a hadosztályparancsnokukat – Kalkó Gyula vk. ezredest – és gyalogsági parancsnokukat Keleti Lipót ezredest fogságba ejtő magyar „partizánoknak”, sem az osztrákoknak nincs kedvük harcolni. „Elég volt a Szent László hadosztály tüzéségét felvonultatni, hogy eltakarodjanak az útból” – írja Pályi.²³⁷ Majd tovább: „A fegyelem kifogástalan volt. A hangulat bizakodó, annak ellenére, hogy nem tudtuk, mi vár ránk a fogságban és egyáltalán el tudjuk-e érni az angol hadsereg vonalát.” A szétzúllott 25. hadosztály osztrák lakosságot fosztogató tagjait néhány lövéssel szétzavarták. De kiábrándító volt a német alakulatok magatartása is. Az út mentén gúlába rakott puskák, eldobált felszerelési tárgyak, sisakok halmaza.

A hadosztálytörzs későn este érkezett Deutsch-Landsbergbe, a csapatok részben még mozgásban voltak. Piros-fehér-piros zászlók mindenütt, erős „Freieitskämpfer”-mozgalom. A helyi vezetők igyekeztek a hadosztályt ott tartani – sikertelenül. A légkör feszült volt, bár az osztrákok a magyaroknak bántatlanságot ígértek és osztrák-magyar együttműködést – olvashatjuk a *Dárday*-naplóban.

Szügyi a menet azonnali folytatását rendelte el a Kor-Alpokon át Twimberg területére, ahol az angol csapatokat jelezték. A német hadtesttől vett parancs értelmében elrendelte: az egyéni fegyverzet és egy javadalmazás lőszer kivételével minden anyag a helyszínen marad, rongálás nélkül.

A további menet emberfeletti feladatot jelentett: emelkedőkkel, lejtőkkel tarkított 900 m-es szintkülönbség, rossz út, befurakodó németek.²³⁸

(Eibischwald)-Preitenegg-Waldenstein-Twimberg-Knippen-Sankt Gertraud-Frantschach-Wolfsberg ÉK a Lavant folyó völgyében (Köresch-levél)

²³⁷ Pályi, 1945., 283. o.

²³⁸ A hadosztály az I. világháborúból ismert Mackensen-úton mászta meg a Kor-Alpokot. „Fel és föl, az ember azt hitte, sohasem lesz vége a kapaszkodóknak. Ez volt életem legnehezebb menete” (Gévezet Pálfi Szász naplójából, *Dárday* utó.). A Preitenegg előtti látógó 1291 m-en van.

A hadosztályparancsnokság elrendelte, hogy a tiszteletadásokat V. 10-én 03 órától a régi formák szerint kell teljesíteni.²⁴⁹

A repülő-lövészászlóalj V. 10-én hajnalban már menetben volt Deutschlandsbergből kifelé, amikor befutottak a szovjet élek. Kiss Gyula százada közé, egy szűk utcába páncélosok robogtak be, de a páncélöklök felmutatására visszahúzódtak.²⁵⁰ Az utászászlóalj oszlopát kora délután érték utól a harcok és a gépkocsizó gyalogság. A zászlóaljparancsnok és kísérői gépkocsijukat hátrahagyva gyalog vágtak neki az útnak. A hadosztály végén menetelő utászászlóaljat az oroszok kettévágták.²⁵¹

Az erődvezred hasonlóan járt. A „Dráva”-zászlóalj zöme már fent volt a hegyen, amikor 2–3 századnyi orosz erő eléne a hadosztály végét. Noha Goór ezredestől zászlóaljai és az ejtőernyős zászlóalj is harcra kértek engedélyt, a rangidős parancsnok a fegyverszünet megsértése – s ezzel az egész hadosztály veszélybe sodrása – kockázatát nem vállalhatta. Így az oroszok egy még lent várakozó tüzérosztályt és a Czegle-zászlóaljat elfogták és Graz felé irányították. „Ez volt a Szent László hadosztály fekete napja, mert a németek összetorlódtak előttünk s mi nem tudtunk – terv szerint – idejében elindulni” – írja Goór György.²⁵²

V. 11-én a hadosztályparancsnokság Preiteneggben kapcsolatot teremtett az angol erőkkel – a 8. brit hadsereg 6. páncélos hadosztályával. A fogadtatás barátságos volt. A beérkező egységek számára gyülekezőt és pihenőt rendeltek el. A 84. tüzérosztály és a 11. 2. légvédelmi ágyús üteg nem érkezett meg. Hírek szerint a rohamvezred nagy részével és a vonatrészekkel együtt az oroszok mindkét alakulatot lefegyverezték. A hadosztály a hazafelé tartó, parancsnokaik által elbocsátott magyarokat²⁵³ gyűjtötte.

V. 12-én délelőtt Szügyi beszédet intéz a hadosztályhoz. „Tájékoztat arról, hogy tárgyalásai az angolokkal várakozáson felül sikerültek. A hadosztály fegyverzetét az angolok teljes egészében meghagyják, majd valószínűleg rövid időn belül Klagenfurt térségébe kell menetelnie, ahol új felszerelést és személyi kiegészítést fog kapni.”²⁵⁴ A hadosztály élelmet is kap az angoloktól. A 11. 2. légvédelmi üteg parancsnoka (Balogh Gy.) is jelentkezik: egy tisztjével sikerült az oroszoktól megszöknie, az anyaggyűjtésre kiküldött tüzér járőrt viszont elfogták. V. 13-án Henkey-Hönig József őrnagy, a rohamvezred parancsnoka is jelentkezik: ezredének nagyobb részét, a menetoszlop végén az oroszok lekapták. A hadosztályparancsnok elrendeli, hogy ismét állítsa fel rohamtüzér-osztályát Waldstein területén.

A hadosztályparancsnokság az angol fél átíratára – az orosz járőrök rablásai, fosztogatásai miatt fegyveres konfliktusok elkerülésére – elrendelte a fegyverzet hadosztályon belüli összegyűjtését. Fegyvert csak tisztek, valamint járőrök, őrségek, őrszemek tarthattak meg. A fegyvereket alosztályonként kellett tárolni, őrizni.²⁵⁵

V. 14-én a hadosztály gyalogsági parancsnoka – Ferenczy alezredes – kiosztotta a német kitüntetésüket. Az utászászlóaljból Mersich százados, zászlóaljparancsnok és

249. A Szűcs-féle „utásznapló” valójában 1945 végén tette a fegyverzet és a gépkocsizó gyalogság elmozdítását az alakulatok parancsnokai, amikor csak lehetett, megkérlelték. (Göör István emlékei.)

24. Pályi, 1945, 28. l. o.

251. Utásznapló, V. 11.

252. Göör-emlékirat, 6. o.

253. Dárday-napló, V. 1–11.

254. Utásznapló, V. 12.

255. 1905 Szt. László-ho. I. a. 15. V. 13. Dárday-napló, 201. sz. mell.

öt tiszt kapott II. o. vaskeresztet.²⁵⁶ V. 15–16-án a zászlóalj útjavítást, hídkarbahelyezést végzett.

V. 15-én intézkedés történt a hadosztály hátravonására Hüttenberg–Mösel–Knappenberg–Lölling térségébe. A hadosztály két menetlépcsőt alakít.²⁵⁷ A hadosztályparancsnok Twinbergben V. 16-án 8.30 órától 11 óráig végigszemléli a gyalogos és fogatolt lépcső menetét. Az angolok is tanúi a vitéz Szügyi vezérőrnagy előtti díszmenetnek, „amely imponáló és felemelő, a hadosztályhoz időközben csatlakozott honvédszenekar kíséretével”. 17^h-kor a hadosztályparancsnokság Hüttenbergbe érkezik, de már 20^h-kor áttelepül Löllingbe „mivel a II. hadtestparancsnokság előkészített szállásáról kimozdította. A hadtest a parancsnokságot a hadosztály felett ismét átvette. A 20. hadosztály részeit ugyanitt találjuk, de hogy milyen alakulatokkal rendelkeznek, nem tudjuk.

V. 17. A szálláshelyzet nehéz. Mindehhez a bujkáló német katonák a magyarok ellen áskálódnak.

V. 18. Létszámadatok bejelentése. 1. tiszt (hdp. őrm. is.) név, rendfokozat, állományviszony, fegyvernem, szakképzettség; 2. tiszthelyettes, 3. egyéb legénység: a) tisztes, b) honvéd bontásban. Ezzel a bejegyzéssel ér véget a *Dárday*-napló.

Az új körzetben „már angol élelmezésbe kerültünk” – írja Pályi. „A hadosztályparancsnokság tájékoztatása szerint az angol 8. hadsereg kötelékébe tartoztunk. A tájékoztatás szerint a Szt. László hadosztály ezzel a hadsereggel fog Magyarországra bevonulni és az angol megszálló alakulatokkal együtt rendfenntartó alakulat lesz.”²⁵⁸

A gondosan vezetett utász-naplóból a mellékletek híján is megtudjuk, hogy a hadosztályparancsnokság V. 22-én 10.48 Szt. L. ho. Ia. sz. alatt „Intézkedés a honvédelmi alakulatok hadrendi újjászervezésére és szervezési változásokra” című parancsot adott ki, valamint érdeklődött a szakképzettek iránt, akikből a felesleget az angol hadtestnek kellett leadni.

256. Utásznapló, 15. V. 11.

257. 1905 Szt. László-ho. I. a. 15. V. 15. *Dárday*-napló, 201. sz. mell. 1. menetlépcső: Vadász epk. – Vadász e., Erdő e., Hop fog. von. része és híd (harcfegyvernem biztosi) szd. forg. szd. rti. be nem vonott rész, Cső. zlj., 26. o. zlj., Szörényi alez. csoportja II. menetlépcső: Falk alez. – Hu. szd., Tpk. törzs fog. von. része. Hír. zlj. fog. része: Ranga alez. csoport. Menetfegyvernem. Gy. ok. az élen, tomor alakzatban, egyöntetű páncéltörőléssel és olajzabban meneteljenek, utáruk ezredenként egyesítve törzsek, vonatok és járművek nélküli lovak. Csatlakozik még a hadosztály és alárendelt híd, vonat *Pallaghy* Gyula őrgy. parancsnokságával, a *János*-csoport, a 27. gy. é. törzspótszázad. Csatlakozik a Nagyvárdi Tüzér Hatalpróbliskola is.

Új elhelyezési körletek és pk-i harcálláspontok: Hop. epk., híd. szd. Mosel. Gypk. Hüttenberg, Vadász epk.; Deinsberg, Erdő epk.; Wätschach, Cső. zlj. pk. és zlj.; Knappenberg, U. zlj. pk.; Gossen, Szt. László és 25. u. zlj.; Gossen környéke, Hír. zlj. pk.; Raffelsdorf, Hu. szd.; Hüttenberg, Ho. tu., Hdp. Isk.; Lölling, Szörényi és Ranga alez. ek. gyűjtőcsoportja; Dorlel, Vonat és 27. gy. törzspótszad; St. Johann, János-csoport. A csapatok magántársa nyerve el a lakosság bizalmát. (Erdőszakot, fosztogatást letörni!)

Az intézkedés a továbbiakban szabályozza az összeköttetést, az anyagokat és a gépkocsik menetét.

258. Göör György mindezzel és az elkövetkezendőkről részletesebben ír. „V. 17-től V. 6-ig maradtunk Wolfsberg környékén, s ez idő alatt nemcsak bőszéges fegyverkiegészítést kaptunk az angoloktól, de féllévtárat is. Megtudtuk, hogy az angolok megszállási területe (az akkori terv szerint) a Dunántúl lesz, s a Szent László-ho. az angol megszálló erőkként mint magyar rendfenntartó egység fog a Dunántúlra visszatérni. (Még az is el volt tervezve – mint hallottuk – hogy az angol megszálló erők pság. Keszthelyen a Festetics kastélyban lesz, s a két angol ho. pság. Székesfehérváron és Pécsen.)

Így nemcsak nekünk, de még az angoloknak is meglepetés volt, amidőn az oroszok Grazból csak olyan feltételek alatt voltak hajlandók visszavonulni, ha az angol-amerikai erők Berlinnél szüntér visszahúzódnak, s a Jaltai-egyezmény szerint Magyarország is teljes orosz megszállás alatt marad. – A feltételek között szerepelt még a Szt. László-ho. lefegyverzése is.” (Göör-emlékirat, 7. o.)

V. 24-én a Szent László hadosztály és a 20. hadosztály utászszászlóaljai összevon-
ták és V. 26–27-én Weissenstein közelébe (Villachtól ÉNy-ra) meneteltek, ahol kör-
házbarakkokat kellett osztrák minta után – építeniük az angolok számára. VI. 3-án a
tüzérek egy részleg és a repülő-lövész árkász szakasz is bekapcsolódott a munkába.

VI. 5-én a zászlóalj tisztjei részére odaítélték a „Szent László fogadalmi emléké-
rmet”.²⁴⁹ Délelőtt 11 órakor Alexander tábornok, az angol 8. hadsereg parancsnoka
tartott szemlét az „A” és „B” tábor területén. Ugyanakkor Szügyi vezérőrnagy a
munkahelyen „legteljesebb megelégedését” fejezte ki. VI. 6-án egy angol bizottság
ugyanilyen elismerően nyilatkozott.

VI. 10-i bejegyzés szerint „az erkölcsi nevelés ellenére megkezdődnek a szöké-
sek”. Az angolok az elfogottakat visszairányítják a táborba.

Pályi írja: „*Június 12-én a hadosztályt lefegyverezték* és mint munkásalakulatot
angol parancsnokság alatt vetették be. A hadosztályparancsnokság *Eberndorfba*
települt.”²⁵⁰

²⁴⁹ Amint azt az előző fejezetben a Dárday-napló nyomán (211. fejezet) már említettük, Szügyi a magyar hadi át-
épése után a hadosztály vezénnyel akkori tagjainak – a bolszevizmus elleni harc folytatása jegyében – a bronz, illetve
készezt-vitézségi érmét adományozta. Az utász-napló egyetlen mellékleteként fennmaradt az adományozott érmék
névsora (tartalékosok és főnökök). Előbbi ízlésünk.

²⁵⁰ 5. sz. Hadosztályparancsnoki parancs – Tüzérszázad 1945. V. 21. – 1. Szent László Fogadalmi Emlékerem adomá-
nyozása – 1945. IV. 27-én közölt 54. (2. sz. hó. pec. kapesán) Házánk szent földjéről kiszorított a Mura átépésekor (1945.
IV. 1.) a bolszevista ellenség legyőzésére tett fogadalmi alkalmából a Szent László Fogadalmi Emlékerem adományo-
zom.”

(A továbbiakban a kintetett érmék névsora – név szul. év. hely. anyai neve rangfokozat – következik alakulatok
szerinti bontásban. Mivel csak az alakulatok nevére és a kintetettek számát közöljük.)

Szt. László top-nál	41	Érőd ezred	9	
Szt. László hó. gypk-nál	5	Érőd zlj	35	
Szt. László hó. tpk-nál	7	Dráva zlj	25	
Vadász ezred e. törzs	6	1 ejtőernyős zlj	20	
Vadász ezred törzsszd	6	Kaposvári esendőr zlj	9	
Vadász ezred rep. lov. zlj	17	Szt. László utász zlj	21	
Vadász ezred gránátos zlj	20	Rep. lov. e. B. zlj	5	Összesen 225 fő

A parancs 3. pontja szerint „a Szent László fogadalmi emlékerem” úgy a tisztek, mint pedig a legénység részére csak
akkor adományozható, ha a javaslatba hozott legkésőbb 1945. évi május 6-án került a hadosztályhoz.”

Szügyinek – amint ez ugyane parancs második pontjában adományozott vitézségi érmék bevezető szövegében ol-
vasható – „a Sztyet elleni hadműveletek alkalmából átnthított hadiskore” volt kintetése a adományozására. Noha ez
aligha terjedt ki új elnevezésekre, de – amint Kovessy írja – a hadalma megvolt hozzá.

²⁵⁰ Pályi 1945. 28. d. o. – A lefegyverzésre *Huszár* – Gosztonyi nyomán – ugyancsak június 12-ét ír. (I. m. 1993.,
195. o.) Kovessy szintén (I. m. 21. o.) *Payer* megemlíti, hogy a hadosztály május végén még egy – angol zsákmányból
származó – német gyalogsági nehézfegyver szállítmányhoz jutott, a „végleges” lefegyverzésre pedig 45. VII. 21. künfi
időpontot ad meg, kivételként említve a hadosztály tábori esendőrségét. Utóbbi p. Klagenfurtban, még 1946. őszén is a
„Royal Army” szolgálatában állt. (*Payer*, 561. o.)

A *Kövesdy-kézirat* (21. o.) további részletekkel szolgál. A hadosztály fegyverzetét az osztrák esendőrség vette át. A ho-
még meglévő kotelékeivel angol parancsnok szervezett munkásalakulatok feladata elsősorban a mezőgazdaság, ill. a
polgári hadúságok segítése volt. A csoportok ellátásáról az angolok gondoskodtak a német hadierőtől zsákmányolt
készletekből. A Szent László hadosztályból két munkás csoport alakult, miniegy 100 fős összlétszámú. A hadosztály
fennmaradó tagjai a Villach környéki táborokba – Weissenstein, Kellerberg, Feistritz, Spital an der Drau – kerültek. Az I.
munkáscsoport Ferenczy Márton ezredes vezetésével június 12. után a Drávától D-re került mezői és erdei munkára,
jobbára a Jauntal területén. A II. munkáscsoport Dárday Vilmos ezredes vezetésével a Lavant folyó völgyében végzett
főleg mezőgazdasági munkát. Minthogy az angolok a magyarokat nem hadifoglyoknak, az osztrák közigazgatás
megadott ellenséges személyeknek (Surrendered Enemy Persons) tekintették, ellátásukat az osztrák közigazgatás
nyakába igyekeztek venni. A június elejétől létesített esendő táborokban – pl. Weissenstein A és B tábor, vagy Eisenritzen
– az ellátás kritikán aluli volt. Elhelyezést – csak július végétől – Afrikából áthozott kétszemélyes „bubujós” sátrak jelen-
tettek – látható, hogy a hadifogly-konverzekat az angolok sem vették komolyan, jellehet az onni szenvedőknek nem
volt – nem lehetett – fogalmuk a szovjet foglytáborok viszonyairól.

Az utász-naplóban nincs nyoma a lefegyverzésnek, igaz, hogy az alakulat már jó
ideje munkásként dolgozott. VI. 16-i bejegyzés szerint „v. Szügyi Zoltán vörge,
meglátogatja az építő ezredet.” Legtöbb gondot a hadosztályhoz újonnan csapódot-
tak fegyelmezetlensége okozta.

A Pályi emlékirat szerint a repülő-lövészszászlóalj VI. 12. után Völkermarkt-
Bleiburg területén végzett mezőgazdasági munkát. Pályi személygépkocsit kapott az
ellenőrzéshez az angoloktól. Ugyanakkor közölték vele, hogy ő felelős a fegyele-
mért, de fenytő hatalma nincs, azt a brit hadsereg gyakorolja. A munkahely nem
hagyható el. 21^h után kijárási tilalom. Egy, az előbbiben vétő őrmestert az angolok
tíz botütésre ítélték. Pályi nem kívánt magyar katonát idegen kézre adni, de erre
nem is volt szükség. Az emberek fegyelmeztettek voltak. Később a kötött munka-
hely megszűnt, a legénység „nagyobb része az angol megszálló csapatoknál talált
munkát, mint sofőr, autószerelő, rep. gép szerelő stb.” mások az osztrák újjáépítés-
ben.

A négyhatalmi megszállás reménye közben végleg elszállt. Pályi csak az idő előtti
hazameneteltől óvta a legénységet. Az 1945. november 4-i kisgazdapárti győzelem
hatására azután tisztikarának egésze és a legénység nagy része hazament.

A „munkás” időszakban szórakoztatásról is gondoskodtak az alakulatok. Pályi
10–12 főből álló, humoros számokat előadó csoportot szervezett. Az ejtőernyősök
kiváló tornászcsapatot adtak. Mindkét csoport szolgálatmentességet élvezett és más
táborokban is nagy volt a sikerük.²⁵¹

Az utász zászlóalj is szervezett műsoros estet VIII. 1-én, 3000 főnyi közönség
előtt. A hadosztályparancsnok előzőleg beszédet tartott a legénységnek. (Itt szere-
pel az utász-naplóban utóljára Szügyi személye.) A műsoron jelen volt v. Vasváry
József altábornagy, az V. hadtest parancsnoka, az Észak-Ausztriai alakulatok képví-
seletében és több más vezető személyiség. Az angolok és a vöröskereszt is képvisel-
tették magukat. VIII. 18-án a Szent László híradó zászlóalj tartott, általános véle-
mény szerint minden eddiginél jobb, nagyszerű előadást.

1945. VIII. 31. után a napló vezetését maga az utászszászlóalj parancsnok, Mersich
százados vette át. A Napló a továbbiakban kizárólag az építkezéssel, a hazatérőkkel
és a tábori élettel foglalkozik és 1946. XI. 30-ával zárul.

A hadosztályparancsnok

Fél évszázad távlatából bizvást mondhatjuk, hogy a *Szent László hadosztály és
útész Szügyi Zoltán* összeforrva vált fogalommá mindazok számára, akiket hazánk
második világháborús szerepe érint, vagy érdekel.

Nos, miből, honnan ered a vezérőrnagy hírneve? Miben volt Szügyi más, miben
több, mint sok kiváló magyar háborús parancsnok? Úgy véljük, személyes bátorsá-
gán kívül legfőképpen állhatatossága, rendíthetlensége alapozta, majd őrizte meg
hírnevét.

Hasonló személyiséget keresve bizonyára sokan gondolnak Erwin Rommelre. Ha
Szügyi sikerei nem is mérhetők Rommeléihez, ennek oka – az alacsonyabb beosztá-

²⁵¹ Pályi 1945. 25., 26–33. o.

son kívül – a feltételekben, a két haderő közti nagyságrendi különbségben, no meg az ellenfélben keresendő.

Szügyi is első világháborús haditetteiért, helyállásáért kapott hadapród-örmesterként arany vitézségi érmet, majd tisztként III. osztályú katonai érdemkeresztet és Vaskoronarendet s került vitézzé avatásra – Rommel pedig a Pour le Mérite-t nyerte el. Mindketten hadiiskola nélkül tettek vezérkari vizsgát és egyikük sem örvendett népszerűségnek a vezérkarban.

Vitéz Szügyi Zoltán következő bátor lépése volt, hogy vitéz Bertalan Árpád – az ejtőernyős csapatnem szülőatyja – 1941. április 12-i tragikus hősi halála után nem sokkal vállalta a pápai ejtőernyős zászlóalj parancsnoki tisztét. Amint egy veterán ejtőernyős a felejthetetlen első parancsnok sírjánál évenként tartott megemlékezések egyikén mondta: „az ejtőernyősöknek Bertalan őrnagy halála után maga a Jóság se lett volna megfelelő”. Az új parancsnok, Labancz vezérkari százados ideje hamar „kitelt”. 1942. május 25-én a „Vitéz Bertalan Árpád” 1. honv. ejtőernyős zászlóalj csapatszázló-avatási ünnepségén már vitéz Szügyi Zoltán vezérkari alezredes vezényelt.²⁵² Anekdotaszámba megy, hogy amikor Szügyi a parancsnokság átvételekor a zászlóaljat köszöntötte, a szókimondó ejtőernyősök kifogásolták, hogy még csak nem is „ugrott”. Erre azonnal gépet rendelt ki és teljesítette a csapatjelvény viseléséhez előírt ugrásokat.

1942-ben frontszolgálatra vezényelve XI. 15-étől a VII. hadtest 19. könnyű hadosztálya 43. gyalogezredének a parancsnoka. Immár ezredesként a doni áttörés után I. 15–16-án a Márki völgy előtt a felsodorintással fenyegető támadás elől lépésről-lépésre harcolva-hátrálva fogja fel a visszavonulókat. (A Molnár-csoport, majd a 16. III. zászlóalj is alárendeltségébe kerül.) Szívós ellenállásával biztosítja, hogy a Cramer-hadtest, ha késve is, de még mozgásba tud lendülni.²⁵³ Később az Oszkól-völgyben, majd I. 28. után Bjelgorodszkojénál folytat csoportjával eredményes harcoló harcot.²⁵⁴ Hazatérve a Magyar Érdemrend kardos tisztikeresztjével és az I. o. német vaskereszttel tüntetik ki.

A megromlott hadihelyzet miatt 1944. VIII. 20-án, Szügyi vezetése alatt került az „ejtőernyős csoport” – megerősített zászlóalj – a Kárpátokban bevetésre. Erről és a parancsnok szeptemberi Budapestre rendeléséről, valamint a Szent László hadosztály megalakításáról munkánk első részében már szóltunk.²⁵⁵ Aligla kétséges, hogy a német megszállás alatt vergődő magyar politikai és katonai vezetés – akkor már a Lakatos kormány – egy újonnan szerveződő magyar hadosztály élére kormányzóhű parancsnokot választott ki személyében. A báró Atzél Edéhez október 15. után fűződő kapcsolat már jelzi, hogy Szügyi hadosztályával nyugaton kapitulálva kívánt az Olaszországban közeledő angol hadsereg – a remélt megszállók – rendelkezésére állni.²⁵⁶ Az odáig vezető rögös-véres utat azonban nem szabhatta meg.

Lajtos Árpád, a hadosztály vezérkari főnöke – többek között – így ír parancsnokáról: „A második világháború válságos pillanataiban nemcsak bátornak, de ember-ségesnek is bizonyult. 1942-43-ban ... ezredparancsnokként a donparti védőkörle-

252 *Huszár*, 1993. 85. o.

253 III. II. világháborús évközl. 2. költ. VII. költ. psz. 12. fasc. III. költ. psz. *Legenda* János György Harcoltunk I. 15–16.

254 *Szabó Péter*: Don-kanyar. Budapest, 1991. 227. o.

255 *Martin-Ugron*, 1995. 85–86. o. irodalmi hivatkozásokkal.

256 *Gosztolnyai Péter*: A magyar hősiesség a második világháborúban. Budapest, 1992. 221. 238. o.

tébe eső orosz falvak lakosságának munkát és kenyeret biztosított, amiért a háború után a szovjet illetékesek elismerésüknek adtak kifejezést.” Ugyanakkor „kifejezetten antibolsevista álláspontot képviselt”, ... viszont „amikor október 17-én bevonultam a hadosztályhoz Szügyi felhívta a figyelmemet, hogy mi nem azonosíthatjuk magunkat a nyilas propaganda állításával, hogy a szovjethez átment Miklós Béla hadseregpárancsnok és Vörös János, a vezérkar főnöke hazaáruló lenne. Ők bizonyára ugyanolyan jó magyarok, mint amilyenek mi tartjuk magunkat, csupán arról van szó, hogy ők a másik oldalon próbálják menteni a magyarságot. Hozzátette azonban, hogy »mi pedig a végsőkig küzdünk ezen az oldalon« – írja Lajtos.²⁵⁷

Szügyi és a Szent László hadosztály igazi hírnévre a december végi Ipoly-védelemmel tett szert. Nem hallgathatjuk viszont el, hogy az első heves bírálatok is ez után érték, mindenekelőtt éppen ejtőernyősei részéről, a be nem váltott leváltási ígéret és a II. zászlóalj bekerítése-felmorzsolódása miatt.²⁵⁸ A történet ismeretében tudjuk, hogy a hadosztályparancsnok mást aligha tehetett volna.

Pályi György a repülő-lövész zászlóalj parancsnoka szavá teszi,²⁵⁹ hogy a hadosztály áprilisi újjászervezésénél Szügyi a repülő-lövészeket a gránátos ezredbe olvasztotta, ugyanakkor „kedvenceit” az ejtőernyősöket „vadász ezredként” megtartotta.

Ha a „kedvenc” jelző igaz, akkor a hadosztályparancsnok „biblikus” magatartást tanúsított. („...Azí bünteti, kit szeret...”.) Hiszen mindig ejtőernyőseit küldte a legkritikusabb helyzetekbe, a Garam-védelemben, majd a Balatonfelvidéken, Zalaszentmónánál, s ez is vezetett legkiválóbb katonájára, Tassonyi meghasonlásához. De még a Mura-védelem első és egyetlen nagyobb ütközetébe is megmaradt kedvenceit vetette be.

Szügyi hírnevét a továbbiakban a Zala megyei utóvédharc, majd a Mura-védelem egyaránt növelte, mikoris – a kehidai krízis után – végre nem összemérhetetlenül erősebb ellenféllel szemben állva – sikerült hadosztálya maradványát együtt tartania, sőt a szétesett, lefegyverzett magyar alakulatokból fokról-fokra feltöltenie. Ebben bizonyára segített Szügyi „személyi vonzereje”²⁶⁰. A Szent László jelvény, a későbbi Szent László induló²⁶¹, majd az 1945. IV. 4-i fogadalom és Fogadalmi Emlékérem, de különösen a LXXII. hadtestnek 44. XII. 29-én írt memorandum a hadosztály állapotról mind Szügyi szervezői, vezetői képességeit jelzik. A legszebben erről Goór György ír²⁶²: „Szinte nehéz azt így írásban visszaadni, mit jelentett tisztjeim és legénységem számára, amidőn újra magyar kötelékbe kerültünk s vitéz *Szügyi Zoltán* vezérőrnagy kedvesen mosolygó, de mégis csupa katonás személye megállott a zászlóaljam előtt. Pár nap sem telt bele, s az én agyonfáradt, agyonharcolt zászlóaljam minden embere ragyogó szemmel várta, hogy *a mi hadosztályparancsnokunk* megjelenjen köztünk.”

257 *Lajtos*, 6. 4–7/a. o.

258 Tassonyi Ede leírása levele Duskó Lászlónak, 1981. VIII. 3. III. Tgy. 3. o.

259 *Pályi*, 1915. 27. o. Ebben a késői bírálatban bizonyára szerepet játszott, hogy sem Pályi, sem Pálfi (a gránátos zli) nem szívelte a vadász ezred parancsnokul kinevezett Erényi ezredest. (*Ugron*: *Hadak Útján*, 1981. III. 375. sz., 10. o.)

260 Uo. 28. o.

261 Szövegét Gombos Ernő írta, megzenésítette Egyed Miklós (falvy) (Hersán Pál hely. őrm. – Szt. László hoi. híradó zli – közlése Ugron Istvánnak.)

262 „Vitéz Szügyi Zoltán vezérőrnagy emlékére”. Nekrológ. Közirat. 3. o. (Goór György szék. alezredes a volt m. kir. Szent László hadosztály R. Ham. ezred. pk. a. Ugron István bírókálán.)

A szovjet üldözés elől V. 10-én a Kor-Alpokon át zerge-utakon zömével kitérő hadosztály s' alig öt napra rá a Twinbergi díszmenet – amit az angol hadosztályparancsnok törzsével együtt végigtapsolt²⁶³ – jelenti Szügyi parancsnoki működésének apoteózisát.

A Szent László hadosztály parancsnoka – noha a hírek egyre kevésbé biztatóak – nem adja fel a küzdelmet. 1945. VII. 1-én – amikor a hadosztályt már legnagyobb-részt lefegyverezték – 16 gépelt oldalas memorandumot juttat el a „Dél-Ausztria területét megszálló angol erők Parancsnokának” „A magyar állam politikája és a magyar politika eseményei 1938-tól 1945-ig” címmel, amint írja „magánemberként, tájékoztató jelleggel”. Az írás, kitűnő tájékozottságról téve tanúságot, legnagyobb-részt máig helytállóan eseteli hazánk belesodródását a második világháborúba, Trianon következményeként és azt, hogy véraldozatán és a harcok, bombázások pusztításain felül mit kellett a hitleri német megszállástól és hadseregtől az ország népének elszenvednie. Végül javaslatot tesz a remélt angol megszállás esetén szükséges intézkedésekre, de arra is, hogy mi történjék a nyugatra került csapatokkal és menekültekkel, ha Magyarország bolsevista érdekeltségben maradna.²⁶⁴

Mindez végül pusztába kiáltott szó maradt.

Vitéz Szügyi Zoltán vezérőrnagyot a budapesti kormány – Kudriczy altábornaggyal és néhány törzstiszttel együtt – háborús bűnökkel vádolva kikérte, és az angolok kiadták²⁶⁵. Noha a brit megszállók parancsnoka felkínálta Szügyinek a menekülés lehetőségét, a hadosztályparancsnok nem élt vele.²⁶⁶ Ennél ékeesebb bizonyíték aligha kell arra, hogy nem önző érdekből igyekezett hadosztályával az angol zónába.

Itthon – miután a szovjet katonai hatóság büncselekmény hiányában visszaadta a magyar szerveknek – 1946. XI. 4-től esztendőnyi megaláztatás, vallatás várt rá, majd a budapesti „Népbíróság” 1948. II. 23-án „háborús bűntett” címén 10 évi fegyházra ítélte.²⁶⁷ Ezt az ítéletet a „Népbíróságok Országos Tanácsa” 1949. XI. 28-án – amikor a „népi demokrácia” már egyeduralgódóvá vált hazánkban – megsemmisítette és Szügyi Zoltán vádlottat, semmisségi panaszát elutasítva életfogytig tartó fegyház-büntetésre és mellékbüntetésként nyugdíjvesztéssel is járó állásvesztésre ítélte.²⁶⁸

263 Uo. 2. o.

264 Másolat a Dárczy-napló mellékletei között, szám nélkül. Völkerművek, 1945. VII. 1. Vitéz Szügyi György aláírásával. A jelzett 3 db. melléklet hiányzik. – *Dárnay szerint (Hudak Úján, 1985. XI. 11. o.)* a memorandum összeállításában többet segítettek így pl. feltételezően v. Vasváry József altábornagy és dr. Tassóly-Nagy Anikó volt képviselőházi elnök.

265 1945. IX. 15-én az angolok a magyar törzstiszteket, tábornokokat és esendőtiszteket a felderítési és ebenthalli Wallen-SS hadifegyvertáborokba szállították – mint később kiderült – egyelőre internálással térve ki az orosz „egyetemes” kiadatási kérelem elől. Az ott lefolytatott vizsgálatok során a már ismerté vált „közök példái” folytán nyugtalankodók a táborparancsnokait az előfeltehető kormányt senki nem szorgította ki, külön ellenségesnek” sztereotípi választ kapták. A „háborús bűnesség” nyitódó kereteket azonban III. 15-én Graz térségében mégis átírták egy szovjet-magyar bizottságnak. (*Dárnay Pál Magyarok Ausztriát megszálló őrvezetében, 1945–46. 2. fejezet, Hudak Úján, 1985. XI. 13. o.*) *Kornis Pál* korábban (harci)ként jelentkeztem. Budapest, 1988. 149. o.) ez áll: „Szügyi nem az angolok akarták ki, hanem amióta a szovjetek elvetemülté lettek tevékenységét” (de) „Serényi István őrnagy kapta a feladatot, hogy állítsa elő. Igaz, a hadosztály parancsnokság székelyjénél az ausztrál Ebenbühlből kellett elvégeznit, de Serényi a feladatot nem teljesítette, végül a „végrehajtó” Serényi – amint Kornis is – a katonapótlékot Osztrákországban volt. A feladatot nem teljesítette, Serényi tanúsága itt is hiányzik. Goór György nekrológiájában így véli: „Bőrként a memorandumot a szovjetek kiadatásáért” A vádlottban ez nem szerepel.

266 *Az Új Magyar Nemzet* 1945. szeptember 12-én közölte felhívásáig 3 napi eltávolítást akart adni Szügyinek, amikor a kiadatási utasították (*Hídő*, 1945. szeptember 12-én). *Hídő*, 1945. szeptember 12-én. XI. 885. 1017. szám.
267 *Hídő*, 1948. február 23-án. XI. 885. 1017. szám.
268 *Hídő*, 1949. november 28-án. XI. 885. 1017. szám.

A „vae victis” beteljesedett. A katonának, rabnak egyaránt fegyelmezett Szügyi megjegyezte: „vesztett háborúnak nincsenek hősei.” – Az 1956-os forradalom idején kiszabadult, de hamarosan újra börtönbe került, majd 1957 őszén „kegyelmet” kapott. Megromlott egészséggel, nyugdíj nélkül, szükséglakásban, segédmunkásként tengette életét.²⁶⁹ sorsában mindvégig osztozó felesége társaságában. Egykori katonáitól kapott időnként váratlanul csomagokat. Ez végtelenül jólesett neki. Élete utolsó éveiben – már súlyos betegen – végre irattárban dolgozhatott. 1967. november 23-án halt meg, tüdőrákban.²⁷⁰

Ez után szólalt meg az emigráció. Az Ausztráliában élő Goór György dátum nélküli nekrológiájából már idéztünk. A *HÍDFŐ* 1968 tavaszán két, egymást követő cikkben is méltatta az elhunytat.²⁷¹ A kanadai „Magyar Szárnyak” 1982. évi számában fényképekkel illusztrált cikkben emlékezett meg róla. 1989-ben a „Suomen Sotilas” c. finn katonaiújság közölt fényképes cikket.²⁷²

Magyarországon az 1989-es politikai fordulat után még 5 év telt el, amikor a Magyar Köztársaság Legfelsőbb Bírósága 1944. március 31-én – a népbírósági ítéleteket hatályon kívül helyezve – Szügyi Zoltán volt vezérőrnagy terheltet az ellene háborús bűntett miatt emelt vád alól *felmentette*, mert a terhére rótt büncselekményt nem követte el.²⁷³

1995-ben megtörve az itthoni jeget is, háromrészes cikksorozat jelent meg „Szügyi Zoltán, az örökös csapatújszt” címmel Györkei Jenő tollából.²⁷⁴ E munkát egészítette ki Szakály Sándor – irattári kutatásai alapján – Szügyi tucatnyi életrajzi adatával.²⁷⁵

269 Épeletben sokan látják dolgozni – eskünyozni, talicskázni. Egy dátum nélküli „Műs. Sesi László nyitány” szerint (a hivatkozott rendeletből kitérünk, hogy 1943 után készült) a Fővárosi Csatornatisztási Mélyvívívíző létesítési üzemében segédmunkásként 5 Ft. 50. önbérelt dolgozott. Az itthoni „Ügyelőkörzések” vonatkozó elvárásai: „Ami polgári elítelt, penitenciával útján, a Magyar Népköztársaság Fővárosi Tanácsának az 1957. évi nov. 23. napján kelt a 19/1957. számú határozatával kegyelemben részesült.”

270 Szerző nélküli nekrológ szerint. A szovjet megjelenti a *Kanadai Magyar Szárnyakban* (el. alábbi) de ott már néhány pontatlansággal. Így pl. Szügyi nem német lovagkeresztet, hanem I. o. vaskeresztet, valamint nem M. É. Középkeresztet, hanem Tiszti Keresztet kapott. 2. hadseregbeli tetteit.

271 E. E. Emlékezés egy magyar katonára (v. vitéz Szügyi Zoltán) *Hídő*, 1968. április 11. 8. o. Legénységi nagyaranytől a Szent László hadosztály parancsnokságáig (egy magyar katonai pályafutás) – aki még bízt Európában) Uo. 1969. április 25. 5. o.

272 *Antti Jussi Riiha*, (v. *Körösi Zoltán USA közlése alapján*) A cikk címe: „Magyar közmondás: Adal az életedet a szerelenednek, adal a szerelmedet a hazádnak.” A „Suomi Sotilas” c. finn katonaiújság egyik 1982. évi számából.

273 BJV X. 178/1991/3. szám.

274 *Magyarország XXXII* (1995) IV. 21. sz. 28. o.

275 A Szűzűs felsorolja Szügyi Zoltán első világháborús kitüntéseit: Hadikézményes, károlos III. o. vaskarona Rend, hadikézményes, károlos III. o. Katonai Érdemkereszt (a második világháborús M. É. lovagkereszt ennek felel meg), károlos ezüst és bronz Katonai Érdemérem, mindeketű a katonai érdemkereszt szalagján, arany vitézségi érem, I. o. ezüst (nagyvezető) vitézségi érem, II. o. ezüst (alkészítő) vitézségi érem, Károly csapatkereszt, sebesülési érem 5 sávval (első honvédelmi), két súlyos sebesülése volt, II. o. parosz (német) vaskereszt. – Az első világháború végén főhadnagyi rendfokozattal leszerelt Szügyi Zoltán a kitüntetésálmaz alapján többszörösen részesült 1921. VIII. 21-én „vitézzé” avatására. Reaktív illesztésben csak – egy éves próbaszolgálat után – 1932. május 26-án kelt kormányzói ellátározással került sor, 1927. július 14-én, losi rendfokozattal. – Az egykori zászlóalj élére több különböző beosztás és a már említett (119. sz. jegyzet) 1937-ben tett vezérkari törzstiszti vizsga, majd a testületbe őrnagyi ranggal történő átvétel és különféle vezérkari tiszti beosztások után, önként jelentkezve került – 1942–43. évi – őszitén – harctéri szolgálataért a tisztkereszt után a Magyar Érdemrend károlos, hadiszalagos közepkeresztjét is elnyerte. Ezrelesi előléptetésének kelte 1942. XI. 1. 1942. IX. 8-ai ranggól (*Dr. Szakály Sándor Magyarországon XXXII* (1995) VI. 28. 31. o.) – Ugyanígy olvastuk *Dr. Erdélyi Béla* egy – saját könyvéből közreadott – 1943. február 15-én megkapó emlékeit: Szügyi ezredes bücsűszavai tszejéit, az orosz világy helytűl is után.

Az érintett sajnos mindezt már nem érthette meg. A Farkasréti temetőben kicsiny – de az éjtöertyősök jóvoltából szépen megírt, rendben tartott – fülke rejti vitéz Szügyi Zoltán és felesége hamvait. A Szent László hadosztály egykori legendás parancsnoka 1896. február 8-án született. 100 éve. Akár a mozi. De róla nem készült film. Egy Horatius idézet illik rá: „... Et si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae.”²⁷⁶

Katonai rehabilitációja mindmáig várat magára...

A szerzők zárszava

Amikor a Szent László hadosztályról szóló fejezetek megírásáról döntöttünk, a legnagyobb gondot a korabeli hitelességű feljegyzések, okmányok hiánya okozta számunkra. Állt ez különösen azért, mert a birtokunkban lévő, illetve a Hadtörténelmi Levéltárban őrzött szerény számú eredeti iraton kívül a fellelhető – minden érdekességük mellett olykor zavaros, adathiányos, helyenként leegyszerűsítő, sőt komponáltak, konfabuláltak ható – emlékezések nem egyszer egymásnak is ellentmondtak, magunk pedig csupán néhány fejezetnek voltunk külön-külön részesei. Ezért is húzódtott írásunk első felének befejezése évekig.

Végül szerencsés módon sikerült az éppen beérkezett *Dárdai*-anyag egyes részének beillesztésével számos más forrást hitelesíteni és tényadatokkal kiegészíteni – noha a naplóban és mellékleteiben is találtunk pontotlanságokat.

A második részhez azután már az utászászlóalj naplója és Nagy Árpád egykorú feljegyzései is segítségünkre voltak, ugyanakkor a *Dárdai*-napló jónéhány végre nem hajtott „Intézkedés” melléklettel szolgált, így inkább már a bőség zavarával küzdöttünk. A további részletek, adatok közlésének mind a terjedelem, mind az áttekinthetőség korlátot szabtak. A részletesebb térképvázlatok nyomda-, illetve méretechnikai okokból hiányoznak.

Mindemellett bőven maradtak fehér foltok anyagunkban, főleg a nevek, létszámok, – veszteségek – s a fegyverzet területén és egyes alakulatokat illetően. Bizonyára jó néhány irodalmi adat is elkerülte figyelmünket. Így pl. az 1995. évi kanadai Magyar Szárnyak közli a Repülő-lövészezred II. zászlóaljában harcolt Benkő Béla szakaszvezető posztomusz emlékezésének igen érdekes – de egy helyütt vitatható – első részét. További hasonló írások és máig rejtett okmányok előkerülése is remélhető. Mindez és a hadinaplók valamint a mellékelt hadosztályparancsnoki intézkedések bő lehetőségeket kínálnak a témában elmélyülni kívánóknak.

Évek óta érdeklődés nyilvánul meg, sőt értékes, aktív munka olyanok részéről, akik a hadosztálynak nem voltak tagjai. Most már a fiatalabb generáció is hallatja hangját, van aki kiállítást készül rendezni. Így előbb-utóbb bizonynyal sor kerül a Szent László hadosztály teljes történetének megírására, önálló kiadvány formájában is.

Elihez reméltük munkánkkal az első lépéseket megtenni.

Utolsó gondolatunk ismét hősi halottainké.

Emlékeztessen ez az írás is kegyelettel mindazokra akik fiatal életüket adták a Szent László hadosztály és minden más alakulat harcaiban a HAZÁÉRT!

²⁷⁶ Horatius, *Carmina*, III/3 – 2. Ha a világ összedől, a rettenthetetlen férfi maguk alá temetik a romok. Költői felállításban. „Arcízma sem rebben, ha ég s föld összeszakulva fejjére omlik” (Szepeszy Gyula, 1981.)

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

FODOR PÁL

ADATOK A MAGYARORSZÁGI TÖRÖK RABSZEDÉSRŐL

A rabszolgaság az emberi történelem egyik legállandóbb jelensége. Nemcsak az ókori vagy a középkori, hanem – az utolsó másfél-két évszázadot leszámítva – az újkori kultúrák és társadalmak jelentős részében is természetesnek és elfogadottnak számított más emberek akivetése, jogfosztása és eszközként való használata. Nem volt ez másként az iszlámban sem. A rabszolgaság már az iszlám kezdeti, „sivatagi” korszakában hozzátartozott a mindennapi élethez, s fontossága annak arányában nőtt, ahogy az új vallás egymás után hódította meg az ókori közel-keleti magaskultúrák területeit.

Az iszlám rabszolgatartás ugyanakkor erősen különbözött az ókoritól. Az egyik legfontosabb változás az volt, hogy csökkent a rabszolgák szerepe a közvetlen termelésben. Az iszlám világban a rabtartók elsősorban saját kényelmük biztosítására, otthonaik (palotáik) őrzésére és rendben tartására alkalmaztak rabszolgákat: eunuchokat, öröket, ágyasokat, háztartási alkalmazottakat stb. Ezek a „házi rabszolgák” uraik képviseletében gyakran fontos pozíciókat foglaltak el a kereskedelemben, s szép számban képviseltették magukat a kultúra világában is; közülük került ki az énekesek, táncosok, zenészek és színészek java része. Az idő haladtával fokozódó jelentőségre tett szert a rabszolgák katonai felhasználása. Az első rabszolga sereget Mutaszim abbaszida kalifa állította fel, s ezzel olyan intézmény (a „katonai rabszolgaság”) alapjait vetette meg, amely széldületes pályát futott be az iszlám világban. A rabszolga testőrségek, vagy hadseregek hamarosan a mindenkori hatalom (az államiság) legfőbb támaszai lettek, bizonyos esetekben (a gaznavidáknál, a mamelukok birodalmában, az oszmán állam bizonyos korszakaiban stb.) pedig az egész politikai szférát ellenőrzésük alá vonták.

Az iszlám társadalom rabszolgái általában jobb helyzetben voltak, mint a korábbi idők rabszolgái. Ez részint a vallásból, részint a sajátos társadalmi gyakorlatból fakadt. Az iszlám vallásjog arra a – maga korában feltűnően humánus – álláspontra helyezkedett, hogy a természetes emberi állapot a szabadság, és jól meghatározott eseteket leszámítva tilos szabad embereket rabszolgaságra vetni (muszlimot nem lehet rabszolgává tenni; szabad ember adósság fejében nem válhat rabszolgává, illetve nem adhatja el magát; akiről nem bizonyítható egyértelműen, hogy rabszolga, az szabad stb.). A rabszolga az iszlámban nem tiszta ingó vagyon többé, hanem – bizonyos, nagyon korlátozott jogokkal rendelkező – emberi lény. Így például az iszlám bírák számon kérhették a tulajdonoson a rossz bánásmódot, és indokolt esetben akarata ellenére is felszabadíthatták a rabszolgáját. A rabszolgák felszabadítása, szabadulásuk megkönnyítése (szerződések, egyezségek stb. formájában) a vallásjog szerint jó cselekedetnek számított, és hozzájárult az elkövetett bűnök enyhítéséhez.